

**2016 JURIDISKĀS
KOLEDŽAS
ZINĀTNISKIE
RAKSTI**

UDK 3=65

Juridiskās koledžas zinātniskie raksti. 2016.-

Rīga: Juridiskā koledža, 2016.- 324 lpp.

Krājuma zinātniskais redaktors:

Dr. habil. sc. pol., Dr. iur. **Tālavš Jundzis**

Starptautiskā redkolēģija:

Dr. iur. **Jānis Bolis** (ASV)

Ph. D. **Jānis Peniķis** (ASV)

Ph. D. **Juris Dreifelds** (Kanāda)

Literārā redaktore un maketētāja: **Anita Rudziša**

Visi raksti ir recenzēti

Priekšvārds

Juridiskā koledža savas darbības 16. gadā turpina tās tradīcijas, kas palīdz uzlabot studiju kvalitāti, ceļ mācībspēku profesionalitāti, ļauj arī studentiem ievingrināties pētniecībā. Visu to nodrošina zinātniski pētnieciskās aktivitātes, kurās nepārtraukti iesaistīti docētāji un regulāri piedalās arī studenti.

Pētnieciskā darba rezultāti tiek publiskoti un apspriesti zinātniskajās konferencēs koledžā, kā arī regulāri rīkotajās starptautiskajās konferencēs. Šo konferenču ziņojumi un diskusijas tajās piesaista daudz interesentu, bet materiāli nereti noder lekcijās un palīdz studentiem, gatavojoties eksāmeņiem vai kvalifikācijas darbu izstrādes procesā.

Šajā krājumā publicēti 9 akadēmiskā personāla, kā arī 13 studentu un absolventu raksti. Tie veltīti ne tikai tiesībām, bet arī personāla vadības, finanšu un grāmatvedības, nekustamo īpašumu pārvaldīšanas, datorzinību u. c. jautājumiem. Vairāki studenti savus rakstus ir sagatavojuši publicēšanai pēc valsts eksāmenu un kvalifikācijas darbu aizstāvēšanas komisiju ieteikuma, ņemot vērā aizstāvēto darbu augsto kvalitāti. Krājuma materiāli varētu būt noderīgi tālākajā studiju procesā koledžā, kā arī tie būs pieejami citu augstskolu studentiem un interesentiem visā Latvijā.

Tālavas Jundzis

*Dr. habil. sc. pol., Dr. iur.,
Juridiskās koledžas direktors*

SATURA RĀDĪTĀJS

I Akadēmiskā personāla raksti

Eduards Bruno Deksnis Latvijas Republika - Eiropas Savienības Padomes prezidējošā valsts	7
Oskars Garkājs Eiropas pilsoņu iniciatīva	18
Tālav Jundzis Latvija – NATO dalībvalsts	29
Intra Lūce Īsā cikla augstākās izglītības attīstība Latvijā.....	44
Iveta Puķīte Dzīvojamo ēku pārvaldīšanas sistēmu ietekmējošie faktori	50
Sarmīte Reķe Ziedojumi, reprezentācijas un reklāmas izdevumi, to uzrādīšana grāmatvedībā	64
Inese Sila Spirāles dinamikas kā koučinga metodes izmantošana personāla vadībā.....	78
Aigars Sniedzītis Mantiska rakstura strīdu risināšanas iespējas prasības tiesvedībā	100
Arta Šneidere-Kalvīte Darbinieku motivācijas teorijas un to īstenošanas problēmas.....	123

II Absolventu un studentu raksti

Inta Āboliņa Fiziskas personas maksātspējas civilprocesuālais regulējums	133
Sanda Bārbale Audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošana nepilngadīgajiem par administratīvo pārkāpumu	153
Māra Dobeļe Aktuālas problēmas dzīvojamo māju pārvaldīšanā	165
Anna Dreimane Pirkuma līguma teorētiskie un praktiskie aspekti	175
Jānis Druseiks Microsoft sistēmas centra programmatūras pārvaldības rīks	187
Santa Elekse Rakstveida process administratīvajā procesā tiesā.....	197
Gundega Lagzdiņa Vārda un uzvārda maiņa.....	214
Kristīne Lamberte Darbstaciju attālināta administrēšana, izmantojot <i>System Center 2012 Configuration Manager</i>	228

Elīna Šarkovska Eiropas tiesību ietekme uz Latvijas normatīvo aktu izstrādes procesu banku sektora uzraudzības jomā	241
Roberts Urdziņš Vecāku un bērna personiskās attiecības	254
Inna Ville Valsts probācijas dienests kā valsts pārvaldes iestāde.....	265
Indra Zariņa Valsts pārvaldes principi un to piemērošana valsts pārvaldē.....	276
Gunta Žindule Pārmaiņu vadība Universitātē.....	304
Juridiskās koledžas izdevumi	319

Ph. D. Eduards Bruno Deksnis

LATVIJAS REPUBLIKA – EIROPAS SAVIENĪBAS PADOMES PREZIDĒJOŠĀ VALSTS

Atslēgvārdi: Eiropas Savienība, Eiropas Savienības Padome, prezidentūra Eiropas Savienības Padomē, Eiropas Savienības Padomes sekretariāts, trio prezidentūra, Latvijas prioritātes, prezidentūras rezultāti.

Latvijas Republikai pienākums vadīt Eiropas Savienības Padomes darbu 2015. gada pirmajā pusgadā izrietēja no tās saistībām kā Eiropas Savienības (turpmāk – ES) dalībvalstij. Šo sarežģīto pienākumu veic ikviens ES dalībvalsts, neatkarīgi no tās pieredzes šādu uzdevumu veikšanā, nedz arī pašas dalībvalsts lieluma un ietekmes.

Prezidēt, tāvad vadīt ES Padomes sanāksmes – šī pienākuma izpratne mūsdienās ir krietni atšķirīgāka nekā ES pirmsākumos Skaidrs, ka pagājušā gadsimta 50-to gadu sākumā, kad tikai sešas no tagadējām ES dalībvalstīm vienojās izveidot pirmo reāli darbojošos integrācijas mehānismu, tās ne tikai deva būtiskas pilnvaras šodienas Eiropas Komisijas priekštecei, bet arī dalībvalstu Ministru Sapulcei piešķīra kopienas kontroles iespējas. Jau 1952. gadā noslēgtajā Līgumā par Eiropas Ogļu un Tērauda Kopienas izveidošanu atrodama juridiski saistoša atruna, proti, Līguma 27. pantā noteikts, ka Ministru Sapulces vada ar triju mēnešu rotāciju dalībvalstu ministrs, ievērojot šo valstu nosaukumus alfabētiskā kārtībā.¹ Lietderīgi būtu uzskaitīt šo secību, proti, *Belgique/België, Deutschland, France, Italia, Luxembourg, un Nederland* (oriģinālā rakstības secībā). Vēlāk, kad tika izveidota Eiropas Ekonomiskā Kopiena un arī Eiropas Atomenerģijas Kopiena, 146. pantā² un 116. pantā³, tika noteikta tāda pati rotācijas secība,

1 Līgums tika noslēgts četrās valodās: franču, vācu, nīderlandiešu un itāļu (nav tulkots latviski), oriģinālvalodā to skat. http://www.cvce.eu/content/publication/1997/10/13/11a21305-941e-49d7-a171-ed5be548cd58/publishable_fr.pdf.- (Resurss apskatīts 26.12.2015.).

2 Līgums par Eiropas Ekonomiskās Kopienas nodibināšanu (nav tulkots latviski), oriģinālvalodā to skat. http://www.cvce.eu/obj/traite_instituant_la_communaute_economique_europeenne_rome_25_mars_1957-fr-cca6ba28-0bf3-4ce6-8a76-6b0b3252696e.html.- (Resurss apskatīts 26.12.2015.). Pastāv vairākas konsolidētās šī Līguma versijas latviešu valodā.

3 Līgums par Eiropas Atomenerģijas Kopienas nodibināšanu (nav tulkots latviski), oriģinālvalodā to skat. http://www.cvce.eu/obj/traite_instituant_la_communaute_europeenne_de_l_energie_atomique_rome_25_mars_1957-fr-a3390764-3e75-421b-9c85-f52de5a14c2f.html.- (Resurss apskatīts 26.12.2015.), bet konsolidēto 2010. g. marta versiju skat. http://europa.eu/eu-law/decision-making/treaties/pdf/conso_lidated_version_of_the_treaty_establishing_the_european_atomic_energy_community/consolidated_version_of_the_treaty_establishing_the_european_atomic_energy_community_lv.pdf.- (Resurss apskatīts 26.12.2015.).

tikai ar sešu mēnešu ciklu. Šādā veidā uzdevums tika veikts piecas reizes līdz pirmajai Eiropas Kopienas paplašināšanai. Ar Eiropas Savienības Padomes 2007. gada 1. janvāra lēmumu tika noteikta 27 ES dalībvalstu prezidēšanas rotācijas kārtība laika posmā no 2007. gada pirmā pusgada līdz 2020. gada pirmajam pusgadam.⁴ Zīmīgi, ka lēmuma pieņemšanas brīdī Horvātija bija ES kandidātvalsts, tā tika uzņemta ES tikai 2010. gadā. Tādēļ šobrīd nav skaidrs, kad Horvātijai pienāks kārta vadīt ES Padomes sapulces, bet tas noteikti būs pēc 2020. gada.

Rakstā autors aplūko Latvijas Republikas sagatavošanos ES Padomes prezidentūrai, kā arī sniedz savu vērtējumu par Latvijas pirmās prezidentūras rezultātiem. Kopējais vērtējums par paveikto darbu ir pozitīvs, tomēr galvenie prezidentūras ieguvumi būs novērtējami nākotnē kā Latvijas tēla sastāvdaļa. Tādēļ šobrīd vēl ir pārāgri sniegt vērtējumu par nākotnes perspektīvām.

Eiropas Savienības Padomes prezidentūras uzdevumi

Eiropas Kopienas aizsākumos publiskajā telpā pastāvēja diskusijas par Eiropas integrācijas perspektīvām. Tās aizsākumos, 50-tajos un 60-tajos gados, lielāka uzmanība tika pievērsta šīs integrācijas izveidošanai un noturēšanai, nevis tādām niansēm kā administratīvo lēmumu un institūciju sadarbība, kas ir uzmanības centrā šodien.

Katra valsts, uzņemoties vadīt savu prezidentūras pusgadu, nosprauda vadlīnijas savai darbībai, bet tās tika izvirzītas iekšējo vajadzību un problēmu risināšanai. Dalībvalstu augstākā izpildvara, tā dēvētā dalībvalstu valdību vadītāju sapulce, šai sakarā 1961. gadā sanāca kopā divreiz – Parīzē un Bonnā. Tikai 1974. gadā, vienā no tikšanās reizēm, tika izteikta apņemšanās biežāk un regulāri organizēt dalībvalstu vadītāju sanāksmes, un šis process aizsākās ar sanākumi 1975. gada 10.–11. martā. Šodien zināmā ES institūcija – Eiropadome izveidojās kā Eiropas integrācijas papildus institūcija, izpelnoties oficiālu statusu tikai ar 2009. gada 1. decembri, kad stājās spēkā Lisabonas līgums. Jautājums par to, kas vadīs šīs institūcijas darbu un sanāksmes, ilgu laiku netika apspriests. Līdz 2009. gada 1. decembrim katrus sešus mēnešus Eiropadomē priekšsēdētāja amatu rotācijas kārtībā pildīja augstākā amatpersona no tās dalībvalsts, kas attiecīgajā pusgadā bija prezidējošā. Tas apstāklis, ka ik sešus mēnešus mainījās institūcijas pārstāvis, nebija pieņemams ne tikai ES līmenī, bet arī sadarbībā ar

4 Padomes lēmums (2007. gada 1. janvāris), ar ko nosaka secību, kādā dalībvalstis īsteno Padomes prezidentvalsts funkcijas.- <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:32007D0005&from=LV>.- (Resurss apskatīts 26.12.2015.).

trešajām valstīm. To vēl apgrūtināja fakts, ka Eiropadomes priekšsēdētājs reizē pildīja gan amata pienākumus attiecīgajā dalībvalstī, gan arī amata pienākumus Eiropadomē. Rezultātā dalībvalstis nonāca pie vienošanās par pastāvīga Eiropadomes priekšsēdētāja amata izveidi. Pirmā izpildītāja bija baronese Katrīna Aštone (no 2009. gada 1. decembra). Šobrīd šī amatpersona velta visu savu laiku tikai un vienīgi ES lietām saskaņā ar Lisabonas līguma nosacījumiem.

Brīdī, kad Latvijai nācās uzņemties Eiropas Savienības līgumos paredzēto ES Padomes vadīšanas pienākumu, kā galvenie uzdevumi bija vadīt ES Padomes Ministru sapulces deviņās jomās, kā arī ar šīm jomām saistītās ES Padomes darba grupas, t. i., Vispārējo lietu padomi, Ekonomikas un finanšu ministru padomi, Tieslietu un iekšlietu ministru padomi, Nodarbinātības, sociālās politikas, veselības un patērētāju tiesību aizsardzības ministru padomi, Konkurētspējas ministru padomi, Transporta, telekomunikāciju un enerģētikas ministru padomi, Lauksaimniecības un zivsaimniecības ministru padomi, Vides ministru padomi, Izglītības, jaunatnes, kultūras un sporta ministru padomi. Tomēr Ārlietu ministru padomes vadīšana neietilpst dalībvalsts darbības jomā, jo to neatkarīgi vada ES Augstais pārstāvis ārlietās un drošības politikas jautājumos.

Vēl viena būtiska ES Padomes sastāvdaļa ir Pastāvīgo pārstāvju komiteja jeb Coreper (*Comité des représentants permanents*). Šīs komitejas funkcija ir veicināt operatīvu ES dalībvalstu sadarbību un konsensu panākšanu. Patstāvīgo pārstāvju komiteja sastāv no *ex officio* ES dalībvalstu pārstāvniecību vadītājiem un vadītāja vietniekiem. Prezidējošajai valstij ir pienākums vadīt Coreper sanāksmes. Latvijas gadījumā šī tikšanās notika 2015. gada maija beigās un netika plaši publiskota.

Lai mazinātu iespējamus pārrāvumus ES Padomes darbībā, no 2007. gada tika uzsākta formāla triju ES Prezidējošo valstu darbības ieceru saskaņošana. Ja iepriekš katra prezidējošā valsts publiskoja savas prioritātes paredzamajam laika posmam, tad ar 2007. gadu sākās 18 mēnešu prioritāšu noteikšana, ar to saprotot, ka tiek izvirzītas trīs sekojošo prezidējošo valstu saskaņotās prioritātes. Latvijas prezidentūra tika veikta šo 18 mēnešu vidū, proti, pirms Latvijas bija Itālijas prezidentūra, bet pēc Latvijas nāca Luksemburgas kārtā (līdz 2015. gada beigām). Attiecīgā 18 mēnešu programma tika jau laicīgi publicēta – pirms Itālijas prezidentūras semestra sākuma – 2014. gada 23. jūnijā.⁵

5 Eiropas Savienības Padomes vēstule Nr. 11258/11: Padomes 18 mēnešu programma (2014. gada 1. jūlijs–2015. gada 31. decembris). - <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=LV&f=ST%2011258%202014%20INIT>. - (Resurss apskatīts 26.12.2015.).

Prezidentūra Eiropas Savienības Padomē un tās iespējas

Triju prezidentūru kopīgās prioritātes:

- finanšu stabilitāte – ekonomikas un finanšu jautājumu risināšana, lai nodrošinātu veselīgu vidi makroekonomikas attīstībai;
- ES izaugsme – konkurētspējas veicināšana, Eiropas rūpniecības politikas pēcināšana, darbs pie vienotā tirgus izveides pabeigšanas, rūpniecības un ārējās tirdzniecības stiprināšanas;
- nodarbinātība – jaunas darbavietas (īpaši jauniešu vidū), cīņa pret nabadzību un sociālo atstumtību;
- digitālās vides radīto priekšrocību izmantošana, darbs pie ES digitālā vienotā tirgus izveides;
- ES globālās lomas stiprināšana – atbalsts ekonomiskajām, sociālajām un politiskajām reformām, īpašu uzmanību veltot ne tikai dienviņiem, bet arī austrumu kaimiņiem, akcentu liekot uz tirdzniecības politiku.

Savukārt, Latvijas Republikas prezidentūras perioda uzdevumi bija sekojoši:

- turpināt darbu pie Eiropas Investīciju plāna izveides;
- sekmēt ES Vienotā tirgus nostiprināšanu;
- uzsākt diskusijas un darbu pie ES Enerģētikas savienības;
- veicināt rūpniecības konkurētspēju.

Latvijas prezidentūras darba kārtībā uzsvars tika likts uz:

- Eiropas Investīciju plānu, lai sekmētu valsts un privātās investīcijas ekonomikā;
- ES Vienotā tirgus stiprināšanu, lai virzītu atlikušos Vienotā tirgus akta II priekšlikumus, uzsāktu diskusijas par Iekšējā tirgus stratēģiju attiecībā uz precēm un pakalpojumiem;
- rūpniecības un saistīto pakalpojumu nozaru konkurētspējas celšanu – darbs pie efektīvāka un mērķtiecīgāka regulējuma;
- Eiropas Enerģētikas savienības pamatu nostiprināšanu, kas ir uz solidaritāti, uzticību un drošību balstīta enerģētikas politika, fokuss uz enerģētikas infrastruktūru, labāku pārvaldību enerģētikas drošību un diplomātiju.

Latvija gatavošanās nopietno prezidentūras pienākumu pildīšanai uzsāka laicīgi. Pie tam tika arī uzsvērts, ka panākumi nebūs tik viegli sasniedzami. Latvijas pārstāvniecības Briselē vadītāja Ilze Juhansone 2012. gadā kādā no intervijām rezumēja: „Viens rādītājs, ar ko parasti visi lepojas, ir pieņemtie lēmumi, taču man pašai sev jāoponē, ka tā ir pārāk birokrātiska pieeja.

Teikšu godīgi, diezin vai ārpus Eiropas Savienības Padomes ēkas daudziem interesē, ka Ungārijas prezidentūra panāca vienošanos ar Eiropas Parlamentu par 25 vai vairāk jautājumiem. Es domāju, ka šo skaitli pēc tam, kad to izlasījuši, daudzi aizmirst jau otrajā dienā. Labu prezidentūru raksturo kvalitatīvi sagatavotas diskusijas, tā ir laba laika un taktikas izjūta, neliekot uz galda jautājumus, kas nav vēl tam sagatavoti, un tā ir spēja piedāvāt kompromisus, kas visiem ir pieņemami. Prezidējošā valsts neliek visai Eiropas Savienībai nodarboties ar savām iekšpolitiskajām problēmām un spēj tikt galā ar tām dzīves situācijām, kas, nenoliedzami, uzkrīt kā sniegs uz galvas.”⁶

Pirmie lēmumi, kas tika pieņemti saistībā ar prezidentūru, bija Ārlietu ministrijas darbinieku intensīva apmācība, sagatavojot tos prezidentūras periodam. Līgumdarbā tika pieņemti jauni cilvēki, kuri papildināja ne tikai Latvijas pārstāvniecības darbinieku skaitu, bet arī strādāja kā atbalsta personāls prezidentūras pasākumos. Papildus tika izveidots Latvijas prezidentūras Eiropas Savienības Padomē sekretariāts, kas atradās Ārlietu ministrijas pārraudzībā un nodarbojās ar prezidentūras pasākumu organizēšanu un saskaņošanu.⁷ Sekretariāta funkcijas un pilnvaras nepārklājās ar Latvijas Republikas Pārstāvniecības darbību Briselē, jo Latvijā nozaru ministrijās tika nozīmēti prezidentūras kordinatori, kuri bija lietas kursā par problēmām un nepilnībām, kas jārisina ministriju līmenī un kuriem arī nācās veikt administratīvo darbu.⁸

Latvijas Republikas prezidentūras Eiropas Savienības Padomē norise

Ministru prezidente Laimdota Straujuma 2014. gada decembrī iepazīstināja Eiropas Parlamentu ar Latvijas Republikas iecerēm un prioritātēm 2015. gada pirmajam pusgadam. Pirmā augsta līmeņa tikšanās bija Eiropas Komisijas pilna sastāva oficiālā iepazīšanās vizīte Rīgā, kas sekmīgi noritēja 2015. gada 8. janvārī. Pēc tam sekoja ļoti daudz dažāda līmeņa pasākumu: konferences, tikšanās, sapulces prezidentūras ietvaros.⁹

6 Straždiņa I. Mēs nevaram atļauties būt lepmi un izšķērdīgi: Intervija ar Latvijas pastāvīgo pārstāvi Eiropas Savienībā Ilzi Juhansonī.- http://www.politologubiedriba.lv/pdf_mag/Latvijas_intereses_es_2012_3.pdf.- (Resurss apskatīts 27.12.2015.).

7 Latvijas prezidentūras Eiropas Savienības Padomē sekretariāts.- <http://es2015.lv/lv/sekretariats>.- (Resurss apskatīts 27.12.2015.).

8 Kozlovs M. Darba metodes jaunu ES tiesību aktu pieņemšanā.- http://www.politologubiedriba.lv/pdf_mag/Latvijas_intereses_es_2015_3.pdf.- (Resurss apskatīts 27.12.2015.).

9 Sasniegtais progress ES Padomē Latvijas prezidentūras laikā.- <https://eu2015.lv/lv/jaunumi/zinas/2520-sasniegtais-progress-es-padome-latvijas-prezidenturas-laika-janvaris-junijs-2015>.- (Resurss apskatīts 27.12.2015.).

Kopš Eiropadomes priekšsēdētāja amata ieviešanas ir skaidri nodefinētas šīs amatpersonas funkcijas, kas ir būtiski gadījumos, kad ES sastopas ar negaidītiem izaicinājumiem, un prezidējošās dalībvalsts augstākajai amatpersonai ir nekavējoties aktīvi jāiesaistās un jākoordinē turpmākās darbības.

Atskaiti par paveikto prezidentūras laikā Latvijas Ministru prezidente Laimdota Straujuma sniedza Eiropadomes sapulcē Briselē 2015. gada 25.–26. jūnijā un arī uzrunājot Eiropas Parlamentu 2015. gada 7. jūlijā.¹⁰ Ministru prezidente informēja, ka trīs plašās aktivitāšu kategorijās tika panākts progress, kas ietekmēs visus ES iedzīvotājus.

Pirmkārt, rekordīsā laikā izdevās panākt vienošanos par Eiropas Stratēģisko investīciju fondu, kurš uzsāka savu darbību jau 2015. gada vasarā, veicinot investīciju piesaisti Eiropas ekonomikā.

Otrkārt, Enerģētikas savienības jautājumos pieņemti būtiski lēmumi par tās izveidošanu, veicinot pāreju uz zemas oglekļa intensitātes ekonomiku, tādējādi vairojot ES enerģētisko neatkarību, kā arī nostiprinot kopīgu enerģētisko politiku Eiropas Savienībā.

Treškārt, Digitālais vienotais tirgus sekmēs jaunāko tehnoloģiju arvien plašāku izmantošanu uzņēmējdarbībā, pievēršot uzmanību datu aizsardzības jautājumiem. Panākta vienošanās par Telesakaru vienotā tirgus priekšlikumu, kas paredz viesabonēšanas piemaksu atcelšanu un nodrošina atvērta interneta pieeju. Papildus tika panākta vienošanās ar Eiropas Parlamentu par vispārējiem principiem attiecībā uz Tīklu un informācijas drošības direktīvu.¹¹

Latvijas prezidentūras Eiropas Savienības Padomē sekretariāta direktore Inga Skujiņa savā pārskatā uzsvēra, ka prezidentūras pienākumi tika veikti augstā līmenī.¹² Neatkarīgi no jau minētajiem sasniegumiem, īpaši tiek izcelts Austrumu partnerības sammits Rīgā. Latvijas Republika konsekventi vērš ES uzmanību uz attiecību stiprināšanu ar Āzijas reģiona valstīm (t. i., ar bijušajām PSRS republikām) un tādēļ pēc prezidentūras tika izteikts gandarījums, ka Latvijas prezidentūras laikā šis reģions atkal ir Eiropas Savienības dienas kārtībā.

Sekretariāts aktīvi veicināja komunikāciju ar sabiedrību, ko īpaši atzīmēja Laimdota Straujuma savā uzrunā Eiropas Parlamentam. Protams,

10 Ministru prezidentes uzruna EP par Latvijas prezidentūras paveikto. - <https://eu2015.lv/lv/jaunumi/zinas/2561-ministru-prezidentes-uzruna-ep-plenarsede-par-latvijas-prezidenturas-paveikto>. - (Resurss apskatīts 27.12.2015.).

11 Turpat.

12 Skujiņa I. Latvijas prezidentūra Eiropas Savienības Padomē. - http://www.politologubiedriba.lv/pdf_mag/Latvijas_intereses_es_2015_3.pdf. - (Resurss apskatīts 27.12.2015.).

diskutējams ir jautājums, vai katras prezidējošas dalībvalsts specifiski nacionālās prioritātes var kļūt par visas ES kopīgajām prioritātēm. Sekretariāts konstatēja, ka Latvijas sabiedrības informētība par ES jautājumiem ir augusi, un var cerēt, ka piederības sajūta Eiropas Savienības saimei ir palielinājusies.¹³

Trio valstu prezidentūras prioritātes, t. sk. arī Latvijas (skat. 1. tabulu), norāda uz šīs prezidentūras būtiskumu. Protams, ne visas šīs tēmas prasīja Latvijas pārstāvju intensīvu iesaistīšanos, toties vajadzēja būt gataviem nepieciešamības gadījumā to darīt.

1. tabula

Trio prezidentūras rīcības jomas¹⁴

Sadaļa	Apakštēmas
Vispārējās lietas	Eiropa 2020 un Eiropas pusgads; Paplašināšanās process; Rietumeiropas valstis, kas nav ES dalībvalstis; Integrētā politiskā reaģēšana krīzes situācijās (<i>IPCR</i>) / solidaritātes klauzula; Reģionālā un teritoriālā politika; Institucionāli jautājumi; Tiesiskums; Integrētā jūrlietu politika.
Ārlietas	Kopējā tirdzniecības politika; Ārpolitika un drošības politika; Humānā palīdzība; Cīņa pret terorismu; Eiropas konsulārā sadarbība.
Ekonomika un finanses	Ekonomikas politika; Finanšu tirgi; Nodokļi; Eksporta kredīti; Budžets; Pašu resursi; Eiropas Savienības finansiālo interešu aizsardzība; Statistika.
Iekšlietas	Vīzas; Robežas; Šengenas zona; Legālā migrācija; Nelikumīga migrācija; Patvērums; Iekšējā drošība; Narkotikas; Terorisma apkarošana; Muitas iestāžu sadarbība; Civilā aizsardzība.
Tiesiskums	Pamattiesības un pilsoniskums; Visneaizsargātāko grupu aizsardzība; Personas tiesības kriminālprocesā; Savstarpēja atzīšana un minimālie noteikumi; Eiropas prokurora birojs un <i>Eurojust</i> ; Civiltiesības; E-tiesiskums; Korupcija; Apmācība tieslietu jomā; Tieslietu un Iekšlietu ārējie aspekti.

13 Skujiņa I. Latvijas prezidentūra Eiropas Savienības Padomē.- http://www.politologubiedriba.lv/pdf_mag/Latvijas_intereses_es_2015_3.pdf.- (Resurss apskatīts 27.12.2015.).

14 Skat. ES Padomes dokumentu 11258/14 POLGEN 105.- Brisele, 2014. gada 23. jūnijā.

Nodarbinātība un sociālā politika	Nodarbinātība un sociālā attīstība; Eiropas pusgads; Nodarbinātība/darba tirgus jautājumi; Sociālie aspekti; Sociālās politikas jautājumi; Ar nodarbinātību saistītie tiesību akti; Drošība un veselības aizsardzība darbā; Sieviešu un vīriešu līdztiesība; Diskriminācijas novēršana; ES sociālās un nodarbinātības politikas ārējie aspekti.
Veselības un patērētāju tiesību aizsardzības jautājumi	Sabiedrības veselība; Farmācijas preces un medicīniskas ierīces; Pārtikas produkti.
Konkurētspēja (iekšējais tirgus, rūpniecība, pētniecība un kosmos)	Konkurētspēja; Vienotais tirgus; Uzņēmējdarbības tiesības; Labāks regulējums; Tehniskā saskaņošana; Patērētāji; Intelektuālais īpašums; Muitas savienība; Rūpniecības politika; Mazie un vidējie uzņēmumi; Pētniecība un inovācija; Kosmos; Tūrisms.
Transports, telekomunikācijas un enerģētika	Transversāli jautājumi; Transports; Horizontālie jautājumi; Gaisa transports; Sauszemes transports; Jūras transports; Telesakari un digitālais vienotais tirgus; Enerģētika.
Lauksaimniecība un zivsaimniecība	Lauksaimniecība; Veterinārija, pārtika un fitosanitārija; Meži; Zivsaimniecība.
Vide	Vides jautājumi; Klimata pārmaiņas.
Izglītība, jaunatne, kultūra, audiovizuālā nozare un sports	Izglītība un apmācība; Jaunatne; Kultūra; Audiovizuālā joma; Sports.

Katrai ES dalībvalstij ir nācies sastapties ar neparedzētiem izaicinājumiem prezidentūras laikā. Arī Latvijas Republikai nācās koordinēt ES darbību un aktīvu rīcību divu ļoti būtisku notikumu dēļ, kam ir paliekoša nozīme gan Eiropas Savienības, gan Latvijas līmenī.

Pirmkārt, tie bija februārī Parīzē notikušie terora akti, kas izraisīja ES Padomes un Eiropadomes ātro atbildes reakciju, kurā Latvijas kā prezidējošās valsts rīcība tika novērtēta ļoti atzinīgi.

Otrkārt, migrantu plūsma pie ES ārējām robežām, kas bija ievērojami palielinājusies jau vairākus gadus pirms Latvijas prezidentūras. Tomēr 2015. gada pirmajā pusgadā strauji pieauga cilvēku skaits, kas, bēgot

no karadarbības reģioniem (galvenokārt, no Sīrijas), meklēja patvērumu Eiropā.

Bēgļu tālākā virzīšanās attīstītāko ES valstu virzienā būtiski apdraud Šengenas zonas juridiskā aizsargmehānisma saglabāšanu. Tas, savukārt, ietekmē Dublinas regulu, kas paredz kritērijus un mehānismus, lai noteiktu dalībvalsti, kura ir atbildīga par trešās valsts pilsoņa vai bezvalstnieka starptautiskās aizsardzības pieteikuma izskatīšanu.¹⁵ Grieķijas valsts rīcība, neievērojot šo regulu, liek apšaubīt Šengenas līguma pastāvēšanu šobrīd esošajā redakcijā, tādēļ, ka Grieķija nespēj aizturēt neregistrēto migrantu plūsmu, kā arī nespēj tik ātri identificēt tos. Bēgļu skaits Grieķijā šobrīd pārsniedz valsts reālās iespējas tos uzņemt, bet plāns, kā tālāk katrai ES dalībvalstij piešķirt obligātās bēgļu uzņemšanas kvotas, Latvijā izraisīja izteikti negatīvu sabiedrības rezonansi.

Latvija savas prezidentūras pusgadā veica minimālus tehniska rakstura atbalsta pasākumus, lai panāktu vienošanos ES institūcijās bēgļu jautājuma risinājumam, šo pienākumu atstājot Luksemburgai kā nākošajai prezidējošajai valstij.¹⁶ Problēma vēl nav atrisināta, bet tās apmērs nekādā veidā nav saistīts ar Latvijas prezidentūras laikā pieņemtajiem nepareizajiem lēmumiem.

Secinājumi un priekšlikumi

Darbam Briselē prezidentūras laikā tika piesaistīti nozaru ministriju eksperti. Pēc prezidentūras beigām lielākā daļa no šiem 189 darbiniekiem atgriezās savās darba vietās ar nozīmīgu pieredzi. Laiks rādīs, vai iegūtās prasmes un pieredze, kas gūta strādājot pasaulē vienā no visintensīvākajām saskarsmes un kompromisa vidēm, tiks adekvāti novērtēta Latvijā. Latvijas pārstāvniecības Briselē toreizējā vadītāja Ilze Juhansone kādā no intervijām izteica cerību, ka „spēka un vieduma pietiks tiem cilvēkiem, kuri lemj par publiskās administrācijas attīstību, lai ieraudzītu un izveidotu sistēmu, kurā mēs šo cilvēku stiprās puses izmantojam maksimāli.”¹⁷ (No 2015. gada 1. septembra I. Juhansone ir viena no trim Eiropas Komisijas

15 Directive 604/2013EU.- <http://eurlex.europa.eu/legalcontent/LV/TXT/HTML/?uri=CELEX:32013R0604&from=LV>.- (Resurss apskatīts 27.12.2015.).

16 Padomē sanākušo dalībvalstu valdību pārstāvju secinājumi par 20 000 personu, kurām nepārprotami nepieciešama starptautiskā aizsardzība, pārmitināšanu, izmantojot daudzpusējas un valstu shēmas.- <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-11130-2015-INIT/lv/pdf>.- (Resurss apskatīts 28.12.2015.).

17 Juhansone: Prezidentūrā gūtās zināšanas dos jaunu kvalitāti Latvijas ierēdniecībai.- <http://www.lsm.lv/lv/raksts/latvija/zinas/juhansone-prezidentura-gutas-zinasanas-dos-jaunu-kvalitati-latvijas-ieredniecibai.a136639/>.- (Resurss apskatīts 28.12.2015.).

Ģenerālsekretariāta vadītāja vietniecēm¹⁸, kas ir augstākais amats EK ierēdniecībā, ko ieņem kāds no Latvijas valsts piederīgajiem).

Prezidentūra Eiropas Savienības Padomē noritēja veiksmīgi, patiecoties daudzu Latvijas interešu aizstāvju darbībām un sadarbībai ne tikai Latvijā, bet arī Eiropas Savienībā. Kārtējo reizi mūsu valsts pārstāvji pierādīja to, ka spēj reaģēt ātri, rīkoties saskaņoti, strādāt efektīvi, ņemot vērā gan ārējos, gan iekšējos faktorus.

Šoreiz rakstā nav aplūkoti Latvijas Republikā noritējušie pasākumi, kas ir veicinājuši ES Padomes prezidentūras plašāku sabiedrisko atpazīstamību. Vai šī prezidentūra ietekmēs un mainīs Latvijas Republikā iedzīvotāju aptaujās pausto visai kritisko attieksmi pret integrāciju Eiropā, to rādīs laiks.

18 Paziņojums IP/15/5922.- http://europa.eu/rapid/press-release_IP-15-5922_lv.htm.- (Resurss apskatīts 28.12.2015.).

THE REPUBLIC OF LATVIA – PRESIDENCY IN THE COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION

Keywords: European Union, EU Council, EU Council Presidency, Representation of Latvia in Brussels, Presidency trio, Presidency outcome, Latvian priorities.

Summary

Rotation of the Presidency of the European Council has been a feature of the European integration from the mid-1950s onwards. With the entry into force of the Lisbon Treaty the responsibilities of this process have been more precisely defined, including provision for cooperation between three Member States in a successive rotation.

The Republic of Latvia had Italy and Luxembourg as its partners in this Trio both of which had had an extensive past experience in Presidency tasks.

The paper presents a brief historical review of the Presidency institution focussed on implications for the Latvian Presidency. After serious preparation of its civil servants for their administrative tasks the Latvian Presidency team was also able to ready itself to tackle issues that figured in the Latvian list of priorities for the Presidency period.

The six-month time on station provided unexpected challenges that were professionally met by the Latvian Presidency team. Furthermore, the civil servants trained for their administrative tasks were up to the challenge, a fact not appreciated by the general public in Latvia. Not unexpectedly, individual skills gained during the Presidency were not appreciated by the civil service mandarins in Latvia. The fact that this is not an unusual outcome of any Presidency is a small comfort since the skills of national civil servants in Latvia are poor at best. The professionalism of Latvian diplomats gained a respect world-wide.

Mg. iur. Oskars Garkājs

EIROPAS PILSONU INICIATĪVA

Atslēgvārdi: dalībvalsts, Eiropas Komisija, Eiropas Savienība, Eiropas Savienības pilsoņi, iniciatīva, parakstu vākšana.

Kopš 2004. gada 1. maija Latvija ir pilntiesīga Eiropas Savienības (turpmāk – ES) dalībvalsts. Latvijas pilsoņi ir kļuvuši arī par ES pilsoņiem, kuriem ir iespēja vērsties ES institūcijās, balsot Eiropas Parlamenta vēlēšanās, kā arī aizstāvēt savas intereses Eiropas Savienības tiesu institūcijās. Tāpat Latvijas pilsoņiem ir iespēja piedalīties svarīgu ES jautājumu lemlšanā, izmantojot Eiropas pilsoņu iniciatīvas procedūru.

2012. gada 1. aprīlī ir stājusies spēkā Eiropas pilsoņu iniciatīva, kas dod tiesības vienam miljonam ES pilsoņu no vismaz septiņām dalībvalstīm pieprasīt Eiropas Komisijai iesniegt priekšlikumu par jaunu ES tiesību aktu. Taču tā paver ne tikai iespējas, bet arī juridiskus, politiskus, sabiedriskus un organizatoriskus problēmu aspektus, ko dažādu jomu eksperti apsprieda 2012. gada 27. martā notikušajā diskusijā „Eiropas pilsoņu iniciatīvas starta šāviens 1. aprīlī. Joks, apdraudējums vai patiesa sabiedrības līdzdalības iespēja”.

Rakstā tiks analizēts Eiropas Savienības un arī Latvijas Republikas normatīvo aktu tiesiskais regulējums Eiropas pilsoņu iniciatīvas jomā, Eiropas pilsoņu iniciatīvas īstenošana praksē, iniciatīvas darbības sfēra un Latvijas Republikā atbalstītās Eiropas pilsoņu iniciatīvas.

Eiropas Savienības normatīvo aktu tiesiskais regulējums

Eiropas pilsoņu iniciatīva ir aicinājums Eiropas Komisijai, lai tā ierosina tiesību aktus par jautājumiem, kuri ietilpst ES kompetencē. Pilsoņu iniciatīva jāatbalsta vismaz miljonam ES pilsoņu no vismaz septiņām dalībvalstīm (kopā to ir 28). Turklāt katrā no šīm septiņām valstīm jāsavāc vismaz minimālais skaits parakstu.¹

Lisabonas līguma, ar ko groza Līgumu par Eiropas Savienību un Eiropas Kopienas dibināšanas līgumu², 8. b panta ceturrtā daļa paredz: „Savienības pilsoņi, kuru skaits nav mazāks par vienu miljonu un kas pārstāv

1 What is a European citizens' initiative?.- <http://ec.europa.eu/citizens-initiative/public/basic-facts.-> (Resurss apskatīts 18.12.2015.).

2 Lisabonas līgums, ar ko groza Līgumu par Eiropas Savienību un Eiropas Kopienas dibināšanas līgumu (pieņemts 13.12.2007.)// Latvijas Vēstnesis.- Nr.82 (2008, 28. maijs).

ievērojamu dalībvalstu skaitu, var izrādīt iniciatīvu un aicināt Eiropas Komisiju saskaņā ar tās pilnvarām iesniegt atbilstīgu priekšlikumu jautājumos, kuros pēc pilsoņu ieskata Līgumu īstenošanai ir nepieciešams Savienības tiesību akts.” Turpat noteikts, ka „procedūras un nosacījumi šādas iniciatīvas iesniegšanai ir noteikti atbilstīgi Līguma par Eiropas Savienības darbību 21. panta pirmajai daļai”.

Līguma par Eiropas Savienības darbību³ 24. panta (bijušais EKL 21. pants) pirmā daļa nosaka: „Eiropas Parlaments un Padome, pieņemot regulas saskaņā ar parasto likumdošanas procedūru, paredz noteikumus procedūrām un nosacījumiem, kas nepieciešami pilsoņu iniciatīvai Līguma par Eiropas Savienību 8. b panta nozīmē, tostarp nosaka minimālo dalībvalstu skaitu, kas tiem jāpārstāv.”

Līguma par Eiropas Savienību 11. panta ceturtais punkts nosaka: „Savienības pilsoņi, kuru skaits nav mazāks par vienu miljonu un kas pārstāv ievērojamu dalībvalstu skaitu, var izrādīt iniciatīvu un aicināt Eiropas Komisiju saskaņā ar tās pilnvarām iesniegt atbilstīgu priekšlikumu jautājumos, kuros pēc pilsoņu ieskata Līgumu īstenošanai ir nepieciešams Savienības tiesību akts. Procedūras un nosacījumi šādas iniciatīvas iesniegšanai ir noteikti atbilstīgi Līguma par Eiropas Savienības darbību 24. panta pirmajai daļai.”⁴

Tas nozīmē, ka ES pilsoņi var piedalīties ES darba kārtības veidošanā. Turklāt Līguma par Eiropas Savienību 11. panta pirmajos trīs punktos ir ietverti vēl trīs nozīmīgi līdzdalības instrumenti: informēšana, dialogs un apspriešana. Tie sniedz iespēju apspriest ikvienu ES lēmumu un paust savu viedokli.⁵

Eiropas Parlamenta un Padomes 2011. gada 16. februāra regulas (ES) Nr. 211/2011 par pilsoņu iniciatīvu⁶ (turpmāk – Regula) 2. panta pirmais punkts nosaka: „Pilsoņu iniciatīva ir iniciatīva, kas iesniegta Komisijai saskaņā ar šo regulu un ar ko aicina Komisiju saskaņā ar tās pilnvarām iesniegt atbilstīgu priekšlikumu jautājumos, kuros pēc pilsoņu ieskata Līgumu īstenošanai ir nepieciešams Savienības tiesību akts, un kura ir saņēmusi vismaz viena miljona tiesīgo parakstītāju atbalstu, kuri pārstāv vismaz vienu ceturtdaļu visu dalībvalstu”.

3 Līgums par Eiropas Savienības darbību// Oficiālais Vēstnesis.- Nr. C 326 (2012, 26. oktobris).

4 Līgums par Eiropas Savienību// Oficiālais Vēstnesis.- Nr. C 326 (2012, 26. oktobris).

5 Eiropas pilsoņu iniciatīva – līdzdalības iespēja Eiropas mērogā.- <http://www.lvportals.lv/visi/skaidrojumi/246123-eiropas-pilsonu-iniciativa-lidzdalibas-iespeja-eiropas-meroga>.- (Resurss apskatīts 15.12.2015.).

6 Eiropas Parlamenta un Padomes 2011. gada 16. februāra regula (ES) Nr. 211/2011 par pilsoņu iniciatīvu// Oficiālais Vēstnesis.- Nr. L 65 (2011, 11. marts).

Regulas 2. panta otrajā punktā ir minēts: „Parakstītāji ir Savienības pilsoņi, kas ir atbalstījuši attiecīgo pilsoņu iniciatīvu, aizpildot veidlapu paziņojumam par atbalstu minētajai iniciatīvai.”

Savukārt, Regulas 2. panta trešais punkts nosaka: „Organizatori ir fiziskas personas, kas veido pilsoņu komiteju, kura ir atbildīga par pilsoņu iniciatīvas sagatavošanu un iesniegšanu Komisijai.”

Latvijas Republikas normatīvo aktu tiesiskais regulējums

Latvijas Republikas Saeima 2012. gada 20. septembrī pieņēma likumu „Grozījumi likumā „Par tautas nobalsošanu un likumu ierosināšanu””⁷, kas stājās spēkā 2012. gada 11. oktobrī.

Šie grozījumi paredzēja:

- 1) izteikt likuma nosaukumu šādā redakcijā: „Par tautas nobalsošanu, likumu ierosināšanu un Eiropas pilsoņu iniciatīvu”⁸;
- 2) papildināt likumu ar IV¹ nodaļu „Eiropas pilsoņu iniciatīva”.

Likuma „Par tautas nobalsošanu, likumu ierosināšanu un Eiropas pilsoņu iniciatīvu” (turpmāk – Likums) 1.¹ pants noteic, ka „šis likums regulē arī Eiropas pilsoņu iniciatīvu tiktāl, ciktāl Eiropas Parlamenta un Padomes 2011. gada 16. februāra regula (ES) Nr. 211/2011 par pilsoņu iniciatīvu nenosaka citādi”.

Ja paziņojumus par atbalstu Eiropas pilsoņu iniciatīvai paredzēts vākt tiešsaistē, organizatori iesniedz Informācijas tehnoloģiju drošības incidentu novēršanas institūcijai iesniegumu ar lūgumu izsniegt sertifikātu, kas apliecina, ka tiešsaistes sistēma, ko izmanto minētajam mērķim, atbilst drošības un tehniskajiem parametriem, kādi noteikti Regulā.

Informācijas tehnoloģiju drošības incidentu novēršanas institūcija izskata iesniegumu un mēneša laikā izsniedz sertifikātu vai pieņem lēmumu par atteikumu izsniegt sertifikātu. Informācijas tehnoloģiju drošības incidentu novēršanas institūcijas lēmumu, ar kuru atteikts izsniegt sertifikātu par tiešsaistes sistēmas atbilstību drošības un tehniskajiem parametriem, var pārsūdzēt tiesā Administratīvā procesa likumā noteiktajā kārtībā. Šie nosacījumi neattiecas uz gadījumiem, kad organizatori ir saņēmuši citas ES dalībvalsts kompetentās iestādes sertifikātu par tiešsaistes sistēmas atbilstību drošības un tehniskajiem parametriem.

7 Grozījumi likumā „Par tautas nobalsošanu un likumu ierosināšanu” (pieņemti 20.09.2012.)// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 160 (2012, 10. oktobris).

8 Par tautas nobalsošanu, likumu ierosināšanu un Eiropas pilsoņu iniciatīvu: Likums (pieņemts 31.03.1994.)// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 47 (1994, 20. aprīlis).

Organizatori savāktos paziņojumus par atbalstu atbilstoši Regulai iesniedz Centrālajai vēlēšanu komisijai, kura divu mēnešu laikā pēc tam, kad no organizatoriem ir saņemti paziņojumi par atbalstu, saskaita parakstus, konstatē rezultātu un nosūta organizatoriem uz veidlapā norādīto elektroniskā pasta adresi sertifikātu, ar ko apliecina derīgo paziņojumu skaitu. Ja Centrālā vēlēšanu komisija konstatē, ka saņemto paziņojumu pārbaude tai nav piekritīga, tā paziņojumus par atbalstu divu nedēļu laikā nosūta atpakaļ organizatoram.

Centrālā vēlēšanu komisija izstrādā nepieciešamās instrukcijas, saskaņā ar kurām pārbaudāmi paziņojumi par atbalstu.

Eiropas pilsoņu iniciatīvas īstenošana praksē

Lai ierosinātu Eiropas pilsoņu iniciatīvu, jāizveido pilsoņu komiteja, kurā ir vismaz septiņi ES pilsoņi un tie dzīvo septiņās dažādās dalībvalstīs. Komitejas locekļiem ir jābūt ES pilsoņiem, kuri sasnieguši pietiekamu vecumu, lai varētu balsot Eiropas Parlamenta vēlēšanās, t. i., 18 gadus (izņemot Austriju, kur tiesības balsot ir no 16 gadu vecuma). Organizācijas nedrīkst rīkot pilsoņu iniciatīvas. Tomēr organizācijas drīkst sekmēt vai atbalstīt ierosinātās iniciatīvas, ja tas tiek darīts, nodrošinot pilnīgu caurskatāmību.

Pilsoņu komitejai sava iniciatīva ir vispirms jāreģistrē interneta vietnē <http://ec.europa.eu/citizens-initiative/public/welcome>, un tikai pēc tam tā drīkst sākt atbalsta paziņojumu vākšanu no pilsoņiem. No dienas, kad reģistrācija apstiprināta, organizētājiem dots viens gads laika parakstu vākšanai. Pilsoņiem nav jābūt iekļautiem vēlēšanu sarakstos, viņiem vienkārši ir jābūt sasniegušiem pietiekamu vecumu.⁹

ES pilsoņu iniciatīvas iesniegšanas procedūra Eiropas Komisijā oficiāli var aizņemt divdesmit mēnešus. Sagatavošanās posmā iniciatīvas virzītājiem ir jāiegulda apjomīgs darbs, lai priekšlikums nonāktu līdz reģistrēšanai Eiropas Komisijā. Eiropas Kustības Latvijā projektu vadītāja un padomniece Diāna Potjomkina norāda, kas Eiropas pilsoņu iniciatīvas organizētājiem ir jāņem vērā:

- jāizveido komiteja, kas sastāv no septiņiem pārstāvjiem no dažādām ES valstīm;
- jāgarantē datu aizsardzība;
- jānoformulē konkrēta iniciatīva;
- jānodrošina tulkojumi;

9 What is a European citizens' initiative?.- <http://ec.europa.eu/citizens-initiative/public/basic-facts.-> (Resurss apskatīts 18.12.2015.).

- jāatskaitās par saņemto atbalstu un finansējumu;
- jābūt speciālām veidlapām.¹⁰

Sagatavošanās fāzē organizētājiem ir jāpadomā par to, ka pilsoņu iniciatīvas organizēšanai būs vajadzīgi resursi un finanses. Lai arī daļu darba var veikt brīvprātīgie, organizētājiem droši vien būs vajadzīgi sponsori un atbalstītāji. Ir ļoti svarīgi sekot līdzi finanšu atbalstam, jo informācija par to būs jāiesniedz reģistrējoties, kā arī jāatjaunina procesa gaitā, kā tas ir skaidrots Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejas izdotajā rokasgrāmātā „Jūsu rokasgrāmata par Eiropas pilsoņu iniciatīvu”.¹¹

Savākuši vienu miljonu paziņojumu par atbalstu no vismaz septiņām dalībvalstīm, organizētāji kļūst par Eiropas mēroga darba kārtības veidotājiem. Pēc sekmīgas Eiropas pilsoņu iniciatīvas iesniegšanas Eiropas Komisijai ir trīs mēneši laika, lai izklāstītu savus juridiskos un politiskos secinājumus par iniciatīvu un nolemtu par rīcību, ko tā plāno veikt, ja tāda tiek plānota, un šādas rīcības veikšanas vai neveikšanas iemeslus.¹²

Latvijas Universitātes profesors Jānis Ikstens uzsver, ka kopumā Eiropas pilsoņu iniciatīva ir labs veids, kā ļaut pilsoņiem paust savu viedokli, bet tas nenozīmē, ka to ņems vērā. Eiropas pilsoņu iniciatīva ietver vairākas nianšes:

- ir ierobežots iesniedzamo jautājumu loks;
- Eiropas pilsoņu iniciatīvu reģistrē Eiropas Komisija (var atteikt reģistrēt);
- Eiropas Komisija nosaka iniciatīvas nākotni, kad paraksti ir savākti.¹³

Pilsoņu iniciatīvu drīkst parakstīt visi ES pilsoņi (proti, tās dalībvalstu pilsoņi), kuri ir sasnieguši pietiekamu vecumu, lai varētu balsot Eiropas Parlamenta vēlēšanās - 18 gadus, izņemot Austriju, kur tiesības balsot ir no 16 gadu vecuma.

Pēc tam, kad Eiropas pilsoņu iniciatīvu ir parakstījuši vismaz viens miljons ES pilsoņu, Eiropas Komisija iepazīstas ar šo dokumentu. Trīs mēnešu laikā no dienas, kad Eiropas Komisija saņēmusi iniciatīvu:

- komisijas pārstāvji tiekas ar organizatoriem, lai organizatori varētu detalizēti paskaidrot iniciatīvā iekļautos priekšlikumus;

10 Eiropas pilsoņu iniciatīva – līdzdalības iespēja Eiropas mērogā.- <http://www.lvportals.lv/visi/skaidrojumi/246123-eiropas-pilsonu-iniciativa-lidzdalibas-iespeja-eiropas-meroga>.- (Resurss apskatīts 15.12.2015.).

11 Turpat.

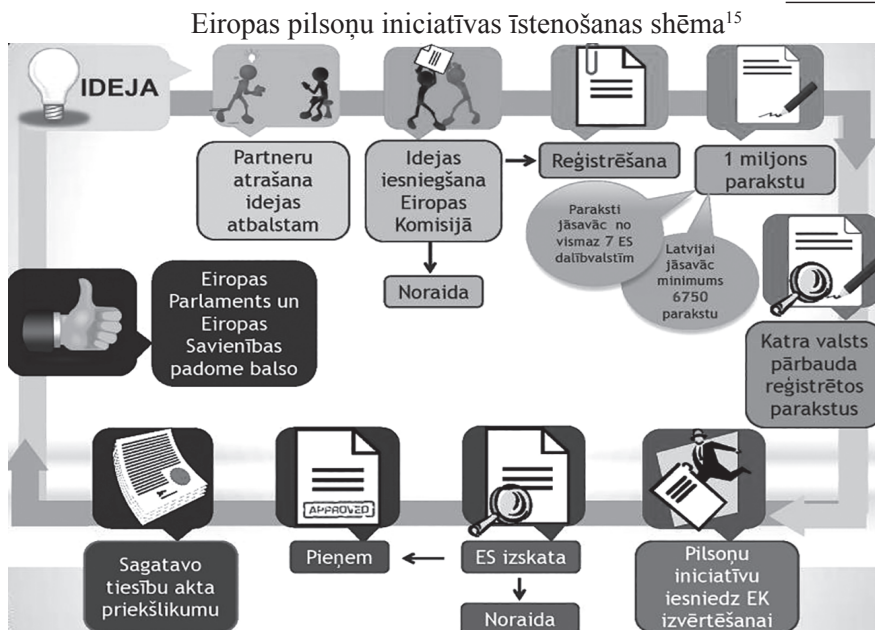
12 Turpat.

13 Turpat.

- organizatoriem ir iespēja iepazīstināt ar savu iniciatīvu Eiropas Parlamenta deputātus, kuri viņus uzklausa atklātā sēdē;
- komisija sniedz oficiālu atbildi, kur precīzē rīcību, kuru tā ierosina (ja ierosina), reaģējot uz pilsoņu iniciatīvu, kā arī iemeslus, kuru dēļ tā ierosina šo rīcību vai atturas to darīt. Minēto atbildi Eiropas Komisija sniedz paziņojuma veidā, un šo paziņojumu oficiāli pieņem Eiropas Komisijas komisāru kolēģija. To publicē visās ES oficiālajās valodās.

Tomēr Eiropas Komisijai nav obligāta pienākuma ierosināt tiesību aktus, reaģējot uz kādu iniciatīvu. Ja Eiropas Komisija nolemj ierosināt tiesību akta projektu, sākas parastā likumdošanas procedūra: Eiropas Komisijas izstrādāto projektu iesniedz likumdevējam (parasti Eiropas Parlamentam un Padomei, bet atsevišķos gadījumos tikai Padomei). Ja likumdevējs projektu pieņem, tas iegūst likuma spēku.¹⁴

1. attēls

14 The European citizens's initiative.- <http://ec.europa.eu/citizens-initiative/public/basic-facts>.- (Resurss apskatīts 18.12.2015.).

15 Eiropas pilsoņu iniciatīva – līdzdalības iespēja Eiropas mērogā.- <http://www.lvportals.lv/visi/skaidrojumi/246123-eiropas-pilsonu-iniciativa-lidzdalibas-iespeja-eiropas-meroga>.- (Resurss apskatīts 15.12.2015.).

Eiropas pilsoņu iniciatīvas darbības sfēra

Eiropas pilsoņu iniciatīva drīkst attiekties uz jebkuru jomu, par kuru Eiropas Komisija ir tiesīga ierosināt tiesību aktus, piemēram, par vides aizsardzību, lauksaimniecību, transportu vai sabiedrības veselību.¹⁶

Tieslietu ministrijas Eiropas Savienības tiesas departamenta direktors un Latvijas pārstāvis Eiropas Savienības Tiesā Inguss Kalniņš uzsver, ka Latvijā pastāv divi mīti saistībā ar Eiropas pilsoņu iniciatīvu:

- ar Eiropas pilsoņu iniciatīvu varēs ierosināt noteikt valstī otru oficiālo valsts valodu;
- varēs ierosināt jaunu oficiālo darba valodu Eiropas Savienībā.¹⁷

2012. gadā I. Kalniņš norādīja, ka ar Eiropas pilsoņu iniciatīvu nav iespējams ierosināt otras oficiālās valsts valodas noteikšanu, ne arī mainīt darba valodas Eiropas Savienībā, jo oficiālās valsts valodas statusu var noteikt tikai pašas dalībvalstis, kā arī – Eiropas Savienības pamatlīgumā ir noteiktas 23 oficiālās darba valodas, ko var grozīt tikai dalībvalstis.¹⁸

I. Kalniņš vērš uzmanību vēl uz citiem juridiskiem Eiropas pilsoņu iniciatīvas aspektiem, kurus jāņem vērā iniciatīvas organizētājiem:

- Eiropas pilsoņu iniciatīva aicina Eiropas Komisiju izskatīt iesniegtos priekšlikumus, bet Eiropas Komisija var tos neizskatīt un nepildīt;
- pilsoņu iniciatīvai ir jābūt saskaņā ar Eiropas Komisijas pilnvarām;
- ar pilsoņu iniciatīvu nevar ierosināt un grozīt jautājumus, kas noteikti Eiropas Savienības līgumos.¹⁹

Latvijas Republikā atbalstītās Eiropas pilsoņu iniciatīvas

Atbilstoši Regulas 1. pielikumā „Minimālais parakstītāju skaits katrā dalībvalstī” noteiktajam, Eiropas pilsoņu iniciatīvas parakstītājiem Latvijas Republikā jābūt vismaz 6750 personām. Latvijā līdz šim notikusi parakstu vākšana piecu Eiropas pilsoņu iniciatīvu atbalstam.

2013. gada 10. oktobrī Centrālā vēlēšanu komisija pieņēma lēmumu Nr. 36 „Par Eiropas pilsoņu iniciatīvas „Ūdens un sanitārija ir cilvēka tiesī-

16 The European citizens' s initiative.- <http://ec.europa.eu/citizens-initiative/public/basic-facts>.- (Resurss apskatīts 18.12.2015.).

17 Eiropas pilsoņu iniciatīva – līdzdalības iespēja Eiropas mērogā. - <http://www.lvportals.lv/visi/skaidrojumi/246123-eiropas-pilsonu-iniciativa-lidzdalibas-iespeja-eiropas-meroga>.- (Resurss apskatīts 15.12.2015.).

18 Turpat.

19 Turpat.

bas! Ūdens ir sabiedrisks labums, nevis prece!” atbalstu”. Lēmums noteic, ka, pamatojoties uz Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes sniegto informāciju, Centrālā vēlēšanu komisija konstatē, ka Eiropas Pilsoņu iniciatīvai „Ūdens un sanitārija ir cilvēka tiesības! Ūdens ir sabiedrisks labums, nevis prece!” atbilstīgi Eiropas Parlamenta un Padomes 2011. gada 16. februāra regulai Nr. 211/2011 Latvijā savākti 393 (trīs simti deviņdesmit trīs) derīgi paraksti. Saskaņā ar likuma „Par tautas nobalsošanu, likumu ierosināšanu un Eiropas pilsoņu iniciatīvu” 25.³ panta pirmo daļu, Centrālā vēlēšanu komisija, nolēma izsniegt organizatoriem sertifikātu, kas apliecina derīgo atbalsta paziņojumu skaitu.²⁰ Tātad par šo iniciatīvu netika savākts Regulas 1. pielikumā noteiktais minimālais parakstu skaits.

2014. gada 9. janvārī Centrālā vēlēšanu komisija pieņēma lēmumu Nr. 1 „Par Eiropas pilsoņu iniciatīvas „Viens no mums” atbalstu”. Tas noteic, ka, pamatojoties uz 2014. gada 7. janvārī Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes sniegto informāciju, Centrālā vēlēšanu komisija konstatē, ka Eiropas Pilsoņu iniciatīvai „Viens no mums” atbilstīgi Eiropas Parlamenta un Padomes 2011. gada 16. februāra regulai Nr. 211/2011 Latvijā savākti 9132 (deviņi tūkstoši viens simts trīsdesmit divi) derīgi paraksti. Saskaņā ar likuma „Par tautas nobalsošanu, likumu ierosināšanu un Eiropas pilsoņu iniciatīvu” 25.³ panta pirmo daļu, Centrālā vēlēšanu komisija, nolemj izsniegt organizatoriem sertifikātu, kas apliecina derīgo atbalsta paziņojumu skaitu.²¹ Tātad par šo iniciatīvu tika savākts minimālais parakstu skaits atbilstoši Regulas 1. pielikumā noteiktajam.

2014. gada 23. janvārī Centrālā vēlēšanu komisija pieņēma lēmumu Nr. 4 „Par Eiropas pilsoņu iniciatīvas „Izbeigt vivisekciju” atbalstu”, kurš noteic, ka, pamatojoties uz 2014. gada 23. janvārī Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes sniegto informāciju, Centrālā vēlēšanu komisija konstatē, ka Eiropas Pilsoņu iniciatīvai „Izbeigt vivisekciju” atbilstīgi Eiropas Parlamenta un Padomes 2011. gada 16. februāra regulai Nr. 211/2011 Latvijā savākti 3167 (trīs tūkstoši simts sešdesmit septiņi) derīgi paraksti. Saskaņā ar likuma „Par tautas nobalsošanu, likumu ierosināšanu un Eiropas pilsoņu iniciatīvu” 25.³ panta pirmo daļu, Centrālā vēlēšanu komisija nolemj izsniegt organizatoriem sertifikā-

20 Centrālās vēlēšanu komisijas 2013. gada 10. oktobra lēmums Nr. 36 „Par Eiropas pilsoņu iniciatīvas „Ūdens un sanitārija ir cilvēka tiesības! Ūdens ir sabiedrisks labums, nevis prece!” atbalstu”. - <https://www.cvk.lv/pub/public/30655.html> /.- (Resurss apskatīts 17.12.2015.).

21 Centrālās vēlēšanu komisijas 2014. gada 9. janvāra lēmums Nr. 1 „Par Eiropas pilsoņu iniciatīvas „Viens no mums” atbalstu”// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 8 (2014, 13. janvāris).

tu, kas apliecina derīgo atbalsta paziņojumu skaitu.²² Par minēto iniciatīvu netika savākts Regulas 1. pielikumā noteiktais minimālais parakstu skaits.

2014. gada 28. februārī Centrālā vēlēšanu komisija pieņēma lēmumu Nr. 13 „Par Eiropas pilsoņu iniciatīvas „Beznosacījumu pamatienākums” atbalstu”. Tas noteic, ka, pamatojoties uz 2014. gada 21. februārī Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes sniegto informāciju, Centrālā vēlēšanu komisija konstatē, ka Eiropas pilsoņu iniciatīvai „Beznosacījumu pamatienākums” (Reģ. Nr. ECI(2013)000001) atbilstīgi Eiropas Parlamenta un Padomes 2011. gada 16. februāra regulai Nr. 211/2011 Latvijā savākti 144 (simt četrdesmit četri) derīgi paraksti. Saskaņā ar likuma „Par tautas nobalsošanu, likumu ierosināšanu un Eiropas pilsoņu iniciatīvu” 25.³ panta pirmo daļu Centrālā vēlēšanu komisija nolemj izsniegt organizatoriem sertifikātu, kas apliecina derīgo atbalsta paziņojumu skaitu.²³ Arī par šo iniciatīvu netika savākts minimālais parakstu skaits atbilstoši Regulas 1. pielikumā noteiktajam.

2014. gada 10. jūnijā Centrālā vēlēšanu komisija pieņēma lēmumu Nr. 58 „Par Eiropas pilsoņu iniciatīvas „30 km/h – daršim ielas apdzīvojamās” atbalstu”. Lēmums noteic, ka, pamatojoties uz 2014. gada 5. jūnijā Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes sniegto informāciju, Centrālā vēlēšanu komisija konstatē, ka Eiropas pilsoņu iniciatīvai „30 km/h – daršim ielas apdzīvojamās” (Reģ. Nr. ECI(2012)000014) atbilstīgi Eiropas Parlamenta un Padomes 2011. gada 16. februāra regulai Nr. 211/2011 Latvijā savākti 55 (piecdesmit pieci) derīgi paraksti. Atbilstīgi likuma „Par tautas nobalsošanu, likumu ierosināšanu un Eiropas pilsoņu iniciatīvu” 25.³ panta pirmajai daļai Centrālā vēlēšanu komisija nolemj izsniegt organizatoriem sertifikātu, kas apliecina derīgo atbalsta paziņojumu skaitu.²⁴ Minimālais parakstu skaits atbilstoši Regulas 1. pielikumā noteiktajam par šo iniciatīvu netika savākts.

Izanalizējot Latvijas Republikā atbalstītās Eiropas pilsoņu iniciatīvas, secināms, ka līdz šim Latvijā ir atbalstītas piecas Eiropas pilsoņu iniciatīvas. Taču tikai vienai ticis savākts nepieciešamais minimālais parakstu skaits atbilstoši Regulas 1. pielikumā „Minimālais parakstītāju skaits katrā dalībvalstī” noteiktajām prasībām.

22 Centrālās vēlēšanu komisijas 2014. gada 23. janvāra lēmums Nr. 4 „Par Eiropas pilsoņu iniciatīvas „Izbeigt vivisekciju” atbalstu”// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 18 (2014, 27. janvāris).

23 Centrālās vēlēšanu komisijas 2014. gada 28. februāra lēmums Nr. 13 „Par Eiropas pilsoņu iniciatīvas „Beznosacījumu pamatienākums” atbalstu”// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 44 (2014, 3. marts).

24 Centrālās vēlēšanu komisijas 2014. gada 10. jūnija lēmums Nr. 58 „Par Eiropas pilsoņu iniciatīvas „30 km/h – daršim ielas apdzīvojamās” atbalstu”// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 114 (2014, 12. jūnijs).

Secinājumi un priekšlikumi

Eiropas pilsoņu iniciatīva ir iniciatīva, kas tiek iesniegta Eiropas Komisijai un ar ko aicina Eiropas Komisiju saskaņā ar tās pilnvarām iesniegt atbilstīgu priekšlikumu jautājumos, kuros pēc pilsoņu ieskata ES pamatlīgumu īstenošanai ir nepieciešams ES tiesību akts, un kura ir saņēmusi vismaz viena miljona tiesīgo parakstītāju atbalstu, kuri pārstāv vismaz vienu ceturtdaļu visu dalībvalstu.

Svarīgākie Eiropas Savienības normatīvie akti, kas reglamentē Eiropas pilsoņu iniciatīvas nosacījumus, ir:

- Lisabonas līgums, ar ko groza Līgumu par Eiropas Savienību un Eiropas Kopienas dibināšanas līgumu;
- Līgums par Eiropas Savienības darbību;
- Līgums par Eiropas Savienību;
- Eiropas Parlamenta un Padomes 2011. gada 16. februāra regula (ES) Nr. 211/2011 par pilsoņu iniciatīvu.

Latvijas Republikas normatīvie akti, kas reglamentē Eiropas pilsoņu iniciatīvas nosacījumus, ir likums „Par tautas nobalsošanu, likumu ierosināšanu un Eiropas pilsoņu iniciatīvu”, kā arī Centrālās vēlēšanu komisijas instrukcijas un lēmumi.

Latvijā līdz šim atbalstītas piecas Eiropas pilsoņu iniciatīvas. Taču tikai vienai ticis savākts nepieciešamais minimālais parakstu skaits atbilstoši Regulas 1. pielikumā noteiktajām prasībām. Tādējādi valsts institūcijām, nevalstiskajām organizācijām un politiskajām partijām nepieciešams skaidrot iedzīvotājiem Eiropas pilsoņu iniciatīvas būtību un tās nozīmi svarīgu ES jautājumu lemsšanā. Tas īstenojams ar dažādu informatīvu bukletu sagatavošanu, aktīvu masu mediju iesaistīšanu, dažādiem informatīviem semināriem un konferencēm. Arī pašiem iedzīvotājiem jāķļūst sociāli un politiski aktīvākiem un jāapzinās savas tiesības pašiem ietekmēt būtiskus ES jautājumus.

EUROPEAN CITIZENS' INITIATIVE

Keywords: *collection of signatures, European Union, European Union citizens, European Commission, initiative, member state.*

Summary

Since May 1, 2004 Latvia is a complete member state of the European Union (hereafter – EU). Latvian citizens have also become EU citizens. They are able to turn to EU institutions, to vote in the European Parliament elections, as well as to defend their interests in the European Union's judicial institutions. Similarly, Latvian citizens have the opportunity to participate in important EU issues in decision-making with the European citizens' initiative procedure.

On April 1, 2012 the European citizens' initiative entered into force, which gives the right to one million EU citizens from at least seven countries to request the European Commission to submit a proposal for a new EU law.

However, the European citizens' initiative opens not only opportunities, but also legal, political, social and organizational aspects of the problem. These aspects were analysed by experts of various fields on March 27, 2012 in a discussion on „European citizens' initiative's starting shot on April 1. Joke, threat or a genuine opportunity of a public partnership”.

This paper analyses the laws and regulations of the EU legal framework for the European citizens' initiative, the Latvian laws and regulations of the legal framework for the European citizens' initiative, the practice of European citizens' initiative, the scope of European citizens' initiative and the European citizens' initiatives supported in the Republic of Latvia.

Dr. iur., Dr. habil. sc. pol. Tālavš Jundzis

LATVIJA – NATO DALĪBVALSTS

Atslēgvārdi: kolektīvā aizsardzība, starptautiskās misijas, nacionālie bruņotie spēki, drošības izaicinājumi, aizsardzības plāni, NATO, Baltijas valstis, ASV, Krievija, Latvija.

Latvijai tāpat kā pārējām Baltijas valstīm izdevies kļūt par Ziemeļatlantijas līguma organizācijas dalībvalsti un iegūt nozīmīgas drošības garantijas. Raksta mērķis ir noskaidrot, cik sekmīga bijusi Latvijas integrācija NATO un cik reāla ir NATO kolektīvās aizsardzības piemērojamība Latvijas un pārējo Baltijas valstu apdraudētības gadījumā. Rakstā secināts, ka Latvija daudz darījusi, lai būtu ne tikai drošības patērētāja, bet dotu savu pienesumu alianses un starptautiskās drošības stiprināšanai. Baltijas valstis militāra konflikta gadījumā var paļauties uz Ziemeļatlantijas alianses līgumā paredzētajām garantijām.

Latvijas centieni un grūtības kļūt par NATO dalībvalsti

Mazajām valstīm savas militārās drošības stiprināšanai nav daudz iespēju starptautiskajā sistēmā. Labākais no risinājumiem, ko apstiprina arī politikas teorija, ir atrast spēcīgu partnervalsti vai integrēties spēcīgā militārā aliansē.¹ Latvijai kopā ar pārējām Baltijas valstīm izdevās īstenot abas iespējas: izveidot un attīstīt ciešas partnerattiecības ar ASV un integrēties pasaules spēcīgākajā militārajā aliansē – Ziemeļatlantijas līguma organizācijā (NATO).²

Pēc neatkarības atgūšanas 1991. gadā Latvija nekavējoties ķērās pie valsts robežsardzes un nacionālo bruņoto spēku izveidošanas. Šis darbs bija jāšāk no pašiem pamatiem, jo PSRS un tās tiesiskā pēctece Krievija neatstāja Latvijai nevienu militārā bruņojuma vai militārās tehnikas vienību. Ārkārtīgi grūtos ekonomiskos apstākļos un vēl neizvestā PSRS (vēlāk – Krievijas Federācijas) karaspēka klātbūtnē militārās paš aizsardzī-

1 Rothstein R. L. *Alliances and Small Powers.* - New York; London: Columbia University Press, 1968.- p. 244.; Wiberg H. *Security Problems of Small Nations: Small States and the Security Challenge in the New Europe/* Ed. by Werner Bauwens. Armand Clesse, Olav F. Knudsen.- London; Washington: Brassey's, 1996.- p. 36.

2 Apjomīgākais un nozīmīgākais pētījums par NATO paplašināšanos un Baltijas jautājumu šajā kontekstā atrodams grāmatā: Asmus R.D. *Opening NATO's door. How the Alliance Remade itself for a New Era.* - New York: Columbia University Press, 2002.

bas sistēmas izveidošana bija viens no sarežģītākajiem atjaunotās Latvijas valsts uzdevumiem.

Latvija neatzina sevi par Padomju Savienības tiesību pēcteci un tāpēc arī nepārņēma bijušās PSRS bruņojuma daļu. Sarunās ar Krieviju tai neizdevās panākt jebkādu kompensāciju par Padomju Savienības 1940. gadā atņemto kara tehniku un bruņojumu, kas līdz okupācijai bija neatkarīgās Latvijas valsts armijas un flotes rīcībā. Tā rezultātā pēc neatkarības atgūšanas Latvijai, līdzīgi kā pārējām Baltijas valstīm, savi bruņotie spēki bija jāšāk veidot no pašiem pamatiem un jāmeklē iespējas, kā iegādāties ieročus un militāro aprīkojumu.

Vienlaikus Latvijā aktīvi risinājās plašas sabiedrības diskusijas par Latvijas drošības labākajiem risinājumiem un bruņoto spēku lomu tajos. Neitralitātes politika, kas sevi neattaisnoja Latvijas neatkarības nosargāšanā 20. gadsimta 30. gados, diskusiju rezultātā neguva neviena politiskā spēka atbalstu.

Atlika vien rūpēties par savu paš aizsardzību, stiprināt Baltijas valstu sadarbību militārajā jomā, cerēt uz rietumvalstu palīdzību un atbalstu. Igaunijai šajā ziņā jau bija izveidojusies cieša sadarbība ar Somiju, bet Latvija cerības lika uz Dāniju, kura pati bija piedāvājusi savu atbalstu un centās to veidot un izvērst arī drošības un militārajā jomā.

Nedz 1991., nedz arī 1992. gadā Latvija, tāpat kā pārējās Baltijas valstis, savas drošības nākotni vismaz tuvākajā desmitgadē nesaistīja ar NATO – tā vienkāršā iemesla dēļ, ka Baltijas valstīm nebija kaujas spējīgu bruņoto spēku, kā arī rēķinoties ar Padomju Savienības un vēlāk – Krievijas Federācijas kategoriskajiem iebildumiem šajā jautājumā. 1991. gada decembrī Baltijas valstis gan kļuva par jaunizveidotās Ziemeļatlantijas sadarbības padomes (*North Atlantic Cooperation Council, NACC*) dalībvalstīm, taču šis forums sākotnēji vēl bija tāls no NATO paplašināšanas jautājumu apspriešanas. 1992. gada 13.–14. martā Latviju kā pirmo no Baltijas valstīm pirmoreiz oficiālā vizītē apmeklēja NATO ģenerālsekrētārs Manfrēds Verners. Šo vizīti panāca Latvijas diplomāti, bet tās mērķis nebija tik daudz tuvināties NATO, kā celt valsts starptautisko prestižu un panākt lielāku Latvijas sabiedrības atbalstu nacionālo bruņoto spēku veidošanai.

Baltijas valstu vēlme kļūt par NATO dalībvalstīm parādījās negaidīti un samērā kuriozos apstākļos. Tam par iemeslu kļuva Krievijas prezidenta Borisa Jeļcina pārsteidzošais paziņojums vizītes laikā Polijā 1993. gada 24.–26. augustā. Viņš atzina, ka suverēnās Polijas vēlme perspektīvā kļūt

par NATO dalībvalsti nav pretrunā ar citu valstu, to skaitā Krievijas, interesēm.³ Tas pamudināja gandrīz visas Centrālās un Austrumeiropas valstis – bijušās Varšavas līguma dalībnieces – nākamajos mēnešos deklarēt arī savu vēlmi jau tuvākajā laikā pievienoties NATO. Baltijas valstu nogaidošo pozīciju pirmais pārvarēja Igaunijas prezidents Lennarts Meri, 1993. gada oktobrī nākot klajā ar pēkšņu paziņojumu par Igaunijas vēlmi pievienoties NATO. Tam sekoja Latvijas un Lietuvas politiķu un dažāda ranga amatpersonu līdzīga satura izteikumi. Lietuvas prezidents Aļģirds Brazauskis 1994. gada 4. janvārī pat nosūtīja vēstuli NATO ģenerālsekretāram ar oficiālu lūgumu uzņemt Lietuvas Republiku Ziemeļatlantijas aliansē. Pašās Baltijas valstīs ideja par iekļūšanu NATO tolaik reti kuram šķita reāla.

NATO un citu rietumvalstu vadītāji par pārsteigumu pašām Baltijas valstīm nenoraidīja iespējamību tām kļūt par alianses dalībvalstīm, lai arī to pieļāva kaut kad – nenoteiktā nākotnē. Atbilstoši jaunajai NATO stratēģijai alianses valstu vadītāji vēlējās ne tikai noturēt savu ietekmi Baltijas reģionā, bet pakāpeniski to arī vairot. Lai vairāk tuvinātu ieinteresētās valstis NATO, pēc ASV iniciatīvas 1994. gada janvārī Ziemeļatlantijas sadarbības ietvaros tika uzsākta jauna ciešākas sadarbības programma „Partnerattiecības mieram”.

Latvija, tāpat kā pārējās Baltijas valstis, nekavējoties pievienojās šai programmai un sagatavoja savu izvērstu darbības piedāvājumu gan programmas politiskajai, gan militārajai sadaļai. 1995. gada 8. februārī Latvijas individuālās sadarbības programma ar NATO tika apstiprināta. Tā aptvēra 30 pamata sadarbības virzienus un 50 konkrētas aktivitātes, tajā skaitā mācības, informācijas apmaiņu, konsultācijas, kopīgus karaspēka vienību vingrinājumus. Sadarbības programmas ietvaros jau 1995. gada augustā Latvijas karavīri piedalījās militārajās mācībās ASV, bet oktobrī – Dānijā. No 1995. gada janvāra „Partnerattiecību mieram” koordinācijas centrā Monsā pastāvīgi sāka strādāt Latvijas militārais pārstāvis – sakaru virsnieks. Lai nodrošinātu savu dalību programmā, Latvijai nācās pārvarēt finansiālo, materiālo un militāro resursu katastrofālu trūkumu, nereti lūdzot arī NATO valstu finansiālu un materiālu atbalstu.

Grūtības Latvijas apņemību nemazināja un vēlme izmantot NATO dotās iespējas tikai pieauga. 1995. gada aprīlī pieņemtajā pirmajā atjaunotās Latvijas Republikas ārpolitikas koncepcijā jau tika pausta stingra apņemība izmantot visas Latvijas iespējas, lai kļūtu par pilntiesīgu NATO dalībvalsti.

3 Бухарин Н. Россия: поворот в сторону Восточной Европы? - Обозреватель – Observer. - No. 25 (1993). - http://www.observer.materik.ru/observer/N25_93/25_05.htm. - (Resurss apskatīts 15.11.2015.).

Programma „Partnerattiecības mieram” deva arī jaunu impulsu un attīstības iespējas jau kopš 1990. gada aizsāktajai Baltijas valstu sadarbībai militārājā jomā. Viens no veiksmīgākajiem sadarbības projektiem bija Baltijas valstu Miera uzturēšanas spēku bataljona BALTBAT izveide. Katrai Baltijas valstij bataljonā bija sava rota, bet tā starptautiskais štābs un mācību bāze atradās Latvijā (Ādažos). Pateicoties NATO un citu rietumvalstu atbalstam un tiešai palīdzībai, bataljons viena gada laikā bija izveidots, apmācīts un militāri nodrošināts ar nepieciešamo aprīkojumu un bruņojumu.

Jau kopš 1996. gada Baltijas bataljona Latvijas rotas karavīri Dānijas militārā kontingenta sastāvā iesaistījās NATO miera uzturēšanas spēkos (*Peace Implementation Force, IFOR*), vēlāk miera stabilizēšanas spēkos (*Peace Stabilization Force, SFOR*) Bosnijā un Hercegovinā, kur rotācijas kārtībā darbojās līdz pat 2004. gadam. 1999. gadā Latvijas karavīri piedalījās arī NATO vadītajā starptautiskajā operācijā Albānijā, bet no 2000. gada – Kosovā.

„Partnerattiecību mieram” ietvaros jau 90. gados sekmīgi izvērsās arī citi Baltijas valstu militārās sadarbības projekti. Tika izveidota un attīstīta Baltijas jūras spēku vienība (*Baltic Naval Unit, BALTRON*), kopīga Baltijas gaisa telpas novērošanas sistēma (*Baltic Joint Air Surveillance System, BALTNET*). 1997. gadā sāka veidot kopīgu militārās apmācības ietvaros sistēmu un Baltijas aizsardzības koledžu (*Baltic Defence College, BALT-DEFCOL*), kas joprojām sekmīgi darbojas Igaunijā (Tartu).⁴ Visi kopīgie Baltijas valstu militārie projekti attīstījās sadarbībā ar NATO, ļaujot tām praktiski iesaistīties NATO plānošanas un pārskata procesā, kas turpmākos gados sekmēja bruņoto spēku savietojamību ar NATO.

Baltijas valstu straujā tuvināšanās NATO arvien vairāk satrauca Krieviju. Cerot to novērst, Krievija 1997. gadā vairākkārt piedāvāja Baltijas valstīm drošības garantijas vai nu vienpusējā kārtā vai kopīgi ar rietumvalstīm, t. sk. ar ASV.⁵ Šo jautājumu B. Jeļcins izvirzīja arī B. Klintonam Helsinku vizītes laikā 1997. gada martā, cenšoties panākt „džentlmeņu vienošanos”, ka Baltijas valstis nekad nekļūs par NATO dalībvalstīm. ASV

4 Milton P. D. Overview of the Guard and Reserve Forces of the Baltic Sea Countries at the Beginning of the Twenty-First Century. – *Baltic Security and Defense Review*.- Vol. 16 issue 1, (2014), pp. 181.-183.

5 Skat. sīkāk Blank J. S. Russia and the Baltics in the Age of NATO Enlargement. – *Parameters*, 1998.- pp. 50.-68.; Rotfeld A. D. The Two Enlargements and a Wider Security Concept. 21st Century Challenges for the Baltic Sea Region and European Security. *Nordic Forum for Security Policy*.- Helsinki: STETE, 1998.- pp. 59.-61.

prezidents tam nepiekrita.⁶ Baltijas valstīs Krievijas piedāvātās drošības garantijas netika pat apspriestas, visu trīs valstu prezidenti tās kopīgi noraidīja oficiālā paziņojumā 1997. gada 10. martā. Tā vietā jau 1998. gada 18. janvārī Latvija, Lietuva un Igaunija parakstīja kopīgu partnerības hartu ar ASV. Lai arī šī harta nepiedāvāja drošības garantijas Baltijas valstīm, tajā skaidri bija pausts ASV atbalsts Latvijas, Lietuvas un Igaunijas centieniem pievienoties NATO, uzsverot, ka nevienai valstij ārpus NATO nav veto tiesību šajā jautājumā.⁷

ASV konsekventi paustais atbalsts Baltijas valstu integrācijai NATO veicināja jaunas politiski militārās aktivitātes šajās valstīs. 1998. gada 13. oktobrī Latvijā izveidoja NATO integrācijas padomi premjerministra vadībā. Padome tūlīt apstiprināja iepriekš izstrādāto Latvijas plānu integrācijai NATO, paredzot pašaizsardzības spēju tālāku attīstību un pasākumus Nacionālo Bruņoto spēku savietojamības nodrošināšanai ar NATO. Tika arī izvirzīts uzdevums, lai Latvijas pirmais profesionālais karavīru bataljons (LATBAT) būtu pilnībā savietojams ar NATO.

Baltijas valstīs kā nozīmīgu sasniegumu uzskatīja NATO sanāksmē Vašingtonā 1999. gada 23.–25. aprīlī saņemto piedāvājumu izstrādāt Rīcības plānu dalībai NATO (*Membership Action Plan*). Tas bija ne tikai diplomātu, bet arī baltiešu kopienu ASV politisko aktivitāšu sasniegums, t. sk. panākot atbalstu ASV kongresā. Rietumu ekspertu vidū tomēr valdīja pārlicība, ka Baltijas valstu uzņemšana NATO ir tālas nākotnes jautājums, jo Krievijas pretestība turpināja pieaugt un Baltijas valstu militārie spēki bija mazskaitlīgi un vāji.⁸

Latvija, tāpat kā pārējās Baltijas valstis, tomēr spēja sekmīgi izmantot Rīcības plāna dalībai NATO dotās iespējas gan attīstot savus bruņotos spēkus, gan tos tuvinot NATO standartiem. 2002. gada 21. novembrī

6 Шведова Я. А. Проблема расширения НАТО и позиция России: Проблемы истории России. Вып. 5: На перекрестках эпох и традиций. Сб. науч. тр.- Екатеринбург: Волот, 2003.- стр. 368.; Asmus R.D. Opening NATO's door. How the Alliance Remade itself for a New Era.- New York: Columbia University Press, 2002.- p. 200.

7 Partnerības harta starp Latvijas Republiku, Igaunijas Republiku, Lietuvas Republiku un Amerikas Savienotajām Valstīm. Parakstīta Vašingtonā, 1998. gada 16. janvārī// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 13/14 (1998, 20. janvāris); A Charter of Partnership Among the United States of America and the Republic of Estonia, Republic of Latvia and Republic of Lithuania. January 16, 1998// Public Papers of the Presidents of the United States William J. Clinton.- (1998, January 1 to June 30), pp. 71-74.

8 Skat., piemēram, Reiter D. Why NATO Enlargement Does Not Spread Democracy// International Security.- Vol. 25, No 4 (Spring 2001), pp.41-67; NATO Enlargement: Illusions and Reality/ Ed. by Ted Galen Carpenter and Barbara Conry.- Washington: Cato Institute.- 1998, 283. p.; Rauchhaus R. W. Explaining NATO Enlargement// Contemporary Security Policy. - Vol. 21., Issue 2 (2000), pp. 173.-194.

NATO sanāksmē Prāgā Latvija līdz ar Lietuvu un Igauniju, kā arī Bulgāriju, Rumāniju, Slovākiju un Slovēniju saņēma oficiālu uzaicinājumu sākt iestāšanās sarunas, kas jau 2004. gada 29. martā Vašingtonā vainagojās ar Latvijas un pārējo kandidātvalstu uzņemšanu aliansē.

Latvijas pirmie desmit gadi NATO

Latvijas pievienošanās pasaules ietekmīgākajai un efektīvākajai militārajai aliansei būtiski vairoja tās iedzīvotāju vairākuma drošības sajūtu. Integrāciju šajā aliansē kā nozīmīgāko drošības garantu uztvēra visās trijās Baltijas valstīs, taču visizteiktākā NATO orientācija un palāvība uz to pēc ekspertu vērtējuma bija vērojama tieši Latvijā.⁹

Latvijas pirmie desmit gadi (2004–2014) NATO raksturojās ar relatīvi mierīgu periodu reģionā un Eiropā kopumā. Politikī un eksperti gan Baltijas valstīs, gan citviet pasaulē pārsvarā bija vienispriestis, ka bruņoti konflikti vai uzbrukumi valstīm Eiropā ir maz ticami vismaz tuvāko 10–15 gadu laikā.¹⁰ Pat Krievijas bruņotā invāzija 2008. gada augustā Gruzijā tika vērtēta kā specifisks izņēmums un mini konflikts, kas nevarētu būtiski ietekmēt turpmāko stabilitāti un mieru Eiropā.¹¹ Tam sekojošā Krievijas bruņoto spēku vērienīgā modernizācijas programma (2010–2020) un NATO atzīšana par vienu no potenciālo draudu avotiem Krievijas 2010. gada militārajā doktrīnā arī neradīja kaut cik būtisku rietumvalstu reakciju.

Latvijas politikī attiecībās ar Krieviju turpināja īstenot divkosīgu politiku. No vienas puses, Nacionālajā Drošības koncepcijā, ko Saeima apstiprināja īsi pēc bruņotā konflikta Gruzijā – 2008. gada 2. oktobrī, tika atzīts, ka tieši militāri draudi ne Latvijai, ne Baltijas valstīm kopumā nepastāv un situācija visā Baltijas jūras valstu reģionā ir droša un stabila. No otras puses, Latvijas politikī kopā ar pārējām Baltijas valstīm pa diplomātiskajiem kanāliem veidoja politisko lobiju, lai nodrošinātu NATO atbalstu un rīcību Krievijas grūti prognozējamās politikas sakarā. Baltijas valstis cen-

9 Molder H. The Development of Military Cultures// Apprenticeship, Partnership, Membership: Twenty Years of Defence Development in the Baltic States/ Ed. by Tony Lawrence, Tomas Jermalavičius.- Tallinn: International Centre for Defence Studies, 2013.- p. 116.

10 Mannik E. The Evolution of Baltic Security and Defence Strategies// Apprenticeship, Partnership, Membership: Twenty Years of Defence Development in the Baltic States/ Ed. by Tony Lawrence, Tomas Jermalavičius.- Tallinn: International Centre for Defence Studies, 2013.- p. 30.

11 Upsalas Konflikta datu programma (Uppsala Conflict Data Program) 2008. gada bruņotās sadursmes Gruzijā Dienvidosetijā bija ierindojusi minikonfliktu kategorijā, jo bojā gājušo skaits šajā konfliktā ir bijis mazāk par 1000 cilvēku.- skat. SIPRI Yearbook 2009. Armaments, Disarmaments and International Security. Oxford.- New York: Oxford University Press, 2009.- pp. 57., 77.

tās panākt, lai NATO pastiprinātu konvenciālos atturēšanas līdzekļus un ASV apturētu sava militārā potenciāla, t.sk. taktisko kodolieroču, tālāku samazināšanu Eiropā.¹²

Baltijas valstu bažas par apdraudējumiem un riskiem Krievijas kontekstā „vecā” Eiropa parasti vērtēja kā emocionālas un sakāpinātas. Lai kaut cik nomierinātu prasīgos baltiešus, jaunajā 2010. gadā pieņemtajā Ziemeļatlantijas līguma organizācijas dalībvalstu aizsardzības un drošības stratēģiskajā koncepcijā pausta NATO apņēmība „visiem alianses dalībniekiem sniegt atbilstošas, skaidri saskatāmas garantijas un papildus atbalstu”.¹³ Dziļā slepenībā, pēc WikiLeaks publiskotajiem datiem, militārajā aliansē šajā laikā tikusi panākta vienošanās papildināt NATO plānu Polijas aizsardzībai „Eagle Guardian”, iekļaujot tajā arī visu triju Baltijas valstu aizsardzību. Šī reģiona aizsardzībai plāns paredzot iesaistīt deviņas NATO divīzijas no ASV, Lielbritānijas, Vācijas un Polijas.¹⁴

Latvijas bruņoto spēku attīstība pēc pievienošanās aliansei mainījās diezgan būtiski. Latvija tūlīt konsekventi atteicās no totālās aizsardzības principiem un pārgāja uz kolektīvo aizsardzības koncepciju, kas tieši izriet no Ziemeļatlantijas līguma 5. pantā paredzētajām nostādnēm.

Latvija pirmā no Baltijas valstīm jau 2006. gada nogalē pārgāja uz vairākumam NATO valstu raksturīgo profesionālo armijas modeli, atsakoties no obligātā militārā dienesta. Tas ļāva pilnvērtīgāk un profesionālāk iekļauties NATO struktūrās jaunās komandu un kontroles koncepcijas ietvaros.¹⁵ Profesionālos bruņotos spēkus Latvijā papildināja samērā labi sagatavotā zemessardze, kura bija atbildīga par teritoriālo aizsardzību un kalpoja kā nozīmīga rezerve aktīvajiem bruņotajiem spēkiem. Latvijas bruņoto spēku aktīvajā dienestā kalpoja vairāk nekā 5000 karavīru, bet Zemessardzē bija iesaistījušies vairāk nekā 10 000 vīru (skat. 1. tabulu). Nacionālo Bruņoto spēku skaitliskais sastāvs pirmajos desmit NATO dalībvalsts gados palika gandrīz nemainīgs, taču to kvalitāte un profesionālā sagatavotība, tehniskais nodrošinājums būtiski uzlabojās.

12 Corum J. S. *The Security Concerns of the Baltic States as NATO Allies.*- Carlisle: Strategic Studies Institute, US Army War College Press, 2013.- pp. 31.- 32

13 *Active Engagement, Modern Defence. Strategic Concept for the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organization.* Adopted at the NATO Summit in Lisbon 19-20 November, 2010.- Brussels: NATO Public Diplomacy Division, 2010.- p. 15.

14 Naughton I. *WikiLeaks cables reveal secret NATO plans to defend Baltics from Russia// The Guardian,* (2010, Dec. 6.), p. 27.

15 *Par komandu un kontroles koncepciju - skat. NATO Handbook.*- Brussels: NATO Office of Information and Press, 2001.- pp. 256.- 257.

*1. tabula*Baltijas valstu nacionālie bruņotie spēki (2013. gada jūlijs)¹⁶

	Spēku sastāvs	Sauszemes spēki	Jūras spēki	Gaisa spēki	Apvienotie spēki	Para-militārie spēki	KOPĀ
Latvija	Aktīvie	2 000*	550	300	2500	-	5 300
	Rezerves	-	-	-	-	-	10 600
Lietuva	Aktīvie	3 200	650	1100	2700	4 530**	12 180
	Rezerves	4 150	-	-	-	7 550***	11 700
Igaunija	Aktīvie	5 300	200	250	-	-	5 750
	Rezerves	-	-	-	30 000	-	30 000

* Šajā skaitā iekļautas arī 600 pilna laika Zemessardzes militārpersonas.

** Šajā skaitā iekļauti Iekšlietu ministrijas pakļautībā esošie 530 krasta apsardzes dalībnieki un 4000 robežsargi, kas kara laikā kļūst par militārpersonām.

*** Karavīru apvienības biedri – rezervisti.

NATO ietvaros Latvijai pavērās plašas iespējas virsnieku un karavīru profesionālās sagatavošanas pilnveidošanai un praktisko iemaņu apgūšanai. Latvijas karavīri kopā ar NATO valstu karavīriem attīstījuši un pilnveidojuši militārās spējas krīžu vadībā, operāciju plānošanā un vadībā, gaisa telpas patrulēšanā, kuģošanā, mīnu meklēšanā jūrā un daudzās citās militārajās jomās. Latvija šo desmit gadu laikā ir piedalījies 94 NATO militārajās mācībās, 27 no tām notikušas Latvijā.¹⁷

NATO kolektīvās aizsardzības ietvaros Latvijas karavīri specializējušies īpašās militārās jomās, dodot savu pienesumu alianses kopīgo militāro spēju celšanā. Latvijas karavīri sevi parādījuši kā labi speciālisti nesprāgušās munīcijas neitralizēšanā. Papildus tam Latvijas karavīri attīstījuši arī savas spējas gaisa atbalsta nodrošināšanā kaujas operācijās, sagatavojot uguns atbalsta novērotājus (*Joint Fire Observer; JFO*) un gaisa atbalsta kontrolierus (*Joint Terminal Attack Controller; JTAC*). Šo speciālistu sagatavošanā palīdzību sniedza ASV un tā notiek ciešā sadarbībā ar pārējām Baltijas valstīm.

Latvija arī citos veidos iesaistījies NATO kopīgo militāro spēku vairošanā. Latvijas karavīri un militārie speciālisti pastāvīgi rotācijas kārtībā piedalās NATO Reaģēšanas spēkos (*Responce Force*) kopš to izveidošanas

16 Milton P. D. Overview of the Guard and Reserve Forces of the Baltic Sea Countries at the Beginning of the Twenty-First Century// Baltic Security and Defense Review.- Vol.16., issue 1 (2014), pp. 173.-174.

17 Latvijas desmitgade NATO faktos un skaitļos.- http://www.sargs.lv/Vesture/Latvija_NATO_10/2014/03/Faktu_Lapa.aspx.- (Resurss apskatīts 25.11.2015.).

2006. gadā. Tieši NATO Rīgas samītā 2006. gadā alianses vadītāji nāca klajā ar paziņojumu par NATO Reaģēšanas spēku izveidošanu un to pilnu operacionālo gatavību. Šie spēki tika sagatavoti plaša spektra operāciju veikšanai un ātrai militārai rīcībai krīžu gadījumā gan alianses ietvaros, gan ārpus tās robežām. NATO Reaģēšanas spēkos šai laika posmā dežurējuši vairāk nekā 270 karavīri no Latvijas Nacionālajiem bruņotajiem spēkiem.¹⁸ To vidū bijuši nesprāgušās munīcijas neitralizācijas speciālisti, militārie policisti, kā arī mīnu meklēšanas kuģu apkalpes. Kopš 2014. gada NATO Reaģēšanas spēku dežūrās iesaistījās arī Latvijas Jūras spēku kuģi. NATO Reaģēšanas spēkos paredzēts arī iesaistīt speciāli šim nolūkam no jauna veidoto Baltijas bataljonu, kura vienā rotā ir Latvijas karavīri.

Latvija kā NATO dalībvalsts savu pienesumu aliansei devusi arī aktīvi iesaistoties starptautiskajās miera operācijās tajos pasaules reģionos, kuri potenciāli radījuši draudus sabiedroto drošībai. Latvija piedalījies visās NATO vadītajās starptautiskajās misijās, apgūstot arvien jaunas un sarežģītākas militārās iemaņas un uzņemoties arvien atbildīgākus uzdevumus koalīcijas spēku sastāvā. NATO operācijās Bosnijā un Hercegovinā, Albānijā, Kosovā un Afganistānā piedalījušies 3520 karavīri no Latvijas.¹⁹

Latvijas dalība starptautiskajās operācijās palīdz celt karavīru profesionālās iemaņas un attīsta viņu militāro izpratni un domāšanu. Tā stiprina bruņoto spēku savietojamību. Starptautiskajās operācijās gūtā pieredze un iemaņas palīdz celt NATO kolektīvās aizsardzības spējas. Latvijas karavīru profesionālās spējas starptautiskajās operācijās, kā norāda „The Heritage Foundation” eksperti, pozitīvi vērtē ASV un citas NATO partnervalstis.²⁰ Latvija savā valsts aizsardzības koncepcijā paredz, ka ne mazāk kā 50 % no nacionālo bruņoto spēku aktīvā dienesta personālsastāva jābūt sagatavotiem dalībai NATO un citu starptautisko organizāciju vadītajās operācijās.

Latvijas Bruņotajiem spēkiem ir jābūt gataviem ne tikai piedalīties starptautiskajās militārajās operācijās, bet arī uzņemt NATO spēkus Latvijā atbilstoši kolektīvās aizsardzības principiem. Šim nolūkam Latvijā tiek mērķtiecīgi veidota nepieciešamā infrastruktūra un uzņēmējvalsts atbalsta sistēma, kā arī tiek attīstītas šim nolūkam nepieciešamās spējas. Šajā kontekstā liela nozīme ierādīta Lielvārdes militārā lidlauka rekons-

18 Latvijas desmitgade NATO faktos un skaitļos.- http://www.sargs.lv/Vesture/Latvija_NATO_10/2014/03/Faktu_Lapa.aspx.- (Resurss apskatīts 25.11.2015.).

19 Turpat.

20 Coffey L. The Baltic States: Why the United States must Strengthen Security Cooperation// Backgrounder, No 2851 (2013, October 25), p. 8.

trukcijai, kas uzsākta 2004. gadā un ko lielā mērā finansēja no NATO Drošības investīciju programmas līdzekļiem.

Dalībvalsts statuss NATO Latvijai uzlicis arī pienākumu nodrošināt adekvātu finansējumu valsts aizsardzībai. NATO valstīs pastāv nerakstīta apņemšanās aizsardzībai novirzīt ne mazāk kā 2 % no iekšzemes kopprodukta (IKP). Baltijas valstīm ir grūti gājis ar šī līmeņa sasniegšanu. Faktiski to spējusi sasniegt tikai Igaunija. Latvija vistuvāk šim līmenim tika 2006.–2007. gadā, taču globālā ekonomiskā krīze militāros izdevumus Latvijā spieda samazināt pat zem 1 % no IKP. Latvijā 2014. gadā pieņemtais Valsts aizsardzības finansēšanas likums paredzēja 2 % līmeni sasniegt 2020. gadā, taču valdība jau paziņojusi, kas tas notiks līdz 2018. gadam.

Militārā budžeta lielākā daļa Latvijā tikusi izmantota personāla algām. Tikai 7–9 % no militārā budžeta Latvija izmantojusi bruņojuma un ekipējuma iegādei (NATO valstīs vidēji – 20–25 %).²¹ 2012. gadā pieņemtajā Valsts aizsardzības koncepcijā Latvija paredzējusi, ka personāla izmaksas nepārsniegs 50 % no valsts budžeta līdzekļiem, bet bruņojumam un ekipējumam katru gadu izmantos ne mazāk kā 20 % no piešķirtā finansējuma.

2. tabula

Militārie izdevumi miljonos ASV dolāru un procents no
Iekšzemes kopprodukta (IKP) 2004.–2014. gadā²²

	2005	2006	2008	2010	2012	2014
Latvija	444	559	597	287	273	307
% no IKP	1,7	1,9	1,7	1,1	0,9	0,9
Lietuva	455	504	567	357	345	378
% no IKP	1,2	1,2	1,1	0,9	0,8	0,8
Igaunija	395	444	519	366	455	496
% no IKP	1,9	1,9	2,1	1,8	2,0	2,0

Globālās ekonomikas krīzes iespaidā ne tikai Latvijā, bet visas NATO dalībvalstīs daudz pārdomātāk, racionālāk un efektīvāk ir centušās izmantot militāros resursus un finansiālos līdzekļus. Šie procesi NATO dalībvalstīs ieguvuši apzīmējumu „viedā aizsardzība”, kurai tiek pievērsta pastāvīga uzmanība. NATO 2012. gada samitā Čikāgā kā veiksmīgu „viedās

21 Rudzite-Stejskala K. Financing Defence. – Apprenticeship, Partnership, Membership// Twenty Years of Defence Development in the Baltic States.- Tallinn: International Centre for Defence Studies, 2013.- pp. 184, 185.

22 SIPRI Yearbook 2015. Armaments, Disarmament and International Security.- Oxford: Oxford University Press, 2015.- pp. 385, 386, 392, 393.

aizsardzības” piemēru atzīmēja NATO gaisa patrulēšanas misiju Baltijas valstīs.²³ Kopš pievienošanās NATO Baltijas valstu gaisa telpā tās drošību un neaizskaramību nodrošināja rotācijas kārtībā 14 dažādu NATO valstu patruļlidmašīnas, kuras par savu bāzes vietu izmantojušas lidlauku Šauļos Lietuvā. Tas ne tikai veicinājis ciešu partnervalstu sadarbību šajā jomā, bet ļāvis taupīgāk un efektīvāk izmantot NATO valstu rīcībā esošos resursus.

Latvija un NATO: jauni izaicinājumi 2014–2015

Krievijas agresija Ukrainā, Krimas okupācija un tās prettiesiskā aneksija 2014. gadā kardināli mainīja situāciju Eiropā. Tā ietekmēja visu starptautisko sistēmu, kuras līdzšinējie principi tika klaji pārkāpti. Rietumvalstu un NATO centieni vairāk nekā 20 gadu garumā veidot ciešas un labas attiecības ar Krieviju cieta neveiksmi. Krievija no partnervalsts kļuva ja ne par tiešu draudu rietumiem, tad par nenoteiktības un neprognozējamības avotu – pavisam noteikti. Situāciju saasinājuši arī t. s. ”Islama valsts” terora akti Eiropā un citviet pasaulē.

Krievijas bīstamību vairoja tās masīvā dezinformācijas kampaņa un citu nemilitāro līdzekļu plašā izmantošana Ukrainas militārās agresijas kontekstā. Šādu stratēģiju eksperti un politiķi dēvē par „hibrīdkaru”, un nav izslēgts, ka Krievija varētu censties to izmantot arī nākotnē.²⁴ Tas ir samērā jauns izaicinājums NATO, kas ķērusies pie adekvātu instrumentu un procedūru izstrādāšanas rīcībai hibrīdkara apstākļos. Lai vērstos pret hibrīdkara propagandas un dezinformācijas ieročiem, savu ieguldījumu NATO ietvaros dod arī Latvija. Rīgā 2014. gadā izveidoja NATO Stratēģiskās komunikācijas izcilības centru, kas jau ieguvis nepieciešamo akreditāciju un dod savu ieguldījumu alianses stratēģisko komunikāciju kapacitātes uzlabošanā un vairošanā. Tas nodrošinās sabiedrību ar patiesu un operatīvu informāciju un vērsīsies pret dezinformāciju jautājumos, kas skar sabiedrības drošību un militāro jomu. Centrs palīdzēs arī jaunu militāro līderu apmācībā Baltijas aizsardzības koledžā Tartu.

Krievijas agresivitāte un neprognozējamība, pirmām kārtām, apdraud Latviju, Lietuvu un Igauniju, kuras jau ilgstoši bijušas pakļautas Krievijai un Padomju Savienībai un kuras pagaidām vēl ir uzskatāmas par militāri vājāko posmu Ziemeļatlantijas līguma aliansē. Situāciju vēl vairāk sa-

23 Chicago Summit Declaration. Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Chicago on 20 May 2012.- http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_87593.htm.- (Resurss apskatīts 25.11.2015.)

24 Kofman M., Rojansky M. A closer look at Russia's „Hybrid War”// Kennan Cable.- No. 7 (2015, April).

asināja Krievijas Domes deputātu centieni panākt PSRS Valsts padomes 1991. gada septembra lēmuma atcelšanu par Baltijas valstu neatkarības atzīšanu. Šos riskus pēc agresijas Ukrainā pavisam nopietni uztvēra ne tikai Baltijas valstis, bet arī ASV un NATO. ASV prezidents Baraks Obama savas vizītes laikā Tallinā 2014. gada 3. septembrī paziņoja, ka NATO līguma ietvaros aizstāvēt Tallinu, Rīgu un Viļņu ir tikpat svarīgi, kā aizsargāt Berlīni, Parīzi un Londonu. „Jūs reiz jau zaudējāt savu neatkarību. Ar NATO jūs nekad vairs to nezaudēsiet atkal,” uzsvēra ASV prezidents.²⁵

Lai Ziemeļatlantijas alianse būtu gatava ātri un noteikti reaģēt uz jaunajiem drošības izaicinājumiem, NATO samitā Velsā 2014. gada septembrī tika apstiprināts adekvāts NATO rīcības plāns. Tajā paredzēta NATO kolektīvās aizsardzības nostiprināšana Austrumeiropā, paplašinot NATO gaisa, sauszemes un jūras spēku nepārtrauktu klātbūtni rotācijas kārtībā, kā arī palielinot NATO Reaģēšanas spēku skaitlisko sastāvu un militāro kapacitāti, tā darbības operativitāti un efektivitāti.²⁶ Samitā Velsā septiņu valstu pārstāvji parakstīja arī nodomu protokolu par Lielbritānijas vadīto apvienoto reaģēšanas spēku izveidi, iekļaujot tajos arī visas trīs Baltijas valstis.

Pēc Krievijas iebrukuma Ukrainā ASV mainīja savus plānus Baltijas valstu aizsardzībai, ņemot vērā jaunus drošības izaicinājumus. Žurnāls „Foreign Policy” 2015. gada septembrī vēstīja, ka ASV jaunajiem plāniem esot divas versijas – viena paredzot Baltijas valstu aizsardzību NATO ietvaros, bet otra paredz, ka ASV viena pati uzņemas Baltijas valstu aizsardzību.²⁷ Tas ir vēl viens apliecinājums, cik nopietni ASV uztver Baltijas valstu aizsardzību.

Abi ASV aizsardzības plāni pēc „Foreign Policy” ziņām paredz ne tikai militāru aizsardzību, bet arī mērķtiecīgu rīcību iespējama hibridkara apstākļos. Turklāt tie kā galveno izvirza mērķi atturēt Krieviju no uzbrukuma, ievērojami pastiprinot ASV militāro klātbūtni Baltijas valstīs.²⁸ ASV militārie eksperti secinājuši, ka Krievijas atturēšana no agresijas Baltijas valstīs būtu daudz vieglāka un lētāka, nekā šo valstu atbrīvošana pēc invāzijas.²⁹

25 President Obama's Speech on NATO and the Baltic States.- <http://www.cfr.org/defense-and-security/president-obamas-speech-nato-baltic-states/p33384>.- (Resurss apskatīts 20.11.2015.).

26 Wales Summit Declaration. Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Wales.- http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm.- (Resurss apskatīts 20.11.2015.).

27 Ioffe J. Exclusive: The Pentagon is preparing New War Plans for a Baltic Battle against Russia// Foreign Policy (2015, September 18).- <http://foreignpolicy.com/2015/09/18/exclusive-the-pentagon-is-preparing-new-war-plans-for-a-baltic-battle-against-russia/>.- (Resurss apskatīts 20.11.2015.).

28 Turpat.

29 Coffey L., Kochis D. The Baltic States: The United States must be prepared to fulfill its NATO Treaty Obligations// Backgrounder.- No. 3039 (2015, September 29), p. 1.

Baltijas valstu aizsardzība NATO ietvaros ir nodrošināma, taču to apgrūtina vairāki faktori. Baltijas valstis ģeogrāfiski ir izolētas no alianses, tās ir mazas, to aizsardzība ir apgrūtināta bez Zviedrijas un Somijas, kuras nav NATO dalībvalstis, teritoriju izmantošanas. Būtisks faktors ir Baltijas valstu tiešās robežas ar Krieviju un samērā lielā krievu minoritāte tajās, īpaši Latvijā.³⁰

Ir aprēķināts, ka ASV spēki Eiropā pēc to būtiskas samazināšanas 2013. gadā un pārvietošanas uz ASV teritoriju pagaidām ir nepietiekami, lai nodrošinātu Baltijas valstu aizsardzību un garantētu to neaizskaramību.³¹ Tas jau ticis ņemts vērā, palielinot NATO Reaģēšanas spēku karavīru skaitu Eiropā un to mobilitāti, kā arī pastiprinot NATO spēku klātbūtni pastāvīgi rotācijas kārtībā un intensīvu militāro mācību ceļā visās trijās Baltijas valstīs. Latvijā 2015. gada jūlijā operacionālo darbību sāka NATO spēku integrācijas vienība (taktiski – militārais štābs), kuras uzdevums ir koordinēt alianses spēku izvēršanu Baltijas reģionā krīzes gadījumā. Latvija tāpat kā pārējās Baltijas valstis turpina gatavot NATO spēku uzņemšanai nepieciešamās tehnoloģijas, resursus un infrastruktūru, t. sk. militārā ekipējuma noliktavas, savietojamas ostas un lidostas.

Preventīvie NATO un reģiona valstu pasākumi domāti tikai un vienīgi tam, lai novērstu situācijas tālāku eskalāciju un atturētu Krieviju no iespējamās vēlmes izmantot Baltijas valstu militāro vājumu. NATO centienus atbalsta Eiropas Savienība, kura ar politiskām, ekonomiskām un diplomātiskām metodēm cenšas mazināt saspīlējumu Eiropā un Baltijas reģionā.

Secinājumi un priekšlikumi

Latvijas pievienošanās Ziemeļatlantijas līguma aliansei uzskatāma par veiksmīgāko un nozīmīgāko Latvijas politiķu, militārpersonu un diplomātu sasniegumu, kuru īstenot ļāva konsekvētā ASV pozīcija un tās nepieņēmīgā Krievijai. Baltiešu ciešā politiskā un militārā sadarbība laika posmā no 1993. gada līdz 2004. gadam un diasporas aktivitātes ASV arī deva savu ieguldījumu šī mērķa sasniegšanā.

Latvijas pirmā desmitgade (2004–2014) NATO ļāva tai pierādīt savu patieso vēlmi būt ne tikai drošības patērētājai, bet arī dot savu adekvātu pienesumu alianses drošības vairošanā. Latvija ne tikai kopumā sekmīgi

30 Coffey L., Kochis D. The Baltic States: The United States must be prepared to fulfill its NATO Treaty Obligations// Background. - No. 3039 (2015, September 29), p. 3.

31 Ioffe J. Exclusive: The Pentagon is preparing New War Plans for a Baltic Battle against Russia// Foreign Policy (2015, September 18). - <http://foreignpolicy.com/2015/09/18/exclusive-the-pentagon-is-preparing-new-war-plans-for-a-baltic-battle-against-russia/>. - (Resursus apskatīts 20.11.2015.).

integrējās NATO kolektīvās aizsardzības sistēmā, bet arī aktīvi iesaistījās starptautiskajās militārajās misijās ārpus NATO robežām, kvalitatīvi nostiprināja savus nacionālos bruņotos spēkus un nodrošināja to savietojamību ar alianses militāro sistēmu.

Pēc Krievijas agresijas Ukrainā 2014. gadā, drošības situācija ir krasi pasliktinājusies visā Eiropā. Krievijas neprognozējamība radījusi papildus drošības riskus Baltijas valstīm kā vājākajam posmam Ziemeļatlantijas aliansē. Lai šos riskus mazinātu, NATO konsekventi sniedz savu palīdzību reģiona nostiprināšanai, vispirms pastiprinot savu militāro klātbūtni. Latvija būtiski palielinājusi savu militāro budžetu, nostiprina savus bruņotos spēkus un pilnveido savu kapacitāti NATO spēku uzņemšanai krīzes gadījumā. Drošības jautājumu risināšanā Latvija pastiprinājusi sadarbību ne tikai ar NATO, bet arī ar Eiropas Savienību un pārējām Baltijas valstīm, kā arī ar Zviedriju un Somiju.

Gatavība Baltijas valstu aizsardzībai un tās nodrošināšana krīzes gadījumā kļuvusi par aktuālu mūsdienu izaicinājumu visai Ziemeļatlantijas līguma aliansei un ASV kā tās ietekmīgākajai dalībvalstij. Tās risināšanu apgrūtina Baltijas valstu neizdevīgais militāri stratēģiskais un ģeogrāfiskais izvietojums, kā arī ASV militārās klātbūtnes būtisks samazinājums Eiropā aizvadītajos pirmssaspīlējuma gados. Pēc 2014. gada NATO Velsas samita īstenotais plašais pasākumu komplekss jūtami stiprina arī Baltijas valstu un reģiona drošību.

LATVIA – A MEMBER STATE OF NATO

Keywords: *USA, Baltic States, armed forces, security, collective defence, Russia, NATO, international missions.*

Summary

The first decade of the Baltic States as members of NATO (2004–2014) has allowed them to show that their true intentions are not to be consumers of security, but also to contribute significantly to strengthening the overall security of the Alliance. The Baltic States have not only successfully integrated into the NATO collective defence system, but have also actively engaged in international NATO military missions outside its borders. The Baltic States have improved the quality of their armed forces and have ensured their interoperability with the military system of the Alliance.

The Russian aggression against Ukraine in 2014 cardinally changed the security situation throughout Europe. The unpredictability of Russia has created additional security risks for the Baltic States as the weakest link in the North Atlantic Alliance. NATO has consistently extended its assistance in reducing these risks, thereby strengthening the region, in the first instance by upgrading its military presence. Latvia and Lithuania have substantially increased their military expenses and improved their armed forces. All of the Baltic States are improving their capacity to act as hosts for NATO forces in crisis situations. The Baltic States are continuously strengthening the cooperation among themselves and have benefitted from the participation in international missions led by NATO and the European Union, as well as bilaterally cooperating with Sweden and Finland.

The preparedness to defend the Baltic States and to guarantee their security in times of a crisis has become a real modern challenge for the whole North Atlantic Alliance and for the USA in particular as its most influential member state. The practical implementation is hindered by the disadvantageous military strategic and geographic position of the Baltic States, as well as the US decision to decrease its military capacities in Europe during the years before the current period of tension. The implementation of the wide-ranging plans adopted at the NATO summit in Wales has perceptibly improved the security of the Baltic States.

Ph. D., Mg. iur. Intra Lūce

ĪSĀ CIKLA AUGSTĀKĀS IZGLĪTĪBAS ATTĪSTĪBA LATVIJĀ

Atslēgvārdi: īsā cikla izglītība, pirmā līmeņa profesionālā augstākā izglītība, profesionālā kvalifikācija, vidējā līmeņa speciālists, koledža.

Lai veiksmīgi iekļautos darba tirgū, ikvienam ir nepieciešamas zināšanas un iemaņas. Darba devējiem ir svarīgi, lai potenciālais darbinieks būtu izglītotots un zinošs savā jomā, tādēļ darba meklētājiem ar augstāku izglītību ir lielākas priekšrocības. Straujo ekonomisko pārmaiņu un globalizācijas procesu ietekmē nepietiek ar pamatzināšanām, darbiniekiem sava profesionālā kvalifikācija ir jāpapildina nepārtraukti. Mūsdienās vairs nav iespējams apgūt zināšanas visam mūžam pat 4–5 gados, jo tās pakāpeniski noveco. Līdz ar to būtiska katrā valstī ir arī mūžizglītības atbalsta sistēmas izveide un funkcionēšana, lai arī jau nodarbinātajiem būtu iespējas celt savu konkurētspēju, paaugstināt kvalifikāciju, paaugstināt darba ražīgumu, tādējādi dodot lielāku ieguldījumu arī kopējā valsts ienākumu un labklājības nodrošināšanā.

Darba tirgus nodrošināšanai ar pieprasītiem profesionāļiem un vidējā līmeņa speciālistiem būtiska loma ir īsā cikla augstākajai izglītībai. Tā nodrošina arī samērā īsu studiju periodu, kas ilgst 2–3 gadus.

Īsā cikla augstākās izglītības raksturojums

Latvijā īsā cikla izglītība nav nemaz tik sen. Tā tika ieviesta 2000. gadā, izdarot grozījumus Augstākās izglītības likumā. Tai pašā laikā pasaulē šai izglītībai ir sena vēsture – Amerikā divgadīgās studijas realizē jau kopš 1901. gada. Latvijā īsā cikla izglītība pamatā ir reglamentēta Augstskolu likumā, Profesionālās izglītības likumā un Ministru kabineta noteikumos „Par pirmā līmeņa profesionālās augstākās izglītības valsts standartu”.

Eiropā kopš 2005. gada, atbilstoši Boloņas procesam, īsā cikla izglītība ir pirmā augstākās izglītības cikla daļa. Boloņas deklarācija¹ augstāko izglītību iedala trīs ciklos:

- pirmā cikla studijas (pamatstudijas), kuras noslēdzas ar bakalaura grādu;
- otrā cikla studijas, kuras noslēdzas ar maģistra grādu;
- trešā cikla studijas, kuras noslēdzas ar doktora grādu.

1 The Bologna process: setting up the European Higher Education Area. - http://europa.eu/legislation_summaries/education_training_youth/lifelong_learning/c11088_en.htm.- (Resurss apskatīts 23.02.2016.).

Īsā cikla augstākā izglītība ir profesionālā augstākā izglītība, kurā studiju ilgums ir 2–3 gadi (120–180 ECTS).² Interese par to visā pasaulē palielinās, šis fakts, galvenokārt, saistīts ar pieprasījumu pēc profesionāliem vidējā līmeņa speciālistiem darba tirgū. Ja 2005. gadā īsā cikla izglītību realizēja 14 Eiropas valstīs, tad 2014. gadā jau 26 valstīs, tai skaitā arī Latvijā. ASV šo izglītības posmu nodrošina vairāk kā 2000 koledžas.

Arī CEDEFOP³ savās darba prognozēs⁴ norāda, ka pieprasījums pēc profesionālas kvalifikācijas speciālistiem līdz 2020. gadam tikai pieaug.

Runājot par īsā cikla izglītību, svarīgi ir atzīmēt, ka tā atbilst Eiropas Kvalifikāciju ietvarstruktūras (turpmāk – EKI) 5. līmenim.⁵ EKI ir vienota astoņu līmeņu Eiropas atsauces sistēma, kuras mērķis ir veicināt mūžizglītību un sekmēt iedzīvotāju starpvalstu mobilitāti.

Atbilstoši Dublinas⁶ kritērijiem un EKI⁷, īsā cikla augstāko izglītību iegūst studenti, kuriem zināšanas un izpratne attiecīgajā jomā ir augstākā līmenī nekā vispārējā vidējā izglītībā un kuri ir sagatavoti darbam vai profesijai, kā arī tālākām studijām, lai pilnībā pabeigtu pirmo ciklu.

Profesionālās augstākās izglītības uzdevums ir īstenot padziļinātu zināšanu, prasmju un kompetenču apguvi konkrētā nozarē, nodrošinot absolventu spēju izstrādāt vai pilnveidot sistēmas, produktus un tehnoloģijas, sagatavojot viņus jaunrades, pētnieciskajam un pedagoģiskajam darbam šajā nozarē. Īsā cikla augstākajai izglītībai pamatā ir jāsniedz profesionālās zināšanas konkrētajā nozarē, kā arī prasmes pieņemt patstāvīgus lēmumus, argumentēt tos, identificēt ar profesionālo darbību saistītās tehniskās un organizatoriskās problēmas, operatīvi reaģējot uz strauji mainīgo situāciju.

Par profesionālu speciālistu pieprasījumu darba tirgū tagad un nākotnē liecina arī Latvijas Republikas Ekonomikas ministrijas veiktais pētījums par darba tirgus vidējā un ilgtermiņa prognozēm⁸, kurā ir uzsvērts, ka pieprasījums pēc vidējā līmeņa speciālistiem ar augstāko izglītību, t. sk.

2 Par pirmā līmeņa profesionālās augstākās izglītības valsts standartu: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 141 (pieņemti 04.04.2001.)// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 54 (2001, 4. aprīlis).

3 European Centre for the Development of Vocational Training.

4 Briefing note - What next for skills on the European labour market.- <http://www.cedefop.europa.eu/en/publications-and-resources/publications/9059>.- (Resurss apskatīts 23.02.2016.).

5 Find and compare qualifications frameworks.- <https://ec.europa.eu/ploteus/en/compare>.- (Resurss apskatīts 23.02.2016.).

6 Dublin descriptors.- <http://www.thematicnetworkdietetics.eu/everyone/1926/5/0/30>.- (Resurss apskatīts 13.02.2016.).

7 Descriptors defining levels in the European Qualifications Framework. <https://ec.europa.eu/ploteus/content/descriptors-page>.- (Resurss apskatīts 23.02.2016.).

8 Informatīvais ziņojums par darba tirgus vidēja un ilgtermiņa prognozēm.- http://www.em.gov.lv/files/tautsaimniecibas_attistiba/dsp/EMZino_03_210613.pdf.- (Resurss apskatīts 23.02.2016.).

īsā cikla izglītību, līdz 2030. gadam tikai palielināsies, piemēram, perioda beigās tiek prognozēts 17,3 % speciālistu pieaugums. Tiek prognozēts, ka 2030. gadā darbaspēka piedāvājums ar augstāko izglītību, tai skaitā īsā cikla izglītību, varētu veidot jau gandrīz pusi no kopējā darbaspēka piedāvājuma. Līdzīgas tendences sagaidāmas arī Eiropas Savienībā kopumā.

Īsā cikla augstākā izglītība aizvadītajos desmit gados Eiropā pavisam noteikti guvusi lielāku izplatību un ievērību. Tās ienākšana augstākās izglītības sistēmā nozīmē arī plašāku izglītības pieejamību, pirmkārt, tas ir saistīts ar samērā īso studiju periodu (2–3 gadi), otrkārt, ar studiju izmaksām (piemēram, īsā cikla studijas Latvijā vidēji gadā izmaksā no 1130 eiro līdz 1707 eiro, savukārt, profesionālā bakalaura studijas no 2060 eiro līdz 2760 eiro), treškārt, ar darba tirgū pieprasītas profesionālās kvalifikācijas iegūšanu. No visiem augstākajā izglītībā studējošajiem 2014./2015. studiju gadā Latvijā 20 % studēja īsā cikla studiju programmās, 2009./2010. studiju gadā tie bija 12 %, bet 2003./2004. studiju gadā – tikai 5 %. Kā redzams, sākot no 2003. gada līdz šim brīdim, studentu skaits īsā cikla programmās ir četrkārtšojies.

Nenoliedzami, studentu pieaugums īsā cikla programmās liecina par to, ka straujo ekonomisko pārmaiņu un globalizācijas procesu ietekmē ir pastiprinājusies mūžizglītības loma. Tas nozīmē, ka cilvēkam nepārtraukti jāpaaugstina kvalifikācija, tāpat daudz pūļu jāvelta pašizglītbai, jo kādreiz iegūtās zināšanas pakāpeniski noveco un vairs nav aktuālas, līdz ar to izglītība, kura neatbilst darba tirgus prasībām un netiek pilnveidota, zaudē savu vērtību. Vairs nav iespējams apgūt zināšanas visam mūžam pat 4–5 gados.

Kā liecina pētījumi⁹, augstāks izglītības līmenis vienmēr nozīmē zemāku bezdarba un nabadzības risku. Un, saskaņā ar ekonometriskiem novērtējumiem, katrs papildus izglītības gads paaugstina darba ražīgumu un darbinieka atalgojumu vidēji par 6–10 %.¹⁰ Latvijas darba tirgū ir samērā daudz zemākā līmeņa speciālistu, kurus sagatavo arodskolas, un speciālistu ar otrā līmeņa augstāko izglītību, bet šobrīd nepietiek vidējā līmeņa speciālistu, kuru sagatavošanu uzņēmušās koledžas.

Bijušais ekonomikas ministrs Daniels Pavļuts ir norādījis uz šo aktualitāti: „Ja gribam būt bagāti un izvairīties no masveidīgākas imigrācijas, ir jāatgriežas pie pamatiem un jāmāca inženierzinātnes un dabaszinātnes. Aktuāla problēma ir lielais jauniešu īpatsvars, kas nonāk darba tirgū bez

9 Bezdarba un sociālās atstumtības iemesli: Pētījums.- <http://www.lm.gov.lv/text/674>.- (Resurss apskatīts 23.02.2016.).

10 Daron Acemoglu. Introduction to Modern Economic Growth.- Massachusetts: Institute of Technology, Department of Economics, 2007.- p. 739.

konkrētas specialitātes un prasmēm. Tāpat darba tirgū ir arī salīdzinoši liels iedzīvotāju īpatsvars ar pamatizglītību un šo cilvēku skaits 2020. gadā var sasniegt 127 tūkstošus. Turpretim pieprasījums pēc šāda darbaspēka mazināsies, 2020. gadā sasniedzot vien nepilnus 75 tūkstošus.”¹¹

Latvijas Investīciju un attīstības aģentūra (LIAA) ir izteikusi prognozi, kuras varētu būt nākotnē pieprasītākās profesijas Latvijā, un tās ir: transporta un loģistikas speciālisti, speciālisti kokapstrādē, komercdarbības un pārvaldes speciālisti, elektronikā un mašīnbūvē, informāciju tehnoloģiju nozares speciālisti, it īpaši programmētāji. Pēc Latvijas Republikas Ekonomikas ministrijas aplēsēm, Latvijā līdz 2020. gadam būs pieprasījums pēc aptuveni 4500 IT jomas speciālistiem. Darba tirgū trūkst arī medmāsas, mērniki, telemārketiņga speciālisti u. c.¹², kuri atbilstoši Profesiju klasifikatoram¹³, ir vidējā līmeņa speciālisti. Darba tirgū pieprasījums pašlaik ir profesiju grupās, kurās pārsvarā ir nepieciešams augstāks izglītības līmenis nekā vidējā izglītība.¹⁴ Saskaņoties ar vietējo vidējā līmeņa speciālistu trūkumu, pieaug to darba devēju skaits, kuri ir gatavi pieņemt darbā speciālistus no citām valstīm.

Atbilstoši darba tirgus pieprasījumam, koledžām ir jāpievērš lielāka uzmanība jaunu, darba tirgū pieprasītu speciālistu sagatavošanai un īsā cikla studiju programmu piedāvājumam. Tomēr šī nepieciešamība var tikt ierobežota un koledžas nevarēs piedāvāt nepopulāras, bet tomēr darba tirgū ļoti pieprasītas studiju programmas, profesionālās kvalifikācijas jō, sākot ar 2015. gada 30. jūliju, Latvijā ir stājušies spēkā jauni studiju virzienu akreditācijas noteikumi, kas paredz ļoti augstas studiju virzienu akreditācijas izmaksas.

Latvijā īsā cikla augstākā izglītība (pirmā līmeņa augstākā profesionālā izglītība), kā jau tika minēts, tiek piedāvāta no 2000. gada. Ja 2003. gadā Latvijā bija 13 koledžas (9 valsts un 4 privātās), tad tagad to skaits jau sasniedzis 25 (17 valsts un 8 privātās). Īsā cikla programmas īsteno arī piecās Latvijas universitātēs un augstskolās. No visām 17 valsts koledžām 6 ir reģionālās: Daugavpils medicīnas koledža, Jēkabpils Agrobiznesa koledža, Liepājas jūrniecības koledža, Malnavas koledža, Olaines

11 Ja gribam būt bagāti un izvairīties no imigrācijas, jā māca inženierzinātne un dabaszinātne. - <http://www.lvportals.lv/print.php?id=256764> .- (Resurss apskatīts 23.02.2016.).

12 Darba tirgū trūkstošās un pieprasītās profesijas. - <http://m.lvportals.lv/likumiprakse.php?id=263705%20>.- (Resurss apskatīts 13.02.2016.).

13 Profesiju klasifikators: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 461 (pieņemti 18.05.2010.)//Latvijas Vēstnesis.- Nr. 84 (2010, 28. maijs)

14 Aktuālās darba tirgus tendences 2015.gadā. - http://www.tns.lv/newsletters/2015/43/?category=tns43&id=pp_darba_tirgus_tendences.- (Resurss apskatīts 23.02.2016.).

Mehānikas un tehnoloģijas koledža, Sociālās integrācijas valsts aģentūras koledža. Savukārt, privātās koledžas pamatā savu darbību nodrošina Rīgā, izņemot Grāmatvedības un finanšu koledžu, Juridisko koledžu un Valsts policijas koledžu, kuras studiju programmas realizē arī filiālēs.

Kopā koledžās tiek realizētas 99 akreditētas profesionālās studiju programmas¹⁵. Vislielākais studiju programmu skaits ir virzienā „Veselības aprūpe” – 18. Otrs apjomīgākais studiju programmu virziens ir „Vadība, administrēšana un nekustamo īpašumu pārvaldība” ar 13 programmām. Vismazāk studiju programmu ir virzieniem „Lauksaimniecība, mežsaimniecība, zivsaimniecība, veterinārmedicīna un pārtikas higiēna” – 1, „Ķīmija, ķīmijas tehnoloģijas un biotehnoloģija” – 1, „Vides aizsardzība” – 1, „Informācijas un komunikācijas zinātnes” – 1. Savukārt virzienos „Matemātika un statistika” un „Veterinārija” vispār nav nevienas studiju programmas.

Latvijas Republikas Izglītības un zinātnes ministre Mārīte Seile, uzstājoties konferencē „Konkurētspējīga un ilgtspējīga profesionālā izglītība – sasniegumi un jauni mērķi” 2015. gada 22. jūnijā, norādīja: „Patlaban ir būtiski jauniešos veicināt apzinātu profesijas izvēli, kas atbilst viņu interesēm un spējām, kā arī mainīgajām darba tirgus prasībām. Viena no ministrijas prioritātēm 2020. gadam ir attīstīt un stiprināt profesionālās izglītības saturu, pieejamību un kvalitāti ilgtermiņā.”¹⁶

Secinājumi un priekšlikumi

Mūsdienų arvien pieaugošais dzīves temps ir pierādījis, ka cilvēkam ir jāmainās visa mūža garumā. Strauji mainās pieprasījums darba tirgū un ar tām zināšanām, iemaņām un kompetencēm, kas reiz iegūtas, vairs nepietiek.

Ideja, ka izglītības procesam jāturpinās mūža garumā, nav jauna. Jau viduslaikos un pat senāku laiku rakstos ir minēta nepieciešamība izglītoties visu mūžu. Īsa cikla augstākā izglītība ir veiksmīgs risinājums, lai būtu iespējams izglītības procesus turpināt mūža garumā, jo salīdzinoši īsā laika periodā (2–3 gados) ir iespējams iegūt nepieciešamās, darba tirgū tajā brīdī pieprasītās zināšanas un kompetences.

15 Akreditētie studiju virzieni un programmas.- <http://www.izm.gov.lv/izglitiba/augstaka-izglitiba/studiju-virzientu-akreditacija> .- (Resurss apskatīts 23.02.2016.).

16 Starptautiskā konferencē eksperti vienisprātis – profesionālajai izglītībai ir jāatvērš darba tirgus tendencēm.- <http://www.iddk.lv/notikums/starptautiska-konference-eksperti-vienispratis-profesionalajai-izglitiba-jatuvinas-darba-tirgus-tendencem/> .- (Resurss apskatīts 23.02.2016.).

THE DEVELOPMENT OF THE SHORT CYCLE HIGHER EDUCATION IN LATVIA

Keywords: *short cycle education, the first level of professional higher education, professional qualifications, mid – level specialists, college.*

Summary

The Short Cycle Higher Education (SCHE) as the first level in the higher education and the level 5 of the European Qualifications Framework (EQF) has become more and more important in the last decade. A growing number of countries involved in the Bologna Process are giving the SCHE programmes a formal position in their educational system, linked to a national qualifications framework.

The Short Cycle Higher Education (SCHE) is not new. In the 1970s it was already mentioned as a way to diversify higher education systems. In 1973, the Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD) defines the Short Cycle Higher Education as a „[...] postsecondary education of a shorter duration with strong vocational elements, generally under the non-university sector of the higher education [...]”. Nowadays, the issue is still at the forefront of political debates in many countries, which is important because of the large international uniformity resulting from the Bologna agreements.

Mg. sc. Iveta Puķīte

DZĪVOJAMO ĒKU PĀRVALDĪŠANAS SISTĒMU IETEKMĒJOŠIE FAKTORI

Atslēgvārdi: dzīvojamās ēkas, pārvaldīšana, ekonomiskie faktori, apsaimniekošanas maksa.

Pēdējos desmit gados nekustamo īpašumu objektu pārvaldīšana un apsaimniekošana ir kļuvusi par nozīmīgu, plaukstošu biznesa sektoru un nozari, kas ar katru gadu turpina attīstīties.

Lai varētu īstenot nekustamā īpašuma pārvaldīšanu atbilstoši normatīvo aktu regulējumam, labas prakses pārvaldībai un kvalitātei, ir nepieciešama sistēma, kura visus procesus sakārto pēc to pamatvērtībām, kritērijiem un funkcijām. Turklāt šīs sistēmas darbību ietekmē virkne citu faktoru.

Nekustamā īpašuma pārvaldīšanas un uzturēšanas nozarē Latvijā pēdējos gados ir būtiskas izmaiņas, kuras ir pievērsušas arī likumdevēju uzmanību, kā rezultātā jau piekto gadu darbojas Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likums un ar to saistītie Ministru Kabineta noteikumi, ir spēkā jaunais Dzīvokļa īpašuma likums, veiktas izmaiņas Civilprocesa likumā, kā arī būtiskas izmaiņas ir ar būvniecības, tai skaitā ar nekustamā īpašuma atjaunošanas un pārbūves nozari saistītajā likumdošanā.

Dzīvojamo ēku pārvaldīšanas sistēmas elementi un pārvaldīšanas procesa darbības tiesiskie aspekti

Nekustamā īpašuma pārvaldīšana ir vienlaikus ar īpašuma tiesībām uzlikta atbildība par nekustamā īpašuma ilgstošu pastāvēšanu, nodrošinot tā uzturēšanu, administrējot un dokumentējot procesus. Dzīvojamo ēku pārvaldīšana ir aktuāls jautājums gan Latvijā, gan Eiropas valstīs, kur nekustamā īpašuma ievērojama daļa ir dzīvojamais fonds.

Dzīvojamo ēku pārvaldīšanas sistēma ir savstarpēji saistītu procesu kopums, kas veido uz viena mērķa sasniegšanu virzītu vienotu veselumu. No tā, kā tiek organizēts pārvaldīšanas process, ir atkarīga ikviena nama iedzīvotāja labklājība, un tā sekmīgai norisei vajadzīgs kompetents pārvaldnieks.

Dzīvojamo ēku pārvaldīšanas sistēmas pamatā ir 3 pamatvērtības:

- savstarpēji saistītu elementu kopa;
- minētā kopa veido vienotu veselumu;

- pārvaldīšanas procesam kā vienotam veselumam ir savs mērķis un sasniedzamie uzdevumi, kas raksturīgi tieši dzīvojamo ēku pārvaldīšanas nozarei.

Pārvaldīšanas sistēmas pamatelementi ir tiesiskais regulējums, finansiālais nodrošinājums, īpašuma tehniskais stāvoklis, informācijas tehnoloģijas, informācijas pieejamība un psiholoģiskā gatavība.

Visi elementi ir savstarpēji saistīti. Pārvaldīšanas sistēma funkcionē noteiktā mikro un makro vidē, kurai ir savi rādītāji un kuri tieši un netieši ietekmē pārvaldīšanas sistēmas darbību un attīstību.

Dzīvojamo ēku pārvaldīšana ir organizēta un efektīva sistēma, kas ietver tiesiskas un tehniskas darbības ar ēku uzturēšanu saistīto problēmu risināšanai. Tās mērķis ir novērst ēku defektus, bojājumus, efektīvi minimizēt vispārējās izmaksas ēku pārvaldīšanā, tajā pat laikā tie ir arī centieni nodrošināt labklājību, lietojot nekustamo īpašumu. Ir daži faktori, kas ietekmē lēmumus, lai veiktu sekmīgu sistēmas uzturēšanu un pārvaldīšanas efektīvu īstenošanu.¹

Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likuma 6. pants nosaka dzīvojamās mājas pārvaldīšanas darbības: gan obligāti veicamās, gan citas pārvaldīšanas darbības. Obligāti veicamās darbības ir dzīvojamās mājas uzturēšana (fiziskā saglabāšana) atbilstoši normatīvo aktu prasībām, kas ietver mājas sanitāro apkopi, apkures, aukstā ūdens un kanalizācijas nodrošināšanu, sadzīves atkritumu izvešanu, dzīvojamās mājas, tajā esošo iekārtu un komunikāciju apsekošanu, tehnisko apkopi un kārtējo remontu, kā arī dzīvojamajai mājai kā vides objektam izvirzīto prasību izpildi, mājas energoefektivitātei izvirzīto minimālo prasību nodrošināšanu, pārvaldīšanas darba plānošanu, organizāciju un pārraudzību, dzīvojamās mājas lietas vešanu, līguma par piesaistītā zemesgabala lietošanu slēgšanu ar zemes īpašnieku, informācijas sniegšanu valsts un pašvaldības institūcijām.

Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likuma 6. panta 3. daļa pie pārvaldīšanas darbībām nosaka arī citas darbības, kas saistītas ar mājas pārvaldīšanu un tiek veiktas atbilstoši dzīvojamās mājas īpašnieka gribai un maksātspējai. Pie tām pieder ar dzīvojamās mājas uzlabošanu un attīstīšanu un šim nolūkam nepieciešamo pasākumu ilgtermiņa plāna sagatavošanu saistītās darbības.²

Citas pārvaldīšanas darbības tiek veiktas nevis tādēļ, ka tās kā obligātu pienākumu ir noteicis likums, bet gan tādēļ, ka tā ir dzīvojamās mājas īpaš-

1 Othuman Mydin M. A. Significance of Building Maintenance Management Systems towards Sustainable Development. DOI: 10.13187/issn. 2219-8229. European Researcher, 2014, Vol. (75), № 5.- 2.- www.erjournal.ru.- (Resurss apskatīts 14.01.2016.).

2 Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likums (pieņemts 04.06.2009.), 6. pants// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 96 (2009, 19. jūnijs).

nieka griba. Pie tām pieder ar dzīvojamās mājas uzlabošanu un attīstīšanu saistītās darbības, piemēram, kādas iekārtas vai inženierkomunikāciju nomaiņa pret modernākām. Veicot citas pārvaldīšanas darbības, likums uzliek par pienākumu pārvaldītājam šīs darbības plānot, organizēt un pārraudzīt.

Pārvaldnieks, apmierinot klientu vēlmes un nodrošinot īpašniekam pārvaldīšanas līgumā noteiktā uzdevuma izpildi, ir starpnieks starp klientiem, pakalpojuma piegādātājiem, valsts/pašvaldību iestādēm, kā arī ārpalpojumu sniedzējiem.

Pārvaldnieks risina svarīgus īpašuma ekspluatācijas uzdevumus: vada līgumattiecības, kas saistītas ar pārvaldāmo īpašumu (ieskaitot maksājumu veikšanu), mārketinga pasākumus klientu piesaistīšanai, pārstāv īpašnieka/u intereses tiesvedības procesos, nodrošina nekustamā īpašuma grāmatvedību un lietvedību, gatavo budžetu un kontrolē tā izpildi, kontrolē debitoru maksājumus (ieskaitot parādu piedziņu), īpašnieka vārdā organizē labāko tirgus piedāvājumu iegūšanu no pakalpojumu sniedzējiem, organizē un vada remonta, atjaunošanas un pārbūves darbu, sniedz regulāras atskaites īpašniekiem, kā arī organizē un kontrolē pārvaldāmā īpašuma apsaimniekošanu.

Dzīvojamo ēku pārvaldīšanu ietekmējošie faktori

Svarīgākie ekonomiskie rādītāji, kas tiek lietoti ekonomiskā stāvokļa raksturošanai valstī, ir ekonomikas izaugsme, nodarbinātība, kreditēšanas nosacījumi, aizdevumu procentu likmes, cenu līmenis. Ja iekšzemes kopproduktam ir pastāvīga tendence palielināties, pastāv vidējs bezdarba līmenis un minimāls cenu pieaugums, tad ir pamats uzskatīt, ka ekonomika funkcionē normāli. Bet laika posms, kad samazinās preču un pakalpojumu ražošana, strauji pieaug bezdarbs un inflācija, savukārt, raksturo nestabilu ekonomisko situāciju.

Pasliktinoties ekonomiskajai situācijai, strauji pieaug iedzīvotāju maksātspējas rādītāji. Šādi apgrūtinājumi neļauj pārvaldniekam veikt līgumā noteiktās darbības un kavē procesus, kas nodrošina kvalitatīvu namu pārvaldīšanu. Ārējās vides ekonomiskie faktori ietekmē pārvaldīšanas procesus, jo, stabilizējoties situācijai ekonomikā, uzlabosies arī pārvaldīšanas procesi nozarē.

Efektīvu pārvaldīšanas procesu galvenais mērķis ir zemas izmaksas, kvalitatīvi pakalpojumi un maksātspējīgi namu īpašnieki. Izpētot ekonomiskās aktivitātes rādītājus valstī pēc Centrālās statistikas pārvaldes datiem par bezdarba līmeni, tie liecina, ka bezdarba līmenis laika posmā no 2009. gada līdz 2014. gadam pamazām krītas (skat. 1. attēlu). Visaugstākais līmenis bija 2010. gadā, kad visu valsti skāra ekonomiskā krīze, savu-

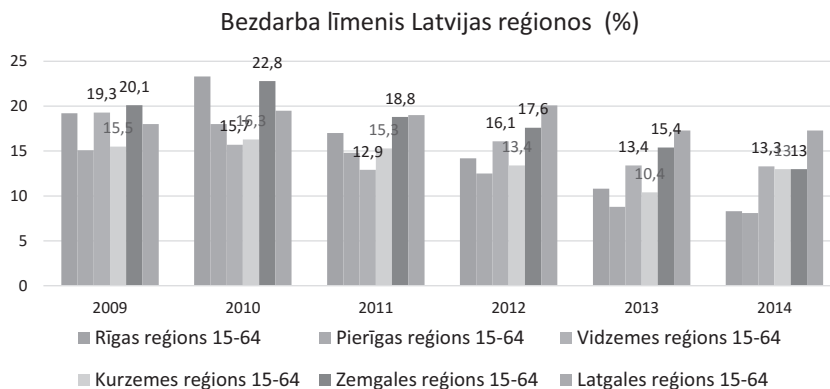
kārt, 2014. gadā tas jau bija samazinājies vairāk kā uz pusi, sastādot tikai 10,8 %. Šādas pozitīvas makroekonomiskas izmaiņas ietekmē apsaimniekošanas procesus, jo līdz ar ekonomiskās situācijas uzlabojumiem, palielinās arī patērētāju maksātspēja.

1. attēls

Runājot par bezdarba līmeni, nepieciešams izvērtēt arī reģionu atšķirības. Kā redzams 2. attēlā, ekonomiskās krīzes laikā visaugstākais bezdarba līmenis bija Rīgas un Zemgales reģionos, savukārt, pēdējos trīs gados tas dominē Latgalē.⁴

2. attēls

3 Centrālā statistikas pārvalde.- http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Sociale/Sociale_ikgad_nodarb/?tablelist=true&rxid=562c2205-ba57-4130-b63a-6991f49ab6fe.- (Resurss apskatīts 03.01.2016.).

4 Turpat.

Liels darba meklētāju īpatsvars, kāds tas bija, piemēram, laika posmā no 2009. gada līdz 2010. gadam, liecina par problēmām darba tirgū un nodarbinātības jomā. Šādas pazīmes nopietni ietekmē apsaimniekošanas procesus, jo iedzīvotājiem, kuri ilgstoši ir darba meklējumos, rodas problēmas ar pakalpojumu apmaksu.

Uzlabojoties ekonomiskai situācijai valstī kopumā, vērojamas pozitīvas tendences arī darba tirgū – samazinās bezdarbs, ceļas nodarbinātības līmenis. 2015. gada 2. ceturksnī vidējā mēneša bruto darba samaksa valstī bija 815 eiro, par ko liecina Centrālās statistikas pārvaldes (turpmāk – CSP) dati (skat. 1. tabulu). Salīdzinot ar iepriekšējā gada 2. ceturksni, tā augusi par 6,9 %, nedaudz apsteidzot gada pieauguma tempu (6,3 %) 1. ceturksnī. Detalizētāk: privātajā sektorā vidējā mēneša bruto darba samaksa bija 792 eiro, sabiedriskajā sektorā – 857 eiro, bet vispārējās valdības sektorā – 795 eiro. Privātajā sektorā algas palielinājušas par 7,8 % gadā, savukārt, sabiedriskajā sektorā – par 5,3 %.

1. tabula

Vidējā mēneša bruto darba samaksa (izmaiņas pa sektoriem, eiro) ⁵

Rādītāji	2014. gadā	2015. gadā	% 2015. gada 2. cet. pret 2014. gada 2. cet.
Pavisam	762	815	6,9
Privātajā sektorā	735	792	7,8
Sabiedriskajā sektorā	814	857	5,3
<i>no tā</i>			
Vispārējās valdības sektorā	744	795	6,9

Bruto darba samaksas fonds 2015. gada 2. ceturksnī, salīdzinot ar pērnā gada atbilstošo periodu, palielinājās par 6,8 % jeb 114.0 milj. eiro, bet algoto darbinieku skaits valstī, pārrēķināts normālā darba laika slodzē, saruka par 0,2 tūkstošiem. 2015. gada 2. ceturksnī vidējā neto darba samaksa bija 600 eiro un gada laikā tā pieauga straujāk nekā atalgojums pirms nodokļu nomaksas – par 7,5 %. Tas skaidrojams ar iedzīvotāju ienākuma nodokļa likmes samazināšanos no 24 % uz 23 % no 2015. gada 1. janvāra.

5 Centrālā statistikas pārvalde.-http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Sociala/Sociala_ikgad_dsamaksa/?tablelist=true&rxid=cdeb978c-22b0-416a-aacc-aa650d3e2ce0.- (Resurss apskatīts 30.12.2015.).

Vienlaikus mainījās arī valstī noteiktā minimālā alga – no 320 līdz 360 eiro (pieaugums par 12,5 %), kas ietekmēja vidējās algas apmēru. 2015. gada 2. ceturksnī reālais neto darba samaksas gada pieaugums, ņemot vērā patēriņa cenu kāpumu par 0,8 %, bija 6,6 %. Jau trešo gadu pēc kārtas zemais inflācijas līmenis būtiski neietekmē reālās darba samaksas un līdz ar to arī strādājošo iedzīvotāju pirktspējas pieaugumu.

Sākot ar 2016. gada 1. janvāri valstī noteiktā minimālā alga ir 370 eiro. Procentuāli tas ir neliels pieaugums – 2,7 %, tomēr var atstāt ietekmi uz dzīvojamo ēku pārvaldīšanas uzņēmumu izmaksām, jo daļa strādājošo, piemēram, sētnieki un apkopēji, saņem valstī noteikto minimālo algu, tai paaugstinoties prognozējams, ka var tikt celta arī apsaimniekošanas maksa.

2015. gada 2. ceturksnī, salīdzinājumā ar 2014. gada 2. ceturksni, vidējā bruto darba samaksa pieauga visās jomās. Straujāk algas augušas informācijas un komunikācijas pakalpojumu nozarē – par 9,7 % gadā, nekustamo īpašumu nozarē – par 9,3 %, izmitināšanas un ēdināšanas pakalpojumu nozarē – par 9,0 % un tirdzniecībā – par 8,9 %.⁶

Nekustamo īpašumu nozarē gada laikā darba samaksas fonds pieauga, bet darbinieku skaits, pārreķināts normālā (pilna) darba laika slodzē, samazinājās. Šis faktors norāda uz to, ka vienam darbiniekam tiek palielināta slodze, kas var novest, savukārt, pie darba kvalitātes samazināšanās. Pārējās minētajās nozarēs darba samaksas fonds pieauga straujāk nekā darbinieku skaits. Pilnas slodzes darbinieku skaita kritums vērojams arī apstrādes rūpniecībā, būvniecībā, enerģētikā, ūdens apgādē, notekūdeņu, atkritumu apsaimniekošanas un sanācijas nozarē, lauksaimniecībā un ieguves rūpniecībā.

Būtisks nosacījums saimnieciskās darbības plānošanā apsaimniekošanas uzņēmumam ir esošais pieprasījums pēc konkrētajiem apsaimniekošanas pakalpojumiem. Pieprasījuma izmaiņu tendences vistiešāk raksturo nekustamo īpašumu attīstības tendences.

2013. gada beigās Latvijā reģistrēti 1,399 miljoni būvju, no kurām 1,373 miljoni jeb 98 % ir dzīvojamās ēkas, bet 25,6 tūkstoši jeb 2 % ir inženierbūves, liecina Valsts zemes dienesta pārskats. Salīdzinājumā ar 2012. gadu būvju pārskatiem, 2013. gadā saglabājusies iepriekšējā tendence – būvju sadalījumā pēc galvenā lietošanas veida dzīvojamo māju kopskaits turpina pieaugt. Dzīvojamo māju grupā, kuras kopumā reģistrē-

6 Centrālā statistikas pārvalde.- http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Sociala/Sociala_ikgad_dsamaksa/?tablelist=true&rxid=cdbc978c-22b0-416a-aacc-aa650d3e2ce0.- (Resurss apskatīts 30. 12. 2015.).

tas nedaudz vairāk par 360 tūkstošiem, vislielākais ir viena dzīvokļa māju īpatsvars (85,1 % no reģistrēto dzīvojamo māju skaita). Pārējo daļu veido vairāku dzīvokļu mājas, kā arī daudzstāvu apbūve. Sadalījumā pēc būves piederības statusa valstī lielākais skaits – nedaudz vairāk par miljonu jeb 71,8 % no kopējā būvju skaita – pieder zemes īpašniekiem. Pārējās ir valsts, pašvaldību un citu juridisko vai fizisko personu īpašums. Visvairāk būvju pieder fiziskām personām (79 %), vismazāk pašvaldībām (3 %) un valstij (1 %), bet 6,5 % būvju piederība joprojām nav noskaidrota.⁷

Jāatzīmē, ka tirgū joprojām ir daudz neizmantotu nekustamo īpašumu gan dzīvojamajā segmentā, gan korporatīvajā. Situācija īpaši neskaidra šobrīd ir dzīvojamajā segmentā, kur norises ietekmē:

- pēckrīzes periodā notikusī iedzīvotāju emigrācija teorētiski palielina brīvo dzīvojamo fondu un, protams, no reģionālā aspekta raugoties, tas notiek nevienlīdzīgi;
- jaunu mājokļu būvniecība palielina dzīvojamo fondu – ja laikā no 2011. gada līdz 2013. gadam mājokļu būvniecības apjomi bija zemi, tad iepriekšējais posms raksturojās ar strauju fonda palielinājumu;
- krīzes periodā notika zināma dzīvojamā fonda konsolidācija, kā rezultātā daļa no tā nokļuva komercbanku un to meitas uzņēmumu bilancēs, tāpat mājsaimniecības un korporatīvais sektors zaudēja savus nekustamos īpašumus, kuri nonāca komercbanku un to meitas uzņēmumu īpašumā;
- kopš 2012. gada vērojama cita tendence – pakāpeniski banku sektora īpašumā esošie nekustamie īpašumi sāk kustību pretējā virzienā – atpakaļ pie nekustamā tirgus attīstītājiem, korporatīvā sektora un mājsaimniecībām;
- nozares eksperti min pēdējā laika aktualitāti – arvien vairāk darījumu notiek vismaz vienai darījumu slēdzējpusē esot juridiskajai personai, tādējādi statistika acīmredzot spēj labāk uztvert darījumu apjomu, nekā gadījumā, ja abas darījuma slēdzējpusēs ir fiziskās personas.⁸

Pēc ekonomiskās situācijas pasliktināšanās krīzes laikā – sākot ar 2010. gadu situācija finanšu sektorā pakāpeniski uzlabojas. 2015. gada sā-

7 Kalns A. Nekustamā īpašuma tirgus Latvijā – problēmas un risinājumi.- <http://www.lvportals.lv/likumi-prakse/262022-nekustama-ipasuma-tirgus-latvija-problemas-un-risinajumi/>.- (Resurss apskatīts 03. 01. 2016.).

8 Kasjanovs I. Nekustamā īpašuma tirgus – jau atkal ekonomikas uzplaukuma pamats? 09.07.2013.- <http://www.macroeconomics.lv/nekustama-ipasuma-tirgus-jau-atkal-ekonomikas-uzplaukuma-pamats.-> (Resurss apskatīts 28.12.2015.).

kumā banku sektorā turpināja pieaugt noguldījumu apjoms, vienlaikus uzņēmējdarbības un mājsaimniecību kreditēšana joprojām ir vāja. 2015. gada 1. pusgadā banku kopējais kredītportfelis turpināja samazināties, tomēr jau lēnākos tempos. Kredītu atlikumi 2. ceturkšņa beigās saruka par 3,3 % salīdzinājumā ar iepriekšējā gada attiecīgo periodu. Straujāk samazinājās hipotekāro kredītu (par 5,3 %) un komerc kredītu (par 3 %) atlikumi. Turpretī, industriālo kredītu un patēriņu kredītu atlikumi pat nedaudz pieauga. Apjoma ziņā visvairāk kredītu ir izsniegti operācijām nekustamo īpašumu nozarē un apstrādes rūpniecībā.⁹

Uzlabojas arī mājsaimniecību kreditēšana – no jauna izsniegto kredītu apjoms 2. ceturksnī pieauga par 21 % un veidoja 106,2 miljonus eiro jeb 14 % no kopējā no jauna izsniegto kredītu apjoma. Pēckrīzes gados ir ievērojami uzlabojusies kredītu kvalitāte, 2015. gada 2. ceturkšņa beigās kredītu ar maksājuma kavējumiem apmērs kopējā banku kredītportfelī bija 13,2 %, kas ir par 1,7 procentpunktiem mazāk nekā pirms gada. Banku kredītportfeļa kvalitātes uzlabošanās ir saistīta ar ekonomiskās situācijas uzlabošanos, kā arī ar sliktu kredītu norakstīšanu. Augot iedzīvotāju ienākumiem, turpina palielināties noguldījumu apjomi, 2015. gada 2. ceturkšņa beigās tie bija par 11,6 % lielāki nekā pirms gada.¹⁰

Dzīvojamo ēku pārvaldīšanas izdevumi un cenas veidošanos ietekmējošie faktori

Apsaimniekošanas maksas apmērs, tā ekonomiskais pamatojums, kā arī uzkrājumu nepieciešamība ir būtisks aspekts veiksmīgai pārvaldīšanas nodrošināšanai.

Atbilstoši Centrālās statistikas pārvaldes datiem, apsaimniekošanas maksa kopš 2011. gada pieaug visos valsts reģionos, 2014. gadā vidēji valstī tā bija 0,46 eiro uz kvadrātmetru (skat. 3. attēlu). Ņemot vērā pēdējo gadu tendenci, kā arī kārtējo minimālās algas paaugstinājumu, prognozējams, ka apsaimniekošanas maksa ar katru gadu palielināsies.

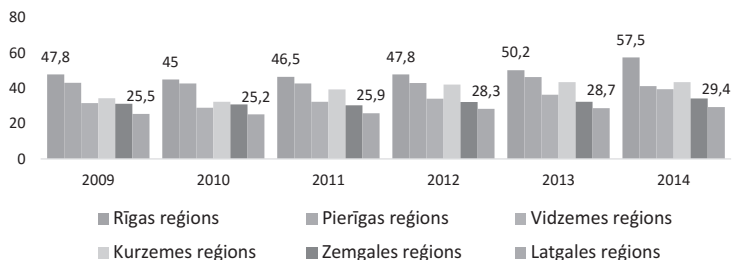
Apsaimniekošanas maksas atšķirības ir skaidrojamas gan ar reģionu īpatnībām, attīstības un apdzīvotības līmeni, gan ar bezdarba līmeni katrā no reģioniem. Kā redzams no 3. attēlā esošās informācijas, tad augstākā apsaimniekošanas maksa ir Rīgas reģionā, savukārt, viszemākā – Latgalē.

9 Ekonomikas ministrijas 2014. gada publiskais pārskats. Rīga, 2015. - <https://www.em.gov.lv/files/ministrija/pp.pdf>. (Resurss apskatīts 28.12.2015.).

10 Turpat.

3. attēls

Dzīvojamā fonda samaksātā apsaimniekošanas maksa
vidēji mēnesī reģionos (eiro centi par 1 m²)

Apsaimniekošanas maksa ir pakalpojuma vērtība naudas izteiksmē, patērētāju maksa par pakalpojuma lietošanas rezultātā gūto patēriņa labumu.

Maksa ir maiņas vērtības izpausme naudā, preces (pakalpojuma) pircēja un tās pārdevēja vienošanās rezultāts.¹¹

Vispār cena nedrīkstētu būt zemāka par izmaksām, ne arī augstāka par to summu, pie kuras vairs nav pieprasījuma, starpposmā jebkura cena ir pieņemama. Cenu veidošanas pieeja ir atkarīga no uzņēmuma mērķiem. Galvenie iespējamie mērķi optimālas cenas noteikšanai ir:

1. maksimāla rentabilitāte – peļņas attiecība pret apgrozījumu, ienākumiem vai ieguldīto kapitālu;
2. maksimāls realizācijas apjoms – ieņēmumu palielināšana, citkārt – tirgus daļas iekarošana vai noturēšana;
3. sociāli, ētiski, laba iespaids vai inflācijas apsvērumi.¹²

Apskatot cenu veidošanas metodiku, kā arī ievērojot dzīvojamo māju pārvaldīšanas pakalpojuma specifiku un vadoties pēc normatīvajiem aktiem, kuros ir noteikts, kā jāaprēķina pārvaldīšanas pakalpojuma izdevumi, piemērotākā cenu veidošanas metode ir „izmaksas + peļņa”, kur cenu ietekmē sekojoši faktori:

1. ražotāja izmaksas + vēlamā peļņa;
2. pieprasījums;
3. konkurenti;
4. valsts politika.¹³

11 Mazā biznesa kurss: Mācību līdzeklis/Joma S., Kalvīte E., Pelše G. u.c. – Rīga: Jumava, 1999. – 132. lpp.

12 Turpat – 133. lpp.

13 Geipele S., Slava D. Mājokļu pārvaldīšanas tiesiski ekonomiskās problēmas Latvijā.- <https://ortus.rtu.lv/science/lv/publications/14058> .- Resurss apskatīts 28.12.2015.).

Kopumā pārvaldīšanas cenas noteikšanas metodes izvēlē noteicošais ir:

1. pakalpojuma cena aprēķināma pēc izmaksām (izdevumiem);
2. lai sasniegtu rezultātu un uzlabotu dzīvojamās mājas stāvokli, pakalpojums sniedzams ilgtermiņā;
3. pakalpojums ir nestandarta, jo katra dzīvojamā māja ir unikāls objekts, tāpēc pakalpojums ir jāpielāgo konkrētam objektam.¹⁴

Šobrīd likuma Par pievienotās vērtības nodokli 52. panta 25. daļa nosaka, ka ar pievienotās vērtības nodokli netiek aplikti šādi iedzīvotājiem sniegtie pakalpojumi:

a) dzīvojamo telpu īre (izņemot viesu izmitināšanas pakalpojumus viesu izmitināšanas mītnēs – viesnīcās, motelos, viesu mājās, lauku tūrismam izmantojamās mājās, kempingos, tūristu mītnēs);

b) dzīvojamās mājas pārvaldīšanas pakalpojumi saskaņā ar pārvaldīšanas līgumā iekļautajiem maksājumiem.¹⁵

Ar 2016. gada 1. jūliju stājas spēkā izmaiņas likumā, jo valdība ir apstiprinājusi nākamā gada budžetu un 2016. gadā namu pārvaldniekiem daudzdzīvokļu namu iemītniekiem būs jāpiestāda lielāki rēķini. Ēku apsaimniekošanas pakalpojumiem PVN likme būs 21 %, kas līdz šim netika piemērota.

Kā pamatojums šim maksas palielinājumam ir faktors, ka Latvijai kā Eiropas Savienības dalībvalstij ir jānodrošina Eiropas Savienības tiesību aktu ieviešana nacionālajos tiesību aktos. Atbilstoši Padomes 2006. gada 28. novembra direktīvas 2006/112/EK par kopējo pievienotās vērtības nodokļa sistēmu (turpmāk – Direktīva) 2. panta 1. punkta c apakšpunktam, PVN uzliek pakalpojumu sniegšanai, ko par atlīdzību kādā dalībvalsts teritorijā veic PVN maksātājs.

Direktīvas IX sadaļā „Atbrīvojumi” sākot ar 131. pantu un līdz 165. pantam ir iekļauti darījumi, kad preču piegāde vai pakalpojumu sniegšana no PVN tiek atbrīvota. Papildus tam Direktīvas 384. pants nosaka gadījumus, kad Latvijai ir tiesības, piemērojot konkrētus nosacījumus, turpināt pēc tās pievienošanās Eiropas Savienībai atbrīvot no PVN dažus konkrētus darījumus.¹⁶

Dzīvojamās mājas pārvaldīšanas pakalpojums nav minēts pie darījumiem, uz kuriem attiecas Direktīvā noteiktie atbrīvojumi no PVN. Ņemot

14 Geipele S., Slava D. Mājokļu pārvaldīšanas tiesiski ekonomiskās problēmas Latvijā.- <https://ortus.rtu.lv/science/lv/publications/14058> .- Resurss apskatīts 28.12.2015.).

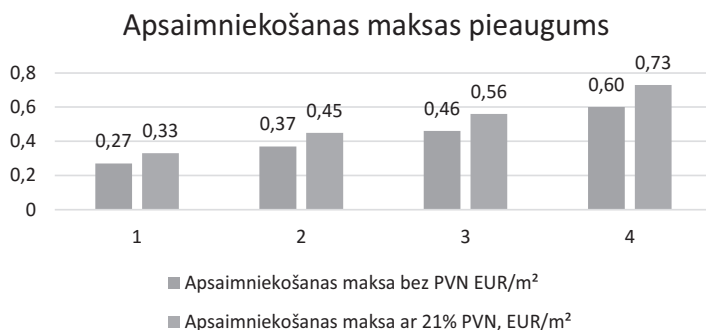
15 Pievienotās vērtības nodokļa likums (pieņemts 29.11.2012.) 52.p.25.d.// Latvijas Vēstnesis.- Nr.197 (2013, 1.janvāris).

16 Padomes direktīva 2006/112/EK (2006. gada 28. novembrī) par kopējo pievienotās vērtības nodokļa sistēmu// Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis.- Nr. L 347/1, (2006. gada 28. novembris).

vērā augstākminēto, Eiropas Komisija nosūtīja Latvijai vēstuli, kurā ir norādīts, ka Latvijas tiesību normas, kas paredz atbrīvot no PVN dzīvojamo māju pārvaldīšanas pakalpojumus, nav saderīgas ar Direktīvas 2. panta 1. punkta c apakšpunktu.

Latvija ir Eiropas Savienības dalībvalsts, tai ir saistoši tās tiesību akti, kā rezultātā apsaimniekošanas maksa tiek aplikta ar pievienotās vērtības nodokli, kas, savukārt, novedīs pie mājokļa kopējo izmaksu sadārdzinājuma. Saskaņā ar grozījumiem Pievienotās vērtības nodokļa likumā, kas paredz, ka dzīvojamo māju apsaimniekošanas pakalpojumiem piemēros 21 % PVN likmi, 4. attēlā ir parādītas izmaiņas apsaimniekošanas maksai, kad tiks piemērots šis nodoklis. Redzams, ka tas būs no 6 centiem līdz pat 13 centiem uz kvadrātmetru, atkarībā no kopsummas.

4. attēls

Ieviešot PVN 21 % likmi uz pārvaldīšanas pakalpojumu, tiks kroplots namu pārvaldīšanas tirgus. Dzīvokļu īpašnieku biedrībām, kuras nav PVN maksātājas, pastāv iespēja sniegt namu pārvaldīšanas pakalpojumu nemaksājot šo nodokli. Tas nozīmē lētāk nekā pārējiem profesionāliem tirgus dalībniekiem. Rezultātā varētu rasties nesapratne pārvaldīšanas tirgū, tiks meklētas iespējas optimizēt nodokļus, veidoti mikrouzņēmumi, problēmas ar nodokļu administrāciju, kroplots namu pārvaldīšanas tirgus, kā arī, iespējams, samazināsies šī pakalpojuma profesionalitāte un kvalitāte.

Tiek prognozētas problēmas arī ar nodokļa iekasēšanu. Jau šobrīd nodokļa iekasēšana pilnā apmērā nebūs iespējama, jo, izrakstot rēķinu par pārvaldīšanas darbībām, pārvaldniekam būs jāsamaksā PVN pēc izrakstītajiem rēķiniem, bet iekasēšanas līmenis nekad nav 100 %. Gadījumā, ja pārvaldnieks neiekasēto PVN daļu budžetā nesamaksās, tiks aprēķināti

kavējuma procenti, kas novedīs pie neizbēgama pakalpojuma uzcelojuma maksātspējīgiem kaimiņiem vai pārvaldnieka maksātspējas.

Pārvaldīšanas maksājuma aplikšana ar PVN ietekmēs arī vismazāk nodrošināto Latvijas sabiedrības daļu, jo dzīvojamo telpu īres maksa veidojas no apsaimniekošanas maksas, kas pēc būtības sevī ietver arī pārvaldīšanas izdevumus un izīrētāja pelņu. Pamatojoties uz to, ka maznodrošinātie Latvijas iedzīvotāji saņem dzīvokļa īres pabalstus no pašvaldības, PVN atstās ietekmi arī uz pašvaldības budžetu.

Secinājumi un priekšlikumi

Dzīvojamo ēku pārvaldīšanas pakalpojums tiek nodrošināts, pamatojoties uz tiesību normām: Latvijas Republikas likumdošanu un Eiropas Savienības direktīvu regulējumu.

Ekonomiskie faktori ir vieni no būtiskākajiem, kas ietekmē pārvaldīšanas procesus un ir saistīti ar pieprasījuma regulēšanu ekonomikā, tie ietekmē visus pārējos faktorus, ar tiem tieši iedarbojoties uz konkrētā cilvēku rīcību.

Svarīgs faktors, kas nodrošina pozitīvu apsaimniekošanas procesu norisi, ir iedzīvotāju ienākumu līmenis, kā rezultātā iedzīvotājiem veidojas uzkrājumi, kurus var nepieciešamības gadījumā ieguldīt namu apsaimniekošanas vai uzlabošanas procesā.

Brīva darbaspēka kustība paplašina iespējas indivīdam strādāt un gūt ienākumus atbilstoši viņa zināšanām, kvalifikācijai un vēlmēm neatkarīgi no nacionālās piederības un pilsonības. Iespēja brīvi izvēlēties darba un dzīves vietu liek pārvērtēt uzskatus par ekonomisko un sociālo jautājumu risināšanas prioritātēm. Mūsdienā ekonomikā sociālā labklājība un saskaņa ir ne tikai ekonomiskās izaugsmes sekas, bet arī viens no svarīgākajiem tās priekšnoteikumiem.

PVN likmes ieviešana palielinās slogu uz mājsaimniecību maksātspēju, tātad pieaugs parādu nasta. Kārtējais cenu kāpums var negatīvi ietekmēt pārvaldīšanas sistēmas elementus – ēku tehnisko stāvokli un psiholoģisko gatavību. Padomju laikā celto daudzdzīvokļu māju fonda stāvoklis nepārtraukti pasliktinās, apdraudot namu iedzīvotājus. Pareizais risinājums ir ēku atjaunošana un siltināšana. Taču viens no galvenajiem šķēršļiem, kāpēc Latvijā nenotiek aktīva daudzdzīvokļu ēku atjaunošana un siltināšana, ir grūtības iedzīvotājiem kopīgi pieņemt lēmumu, bet tās pamatotas, galvenokārt, uz maksātspējas līmeni mājsaimniecībās.

Dzīvojamo ēku pārvaldīšanas sistēmas veiksmīga darbība ir atkarīga no mikro un makro vides ietekmes, kā arī to savstarpējās sinerģijas. Pārvaldīšanas sistēma pēc būtības ir vairāku elementu savstarpējā sakarība, kuru būtiski ietekmē ekonomiskie un tiesiskie aspekti.

Lai nodrošinātu pārvaldīšanas sistēmas ilgstspējīgu attīstību, raksta autore uzskata, ka valdībai būtu jāpieņem politisks lēmums par pievienotās vērtības nodokļa nepiemērošanu vai samazinātās likmes apstiprināšanu pārvaldīšanas pakalpojumam, tādējādi iedzīvotājiem neuzliekot papildus maksājumu slogu.

FACTORS THAT INFLUENCE MANAGEMENT SYSTEMS FOR RESIDENTIAL BUILDINGS

Keywords: *residential buildings, property management, economic factors, maintenance fees.*

Summary

The administration and management of residential buildings has developed significantly over the past ten years into a flourishing and expanding business sector and that itself has continued to develop.

The aim of this paper is to clarify the business environment factors that influence the nature of management systems for residential buildings. The importance of this article derives from the fact that this management system operates in a specific macro- and micro-environment, characterised by indicators, which directly and indirectly influence the work and further development of the management system.

The most important indicators that represent the state of a national economy are growth rate, employment, credit conditions, loan rates, and price levels. If the gross national product has a constant tendency to rise, unemployment levels are average and price rises – minimal, then these are grounds for considering the economy to be functioning normally.

The main aims of an effective management are low costs, provisions of a quality service and building owners who are solvent.

An essential consideration for planning management activities is the actual demand for specific management services. And changes in demand directly reflect development tendencies for the real estate.

The global price for management services, their economic justification as well as the need to have savings laid in are essential aspects for ensuring a successful management.

Economic factors are one of the key elements that drive administration processes. These are related to how demand is regulated in the economy, and they influence all other factors, thereby directly impacting individual actions.

Successful management of residential buildings depends on the micro- and macro-environment, as well as on their synergy. A management system consists of the interaction of several elements, all of which are substantially determined by economic and legal issues.

Sertif. prof. gr. (IFAC) Sarmīte Reķe

ZIEDOJUMI, REPREZENTĀCIJAS UN REKLĀMAS IZDEVUMI, TO UZRĀDĪŠANA GRĀMATVEDĪBĀ

Atslēgvārdi: reklāma, reprezentācija, ar saimniecisko darbību nesaistītie izdevumi, uzskaitē un nodokļu piemērošana.

Jebkura uzņēmuma saimnieciskā darbība ir vērsta uz peļņas gūšanu, nodrošināt sava uzņēmuma, tā piedāvātā pakalpojuma vai produkcijas atpazīstamību un popularitāti. Lai radītu un saglabātu šādu atpazīstamību un popularitāti, uzņēmumi organizē plašas reklāmas akcijas, rīko izklaides un sporta pasākumus, izdala bezmaksas preču paraugus un suvenīrus, sadarbības partneriem pasniedz dāvanas. Dažkārt uzņēmumi atbalsta labdarības pasākumus, arī tādējādi veicinot savu atpazīstamību.

Visas minētās darbības ir vērstas uz klientu, sadarbības partneru un darbinieku lojalitātes nodrošināšanu, ar mērķi – sagaidīt atgriezenisku labumu.

Veicot šādu saimniecisko darījumu atspoguļošanu finanšu grāmatvedībā, ir svarīgi klasificēt reklāmas, reprezentācijas un ar saimniecisko darbību nesaistītos izdevumus, kas tieši ietekmē iedzīvotāju ienākuma nodokļa (turpmāk – IIN), uzņēmuma ienākuma nodokļa (turpmāk – UIN) un pievienotās vērtības nodokļa (turpmāk – PVN) aprēķinus. Šādi izdevumi ir lielākajai daļai uzņēmumu, te jāņem vērā, ka katram no minētajiem izdevumu veidiem ir atšķirīga nodokļu likmju piemērošana. Uzņēmuma finanšu grāmatvedības uzskaitē ir svarīgi nodrošināt izmaksu uzskaiti atbilstoši likumdošanas prasībām.

Pirms saimniecisko darījumu iegrāmatošanas jāpievērš uzmanība izdevumus attaisnojošiem dokumentiem, vai tajos norādītie izdevumi ir tieši saistīti ar saimniecisko darbību, jākonstatē, kuri izdevumi nav tieši saistīti ar uzņēmuma komercdarbības funkciju pildīšanu.

Kas ir saimnieciskā darbība? Tā ir jebkura sistemātiska, patstāvīga darbība par atlīdzību (tai skaitā jebkuru ražotāju, tirgotāju vai pakalpojumu sniedzēju darbība, lauksaimnieciska darbība). Arī materiāla vai nemateriāla īpašuma izmantošana nolūkā sistemātiski gūt no tā ienākumus tiek uzskatīta par saimniecisko darbību PVN likuma izpratnē.¹ Likums „Par uz-

1 Pievienotās vērtības nodokļa likums (pieņemts 29.11.2012.), 4. pants// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 197 (2012, 14. decembris).

ņēmuma ienākuma nodokli” nosaka: „Saimnieciskā darbība ir darbība, kas vērsta uz preču ražošanu, darbu izpildi, tirdzniecību, pakalpojumu sniegšanu un cita veida darbību par atlīdzību.”² Katras konkrētas sabiedrības gadījumā ar saimniecisko darbību saistītie izdevumi ir vērsti uz attiecīgo preču vai pakalpojumu pārdošanu. Jāsaka, ka retos gadījumos uzņēmuma izdevumi nav saistīti ar saimniecisko darbību.

Reklāmas, reprezentācijas un ar saimniecisko darbību nesaistīto izdevumu klasifikācija:

- 1) reklāmas izdevumi gan UIN, gan PVN vajadzībām tiek atzīti pilnā apjomā par saimnieciskajā darbībā tieši saistītiem izdevumiem un nodokļu aprēķinus neietekmē;
- 2) reprezentācijas izdevumi abu nodokļu aprēķinos ar nodokli aplikamās vērtības noteikšanai atzīstami daļēji: PVN drīkst atskaitīt 40 % apjomā, bet UIN aplikamais ienākums jāpalielina par 60 % no reprezentācijas izdevumiem izmantotās summas;
- 3) ar saimniecisko darbību tieši nesaistītie izdevumi ne UIN aplikamā ienākuma noteikšanā, ne PVN priekšnodokļa atskaitīšanā netiek atzīti vispār, turklāt, nosakot ar UIN aplikamo ienākumu, šiem izdevumiem var tikt piemērots koeficients 1,5.

Nodokļu maksātāji nereti nonāk situācijā, kad rodas grūtības atšķirt reklāmas izdevumus no reprezentācijas izdevumiem un kā tos pareizi iegrāmatot.

Jāņem vērā, ka peļņas vai zaudējumu aprēķinā uzrādītais peļņas vai zaudējumu apjoms pirms uzņēmumu ienākuma nodokļa aprēķināšanas, tiek koriģēts,³ t. i., – izdevumu daļas summai, kura nav tieši saistīta ar maksātāja saimniecisko darbību, un zaudējumu summai aplikamā ienākuma palielināšanai piemēro koeficientu 1,5. Maksātājam piederošie vai tā lietošanā esošie sociālās infrastruktūras objekti saskaņā ar UIN likumu ir dzīvokļu un komunālās saimniecības objekti, izglītības, kultūras, sporta, sabiedriskās ēdināšanas un medicīniskās aprūpes iestādes, kuru pakalpojumi tiek sniegti un īres maksa noteikta par cenām, kas ir zemākas par tīrās cenām, vai bez maksas, ja šie objekti nav tieši saistīti ar maksātāja saimniecisko darbību, kā arī jānoskaidro, kādi izdevumi nav tieši saistīti ar saimniecisko darbību, kā arī pārskatīt ziedojuma saņēmējus.

Uzņēmuma finanšu grāmatvedības uzskaitē jānodrošina atsevišķa reklāmas, reprezentācijas un citu ar saimniecisko darbību nesaistīto izmaksu uzskaitē, ņemot vērā specifiskas nodokļu likumdošanas prasības.

2 Par uzņēmuma ienākuma nodokli: Likums (pieņemts 9.02.1995.), 1. pants// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 32 (1995, 1. marts).

3 Turpat – 4. pants.

Pie izdevumiem, kas nav tieši saistīti ar saimniecisko darbību, pieskaita:⁴

- visus izdevumus īpašnieku vai darbinieku atpūtai;
- izdevumus ceļojumiem, izklaidēšanās pasākumiem ar saimniecisko darbību nesaistītiem īpašnieku vai darbinieku braucieniem ar nodokļa maksātāja autotransportu, pabalstiem, dāvinājumiem;
- dāvinājumos pārvērstus kredītus un aizdevumus (izņemot ienākumam pielīdzinātos aizdevumus, par kuriem aprēķināts iedzīvotāju ienākuma nodoklis);
- ārkārtas dividendes, citas izmaksas naudā vai citās lietās (natūrā) īpašniekiem vai darbiniekiem, kuras netiek uzrādītas kā atlīdzība par veikto darbu vai kuras nav saistītas ar iekšzemes uzņēmuma un pastāvīgās pārstāvniecības saimniecisko darbību;
- ziedojumus vai dāvinājumus citām personām, galvojuma summas, kuras nodokļa maksātājam kā galvniekam ir jāizmaksā saskaņā ar galvojuma līgumu;
- atskaitījumus no peļņas, apgrozījuma vai cita bāzes lieluma, kurus nodokļa maksātājs veic pēc savas iniciatīvas, pēc tā īpašnieka rīkojuma vai saskaņā ar likumiem, un tādus izdevumus, kas ekonomiski nav saistīti ar nodokļa maksātāja saimniecisko darbību;
- kredītiestādes veiktos maksājumus par ķīlas uzturēšanas izdevumiem, kas radušies parāda piedziņas procesa laikā, par ķīlas priekšmeta pārņemšanas izdevumiem un nekustamā īpašuma nodokļa maksājumus (tai skaitā nokavējuma naudu), kurus parādnieks nav veicis par attiecīgo pārņemto nekustamo īpašumu, ja tiek saglabātas tiesības šos maksājumus atprasīt no parādnieka vai parāds netiek atprasīts, jo parāda piedziņa tiesas ceļā nav iespējama lietderības apsvērumu dēļ sakarā ar to, ka parāda summa ir mazāka nekā ar tās atgūšanu saistītie izdevumi, bet par tā norakstīšanu tiek nosūtīta informācija debitoram;
- materiālās vērtības, mantiska vai citāda rakstura labumus, kuri izlietoti noziedzīga nodarījuma izdarīšanai, tajā skaitā doti valsts amatpersonai kā kukulis vai valsts vai pašvaldības iestādes darbiniekam, kurš nav valsts amatpersona, vai valsts institūcijas pilnvarotai tādai pašai personai par nelikumīgu darbību izdarīšanu, vai arī privātpersonai komerciālas uzpirkšanas nolūkos;

4 Par uzņēmuma ienākuma nodokli: Likums (pieņemts 9.02.1995.), 5. pants// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 32 (1995, 1. marts).

- likums attiecas arī uz kapitālsabiedrībām, kurām ir anulēta licence (atļauja) kredītiestādes darbībai, ja maksājumi tiek veikti par tādas ķīlas uzturēšanas izdevumiem, kura nodibināta laikā, kad kapitālsabiedrībai bija licence (atļauja) kredītiestādes darbības veikšanai.

Turpretī, pie izdevumiem, kas nav tieši saistīti ar saimniecisko darbību nepieskaita:

- izdevumus darbinieka nogādāšanai no dzīvesvietas uz darbu un no darba uz dzīvesvietu, ja darba specifikas dēļ darbiniekam nav iespējams nokļūt darbā vai nokļūt pēc darba dzīvesvietā ar sabiedrisko transportu;
- transportlīdzekļa (izņemot reprezentatīvo vieglo automobili) ekspluatācijas izdevumus mēnešos, kuros par transportlīdzekli tiek maksāts uzņēmumu vieglo transportlīdzekļu nodoklis, neatkarīgi no tā, vai attiecīgais transportlīdzeklis ir izmantots tikai saimnieciskajā darbībā, bet mēnešos, kuros par transportlīdzekli tiek maksāts uzņēmumu vieglo transportlīdzekļu nodoklis, šā transportlīdzekļa degvielas iegādes izdevumus iekļauj saimnieciskās darbības izdevumos, pamatojoties uz faktiski nobraukto kilometru skaitu katrā mēnesī saskaņā ar nodokļa maksātāja noteikto degvielas patēriņa normu uz 100 kilometriem, kas nepārsniedz izgatavotājrūpnīcas norādīto pilsētas cikla degvielas patēriņa normu vairāk kā par 20 procentiem.

Reprezentācijas izdevumi

Saskaņā ar likumu „Par uzņēmumu ienākuma nodokli” reprezentācijas izdevumi ir nodokļa maksātāja izdevumi tā prestiža veidošanai un uzturēšanai sabiedrībā pieņemto standartu līmenī. Tie ietver izdevumus publisku konferenču, uzņemšanu un maltīšu rīkošanai, kā arī izdevumus nodokļa maksātāju reprezentējošu priekšmetu izgatavošanai.⁵ Par nodokļu maksātāja reprezentācijas izdevumiem uzskata izdevumus par mazvērtīgiem reprezentācijas priekšmetiem, kuri satur komersanta preču zīmi un tiek izplatīti tieši nesaistīti ar konkrētas preces reklāmas kampaņu un reklamējamo preci, lai popularizētu komersantu un tā preču zīmi.

Par vērtīgiem reprezentācijas priekšmetiem uzņēmumam var rasties pienākums ieturēt iedzīvotāju ienākuma nodokli, ja šo priekšmetu saņēmējus identificē kā dāvanu saņēmējus, izņemot mazas vērtības dāvanas – pre-

5 Par uzņēmuma ienākuma nodokli: Likums (pieņemts 9.02.1995.), 6. pants// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 32 (1995, 1. marts).

ces vai pakalpojumus, kurus nodod bez atlīdzības un to vērtība bez nodokļa vienam cilvēkam kalendārā gada laikā nepārsniedz 14,23 eiro.⁶

Izdevumus par reprezentācijas izdevumiem var uzskatīt tikai tad, ja būs iespējams pamatot šo izmaksu mērķi un saistību ar reprezentāciju, tādēļ šādi izdevumi jānoformē ar vadības rīkojumu norādot pamatojumu (piemēram, mērķis – veicināt sadarbību ar partneriem, uzlabot attiecības ar klientiem utt.). Par reprezentācijas izdevumiem var uzskatīt:

- nopirktos dzērienus vai saldumus, kas tiek pasniegti klientiem uzgaidāmajā telpā vai tikšanās laikā;
- izdevumus klientu uzgaidāmo telpu labiekārtošanai svētkiem, piemēram, Ziemassvētkiem (jābūt vadītāja rīkojumam un reprezentācijas aktam), arī izdevumus darbinieku izmantojamo telpu labiekārtošanai svētkiem var uzskatīt par ar saimniecisko darbību nesaistītiem izdevumiem;
- dāvanas sadarbības partnerim ar uzņēmuma logo (logo jābūt tieši uz dāvanas, nevis dāvanu maisiņā) utt.;
- izdevumu summas dažādu priekšmetu – mazvērtīgu reprezentācijas priekšmetu – iegādei vai izveidošanai, ja šādi priekšmeti satur komersanta preču zīmi, logo vai citu raksturīgu informāciju, piemēram, pildspalvas, kalendāri, T – krekli, krūzes u. c. priekšmeti, kurus izplata (parasti bez atlīdzības), lai popularizētu komersantu un tā preču zīmi;
- izdevumus maltītei, ko komercsabiedrība organizē partneriem, klientiem u. c., vai arī atspirdzinošu dzērienu un uzskodu iegādei, kas paredzēti komercsabiedrības viesiem, partneriem vai klientiem;
- izdevumu summas, kas radušās, piemēram, rīkojot komercsabiedrību vai tās produkciju (pakalpojumus) reprezentējoša rakstura konferenci (t. i., izdevumi, kas tieši saistīti ar konferences organizēšanu un norisi).

Likumdošana nosaka:

- 1) likums „Par uzņēmumu ienākuma nodokli” paredz palielināt nodokļa maksātāja apliekamo ienākumu par 60 % no reprezentācijas izdevumiem izmantotās summas;⁷
- 2) Pievienotās vērtības nodokļa likums nosaka, ka no valsts budžetā maksājamās nodokļa summas kā priekšnodoklis ir atskaitāmi 40 %

6 Pievienotās vērtības nodokļa likums (pieņemts 29.11.2012.), 1. pants// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 197 (2012, 14. decembris).

7 Par uzņēmuma ienākuma nodokli: Likums (pieņemts 9.02.1995.), 6. panta pirmās daļas 5. punkts// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 32 (1995,1. marts).

no nodokļa par reprezentācijas vajadzībām iegādātajām precēm un saņemtajiem pakalpojumiem, kas saistīti ar publisku konferenci, pieņemšanu un maltīšu rīkošanu, kā arī reģistrētu nodokļa maksātāju reprezentējošu priekšmetu izgatavošanu.⁸

Grāmatvedībā reprezentācijas izdevumiem atver kontu pie administrācijas izmaksām. Turklāt var atvērt divus kontus – 60 % un 40 % – vai tikai vienu, kura kopējo summu pēc tam sadala pārskata gada beigās.

Reprezentācijas izdevumi tiek iekļauti taksācijas gada peļņas vai zaudējumu pārskatā pirms UIN aprēķināšanas. Tie netiek koriģēti kā nesaimnieciskie izdevumi.

Piemērs

Uzņēmums A iegādājas reprezentācijas priekšmetus par 121 eiro (t. sk. PVN ir 21 eiro). Nosakot reprezentācijas izdevumu daļu, par kuru palielina apliekamo ienākumu, aprēķina 60 % no reprezentācijas izdevumiem izmantotās summas: $100 \times 0,6 + 21 \times 0,6 = 72,60$ eiro. Aprēķinot uzņēmuma ienākuma nodokli, apliekamo ienākumu palielina par reprezentācijas izdevumu daļu 72,60 eiro apmērā. Atskaitāmais PVN priekšnodoklis ir $21 \times 0,4 = 8,40$ eiro.

Grāmatojumi

D 72,60 „Reprezentācijas izmaksas 60 %”

D 40,00 „Reprezentācijas izmaksas 40 %”

D 8,40 „Pārējie debitori” „PVN priekšnodoklis”

K 121,00 „Parādi piegādātājiem”

Uz mikrouzņēmumiem, kuri maksā mikrouzņēmumu nodokli, neattiecas UIN likuma normas par apliekamo ienākumu, t. sk. par apliekamā ienākuma palielināšanu par 60 % no reprezentācijas izdevumiem, gan ar saimniecisko darbību nesaistītajiem izdevumiem. Mikrouzņēmuma nodoklis ietver iedzīvotāju ienākuma nodokli (IIN) no algas un valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas.

Ja mikrouzņēmumam ir bijuši reprezentācijas un ar saimniecisko darbību nesaistītie izdevumi, tie jāuzrāda uzņēmuma grāmatvedības uzskaitē pamatojoties uz normatīvajiem aktiem. Jāņem vērā, ka izdevumi jāvērtē pēc to būtības. Piemēram, tie varētu būt izdevumi, kas attiecas uz pusdienām ar klientu, kur daļa, kas attiecināma uz darbinieku, var tikt identificēta kā ēdināšanas pakalpojums, kas pievienojams algai. Ja nav dokumentāra

8 Pievienotās vērtības nodokļa likums (pieņemts 29.11.2012.),100. pants// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 197 (2012, 14. decembris).

pamata uzskatīt, ka ēdināšanas izdevumi ir saistīti ar kādu reprezentācijas pasākumu, iespējams, šie izdevumi uzskatāmi par darbiniekiem sniegtu labumu, kurš, savukārt, mikrouzņēmumu nodokļa maksāšanas gadījumā jāņem vērā, nosakot mikrouzņēmuma tiesības maksāt mikrouzņēmuma nodokli – 720 eiro darbinieka ienākuma ierobežojums mēnesī, t. sk. iekļaujot labumu vērtību.⁹

Uz mikrouzņēmuma nodokļa maksātājiem bez izņēmumiem attiecas arī likuma „Par pievienotās vērtības nodokli” normas. Reprezentācijas izdevumu un ar saimniecisko darbību nesaistīto izdevumu gadījumā priekšnodokļa atskaitīšana būs ierobežota. Te veidojas nevienlīdzīga situācija, kad mikrouzņēmuma nodokļa maksātājam tiek piemērots cits nodokļu režīms atšķirībā no UIN maksātāja.

Reprezentācijas izdevumu atspoguļošana PVN deklarācijā

Reģistrētam nodokļa maksātājam, veicot priekšnodokļa atskaitījumus, ir pienākums pārliecināties, vai nodokļa rēķinu ir izsniedzis reģistrēts nodokļa maksātājs. Šo informāciju var saņemt Valsts ieņēmumu dienestā vai publiski pieejamā nodokļa maksātāju datubāzē internetā.¹⁰

Priekšnodokļa atskaitīšanas ierobežojumi. No valsts budžetā maksājāmās nodokļa summas kā priekšnodoklis nav atskaitāmi 60 % no nodokļa par reprezentācijas vajadzībām iegādātajām precēm un saņemtajiem pakalpojumiem, kas saistīti ar publisku konferenču, pieņemšanu un maltīšu rīkošanu, kā arī reģistrētu nodokļa maksātāju reprezentējošu priekšmetu izgatavošanu.

1. tabula

PVN deklarācijas 62. rindā	Raksta nodokļa summu, kas norādīta reģistrētam nodokļa maksātājam izrakstītajā nodokļa rēķinā par iekšzemē iegādātajām precēm un saņemtajiem pakalpojumiem.	Raksta 40 % no saņemtajā nodokļa rēķinā norādītās nodokļa summas, ja preces vai pakalpojumi saņemti reprezentācijas nolūkiem un saistīti ar publisku konferenču, pieņemšanu un maltīšu rīkošanu, kā arī reģistrētu nodokļa maksātāju reprezentējošu priekšmetu izgatavošanu.
--------------------------------------	---	--

9 Vai mikrouzņēmumu nodokļa maksātāji drīkst reprezentācijas izdevumus un ziedojumus attiecināt uz izdevumiem pilnā apmērā? - <https://www.vid.gov.lv/default.aspx?tabid=8&id=4913&hl=1&oid=88806&mod=35>.- (Resurss apskatīts 5.01.2016.).

10 Pievienotās vērtības nodokļa likums (pieņemts 29.11.2012.), 92. pants// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 197 (2012, 14. decembris).

PVN deklarācijas 63. rindā	Raksta priekšnodoklī norādāmo nodokļa summu, kuru apliekamā persona aprēķina kā pakalpojumu saņēmēja par pakalpojumiem, kas saņemti no Eiropas Savienības teritorijā nereģistrētām personām.	Ja pakalpojumi saņemti reprezentācijas nolūkiem un saistīti ar publisku konferenču, pieņemšanu un maltīšu rīkošanu, kā arī apliekamo personu reprezentējošu priekšmetu izgatavošanu, šajā rindā saskaņā ar likuma 10. panta septīto daļu norāda 40 % no aprēķinātās nodokļa summas.
PVN deklarācijas 64. rindā	Raksta priekšnodoklī norādāmo nodokļa summu, kuru apliekamā persona aprēķina par preču iegādi un saņemtajiem pakalpojumiem ES teritorijā.	Norāda 40 % no aprēķinātās nodokļa summas, ja pakalpojumi ir saņemti un preču iegāde ir veikta reprezentācijas nolūkiem, publisku konferenču, pieņemšanu un maltīšu rīkošanai, kā arī reģistrētu nodokļa maksātāju reprezentējošu priekšmetu izgatavošanai.

Jāņem vērā, ka PVN deklarācijas pielikumā atsevišķi norāda katru atbilstošuma dokumentu, uz kura pamata ir atskaitīts priekšnodoklis (piemēram, nodokļa rēķinu, kredītrēķinu, kases čeku, kvīti vai bezskaidras naudas maksājuma dokumentu, muitas deklarāciju) un kurā norādītā preču un pakalpojumu kopējā vērtība bez nodokļa ir 1430 eiro vai vairāk.

Reprezentācijas izdevumi nav uzskatāmi par reklāmas izdevumiem, uz kuriem neattiecas noteikumi par uzņēmumu ienākuma nodokļa aprēķināšanu.

Reklāma un reklāmas izdevumi

Reklāma ir ar saimniecisko vai profesionālo darbību saistīts jebkuras formas un veida paziņojums vai pasākums, kura nolūks ir veicināt preču vai pakalpojumu (arī nekustamā īpašuma, tiesību un saistību) popularitāti vai pieprasījumu pēc tiem.¹¹

Reklāmas galvenais uzdevums ir ietekmēt pircēju, lai tas atpazītu produktu. Lai atšķirtu reklāmas izdevumus no reprezentācijas izdevumiem, nepieciešams identificēt pasākuma mērķi. Ja tiek reklamēta prece vai pakalpojums, tad tā ir reklāma, ja uzņēmums – reprezentācija. Svarīgi atcerēties, ka par reklāmas izdevumiem tiek uzskatīti arī izdevumi par priekšmetiem, kas satur komersanta preču zīmi un kurus pievieno konkrētai precei, lai reklāmas kampaņas ietvaros veicinātu pieprasījumu pēc tās. Šajā gadījumā arī jāievēro nosacījumi un reklāmai ir jāietver sekojoša informācija:

- speciālā piedāvājuma priekšmets;

11 Reklāmas likums (pieņemts 20.12.1999.), 1. pants// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 7 (2000, 1. janvāris).

- datums, kurā speciālais piedāvājums vai izpārdošana sākas un beidzas;
- nosacījumi, no kuriem atkarīgs speciālais piedāvājums vai izpārdošana.

Nodokļu maksātāja izdevumus par priekšmetiem, kuri satur komersanta preču zīmi, attiecina uz reklāmas izdevumiem, ja nodokļu maksātājs, reklamējot konkrētu preci, reklāmas kampaņas ietvaros reklamējamai precei pievieno kādu piemērotu priekšmetu ar attiecīgo preču zīmi, lai veicinātu pieprasījumu pēc preces.¹² Bez tam jāievēro sekojošais:

- jā sastāda dokumenti, kas apliecina konkrēto priekšmetu pievienošanu reklāmas kampaņā;
- priekšmetam ir jā satur attiecīgā preču zīme, kas tiek reklamēta;
- ja reklamējamās preces vērtība mazāka pa 72 eiro, tad reklāmas priekšmeta vērtība nedrīkst pārsniegt reklamējamās preces vērtību;
- ja reklamējamās preces vērtība ir lielāka par 72 eiro, tad jā novērtē priekšmeta vērtības samērīgums pret reklamējamo preci un ekonomisko labumu no priekšmeta pievienošanas kampaņas ietvaros.

Reklāmas izdevumi grāmatvedībā ir attiecināmi uz pārdošanas izmaksām un ir pilnībā atskaitāmi UIN mērķiem.

Reklāmas izdevumi nav uzskatāmi par reprezentācijas izdevumiem uzņēmumu ienākuma nodokļa aprēķināšanas vajadzībām, par reklāmas izdevumu summām ar nodokli apliekamo ienākumu nepaliekina.

Par reklāmas izdevumiem ir uzskatāmi, piemēram, izdevumi nodokļa maksātāju reklamējošu bukletu un katalogu izgatavošanai, tā pakalpojumus reklamējošu sludinājumu ievietošanai masu medijos, izdevumi visu veidu pasākumu organizēšanai un norisei, ja šādi pasākumi popularizē nodokļa maksātāja darbību, preces vai pakalpojumus.

Par saimnieciskās darbības izdevumiem uzskatāmi reklāmas izdevumi:¹³

- par laimestiem vai balvām, kuras tiek laimētas, izlozētas vai dāvinātas saimnieciskās darbības veicējam reklāmas nolūkā organizējot konkursus, kuru rezultāti tiek atspoguļoti plašsaziņas līdzekļos;
- izdevumi, nodrošinot balvas citu fizisko vai juridisko personu organizētajos konkursos, ja šo konkursu norises vietā ir attiecīgā saimnieciskās darbības veicēja reklāma, konkursi tiek organizēti, lai paplašinātu savas produkcijas (pakalpojumu) noieta tirgu, un dalībnieku

12 Likuma „Par uzņēmumu ienākuma nodokli” normu piemērošanas noteikumi: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 556 (pieņemti 04.07.2006.), 54. pants// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 110 (2006, 13. jūlijs).

13 Turpat – 48. pants.

loks šajos konkursos netiek citādi ierobežots, kā vienīgi nosakot, ka dalībniekam jānopērk attiecīgā prece vai jāatbild uz kādu jautājumu;

- izdevumi, ja reklāmas kampaņas ietvaros tiek izmantotas naudas balvas, kuru saņēmēju nodokļu maksātājs nevar identificēt (piemēram, naudas zīmes ir preces iepakojumā), kā arī likumā „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” noteiktajos gadījumos nevar ieturēt iedzīvotāju ienākuma nodokli.

Likuma norma nav piemērojama, ja nodokļu maksātājs, kas Preču un pakalpojumu loteriju likumā noteiktajā kārtībā ir saņēmis loterijas atļauju, rīko preču vai pakalpojumu loteriju un maksā valsts nodevu 25 % apmērā no laimestu fonda.

Ar saimniecisko darbību nesaistītie izdevumi

Saskaņā ar likumu „Par uzņēmuma ienākuma nodokli” apliekamo ienākumu (turpmāk – AI) palielina par izdevumiem, kuri nav tieši saistīti ar nodokļa maksātāja saimniecisko darbību. Ar saimniecisko darbību tieši nesaistītie izdevumi ne UIN, ne PVN vajadzībām netiek atzīti, turklāt UIN mērķiem tiek piemērots palielinošais 1,5 koeficients.

Ar saimniecisko darbību tieši nesaistītie izdevumi ir:¹⁴

- sociālās infrastruktūras izveidošanas vai uzturēšanas izdevumi, izņemot situāciju, kad minētie objekti ir nepieciešami tiešajai saimnieciskajai darbībai (pēc VID interpretācijas – nepieciešams, lai šādu objektu uzturēšana būtu saskaņojama ar saimniecisko darbību, kas ir reģistrēta pēc NACE klasifikatora);
- izdevumi darbinieku atpūtai, ja tie nav personificējami un tādējādi uzskatāmi par daļu no darba samaksas;
- ja pasākuma laikā darbinieki tiek vienlaicīgi informēti par uzņēmuma darbību, nākotnes plāniem, uzņēmuma saimnieciskās darbības norisi u. tml., tad daļu no izdevumiem kā konferenču telpu un aprīkojuma īri var uzskatīt par ar saimniecisko darbību saistītiem izdevumiem;
- pabalsti, dāvinājumi, ziedojumi (par ziedojumu summām uzņēmumiem, iespējams, pienākas nodokļa atlaide, tomēr, lai varētu to piemērot, ir nepieciešams sākumā tās iekļaut AI palielinājumā);
- reprezentācijas izdevumi, kuriem nav dokumentāra pamatojuma, te cita starpā jāņem vērā, ka reprezentācijas izdevumu atzīšanai ir nepieciešams attaisnojuma dokumentu kopums, kas ietver vadības

14 Par uzņēmuma ienākuma nodokli: Likums (pieņemts 9.02.1995.), 4. panta pirmā daļa// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 32 (1995, 1. marts).

rīkojumu un aktu par izdevumiem vai reprezentācijas materiālu izlietošanu;

- darbinieku ēdināšanas pakalpojumi, ko nav iespējams personificēt, piemēram, biroja nodrošināšana ar saldumiem, augļiem utt.
- izdevumi, kas ir saistīti ar saimniecisko darbību, katram uzņēmumam var atšķirties, tādēļ uzņēmuma vadītājam ņemot vērā darbības specifiku ir tiesības noteikt, kādi izdevumi un cik lielā mērā tiek attiecināti uz saimniecisko darbību.

Kā rāda prakse – ir grūti identificēt, vai izdevumi ir attiecināmi uz reklāmas vai reprezentācijas pasākumiem, tādēļ uzņēmuma grāmatvedības metodikā būtu nepieciešams norādīt, kāda veida izdevumi tie ir un kā tie tiek attiecināti uz vienu vai otru gadījumu. Ieskatam – 2. tabulā ievietotā izdevumu klasifikācija.

2. tabula

Piemērs	Nodokļu piemērošana
Reklāmas akcijas ietvaros ir izlozēta dāvana (uzņēmuma produkcija) 500 eiro vērtībā un piešķirta konkrētai personai.	Lai varētu organizēt preču vai pakalpojumu loteriju, vispirms komersantam, kas ražo, izplata, pārdod preces vai sniedz pakalpojumus, Finanšu ministrijas Izložu un azartspēļu uzraudzības inspekcijā jāsaņem loterijas atļauja. Bez loterijas atļaujas saņemšanas un valsts nodevas samaksas drīkst organizēt preču vai pakalpojumu loterijas, kuru laimestu fonds nav lielāks par 720 eiro. Viena kalendārā gada laikā vienai precei vai viena veida pakalpojumam var organizēt ne vairāk kā trīs preču vai pakalpojumu loterijas. ¹⁵
Uzņēmums rīko kopīgu izklaides pasākumu darbiniekiem un klientiem, kur tiek pasniegtas dāvanu kartes ar uzņēmuma logo klientiem uzņēmuma produktu iegādei.	Dāvanu karšu pasniegšana (klientiem) vai kopīgā izklaides pasākuma/konferenču telpu īres izdevumi tiek uzskatīti par reprezentācijas izdevumiem.
Uzņēmuma īpašajiem klientiem tiek pasniegtas biļetes uz koncertu.	Ar saimniecisko darbību nesaistīti izdevumi.

15 Kārtība, kādā komersants paziņo par preču vai pakalpojumu loteriju, kuras laimestu fonds nav lielāks par 720 euro: Ministru kabineta noteikumi Nr.730 (pieņemti 16.12.2003.)// Latvijas Vēstnesis Nr.182 (2003, 24. decembris).

Ko uzskatīt par ziedojumu un kā to noformēt

Ziedojums ir manta vai finanšu līdzekļi, kurus persona (ziedotājs) bez atlīdzības, pamatojoties uz savstarpēju vienošanos, nodod sabiedriskā labuma organizācijai tās statūtos, satversmē vai nolikumā norādīto mērķu sasniegšanai un kuriem var piemērot nodokļu atvieglojumus.¹⁶

Ziedojumu summām, kuras ziedotas budžeta iestādēm, valsts kapitāl-sabiedrībām, kuras veic Kultūras ministrijas deleģētas valsts kultūras funkcijas, Latvijas Republikā reģistrētām biedrībām, nodibinājumiem un reliģiskām organizācijām vai to iestādēm, kurām piešķirts sabiedriskā labuma organizācijas statuss, piemēro UIN nodokļu atlaidi, ja ziedojuma mērķi, kas noteikts ziedojuma saņēmējam, nav ietverta tieša vai netieša norāde uz konkrētu ziedoto līdzekļu saņēmēju, kas ir ar ziedotāju saistīts uzņēmums vai persona, ziedotāja darbinieks, vai šā darbinieka ģimenes loceklis, kā arī ziedojuma saņēmējs neveic atlīdzības rakstura darbības, kas vērstas uz labuma sniegšanu ziedotājam, ar ziedotāju saistītam uzņēmumam, saistītai personai vai ziedotāja radniekam līdz trešajai pakāpei, vai laulātajam vai nodrošina ziedotāja intereses, kas saistītas ar labdarību.¹⁷

Saskaņā ar definīciju „uzmanību jāpievērš ziedojumu līgumiem, lai, vienojoties par ziedojumu, tajos nebūtu papildus arī kādi citi nosacījumi, kurus var vērtēt kā pretpienākumu ar atlīdzības raksturu, piemēram, vienošanās par reklāmas pakalpojumiem, kas var radīt risku, ka ziedotā summa tiks uzskatīta par reklāmas pakalpojuma samaksu un tādējādi tiek zaudētas tiesības uz nodokļu atlaidi. Ja atlaide būs piemērota, pastāv risks papildus UIN un kavējuma naudas aprēķinam. Par atlīdzības raksturu ir uzskatāma arī ziedotāja logo izvietošana ziedojuma saņēmēja pasākumos vai cita veida norādes uz ziedotāju (piemēram, ziedotāja logo ievietošana grāmatā), ja par to nav noteikta atlīdzība.

Sagatavojot uzņēmuma ienākuma nodokļa (UIN) deklarāciju gada beigās jāpārskata ziedojumu saņēmēji, kā arī Finanšu ministrijas mājas lapā jāprecizē, vai ziedojumu saņēmējam ir Sabiedriskā labuma organizācijas statuss.

Secinājumi un priekšlikumi

Likuma „Par uzņēmumu ienākumu nodokli” izpratnē reprezentācijas izdevumi ir uzņēmuma izdevumi tā prestiža veidošanai un uzturēša-

16 Sabiedriskā labuma organizāciju likums (pieņemts 17.06.2004.), 9.pants// Latvijas Vēstnesis.- Nr.106 (2004,7. jūlijs).

17 Likuma „Par uzņēmumu ienākumu nodokli” normu piemērošanas noteikumi: Ministru kabineta noteikumi Nr. 556 (pieņemti 04.07.2006.), 125.² pants // Latvijas Vēstnesis.- Nr. 110 (2006,13. jūlijs).

nai sabiedrībā pieņemto standartu līmenī. Tie ietver izdevumus publisku konferenču, uzņemšanu un maltīšu rīkošanai, kā arī izdevumus uzņēmuma reprezentējošu priekšmetu izgatavošanai.

Šo izdevumu mērķis un būtība ir sekmīgas darbības, pozitīva devuma un sasniegumu novērtējums, atzinība un cieņa pret sadarbības partneriem un klientiem (esošajiem un potenciāliem), kā arī uzņēmuma un tā preču zīmju popularizēšana.

Attiecībā uz ziedojumiem nav piemērojams uzkrāšanas princips, un tie grāmatvedības uzskaitē atzīstami tikai tajā brīdī, kad ir noticis reālais ziedojuma fakts - pārskaitīta nauda vai ziedota manta.

Katram uzņēmumam nepieciešams stingri nodalīt un uzskaitīt reprezentācijas izdevumus, kas paredzēti uzņēmuma esošajiem un potenciālajiem klientiem, no izdevumiem, ar kuriem tiek nodrošināti savi darbinieki, un šos izdevumus nav iespējams personificēt. Ja izdevumus nav iespējams personificēt, tātad tie ir ar saimniecisko darbību nesaistīti izdevumi, kas jāņem vērā, aprēķinot UIN un sagatavojot pievienotās vērtības nodokļa (PVN) deklarāciju. Ar UIN apliekamo ienākumu nepalielina par izdevumiem, kas rodas, piemēram, nodrošinot dzeramā ūdens iegādi darbiniekiem darba vietā, kā arī aprīkojot un uzturot darbiniekiem paredzētās atpūtas telpas darba vietās, ja šo telpu aprīkojums vērtējams kā atbilstošs vispārējai mūsdienu izpratnei par labiem darba apstākļiem.

БУХГАЛТЕРСКИЙ УЧЕТ РЕПРЕЗЕНТАТИВНЫХ И РЕКЛАМНЫХ РАСХОДОВ

Ключевые слова: реклама, репрезентация, с хозяйственной деятельностью не связанные расходы, учет и налогообложение.

Аннотация

Хозяйственная деятельность любого предприятия направлена на получение прибыли, обеспечение узнаваемости и популярности предприятия и предлагаемой продукции или услуг. Чтобы добиться узнаваемости и сохранить популярность, предприятия организуют рекламные акции, устраивают развлекательные и спортивные мероприятия, раздают бесплатные образцы товаров и сувениры, преподносят подарки деловым партнерам. Все делается для того, чтобы добиться лояльности клиентов, деловых партнеров и работников, стремясь таким образом получить выгоду.

Отражая подобные хозяйственные операции в бухгалтерском учете, важно правильно классифицировать рекламные, репрезентативные и с хозяйственной деятельностью не связанные расходы: это влияет на исчисление подоходного налога с населения, подоходного налога с предприятий и налога на добавленную стоимость. Такие расходы есть у большинства предприятий, и важно отметить, что каждый из упомянутых видов расходов облагается разными налоговыми ставками.

Надо учитывать, что прибыль или убытки, указанные при расчете прибыли или убытков, корректируются перед исчислением подоходного налога с предприятий, т. е., – к сумме доли расходов, напрямую не связанных с хозяйственной деятельностью предприятия, и сумме убытков для увеличения облагаемого дохода применяется коэффициент 1,5.

Mg. hr., prof. koučs Inese Sila

SPIRĀLES DINAMIKAS KĀ KOUČINGA METODES IZMANTOŠANA PERSONĀLA VADĪBĀ

Atslēgvārdi: koučings, paradigma, personāla attīstība, personāla vadība, sinerģija, spirāles dinamika, vērtības.

Jēdzienu skaidrojums

Egalitārs – izlīdzinošs, nolīdzinošs; tāds, kas atzīst principu, ka visiem cilvēkiem jānodod vienādas tiesības un iespējas.¹

Holistisks – sistēmas īpašību novērtējums kopumā, kas noved pie tā daļiņu izpētes (ja tas nepieciešams).²

Koučings – cilvēka potenciāla atraisīšana, lai maksimāli paaugstinātu viņa personisko sniegumu. Koučings nevis māca, bet gan palīdz mācīties.³

Paradigma – konceptuāla pamatsistēma, problēmu izvirzīšanas, formulēšanas un risināšanas modelis, kas dominē noteiktā vēsturiskā periodā.⁴

Personāla attīstība ir cieši saistīta ar organizāciju attīstību. Personāla attīstībai paredzētie pasākumi un koncepcijas galvenokārt ir orientētas uz darbinieku konkrētajām prasībām. Personāla attīstības kontekstā apmācībām vairs nav tehniska ievirze, bet tās arvien vairāk tiek izstrādātas kā plaša kompetenču attīstība.

Personāla vadība – visu iespējamo vadības funkciju spektrs starp organizāciju un personālu, lai respektētu un saskaņotu abu pušu intereses.

Sinerģija – (*no grieķu – συνεργία*) vienots veselums, kas ir pārāks nekā to veidojošo sastāvdaļu summa.⁵

Spirāles dinamika – apziņas un vērtību sistēmas evolūcijas teorija, kuru izstrādājis amerikāņu psihologs Klērs Greivzs (*Clare W. Graves*) un tālāk turpinājuši Dons Beks (*Don E. Beck*), Kristofers Kovans (*Christopher Cowan*).

1 Svešvārdu vārdnīca.- Rīga: Jumava, 1999.- 176. lpp.

2 Экологический словарь.- <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ecolog/ПОДХОД>.- (Resurss apskatīts 22.11.2015.).

3 Vītmors Dž. Koučings sasniegumiem.- Rīga: Zvaigzne ABC, 2013.- 16. lpp.

4 Svešvārdu vārdnīca.- Rīga: Jumava, 1999.- 557. lpp.

5 Renģe V. Organizāciju psiholoģija.- Rīga: Kamene, 2003.- 118. lpp.

Vērtības – objekti, kas nodrošina pastāvīgu pārliecību par rīcības vai mērķa prioritāti salīdzinājumā ar citu mērķi vai rīcības veidu (*Rokeach, 1973*). Katras sabiedrības kultūrā ir sava valdošā vērtību sistēma.⁶

Jebkura veida organizācijas veiksmīgai darbībai un tālākai attīstībai ir vajadzīgi triju veidu resursi – finanšu, tehnoloģiskie (t. sk. informācijas tehnoloģiju) resursi un cilvēku resursi⁷. Uzņēmuma vadīšanas procesā notiek šo visu faktoru mijiedarbība, nepieciešama to optimāla savienošana. Ja mūsdienās ļoti liela uzmanība tiek pievērsta augsto, moderno tehnoloģiju ieviešanai, kā arī daudzi procesi ir pakārtoti finanšu plūsmi, tad vēl sastopamas situācijas, kad personāls tiek uzskatīts par faktoru, kuram nav nepieciešama tik liela uzmanība, kā tas minēts pieejamajā personāla vadības literatūrā.

Darbinieki ir vienīgais organizācijas tā saucamais „radošais aktīvs”. Protams, preču ražošanai un pakalpojumu sniegšanai nepieciešamas dažādas tehnoloģijas, izejmateriāli u. c. būtiskas lietas, taču cilvēks ir vienīgais organizācijas elements, kas var nodrošināt paša ražošanas procesa īstenošanu. Personāls ir vienīgais resurss, kam piemīt radošas un analīzes spējas. Tādēļ arī cilvēku resursi ir svarīgākie jebkuras iestādes, organizācijas darbā.

Uzņēmumi meklē dažādas iespējas, kā cilvēka iekšējo potenciālu maksimāli izmantot, ieviešot arvien jaunākas personāla vadības un attīstības metodes ikdienas darbā. Taču organizācijā strādā ļoti dažādi cilvēki gan pēc rakstura, gan temperamenta, ar atšķirīgām domāšanas un radošuma spējām, dažādām vērtību sistēmām.

Uzņēmumiem, kuri definē savas vērtības, paveras iespējas atrast arī darbiniekus, kuriem ir līdzīga vērtību sistēma. Cilvēka vērtību sistēmu nosaka daudzi faktori, tā katram ir sava. Tās tiek apgūtas personības veidošanās procesā jau kopš bērnības un mainās dažādu notikumu un iegūtās pieredzes ietekmē.⁸

Efektīvākais paņēmiens ir jau personāla atlasē atrast tādus darbiniekus, kuru vērtību sistēma sakrīt vai ir maksimāli līdzīga organizācijas vērtību sistēmai, taču reālajā dzīvē tas nebūt nav aktuālākais jautājums personāla atlasē. Te potenciālais kandidāts vairāk tiek vērtēts pēc amatam nepieciešamajām kompetencēm, izglītības līmeņa. Līdz ar to organizācijām savā ikdienā nākas ar dažādām metodēm panākt augstāku darbinieku efektivitāti.

6 Reņģe V. Mūsdienu organizāciju psiholoģija.- Rīga: Zvaigzne ABC, 2007.- 166. lpp.

7 Ešenvalde I. Personāla praktiskā vadība.- Rīga: Merkūrijs LAT.- 5. lpp.

8 Psiholoģija. 2.d. Personība, grupa, sabiedrība, kultūra.- Rīga: Zvaigzne ABC, 2015.- 100. lpp.

ti, saliedētību, motivācijas līmeni, taču nereti klasiskās metodes vairs nedarbojas efektīvi.

Savukārt motivācija ir personības individuāli psiholoģisko faktoru jeb motīvu kopums, kas rosina cilvēka aktivitāti – noteiktu uzvedību – un piešķir tai virzību jeb nosaka uzvedības mērķi. Motivāciju raksturo trīs pazīmes: virziens, pūles un neatlaidība.⁹ Skaidrojot nozīmīgākos motivāciju veidojošos faktoros, svarīgi ir izprast tās avotus – iekšējos motīvus un ārējos stimulus jeb pamudinājumus.

Līdz ar to organizācijas iedarbojas ar ārējiem motivācijas elementiem, cenšoties ietekmēt personāla iekšējo motivāciju, tādējādi mēģinot ietekmēt arī konkrētā cilvēka vērtību sistēmu. Ikdienā jebkura vadītāja uzdevums ir iesaistīties darbinieku attīstībā, radot labvēlīgus apstākļus tālākam akadēmiskās vai profesionālās izglītošanās procesam, atbalstot studijas un izausmi atbilstošajā jomā.¹⁰

Katrā ziņā uzņēmuma attīstība ir tieši saistīta ar tā darbinieku attīstību, kas, savukārt, ir atkarīga gan no organizācijas kultūras kopumā, gan no konkrētā darbinieka motivācijas, vērtību sistēmas. Visi šie jēdzieni tādā veidā sakārtojas zināmā loģiskā ķēdītē. Ietekmējot kādu no tiem, mainās arī pārējie. Līdz ar to jebkura personāla attīstīšanas metode ir investīcija cilvēkos, kas būtībā nozīmē, ka uzņēmums investē savā nākotnē. Un vispirms jāattīsta tieši vadītāji. Veiksmīgi vadītāji palīdz ne tikai sev. Viņi palīdz atrast citam citu, jo īpaši tiem, kas nav pazīstami, jo dzīvo dažādās pasaulēs.¹¹

Viena no salīdzinoši jaunākajām metodēm darbam ar personāla attīstību, kā arī vērtību sistēmas izziņāšanu, tās iespējamo maiņu, ir koučings. Tas ir izaicinājums cilvēcei kopumā, jo vērtību pakāpeniska maiņa ved pie kopējas organizācijas un tālāk jau sabiedrības vērtību maiņas. Pamatā izšķir četras mērķauditorijas, uz kurām attiecināmas pārmaiņas:

- 1) individuālās pārmaiņas;
- 2) grupas pārmaiņas;
- 3) starpgrupu pārmaiņas;
- 4) globālās pārmaiņas.¹²

Jo individuālākas būs pārmaiņas, jo augstāks būs iesaistīšanās līmenis un jo dziļākas izmaiņas būs jāpanāk.¹³

9 Psiholoģija. 1. Pamatjautājumi – teorijas un pētījumi.- Rīga: Zvaigzne ABC, 2015.- 198. lpp.

10 Zilīte L. Personāla vadība un socionika.- Rīga: Turība, 2013.- 101. lpp.

11 Kohs R. Princips 80/20 vadītājiem.- Rīga: SIA „J.L.V.”.- 13. lpp.

12 Ešenvalde I. Pārmaiņu vadība.- Rīga: Jāņa Rozes apgāds, 2007.- 43. lpp.

13 Turpat.

Koučingā nedod padomus, bet gan pašā cilvēkā meklē viņa potenciālu, ko, iespējams, cilvēks pats vēl pat nav apjautis.

Ņemot vērā, ka mūsdienu personāla vadībā tāpat kā sabiedrībā kopumā notiek nemītīgas pārmaiņas, tad arī cilvēkiem tām jāpiemērojas. Līdz ar to aktuālas kļūst tādas kompetences kā intelektuālais un emocionālais kapitāls (kā savienot prātu ar zemapziņu, iemācīties lasīt savus impulsus), dzīvīgums (*agile*)¹⁴, sociālā inteliģence, spēja pielāgoties, izpratne par kultūrām, tehnoloģiju prasmes, radoša pieeja.

Tās organizācijas, kuras saprot šīs nākotnes vajadzības, jau savlaicīgi apmāca darbiniekus, izmantojot arī koučinga meto­di.

Koučings, kura pirmsākumi meklējami sportā, kad treneri tenisa, slēpošanas un golfa apmācību laikā sāka pētīt, kas ir „iekšējā spēle” sportistā (ar „iekšējo” domāts sportista iekšējais stāvoklis). Līdz ar to koučinga pamatlicējs Timotijs Golvijs (*Timothy Gallwey*)¹⁵ secināja, ka sasniegumi atkarīgi no tā, kā sportists spēj atbrīvoties no šiem šķēršļiem. Tas pats ir attiecināms arī uz jebkuru citu cilvēka darbību. Koučinga dziļākajos līmeņos cilvēks piekļūst zemapziņai, kur neskarta slēpjas liela daļa spēju un potenciāla.

Koučings attīstījis vairākus virzienus – individuālo un grupu koučingu. Pēdējos gados ir radies vēl jauns koučinga veids: sistēmiski – integrālais koučings. Individuālais koučings iedalās vairākos veidos:

- 1) klasiskais jeb dzīves mērķu, jaunu iespēju, sevis atrašanas koučings;
- 2) koučinga treniņš, kurā tiek trenētas konkrētas prasmes;
- 3) transformējošais koučings.

Grupu koučings, savukārt, iedalās:

- 1) klasiskais – mediācija, moderācija, kā arī korporatīvais koučings;
- 2) koučinga treniņš prasmju attīstīšanai;
- 3) komandas veidošanas treniņš.¹⁶

Komandu koučingā izmanto arī individuālo koučingu, t. i., katra indivīda prasmju attīstīšanu organizācijas mērķu sasniegšanas kontekstā. Iepriekš aprakstītās izmaiņas līdz pat vērtību sistēmas izmaiņām ir transformējošā koučinga sastāvdaļa.

Šī raksta mērķis ir analizēt iespējas pielietot jaunāko metodi personāla vadībā, kas izriet no spirāles dinamikas, jo sevišķi personāla attīstīšanā, kā arī radīt dziļāku izpratni par koučinga kā personāla attīstības un izaugsmes

14 HR darba tiesību un personāla 30.09.2015. konferences izdales materiāli.- Rīga: B.i., 2015.- 11. lpp.

15 Vitmors Dž. Koučings sasniegumiem.- Rīga: Zvaigzne ABC.- 16. lpp.

16 Koučinga klasifikācija, pamatojoties uz ICU sertifikācijas materiāliem.- Minska, 2015.- (Nav publicēti).

instrumenta efektivitāti, tādējādi radot priekšnoteikumus ne tikai sevis attīstīšanai, bet arī organizācijas un tālāk jau visas valsts attīstībai.

Spirāles dinamikas vispārīgs raksturojums

Vēsturisko ciklu teorija jeb kultūras ciklu teorija (*no sengrieķu – kyklos – aplis*) ir no evolūcijas idejas atšķirīga sabiedrības attīstības mācība, ka sabiedrība kopumā (arī atsevišķas sfēras, piemēram, politiskā iekārta, kultūras formas u. c.) vēstures gaitā virzās pa apli. To attīstība veido atsevišķus noslēgtus ciklus. Parasti cikls aptver šādas stadijas: rašanās → attīstība → uzplaukums → stagnācija → pagrimums → sabrukums → jauna cikla rašanās. Tad notiek atgriešanās sākotnējā stāvoklī.

Vēsture periodiski iztukšo savu potenciālu un pēc atgriešanās sākotnējā stāvoklī sākas jauns cikls – jauns riņķojums jebkurā jomā. Ja evolucionārajā attīstībā katra nākošā fāze atšķiras no iepriekšējām, tad cikliskos procesos jebkura fāze atkārto kādu jau agrākā ciklā bijušu fāzi. Cikli var būt noslēgti un atvērti. Noslēgtu ciklu gadījumā procesu var attēlot kā riņķojumu pa apli, bet atvērtā cikla gadījumā – kā virzīšanos pa spirāli.¹⁷

Šādu virzīšanos pa spirāli savā attīstībā par cilvēku domāšanu, pasaules uztveri dod amerikāņu psihologs Klērs Greivzs (*Clare W. Graves*). Attīstot Abrama Maslova¹⁸ cilvēka vajadzību hierarhijas koncepciju, pagājušā gadsimta otrajā pusē psihologs Klērs Greivzs, apstrādājot milzīgu daudzumu eksperimentālu un statistisku datu, noformulēja šo apbrīnojamo cilvēcisko vērtību sistēmas moduli. Pirmās publikācijas par šo teoriju bija atrodamas *Harvard Business Review* 1966. gadā. Tālāk to turpināja Dons Beks (*Don E. Beck*), Kristofers Kovans (*Christopher Cowan*)¹⁹, kuri izveidoja jaunu virzienu sociālpsiholoģijā, nosaucot to par memētiku jeb spirāles dinamiku. Kens Vilbers (*Ken Wilber*) jau ar šo teoriju strādāja integrālās psiholoģijas jomā. 1996. gadā iznāca Dona Beka un Krisa Kovana grāmata „Spirāles dinamika” (*Spiral Dynamics*),²⁰ bet 2010. gadā – tās tulkojums krievu valodā.²¹ Latvijā spirāles dinamika nav plaši pazīstama teorija.

17 Rozentāls M., Judins P. Filozofijas vārdnīca.- Rīga: Latvijas valsts izdevniecība, 1964.- 219. lpp.

18 Renģe V. Organizāciju psiholoģija.- Rīga: Kamene, 2003.- 9. lpp.

19 Summary of Spiral Dynamics by Don Beck and Christopher Cowan by Steve Dinan, Esalen Institute.- http://www.spiraldynamics.com/book/SDreview_Dinan.htm.- (Resurss apskatīts 09.11.2015.).

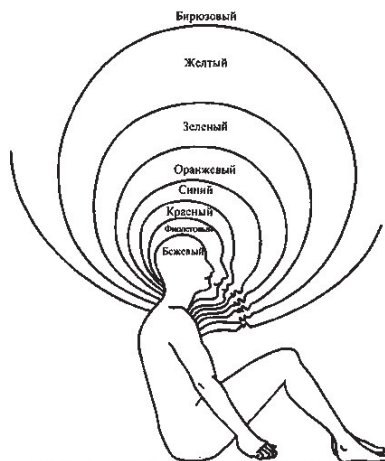
20 Beck D.E., Cowan C.C. Spiral Dynamics: Mastering values, leadership, and change.- Blackwell Publishing Ltd., 1996.

21 Бек Д., Кован К. Спиральная динамика: Управляя ценностями, лидерством и изменениями в XXI веке.- Москва: Открытый мир, 2010.

Spirāles dinamika kā psiholoģiska pieeja cilvēku un sabiedrības attīstībai radīta, pamatojoties uz vairāk kā 40 gadu ilgu darbu, pētījumiem, kuru laikā veikts ap 500 000 interviju (piecos kontinentos). Metodes unikalitāte ir arī tā, ka tajā izdevies apvienot dažādus uzskatus – kognitīvo psiholoģiju, ģenētiku, neiropsiholoģiju, neirolingvistisko programmēšanu, šo zinātņu kopējo teoriju, memētiku un cilvēku potenciālu.

1. attēls

Spirāles dinamikas grafisks attēls²²

Būtībā šī grāmata, kas iznāca 1996. gadā, deva visus pareģojumus par katastrofām, kas notikušas ar civilizāciju pēdējos gados. Un tajā nav nekā dīvaina, pārspaulīga. Pasaules uzbūves sistēmas evolucionē, tieši šī evolūcija atainota grāmatā. Krīzei daudzās dzīves jomās vajadzēja notikt, jo attīstās cilvēka domāšana, paplašinās redzesloks. Vienīgais, kas dzīvē ir reāls un stabils, ir mūžīgās izmaiņas.

Šobrīd spirāles dinamika izraisa interesi ne tikai zinātniekiem, bet arī politiķiem, biznesmeņiem, pedagogiem, personāla vadītājiem, kuri tajā atrod ērtu instrumentu dažādu praktisku situāciju risināšanai, kas saistīts ar vadību, apmācību un personāla attīstību. Spirāle sastāv no iekšējās un ārējās spirāles. Ārējā spirāle – dzīves apstākļi, problēmas, vēsturiskais moments laikam, kurā dzīvojam, dzīvesvieta, apstākļi, kādos atrodamies sociumā. Iekšējā spirāle – bioloģiskās īpatnības, neiroloģija, psiholoģija,

22 Attēls no interneta vietnes: <http://nlping.ru/A1F9DACB-F4616-890C8713>.- (Resurss apskatīts 20.11.2015.).

intelekts, uztveres filtri, caur kuriem skatāmies uz apkārtējo pasauli. Spirāles dinamikas pamatā ir cilvēka vērtību un apziņas attīstība. Attīstības līmeņi ir kā viļņi, nevis konkrēti cilvēku tipi.

Ņemot vērā, ka vērtību tipi nosaka cilvēku domāšanas veidu, spirāles dinamika raksturo nevis to, **ko** cilvēks domā, bet gan – **kā** viņš domā. Cilvēku domāšana pakāpeniski attīstās no viena sabalansēta līmeņa uz nākošo, un katrs nākamais līmenis ir kā pamats atkal nākošajam.

Spirāles dinamiku uzskata par teoriju, kas der visam un visiem.

Spirāles dinamikas īpatnības – līmeņi nav diskrēti, uz katru no tiem attiecināma noteikta krāsa. Šis ir tikai modelis, veids, kā paskatīties uz pasauli. Teorija ir ērta tieši vadības teorijā un personāla vadībā, pateicoties tam, ka līmeņi ir marķēti ar krāsām.

Katram spirāles dinamikas attīstības līmenim ir raksturīga noteikta pasaules uztvere (domāšanas paradigma) – tas, kas notiek ar cilvēku un apkārt cilvēkam, to viņš it kā izlaiž caur savu uztveres filtru. Tas, kas neatbilst paradigmai, tiek filtrēts un netiek pieņemts (piemērs tam varētu būt, kad mēģinām kādreiz pastāstīt kaut ko otram cilvēkam, bet mums neizdodas to viņam saprotamā veidā paskaidrot). Paradigmas nav ne labas, ne sliktas, tās ataino veidu, kā cilvēks domā, nevis to, kam tic vai ko augstu vērtē (piemēram, komunisti un nacisti attiecināmi uz vienu un to pašu līmeni). Pamatojoties uz vērtībām, cilvēks veic labus vai sliktus darbus, bet paradigma ir veids, kas nosaka, kā vērtības pārvēršas darbībā.

Katra domāšanas paradigma diktē noteiktu veidu, kā cilvēks pieņem lēmumus, organizācijas līmenī – kā tiek vadīta organizācija, kāda personāla vadības politika noteikta organizācijā. Varētu teikt, ka dažādās paradigmas ir pielāgošanās veidi realitātei (cilvēks būtībā ir radība, kas vislabāk pielāgojas jebkuriem apstākļiem, cilvēka arsenālā ir neskaitāmi veidi, kā pielāgoties), un, protams, realitāte (dzīves apstākļi) netieši ietekmē paradigmu. Bet uz vienu un to pašu realitāti cilvēki reaģē dažādi – bez dzīves apstākļiem vēl ir arī cilvēka apziņas līmenis, viņa personības attīstīšanas centieni vai to neesamība. Domāšanas paradigmas raksturīgas gan atsevišķiem cilvēkiem, gan organizācijai, kā arī lielām sociālām sistēmām.

Kā jebkurš modelis, arī spirāles dinamika ir ierobežota, bet ļoti vērtīga. Tajā tiek izmantoti krāsu marķējumi, kurus ieviesa Klēra Greivza (*Clare W. Graves*) sekotāji Dons Beks (*Don E. Beck*) un Kristofers Kovans (*Christopher Cowan*). Krāsas izvēlētas brīvi, bez piesaistes citām sistēmām.

Smilškrāsas – nulles (instinktīvais) līmenis. Arhaiski – instinktīvā līmeņa pirmsākumi meklējami pirms 100 000 gadiem. Būtībā, šajā līme-

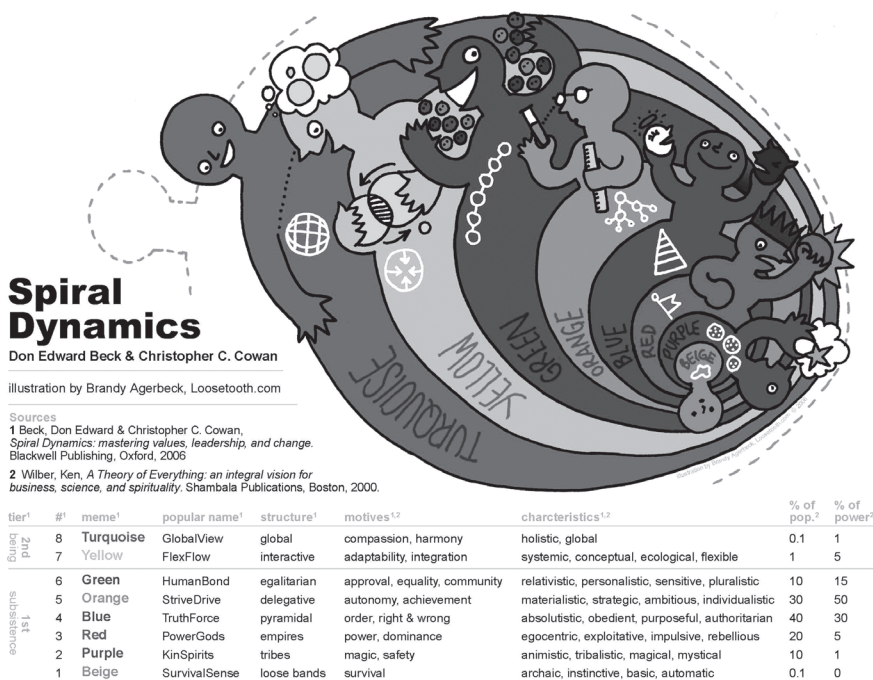
nī cilvēkā ir maz cilvēciskā. Uzvedību te pilnībā diktē instinkti: drošība, ēdiens, siltums, ūdens, sekss. Apzināts tikai viens mērķis – izdzīvošana, neeksistē sociālā adaptācija, t. s. vientuļā mednieka līmenis. Tās ir arī izdzīvošanas grupas darbības dabas stihiju gadījumā, karos, masu badā. Tas ir dzīvnieciskās domāšanas līmenis, jaundzimušo līmenis, garīgi nepilnvērtīgo u. tml. līmenis.

Tādu pasaulē ir 0,1 % no pieaugušo sabiedrības²³, kam pieder 0 % varas.

Šis spirāles līmenis eksistē pirmatnējā sabiedrībā, vecuma marasmā, Alzheimerā slimības pēdējā stadijā, psihiski slimiem bezpajumtniekiem. Šajā līmenī neeksistē organizācija.

2. attēls

Spirāles dinamika²⁴

23 Šie un nākamo līmeņu statistikas dati ņemti no V. Pekara raksta „Разноцветные организации”:
<http://www.pekar.in.ua/ColouredOrganizations.htm>.- (Resurss apskatīts 24.11.2015.).

24 Attēls no interneta vietnes: <https://sites.google.com/site/mumcongress/welcome/home/organizational-and-social-transformation/models/theory>.- (Resurss apskatīts 17.11.2015.).

Violetais (maģiskais) līmenis, kura pirmsākumi meklējami pirms 50 000 gadiem, – cilvēkam jau ir sava pasaules uztvere – pasaule ir pārpildīta ar labajiem un ļaunajiem gariem, kurus nepieciešams noskaņot labvēlīgi. Tas ir primitīvo mežoņu līmenis, kad var sākt runāt par noteiktu organizāciju un struktūru, sociālās dzīves aizmetņiem. Ciltis vieno kopīgi priekšstati, rituāli, radniecīgo saišu mistika, uzticība senču gariem. Tas viss ir kolektīvās izdzīvošanas vārdā, kuras dēļ cilts locekļi nevis vienkārši atsakās no individualitātes, viņi to it kā „izšķīdina” kolektīvā, ziedojot sevi senču un tradīciju dēļ. Ciltīm svarīgas svētvietas, rituālu ievērošana, kas saistīti ar dzīves cikliem, gadalaiku maiņu u. tml. Šajā līmenī rodas tabu – pirmie aizliegumi.

Violetajam līmenim piemīt ticība ļaunajām burvestībām, asins zvērestī, asinsatriebība, veiksmes talismani, ģimenes rituāli, etniski, maģiski ticējumi.

Pirmatnējās ciltis Āfrikā un citur no civilizācijas attālinātos zemeslodes nostūros, eksotiskas sekas, pusaudzū bandas lielpilsētās, sporta komandas, korporatīvie klani – tās ir violetā līmeņa organizācijas.

Līmenis ir izplatīts „trešās pasaules” apstākļos, tā dzīvo 10 % no zemeslodes iedzīvotājiem, un viņiem pieder 1 % no varas pasaulē.

Lielākie trūkumi: klani, ģimeniskums, pretošanās pārmaiņām, nosliece uz maģisku domāšanu. Pozitīvais: pastāvība, uzticība komandai un līderim. Violetā līmeņa problēma – nav personības izaugsmes.

Sarkanais (varoņu, spēka Dievu) līmenis aizsākās pirms 10 000 gadiem, kad radās pirmās esības apjaušanas, kas nodalītas no cilts – varena, impulsīva, egocentriska, varonīga apziņa. Feodālo impēriju pamats – spēks un slava. Ar šī līmeņa cilvēkiem nākas saskarties samērā bieži. Viņu pasaule – džungļi, kur uzvar stiprākais un veiklākais, vājākā liktenis – būt vergam. „Sarkanās” paradigmas devīze – dari, ko gribi, uzspļaujot uz cietiem. „Sarkano” mērķis ir „dzīvot uz pilnu klapi” tūlīt un tepat. Vara un slava, maksimāla bauda, momentāna savu vajadzību apmierināšana – tāda ir „sarkano” dzīve.

Cilvēks iekaro ar spēku, daudz brīvības un enerģijas, nav vainas sajūtas, toties ir bailes būt uzvarētam un pazaudēt „savu seju”. Viņš nedomā par sekām, jo uzskata to par vājuma pazīmi. „Sarkanajiem” sods nestrādā, viņiem nepastāv saikne starp uzvedību un sekām.

Barbariskas karaļvalstis, konkiskadori un veiksmes karavīri, bandītiskās kopienas un aziātiskās diktatūras, afrikāņu tirāniskie režīmi, episkie varoņi „a la Džeimss Bonds”, roka zvaigznes, pusaudzis, kurš sacēlies pret

ģimeni, tādējādi apliecinot savu individualitāti – tā šodien dzīvo 20 % no iedzīvotājiem, kam pieder 5 % varas. Krievijā šāda tipa cilvēki ieguvuši iesauku „jaunie krievi”.

Latviešu dzejniekam E. Veidenbaumam ir dzejas vārdi, kuri atbilst sarkanajam līmenim: „Uz zemes nav taisnības, dūrei tik spēks!”²⁵

Katrā organizācijā dažādos līmeņos var sastapt šāda „sarkanā” līmeņa darbiniekus. Sarkanajam tipam piemīt arī virkne vērtīgu īpašību – centieni sasniegt mērķi pēc principa „redzēt mērķi, neredzot šķēršļus, ticot tikai sev”. Daudziem cilvēka darbības veidiem – no pārdošanas komerciālā organizācijā līdz augstiem sporta sasniegumiem, raksturīgs tieši tāds darbības veids. Pateicoties „sarkanajai” paradigmai, katrs no mums jūt dažādas spēcīgas emocijas, bez kurām dzīve būtu garlaicīga un pelēka.

Zilais (absolūtisma, konformisma standarts) līmenis. Tā pirmsākumi meklējami pirms 5 000 gadiem. Līmenis ar nemainīgiem „pareizā un nepareizā” jēdzieniem. Dzīvei ir jēga un noteikta kārtība. Vēl vairāk – Jēga un Kārtība ar lielo burtu, ko nosaka Augstākā Kārtība, kas nosaka arī uzvedības kodeksu. Tas, kurš pārkāpj šo uzvedības kodeksu, noteikti jā soda, viņam jābūt vainas apziņai. Tas, kurš ievēro noteikto kārtību, ir „malacis” un pelnījis apbalvojumu. Viņš var kaut ko ziedot tagad, lai saņemtu apbalvojumu kaut kad pēc tam. Šim līmenim raksturīgas autoritātes vērtības, hierarhija, disciplīna, morāle, reliģija, valsts, pie tam eksistē tikai viens vienīgs pareizais domāšanas līmenis. Impulsivitāte tiek kontrolēta ar vainas sajūtu.

Pacelšanās „zilajā” līmenī sociālajā struktūrā vienmēr nozīmē stabili kārtību. Tāda ir konfūciskā Ķīna, viktoriāniskā Anglija, islāma un kristīgais fundamentālisms, viduslaiku bruņinieki ar savu „goda kodeksu” un PSRS pasaule ar komunisma cēlāja morāles kodeksu, tāpat arī puritāniskā Amerika, disciplinētā Singapūra, skautu organizācijas, patriotisms kā tāds.

Šodien tā dzīvo 40 % no iedzīvotājiem, tiem pieder 30 % varas.

Oranžais (racionālais, zinātnes progresā) līmenis sākās pirms apmēram 300 gadiem, tajā pasaule ir racionāla kā labi saeļļots mehānisms, kurš funkcionē saskaņā ar dabas likumiem, bet cilvēks var iepazīt šos likumus, tādējādi liekot pasaulei kalpot cilvēkiem, izmantojot manipulatīvas metodes savā labā. Pasaule ir milzīgs šaha laukums, kurā var uzvarēt, ja zina tās likumus, izvēloties pareizo stratēģiju, apgūstot tehnoloģiju, apzinot konkurentus. Veiksme – atslēgas vārds šai pasaulei.

25 Veidenbaums E. Brīvības cēlējais gars: Izlase.- Rīga: Liesma, 1978.- 23. lpp.

Mērķis ir cīņa (tikai saskaņā ar noteikumiem) par ietekmi un resursiem, pierādot sev un citiem tēzi „es varu!” Attiecīgi arī ārējās izpausmes veiksmes simboli tiek vērtēti augstu un ir ļoti populāri. Cilvēka patība cenšas glābties no „bara mentalitātes”, t. i., no zilā līmeņa, meklējot patiesību individuālajā. Hipotētiski – deduktīvs, eksperimentāls, objektīvs, racionāls līmenis, kam atbilst personīgā veiksmē, karjera, sociālais statuss.

Zinātniski pamatoti likumi vada politiku, ekonomiku, kā arī cilvēka dzīves notikumus. Pasaule ir tirgus biznesa alianses, dabas resursu ekspluatācija, lai sasniegtu stratēģisku pārsvaru. Korporatīvas valsts pamats. „Būt labākajam!” – oranžā līmeņa sauklis. Šajā līmenī rodas modeļi, sistēmas. Tiek izskatīti vairāki varianti, bet izvēlas vienu, kurš ļauj sasniegt veiksmi. Viss tiek salīdzināts, kas, savukārt, rada augstu stresa līmeni, jo ne visiem izdodas vienmēr būt labākajiem.

Oranžie slēpj savas jūtas, lai ar viņiem nevarētu manipulēt, demonstrē savus panākumus citiem, aizmirstot par bailēm, virzoties uz veiksmi un efektivitāti. Apgaismības ēra, vidējā iedzīvotāju slāņa liberālais individuālisms visās valstīs, zinātnes pasaule, koloniālisms, „aukstais karš”, materiālisms, mūsdienu amerikāņu kapitālisms, Volstrīta (*angļu – Wall Street*) – te visur ir „oranžā” līmeņa pasaules pārstāvji.

Oranžie ir 30 % no pasaules iedzīvotājiem, kuriem pieder 50 % varas.

Zaļais (ekoloģiskais) līmenis. Pirmsākums apmēram pirms 150 gadiem. Tas ir harmonijas ideālu līmenis, konsensusa, humānisma, rūpju un garīguma līmenis. Harmonija un kopīga attīstība ir kā dzīves mērķis – tāds ir „zaļās” pasaules ideāls. Uzskata, ka pastāv saikne starp cilvēkiem, kuri apzinās arī ekoloģiskās problēmas, tīkla domāšanu. Cilvēka garam jāatbrīvojas no alkatības, dogmatisma, dominē jūtas un savstarpēja interese (pretēji aukstam racionālismam), rūpes par Zemi, dzīvi, horizontālo saišu nodibināšana. Akcents uz dialogu un attiecībām. Kolektīvo nodibinājumu pamats (pēc brīvas izvēles, kas balstās uz izjūtu un domu vienotību). Komūnas, cilvēcisko saišu veidošana, ekoloģiskais vērtīgums, sadarbība saziņas tīklos. Cilvēka gars jāatbrīvo no mantkārības, dogmām, šķeltnieciskuma, racionālismu aizstāj jūtas un gādība. Cilvēks vērsas pret hierarhiju, nodibina laterālas saites un attiecības. Uzsvars tiek likts uz dialogu, attiecībām, lēmumus pieņem vienošanās ceļā. Antihierarhija, plurālistiskas vērtības, multikulturāla vide, relatīvas vērtību sistēmas. Rūpes par Zemi kā dzīvu organismu. Kultūru daudzveidība, cilvēks apzinās sevi kā sistēmu, princips „dzīvoju, kā vēlos un ļauju dzīvot citiem, cienu viņu ceļu, viņi ir daudzveidīgi”.

Šajā līmenī attīstās daudzas sabiedriskās organizācijas, arī tādas kā hipiju kustība. Tas ir cilvēktiesību līmenis un arī dzīvnieku tiesību līmenis. Politikorekts, sociālā vienlīdzība nevis deklaratīva, bet te un tagad („skandināvu sociālisms”), tāpat ekoloģiskās kustības, postmodernisms, Karla Rodžersa (*angļu – Carl Ransom Rogers*) psihoterapija, Kanādas veselības aprūpes sistēma, humānistiskā psiholoģija, korporatīvā izzīņa, ekumēniska kustība – Pasaules Baznīcu padome, organizācija *Greenpeace*, ekofeminisms, postkoloniālisms, Fuko, cilvēktiesību jautājumi (bet te ir mīnuss – aklums pret tautas tiesībām kā cilvēku tiesībām mājīgi dzīvot savas tautas vidē, t. i., etnoekoloģijas, pasaules sabiedrības daudzveidības un struktūras uzturētājiem), ekopsiholoģija.

Zaļajā līmenī necieš izcilības un vērtību rangus, hierarhijas, visu, kas atgādina autoritārismu. Zaļie intensīvi reaģē uz zilo, oranžo un visu pēc zaļā sekojošo.

Zaļajā līmenī dzīvo 10 % iedzīvotāju, bet tiem pieder 15 % varas.

Iepriekš aprakstītie līmeņi pieder tā saucamajai „pirmā līmeņa” kārtībai. Nākošie līmeņi ir kā pirmā līmeņa kārtības līmeņu atkārtojums nākošajā spirālēs lokā (augstākā līmenī).

Dzeltenais (integrālais) līmenis – mūsdienu tīkla sabiedrības līmenis, kas iziet ārpus šauras grupas uzliktajiem rāmjiem. Radies pirms apmēram 50 gadiem. Tā ir pasaules sagatavošanās kvantu lēcienam uz nākamo domāšanas līmeni.

Pasaule ir kā sistēmu un formu kaleidoskops, kurā zināšanas un kompetence ir svarīgākas par rangu un statusu. Pārmaiņas ir kā dzīves norma. Cilvēkam ir raksturīgi ātri un nesāpīgi piemēroties tām. Dzeltenajiem prioritāte ir elastīgums, spontanitāte un funkcionālisms. Cilvēks dzeltenajā līmenī dzīvo daudzas dzīves vienlaicīgi, apvienojot sevī daudzas individualitātes. Viņš var pielāgoties gan zilajiem, gan oranžajiem, gan zaļajiem, bet tās ir tikai lomas, kas neskar iekšējo būtību. Dzeltenā līmeņa cilvēks izprot iepriekšējā līmeņa cilvēkus un viņu domāšanas veidu, pasaules uztveri. Iepriekšējie līmeņi izprot un pieņem tikai sava līmeņa cilvēkus un šī līmeņa idejas, filtrējot visu pārējo kā kaut ko svešu.

Neatkarība, brīvība, cieņa – tādi ir viņu mērķi. Nauda dzeltenā līmeņa cilvēkam nāk bez īpašas piepūles un nav īpaši cieņā – tā ir svarīga tikai kā brīvības sasniegšanas instruments. Šajā līmenī nav izteiktas vajadzības pēc pieķeršanās. Dzeltenā pasaule ir šaubu, paradoksu, nenoteiktības, mozaīkveida notikumu pilna.

Dzeltenie ir 0–3 % no iedzīvotājiem, tiem pieder 5 % varas.

Netokrātija (*angļu – netocracy*) kā sabiedrības vadīšanas forma, kuras ietvaros galvenā vērtība ir nevis materiālie priekšmeti (nauda, nekustamais īpašums u. tml.), bet informācija. Pilnīga pieeja ticamai informācijai, manipulācija ar to nodrošina varu pār sociumu (biedrību, valsti). Pirmo reizi valdošā sociālā klase tika nosaukta par netokrātiju Aleksandra Barda un Jana Zoderkvista grāmatā „Netokrātija”²⁶

Būtiski, ka dzeltenais var sasniegt mērķus, nevienam nekaitējot, tai pašā laikā sarkanajam pieder tikai tas, ko viņš atņēmis citiem, bet oranžajam – tas, ko viņš vinnējis. Dzeltenais ir meistars *WIN-WIN*²⁷ stratēģijā. Mūsdienās populārais *WIN-WIN* princips tiek izprasts ļoti dažādi. Dzeltenajā līmenī to saprot kā veiksmīgus uzņēmumus, ar darbu gandarītus uzņēmumu darbiniekus, un tam visam kā neatņemama sastāvdaļa ir arī uzņēmuma apkārtējā vide (piemēram, darbinieku ģimenes, daba u. tml.).

Sarkanajam šis princips ir nesaprotams, zilais pieļauj sarunāšanu uz noteikumu pamata, oranžais – pagaidu kompromisu, zaļais – kompromisu harmonijas dēļ. Bet tikai dzeltenajam tā ir kā savstarpēja piekāpšanās, reāls abpusējas uzvaras atradums.

Dzeltenajiem piemīt daudzpakāpju uzmanība, spontāna un integrāla domāšana. Tā ir enerģiju vadīšana, nevis savas kārtības noteikšana. Dzeltenie domā bio-psiho-sociālās kategorijās, var uzmodelēt daudzkārt sarežģītāku domāšanu. Dzelteno nevar nomotivēt, viņš var vienkārši pateikt, ka viņam darbs un nauda neinteresē. Cilvēks dzeltenajā līmenī izprot savus talantus un kvalifikāciju. Būtiskākais – izpratne. Dzelteno devīze – „es izvēlos brīvību”.

Dzeltenajiem nav vajadzības būt vienam vai komandā, galvenais – nevis uzvarēt, bet labi pavadīt laiku. Dzeltenajā līmenī šobrīd atrodas daudz mākslas jomas cilvēku.

Cilvēki, kuriem piemīt otrās kārtības domāšana, spēj domāt gan vertikālā, gan horizontālā līmenī. Tajā cilvēks saprot, ka katram līmenim ir būtiska nozīme visas spirāles attīstībā.

Pirmās kārtības līmeņa cilvēki uzskata, ka viņa pasaules uztvere ir pati labākā un pareizākā. Neviena no pirmās kārtības līmeņa matricām nesaprot, kāda nozīme ir citu matricu eksistencei.

Zilajai kārtībai ļoti nepatīk sarkano impulsivitāte un oranžo individuālisms.

26 Бард А., Зодерквист Я. Нетократия. Новая правящая элита и жизнь после капитализма.- Санкт – Петербург: Стокгольмская школа экономики, 2004.- 252 с.

27 Win – win game.- https://en.wikipedia.org/wiki/Win-win_game.- (Resurss apskatīts 23.11.2015.).

Oranžie uzskata, ka zilā kārtība domāta muļķiem un neveiksminiekiem, bet zilie ir vājuma pazīme.

Zaļie nevar ciest vērtību ranžēšanu un to nozīmīguma uzsvēršanu, līdz ar to asi reagē uz zilajiem, oranžajiem.

Savukārt, otrās kārtības līmeņu cilvēki var atkāpties atpakaļ un aptvert kopainu.

Tirkīzzilais (holistiskais) līmenis, tā sākums – pirms apmēram 30 gadiem. Šī līmeņa pasaule – vienota, dinamiska, saprātīgs organisms. Cilvēku dvēseles nāk no vienām saknēm. Viss ir saistīts vienotā organismā ekoloģiskā līdzsvarā. Cilvēka dzīvi caurstrāvo enerģija un informācija. Raksturīga holistiska, intuitīva domāšana. Šodien vēl grūti sastapt šī līmeņa organizācijas, ja nu varbūt ir kāda sevišķi attīstīta garīga organizācija.

Nākošais ir **korallkrāsas** līmenis, par kuru vēl neviens cilvēks nemāk pastāstīt. Tā ir nākotne.

Spirāles dinamikas autori uzskata, ka pavisam ir 12 līmeņi. Šī sistēma ir atvērta, jo cilvēce veido jaunas domāšanas paradigmas atkarībā no dzīves apstākļu izmaiņām. Tāpat teorijas radītāji uzskata, ka domāšanas paradigmas virzās zigzaga veidā pa spirāli, t. i., starp individuālismu un kolektīvismu. Siltie spirāles dinamikas toņi (smilškrāsas, sarkanais, oranžais, dzeltenais) marķē pašizpaušmes paradigmas (individuālismu, materiālismu), bet aukstie toņi (violets, zilais, zaļais, tirkīzzilais) – pašuzpaušanās paradigmas (kolektīvisms, ideālisms). Tieši tāpēc teorija nosaukta par spirāli – katru reizi notiek atgriešanās pie iepriekšējā, tikai augstākā līmenī.

Dinamika – tas ir cilvēces attīstības raksturojums. Cilvēkos reti kad var ieraudzīt „tīras” spektra krāsas. Paradigmas var eksistēt viena cilvēka apziņā, nekrustojoties, jo attiecas uz dažādām viņa dzīves sfērām. Cilvēks var būt ļoti „oranžs” kā uzņēmējs, bet tai pašā laikā stingrs „zilais” tēvs ģimenē, bet, aizejot uz stadionu, viņš uzvedīsies pavisam „sarkani”, jūtot līdzī savai komandai. Viena no paradigmām parasti dominē, visbiežāk tā, kura izpaužas darbā.

Organizāciju attīstības līmeņi

Dažādas paradigmas (dažādos cilvēkos) eksistē vienas darba vietas, valsts, mājas, tautu ietvaros, kas rada daudzas savstarpējās komunikācijas un izpratnes (vai neizpratnes) problēmas. Cilvēkiem ar dažādiem spirāles līmeņiem ir atšķirīga motivācija, vērtības, domāšanas veids, uzvedība.

Kad cilvēki redz dažādas pasaules ainas, viņi nespēj viens otram neko paskaidrot. Virzīšanās pa spirāli uz augšu nozīmē arvien sarežģītāku pasaules ainu. Paplašinās psiholoģiskais redzējums, plašāks skats uz pasauli, pieaug brīvības pakāpe, kā arī personības šķautnes un vajadzību sarežģītības pakāpe. Kustība pa spirāli notiek gan ārējo (dzīves apstākļi, sabiedrība), gan iekšējo (personīgo garīgo meklējumu) faktoru ietekmē. Jāatzīmē, ka katra cilvēka individuāla attīstība notiek no dzimšanas brīža, pakāpeniski izejot cauri visām spirāles „krāsām”, t. i., sākot no smilškrāsas, bet beigās iestrēgstot kādā no līmeņiem (katram savā).

Katrs līmenis atrisina vienas problēmas, bet rada arī citas. Smilškrāsas vientuļnieks ienāk violetajā ciltī un pieņem viņu spēles noteikumus, jo vientuļniekam izdzīvošana ir problemātiska.

Kad cilvēks apzinās savu individualitāti, tad viņu „izmet” no violetā līmeņa uz sarkano, kur ir vieta personīgajam ES, ir sociālā dinamika. Bet šī pasaule ir kā džungļi, kur notiek karš pret visiem, kurā cilvēks vairs nesaskata jēgu un kārtību.

Tad viņš nonāk zilajā pasaulē, kur ir mierīgi un komfortabli. Taču ar laiku parādās tieksme pēc neatkarības un labākās izvēles sev, uzkrājas izpratne par to, ka zilā līmeņa autoritātes kļūdās. Rezultātā notiek pāreja uz oranžo līmeni, kas ir pasaule – mehānisms, lielais šaha dēlis.

Oranžajā pasaulē var iegūt un zaudēt, krist un atkal celties – būtiskākais zināt noteikumus un noķert veiksmi aiz astes. Oranžais cilvēks, atkarībā no sava garīgās attīstības līmeņa (vai materiālās labklājības līmeņa) var nonākt pie neapmierinātības no mūžīgās sacensības, konkurences, garīguma trūkuma un nevienlīdzības, un tad meklē glābiņu zaļajā harmonijas līmenī.

Savukārt, zaļā harmonijas krāsa ar laiku var sākt atgādināt purvu, kurā lēmumi tiek pieņemti lēni un tie maksā ļoti dārgi. Tad atkal rodas vēlme izrauties no kolektīvisma.

Dzeltenais cilvēks neļauj pasaulei sevi noķert ar naudu, varu, statusu. Viņš var tā slīdēt pa pasauli bezgalīgi, kamēr vien neapniks haosā.

Visbeidzot cilvēks nolemj atrast pasaulē kārtību, pārejot uz tirkīzzilo līmeni, kuru šobrīd vēl grūti aprakstīt.

Organizācijām nākas saskarties ar dažādu līmeņu cilvēkiem un jāatrod pieeja katram no tiem. Katras organizācijas krāsu var noteikt vai nu pēc darbinieku vairākuma krāsas, vai arī pēc vadītāja. Jāatzīmē, ka tieši šī krāsu nesaderība ar organizāciju var noteikt to, ka cilvēks aiziet no darba.

Organizācijā ieteicams „zilajam” uzdot uzrakstīt kārtību un sekot tās ieviešanai, „oranžajam” radīt apstākļus radošumam, bet „zaļo” ieteikt par

arodbiedrības priekšsēdētāju. Tāpat dažādu līmeņu darbiniekiem vajadzētu atšķirties mērķu noteikšanai, motivācijai, stimulēšanai uzvarām, sodiem.

Organizācijas krāsa atšķiras tās dažādās attīstības stadijās, arī atsevišķu struktūrvienību krāsa ir atšķirīga, kur nozīme ir darba specifikai. Atlase parasti izvēlas tādas krāsas darbinieku, kāds ir atlases komisijas loceklis no konkrētās struktūrvienības. Tikai pārliecināts un pieredzējis vadītājs izvēlēsies sev komandu no dažādu krāsu cilvēkiem, lai izveidotu harmonisku sistēmu.

Šodienas kompānija varētu būt šāda: „sarkani oranža” pārdošanas nodaļa, „zila” ražošana, loģistika, grāmatvedība, drošības dienests, „oranža” mārketinga nodaļa, izstrādes un budžeta nodaļa, „zaļa” vai „dzeltena” personāla nodaļa. Katra no šīm daļām dzīvos pēc saviem likumiem.

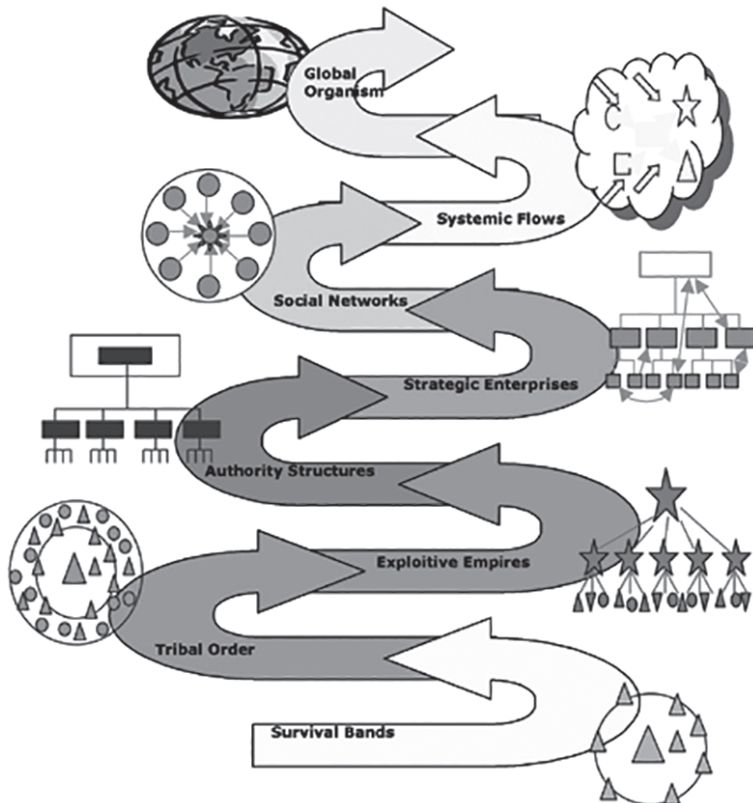
Šādas mozaīkas viengabalainību iespējams apvienot vadībai – direktoru padomei, valdei. Vienatnē pat pašam labākajam līderim grūti salikt veiksmīgu korporatīvo mozaīku.

Organizācijas ikdienā var veiksmīgi sadzīvot dažādu krāsu pasākumi:

- violetais – korporatīvie pasākumi un rituāli;
- sarkanais – veselīga konkurence starp darbiniekiem, materiālas balvas, sodi;
- zilais – noteikumi un procedūras, biznesa procesi un dienesta instrukcijas izpildītājiem;
- oranžais – statusa apbalvojumi un sodi, vadītāju brīvība no dienesta instrukcijām;
- zaļais – savstarpējā sapratne direktoru padomē, atvērtas un draudzīgas attiecības struktūrvienību mikrokolektīvos.

Biznesa izglītības jomā arī sastopamas dažādas krāsas – zilā (*mēs Jūs iemācīsim, kā darīt pareizi!*), oranžā (*mēs palīdzēsim Jums atvērt jūsu prātu un apziņu!*). Attīstītai organizācijai vislielāko efektu dos dzeltenā līmeņa treneris vai koučs, kurš palīdzēs izprast iekšējās un ārējās organizācijas vides daudzšķautņainību, pievienojot tai tādu kā „trešā līmeņa” skatījumu. Augstāka attīstības līmeņa organizācijas parasti nespēj eksistēt zemāka līmeņa ekonomiskajā vidē, kas būtiski ietekmē darba ražīgumu.

Efektīvs līderis ir tāds, kurš atrodas par vienu līmeni augstāk nekā darbinieki. Ja ir vairāku līmeņu atšķirība starp vadību un nākamo vadītāju līmeni, rezultātā veidojas neuzticība, t. i., nav iespējas vadīt. Katra līmeņa vērtību izpratne dod instrumentus motivēšanai un korporatīvās kultūras vadīšanai.

3. attēlsSpirāles dinamikas līmeņi un organizācijas²⁸

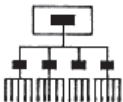

Ņemot vērā 2. attēlā parādītās organizāciju struktūrshēmas atbilstoši tās līmenim pēc spirāles dinamikas, tad sarkanajā līmenī būtībā ir vilku bars, zilajā – armija, oranžajā – kolektīvs kā mašīna, zaļajā – kā ģimene. Dzeltēnā līmenī grūti runāt par struktūru, tas ir haoss (no malas tā izskatās), taču savā būtībā tās ir pašattīstošas organizācijas.

Latvijas organizācijas pamatā ir zili oranžajā līmenī, arī zaļajā līmenī, bet atsevišķas darbības tiek veiktas ar sarkanā līmeņa elementiem. Vēl sastopamas atsevišķas sarkanās organizācijas. Jau var manīt (maz, bet tomēr ir) dzeltenā līmeņa organizācijas.

28 Attēls no interneta vietnes: <http://marilyn.integralcity.com/tag/whole-systems-thinking/>.- (Resurss apskatīts 20.11.2015.).

1. tabula

Attīstības un mācību metodes atbilstoši spirālēs dinamikas līmenim^{29, 30}
(autore veidota tabula, apkopojot avotos minēto informāciju)

Līmenis	Struktūra	Motīvi	Raksturojums	Apmācību veidi	Priekšnoteikumi pārejai uz augstāku līmeni
Smilškrāsas	atsevišķi bari	izdzīvošana, instinkti	arhaisks, instinktvīvs, automātisks	adaptācija	sevis kā personības apzināšanās, izpratne par cēloņu-seku likumsakarībām, apstākļi, kuros nepieciešams mijiedarboties ar citiem
Violetais	ciltis 	maģija, drošība, radnieciskas saites	maģisks, mistisks	nosacījuma refleksu attīstīšana (Pavlova suņa piemērs), treniņi	personības iezīmju parādīšanās, kas ir stiprākas par grupu, eksistences nišu sašaurināšanās
Sarkanais	impērijas 	vara, dominēšana, spēks	egocentrisks, ekspluatatorisks, dumpiniecisks, impulsīvs	iemācīties riebumu pret sāpēm, apziņas paplašināšana, ka pastāv arī citas taisnības	morāles varas apzināšanās, dzīves jēgas un mērķu meklēšana, tālejošu plānu rašanās
Zilais	piramīdas 	kārtība, draugs/ienaidnieks, patiesības spēks	absolūts, pazemīgs, autoritārs, nozīmīgs	patiesības izplatīšana par bailēm no neveiksmes, radošuma attīstīšana, robežu nojaukšana, sevis kā personības apzināšana	labākā varianta izvēle no alternatīviem variantiem, laimes meklēšana šajā dzīvē, varas kļūdu pamānīšana
Oranžais	deleģējošas 	autonomija, sasniegumi, sacensība, konkurence	materiālistisks, stratēģisks, ambiciozs, individuāls	mēģinājumu un kļūdu eksperimentāla metode, kolektīva vērtības apzināšana, cēloņu-seku apzināšanās	apziņa, ka materiālais laimi nenes, kolektīvisma jūtas jaunā pakāpē, nepatika pret konkurenci un nevienlīdzību

29 Спиральная динамика Грейвза. - <http://www.zeora.ru/spiral/>. - (Resursus apskatīts 23.11.2015.).

30 Эволюция ценностей: Теория Грэйвса и Спиральная динамика. - <http://nlping.ru/432CBFC3-F44FD-314CDA54->. - (Resursus apskatīts 23.11.2015.).

Zaļais	egalitāras 	piekrietoši, vienlīdzība, sadarbība, starppersonu saites	atbilstošs, personisks, jutīgs, plūrstilts	novērojumi, empīrisms, apziņas paplašināšana, cilvēka kā spilgtas individualitātes apzināšana	pārāk dārga kolektīvo lēmumu cenas apzināšanās, nepieciešamība konkurēt ar sistēmām, kas dod maz ieguldījumu sociālajās saistībās
Dzeltenais	interaktīvas 	pielietojams, integrācija, elastīga plūsma	sistēmisks, konceptuāls, ekoloģisks, elastīgs	visas sistēmas, sevis kā daļas apzināšana Visumā	kārtības meklēšana haosā, vadošo principu meklējumi, garīguma un fizikas likumu apvienošana
Tirkīz-zilais	globālas 	līdzpārdzīvojumus, harmonija, sinerģija, globāls redzējums	holistisks, globāls	transpersonālas apmācību metodes	„Globālais ciemats”, Gandija plurālistiskās harmonijas ideja, 21. gs. cilvēki, apziņa par Visumu kā vienotu veselumu

Raksts tapis kā ziņojums Juridiskās koledžas zinātniskās konferences ietvaros, šai sakarā ir interesanti paanalizēt Latvijas juridisko profesiju pārstāvjus. Izmantojot 1. tabulā apkopoto informāciju par spirāles dinamikas līmeņus raksturojošiem rādītājiem, var secināt, ka Latvijas juristi pamatā ir zilajā līmenī ar oranžā un dažbrīd sarkanā līmeņa darbības elementiem. Iespējams, ka nākotne piederēs zaļā vai dzeltenā līmeņa juristiem, kuriem ir labi saprotama zilā un oranžā līmeņa domāšana.

Secinājumi un priekšlikumi

Latvijas organizācijas, tieši tāpat kā visā pasaulē, atrodas dažādos attīstības līmeņos saskaņā ar spirāles dinamikas teoriju – valsts pārvalde, pašvaldības atrodas zilajā līmenī, kaut arī ir centieni to pacelt uz oranžo līmeni, bet augstais birokrātijas līmenis, attīstību ierobežojošā likumdošana, kopējās attīstības stratēģijas neesamība stabili notur valsts iestādes zilajā līmenī, kura dažbrīd strādā pat vēl ar sarkanā līmeņa metodēm. Cilvēktiesības, diskriminācijas aizliegums – šo jēdzienu izpratne un pielietošana dzīvē rada priekšnoteikumus arī tālākai attīstībai, t. i., jau uz zaļo līmeni.

Privātā biznesa sfērā ir sastopama daudz lielāka krāsu daudzveidība – no sarkanā līmeņa organizācijām līdz pat dzeltenā līmeņa organizācijām.

Mūsdienīgā organizācijā bez tradicionālajām personāla attīstības un apmācības metodēm izmanto arī koučingu, supervīziju, mentoringu u. c. metodes. Taču šobrīd nav izzināta neviena rezultatīvāka personāla attīstības metode kā koučings. Līdz ar to organizācijai, kura ir nolēmusi pacelt savu attīstības virzienu uz augstāku līmeni nekā līdz šim (pēc spirāles dinamikas), izmantojot visus priekšnoteikumus līmeņu nomaiņai, ieteicamākais ir koučings, jo tā ir vissaudzīgākā metode gan cilvēku, gan organizācijas attīstībai kopumā. Tāpat būtu ieteicams katrā uz attīstību vērstā organizācijā izveidot iekšējā kouča amatu, tādējādi paaugstinot katra darbinieka motivācijas līmeni, nostiprinot vērtību sistēmu, kā arī virzot uz tālāku attīstību gan organizāciju kopumā, gan katru indivīdu atsevišķi.

Ņemot vērā to, ka spirāles dinamika Latvijā ir maz pazīstama teorija, nākotnē plašs darba lauks būs psihologiem, koučiem u. c. speciālistiem, meklējot labākās metodes cilvēkresursu attīstīšanai, vispirms gan izpētot Latvijas darba tirgu un organizācijas šai jomā.

Spirāles dinamiku kā izziņas mehānismu var pielietot jebkurš interents, tādējādi uzlabojot savu izpratni par sabiedrību kopumā, organizāciju, kurā strādā, sarunu, darījumu partneri, arī izvēloties dzīves draugu. Izprotot līmeņu nomaiņas likumsakarību, indivīds spēj ātrāk pielāgoties nenovēršamajām pārmaiņām sevī un apkārtējā pasaulē.

Organizācijās pārmaiņu vadība ir personāla vadītāju, speciālistu rokās, tātad šie speciālisti būtu pirmie (blakus vadītājiem), kuriem ir nepieciešamas zināšanas par to, kā tieši strādāt ar cilvēkiem pārmaiņu procesos. Līdz ar to cilvēkresursu vadības studentiem augstskolās būtu ieviešams mācību priekšmets – koučings kā obligātais studiju kurss.

Tā kā mūsdienu sabiedrībā pārmaiņas ir pastāvīgākā lieta, arī evolūcija pa spirāles dinamikas līmeņiem ir neizbēgama. Līdz ar to nepieciešams mērķtiecīgi virzīties uz augstāku līmeni, izmantojot šobrīd pieejamās metodes – gan attīstīties pašam, gan ar izaugsmes treneru palīdzību.

Nākotnes organizācija ir pašvadoša, pašizglītojoša, viengabalaina, tai ir mērķi, kas virzīti uz evolūciju. Šādas organizācijas raksturojumu atrodam Frederika Lалу (*Frederic Laloux*) grāmatā „Atverot nākotnes organizācijas” (*Reinventing Organizations, 2014*).³¹ Tā ir arī sistēmiski integrāla sabiedrība un to, kā sasniegt jaunus spirāles dinamikas līmeņus, savos darbos apraksta Kens Vilbers (*Ken Wilber*), tostarp viens no populārākajiem ir „Īsa visa vēsture” (*A Brief History of Everything, 1996, 2001*).³²

31 Reinventing Organizations.- <http://www.amazon.com/Reinventing-Organizations-Frederic-Laloux/dp/2960133501>.- (Resurss apskatīts 24.11.2015.).

32 A Brief History of Everything.- <http://www.amazon.com/Brief-History-Everything-Ken-Wilber/dp/1570627401>.- (Resurss apskatīts 24.11.2015.).

СПИРАЛЬНАЯ ДИНАМИКА КАК МЕТОД КОУЧИНГА В УПРАВЛЕНИИ ПЕРСОНАЛОМ

Ключевые слова: *коучинг, парадигма, развитие персонала, руководство персоналом, синергия, спиральная динамика, ценности.*

Аннотация

Для существования любой организации и дальнейшего ее развития необходимы три вида ресурсов - финансовые, технологические и человеческие ресурсы. Человеческие ресурсы являются так называемыми „творческими активами”.

Предприятия ищут разные способы, как максимально использовать внутренний потенциал человека, внедряя всё новые методы развития персонала. Один из сравнительно новых методов в работе с персоналом, а так же для распознавания системы ценностей и изменения ценностной системы человека - это коучинг. Изменение ценностей ведёт к изменениям организации и страны в целом.

Развивая концепцию иерархии потребностей Абрама Маслоу, во второй половине прошлого столетия психолог Клэр Грейвз (*Clare W. Graves*), учитывая результаты множества экспериментов и статистических данных, сформулировал удивительную модель человеческих ценностей. Далее эту теорию развили Дон Бек (*Don E. Beck*) и Крис Кован (*Christopher Cowan*), которые создали новое направление в социальной психологии, назвав ее меметикой или спиральной динамикой, а в 1996 году уже вышла в свет книга „Спиральная динамика” (*Spiral Dynamics*).

В данный момент спиральная динамика интересует не только ученых, но и политиков, педагогов, руководителей, которые в ней находят удобный инструмент для решения ситуаций, касающиеся управления, обучения и развития персонала.

В основе спиральной динамики ценности человека и развитие его сознания. Уровни развития – как волны, а не конкретные типы человека.

Так как в основе того, как мыслит человек, его ценности, спиральная динамика характеризует не то, **что** думает человек, а - **как** он думает. Мысли человека развиваются постепенно от одного

уровня к другому, где существующий уровень служит основой для следующего.

В статье рассмотрено 8 уровней спиральной динамики– бежевый, фиолетовый, красный, оранжевый, зеленый, жёлтый, бирюзовый, дана характеристика взаимодействия уровней, определены существующие проблемы.

Поскольку в Латвии теория спиральной динамики мало известна, нет и научных исследований. Это может стать побуждением и основой исследовательской работы в будущем психологам, коучам и другим специалистам, стремящимся к разработке новых методов управления персоналом.

В статье дан анализ использования спиральной динамики в управлении человеческими ресурсами и развитии персонала методом коучинга.

Mg. iur. Aigars Sniedzītis

MANTISKA RAKSTURA STRĪDU RISINĀŠANAS IESPĒJAS PRASĪBAS TIESVEDĪBĀ

Atslēgvārdi: prasība, prasības pieteikums, pierādīšanas pienākums, atstāšana bez virzības, noilgums.

Latvijas Republikas tiesās visvairāk izskatāmie civiltiesiskie strīdi nereti ir saistīti ar mantiska rakstura jautājumu risināšanu, piemēram, parāda piedziņu, zaudējumu piedziņu vai uzturlīdzekļu piedziņu utt. Tā pirmās instances tiesās 2015. gadā tika saņemtas 19225 civillietas par zaudējumu un parāda piedziņu, kur neizskatītas uz gada sākumu bija 14612 civillietas, pie kopējā saņemto lietu skaita – 37085.¹

Lai lietas dalībnieki jeb strīdnieki varētu civillietā panākt sev vēlamu un taisnīgo rezultātu, nepieciešams ņemt vērā gan procesuālās, gan materiālās tiesību normas. Šī raksta pamatā ir Civilprocesa likums un te apskatīti jautājumi, kas, pēc autora domām, ir aktuāli un nozīmīgi mantiska rakstura strīdu risināšanā tiesā civilprocesuālā kārtībā. Tāpat tiks izmantota tiesu prakse un judikatūras atziņas, kas nodrošina procesuālo normu tulkošanu un pareizu piemērošanu praksē.

Mantiska rakstura strīdu risināšana parasti notiek prasības tiesvedības kārtībā, kas procesuāli dalās divās daļās, proti, ja mantiskas prasības summa, tai skaitā par darba algas un uzturlīdzekļu piedziņu, ir līdz 2100 eiro (ieskaitot), tad ir jāievēro prasības pieteikuma noformēšanas nianse, t. i., Maza apmēra prasības pieteikuma sastādīšana, kas norādītas Civilprocesa likuma 30.³ nodaļā, bet ja pamatsumma to pārsniedz, tad jāievēro 128. panta un 129. panta prasības.

Ja personu starpā pastāv mantiska rakstura jautājumi, kas labprātīgi nav atrisināti, tad tos var risināt arī izmantojot saistību piespiedi izpildīšanas brīdinājuma kārtībā procesu. Saskaņā ar Civilprocesa likuma 406.¹ panta pirmo daļu, saistību piespiedi izpildīšana brīdinājuma kārtībā pieļaujama maksājuma saistībās, kuras pamatotas ar dokumentu un kurām ir iestājies izpildes termiņš, kā arī maksājuma saistībās par tādas atlīdzības samaksu, kas nolīgta līgumā par preces piegādi, preces pirkumu vai pakalpojuma sniegšanu, ja šīs saistības ir pamatotas ar dokumentu un tām nav noteikts izpildes termiņš. Turklāt savu mērķi lietas dalībnieki var

1 TIS statistika.- https://tis.ta.gov.lv/tisreal?Form=TIS_STAT_O.- (Resurss apskatīts 29.02.2016.).

sasniegt arī saistību bezstrīdus piespiedu izpildīšanas kārtībā, kam Civilprocesa likumā ir noteikta sava procesuālā kārtība un īpatnības. Autors turpmāk rakstā nepieskarsies šiem institūtiem, bet veltīs uzmanību tieši prasības tiesvedībai, konkrēti, prasības tiesvedības vispārīgajām prasībām, principiem un civillietu ierosināšanas stadijai.

Raksta mērķis ir sniegt priekšlikumus procesuālo normu pilnveidošanai. Autors šai sakarā uzstāda uzdevumu – analizēt normatīvo regulējumu un tiesu praksi, ņemot vērā arī Civillietu departamenta judikatūru.

Civilprocesa likuma 1. pants noteic, ka katrai fiziskajai un juridiskajai personai ir tiesības uz savu aizskarto vai apstrīdēto civilo tiesību vai ar likumu aizsargāto interešu aizsardzību tiesā. Tādējādi jebkurai prasībai atbilstoši Civilprocesa likuma 1. panta noteikumiem jābūt vērstai uz konkrēta tiesību, interešu aizskārums vai apstrīdējuma novēršanu (*skat. Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2014. gada 30. maija lēmumu lietā Nr. SKC-1995/2014*).

Prasība kā procesuāls līdzeklis, ar kuru persona ierosina civiltiesiska strīda izskatīšanu, lai panāktu savu aizskarto vai apstrīdēto tiesību aizsardzību, sastāv no diviem elementiem – priekšmeta un pamata. Prasības priekšmets ir tās apstrīdētās tiesiskās attiecībās, kuras pastāv starp prasītāju un atbildētāju, kuru esamību vai neesamību prasītājs lūdz tiesu konstatēt, vienlaikus lūdzot aizsargāt savas aizskartās vai apstrīdētās tiesības vai ar likumu aizsargātās intereses.² Savukārt prasības pamatu veido apstākļi (juridiski fakti), ar kuriem tiesību normas hipotēze saista strīda pušu materiāltiesiskās attiecības esamību, grozīšanos vai izbeigšanos. Tie ir apstākļi, kas apliecina, ka atbildētājam iestājies noteiktu saistību izpildes pienākums, piemēram, jāatdod nauda, jāizpilda noteiktas darbības³ (*skat. arī Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2007. gada 12. decembra spriedumu lietā Nr. SKC-237, 2006. gada 15. novembra spriedumu lietā Nr. SKC-635*).

Kā norādījis dr. iur. V. Bukovskis, lai prasība būtu pamatota, nepieciešams, lai no vienas puses prasītājam būtu materiāla tiesība, kuras aizsardzību vai atjaunošanu viņš grib panākt, no otras puses, lai prasībai būtu iemesls, tātad, lai prasītāja tiesība būtu pārkāpta no atbildētāja puses. Tādēļ prasītājam, aprakstot lietas vēsturisko pusi, jānorāda:

- 1) prasības aktīvais pamats, t. i., prasītājam piederošās tiesības;
- 2) pasīvais pamats, t. i., atbildētāja darbība vai nolaidība, ar ko šīs tiesības traucētas.⁴

2 Civilprocesa likuma komentāri. I daļa (1.-28.nodaļa).- Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2011.- 321. lpp.

3 Turpat – 322. lpp.

4 Bukovskis V. Civilprocesa mācības grāmata.- Rīga: Autora izdevums, 1933.- 303. lpp.

Kā norādīts juridiskajā literatūrā, tad nenoliedzami prasītājs pats izvēlas personas, pret kurām celt prasību vai pretprasību, jo Civilprocesā darbojas dispozivitātes princips, saskaņā ar kuru persona ir tiesīga izmantot prasības tiesības pēc saviem subjektīviem ieskatiem, t. i., pusei pašai jāizlemj, vai tā vēlas un vai tai ir vajadzība vērsties tiesā, vai tomēr labāk paciest tiesību traucējumu.⁵

Prasījuma tiesības un prasības tiesības ir divi dažādi tiesību institūti. Prasības tiesība ir subjekta tiesība prasīt tiesas aizsardzību, un tā ir Satversmes 92. pantā nostiprināto personas pamattiesību uz tiesas aizsardzību elements.⁶ Turpretim prasījuma tiesība ir subjekta tiesība, kura tam rodas materiāltiesiska aizskārums rezultātā pret aizskārēju. Līdz ar to, kad subjekts izlieto savu prasības tiesību, tiesai ir jāpārbauda prasījuma tiesību esamība. Judikatūrā ir atzīts, ka prasījuma tiesību neesamība ir pamats prasības noraidīšana, bet ne tiesvedības izbeigšanai.

Civiltiesības jeb privāttiesības ir tiesību daļa, kas regulē līdztiesīgu daļībnieku jeb subjektu savstarpējās attiecības, „pretstatā civiltiesībām, kas noteic līdztiesīgu subjektu attiecības, publiskās tiesības regulē subordinācijas jeb pakļautības attiecības starp valsti vai ar valsts varas pilnvarām apveltītu subjektu un individu”.⁷ Tiesības uz savu tiesisko interešu aizsardzību tiesā nozīmē, ka valsts ikvienam garantē pieejamību tiesai, taču tajā pašā laikā valstij arī saglabājas tiesības noteikt kārtību, kādā šī pieejamība tiesai īstenojama.

Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2008. gada 9. maija sprieduma 8. punktā lietā Nr. 2007-24-01 norādīts: „Analizējot Satversmes 92. panta pirmo teikumu, Satversmes tiesa ir atzinusi, ka tajā minētais jēdziens *taisnīga tiesa* ietver divus aspektus, proti, taisnīga tiesa kā neatkarīga tiesu varas institūcija, kas izskata lietu, un taisnīga tiesa kā pienācīgs, tiesiskai valstij atbilstošs process, kurā šī lieta tiek izskatīta. Satversmes 92. pants paredz valstij gan pienākumu izveidot attiecīgu tiesu institūciju sistēmu, gan arī pienākumu pieņemt procesuālās normas, atbilstoši kurām tiesa lietas izskatītu kārtībā, kas nodrošinātu šo lietu taisnīgu un objektīvu izspriešanu (*skat., piemēram, Satversmes tiesas 2002. gada 5. marta sprieduma lietā Nr. 2001-10-01 secinājumu daļas 2. punktu un Satversmes tiesas 2007. gada 11. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2006-28-01 9. punktu*).

Tiesības uz taisnīgu tiesu nozīmē arī to, ka personai ir tiesības uz pieeju tiesai. Ja valstij ir pienākums izveidot neatkarīgas un objektīvas tie-

5 Civilprocesa likuma komentāri/ 3., papildin. izd.- Rīga: Tiesu nama aģentūra, 2006.- 214. lpp.

6 Rozenbergs J., Torgāns K. Prasības pieteikuma pieņemšanas pamats: 132. panta komentārs// Civilprocesa likuma komentāri. I daļa.- Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2011.- 329. lpp.

7 Balodis K. Ievads civiltiesībās.- Rīga: Zvaigzne ABC, 2007.- 20.- 21. lpp.

sas un pienākums nodrošināt virkni procesuālo garantiju, tad loģiski ir arī prasīt, lai personām tiktu nodrošināta pieeja tiesai un tās varētu izmantot šīs garantijas. Kā Satversmes tiesa jau ir norādījusi, tad iztiesāšanas procesa taisnīgumam nebūtu nozīmes, ja netiktu nodrošināta procesa pieejamība (*skat., piemēram, Satversmes tiesas 2003. gada 27. jūnija sprieduma lietā Nr. 2003-04-01 secinājumu daļas 1.1. punktu, Satversmes tiesas 2005. gada 17. oktobra sprieduma lietā Nr. 2005-07-01 6. punktu, Satversmes tiesas 2006. gada 14. marta sprieduma lietā Nr. 2005-18-01 8. punktu*).” Turklāt ir jāņem vērā tiesību doktrīnā atzīts, ka jautājumā par patiesības noskaidrošanu tiesa nekādā ziņā nav vienaldzīga skatītāja, kas pasīvi uztver to, ko puses ceļ tai priekšā, un pie tam tādā apgaismojumā, kādu apstākļiem piešķir viena vai otra puse. Gluži otrādi, lai gan pierādījumus iesniedz vai uz tiem atsaucas katra no pusēm, tiesai tomēr jāraugās uz tiem kritiski, jānoskaidro to objektīvā vērtība un jācenšas noskaidrot patiesos, faktiskos apstākļus, kam gala rezultātā jānovēd pie patiesības.⁸

Tiesību norma kā tāda nav prasības pamats. Turklāt tiesai nav saistošas prasītāja norādītās tiesību normas, t. sk. šo normu atreferējums. Tiesas uzdevums ir apstākļus, kas veido prasības pamatu (juridiskus faktus), saistīt ar materiālo tiesību normām, kuru hipotēzēs ir norādīti fakti, kas nosaka pušu apstrīdētās, aizskartās tiesības un tām atbilstošus pienākumus (*skat. Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2006. gada 15. novembra spriedumu lietā Nr. SKC-635, 2011. gada 11. maija spriedumu lietā Nr. SKC-196*). Tādējādi tiesa ne tikai ir tiesīga, bet tai ir pienākums konkrētajam gadījumam piemērot atbilstošas tiesību normas, kaut arī tās nesakrīt ar prasības pieteikumā uzrādītajām vai tajā vispār nav minētas (*skat. Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2013. gada 9. oktobra sprieduma lietā Nr. SKC-400/2013 7.3. punktu, un skat. Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2014. gada 31. marta spriedumu lietā Nr. SKC-5/2014*).

Šie secinājumi balstīti arī uz pirmskara Latvijā nodibinātajām atziņām, proti, ka likumu neaizrādīšana un pat nepareiza aizrādīšana neatņem prasītājam iespēju panākt taisnīgu tiesas aizsardzību, vēl vairāk tādēļ, ka *jura novit curia* – tiesai pašai jāzina likumi un jāpiemēro tie ne tikai pēc likuma burta, bet arī pēc likuma gara”.⁹

Neskatoties uz to, ka tiesai ir jāzina likumi, civilprocesu raksturo sacīkstes princips, kas nozīmē, ka pušu strīdīgās attiecības tiesa apspriež pēc tiem datiem, kurus puses iesniegušas tiesai, un vienīgi šie dati ir tiesai ne-

8 Bukovskis V. Civilprocesa mācības grāmata.- Rīga: Autora izdevums, 1933.- 332.- 333. lpp.

9 Turpat – 305. lpp.

pieciešamais procesuālais pierādījumu materiāls. Citiem vārdiem, puses ie-
vāc visu materiālu, bet tiesa ir pilnīgi pasīva – tā tikai pārbauda un novērtē šo
materiālu.¹⁰ Sacīkstes princips atbilst ekonomiskam darba sadalīšanas prin-
cipam. Katra puse savāc savu materiālu, bet tiesas pienākums – to objektīvi
novērtēt un pārbaudīt. Līdz ar to sacīkstes principam ir audzinoša nozīme,
tas mudina puses cīnīties, sacensties, rada personīgu iniciatīvu un enerģiju.
Visš tas ienes procesā dzīvību, kustību un sekmē patiesības atklāšanu.¹¹

Autors vēlētos vērst uzmanību, ka iesniedzot procesuālu dokumentu,
personai ir jānorāda uz apstākļiem un faktiem, kas pamato viņa prasījumu,
kā arī jāiesniedz par to atbilstošus pierādījumus, ko nereti lietas dalībnieki
neievēro. Atbilstoši Civilprocesa likuma 8., 9. un 10. pantam jāpierāda fak-
tiskie apstākļi, t. i., juridiskie fakti, bet ne tiesību normas pastāvēšana. (*skat.*
Augstākās tiesas Civillietu departamenta spriedumu lietā Nr. SKC-0132-14).
Civilprocesa likuma 193. panta piektās daļas trešais teikums paredz, ka iz-
ņēmuma veidā tiesa ir atbrīvota no izvērstas sprieduma motivēšanas, kad
atbildētājs pilnībā atzinis prasību. Proti, tā tiek atbrīvota no faktisko apstākļu
analīzes, bet motīvu daļā tai ir jānorāda, ka atzīšana pārbaudīta un pamatota
ar likumu vai citu normatīvo aktu. Respektīvi, lai arī vispārīgi prasības atzī-
šana atbrīvo prasītāju no pierādījumu iesniegšanas savas prasības pamatoju-
mam, tomēr šādas atzīšanas sekas nav automātiska prasības apmierināšana,
jo tiesai cita starpā *ex officio* jāpārlicinās vai konkrētais materiāltiesiskais
prasījums atbilst attiecīgās tiesību normas hipotēzē norādītajiem faktiem,
kas nosaka pušu apstrīdētās vai aizskartās tiesības.¹²

Tāpat, izvērtējot prasības atzīšanas iespējamās tiesiskās sekas, jāievēro, ka:

- par atzīšanas priekšmetu nevar būt publiskas tiesības, attiecībā uz kurām pusēm nav rīcības brīvības;
- atzīšana nevar radīt juridiskas sekas tur, kur akta publicitāte ir zināmas juridiskas attiecības esamības nosacījums, proti, ja tā ir pretrunā ar lietā iesniegtu publisku dokumentu (piemēram, zemesgrāmatu aktu);
- tiesai nav saistoša pušu kļūdaina tiesību normu iztulkošana, citiem vārdiem, apstāklim, ka viena puse atzīst par pareizu otras puses likuma iztulkojumu – nav nekādas nozīmes un tas neatbrīvo tiesu no pienākuma piemērot lietā attiecīgās normas, kaut arī katra no pusēm atzītu, ka lietai piemērojamas pretējās puses norādītās nepareizās normas;

10 Bukovskis V. Civilprocesa mācības grāmata.- Rīga: Autora izdevums, 1933.- 235. lpp.

11 Turpat – 234.- 235. lpp.

12 Civilprocesa likuma komentāri/ 3., papildin. izd. - Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006.- 32.lpp.

- atzīšana tiesā zaudē spēku, ja tā runā pretī fiziski neiespējamiem vai arī vispārēji zināmiem faktiem;
- ja prasība atzīta daļēji, tad tiesai jāizšķir jautājums, vai atzīšana ar atrunu neiznīcina vai nesamazina atzīšanas spēku¹³ (*skat. Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2014. gada 5. decembra spriedumu lietā Nr. SPC-0031-14*).

Autors uzskata, ka iesniedzot procesuālu dokumentu, katram faktam un apstāklim ir jābūt apstiprinājumam ar pielikumā pievienotajiem pierādījumiem, pārsvarā, rakstveida formā. Minētais norāda uz to, ka tiesu nesaista prasītāja viedoklis, ja tam lietā netiek gūts apstiprinājums, neskatoties uz to, ka atbildētājs atzīst prasību. Praksē plaši ir izplatīts prasītāja viedoklis, ka viņam nav jāpierāda prasījums, ja atbildētājs nav sniedzis iebildumus pret celto prasību, tai skaitā nepiedalās tiesas sēdē, kas neatbilst procesa būtībai un jēgai. Autora ieskatā būtu jāpapildina Civilprocesa likuma 96. panta piektā daļa ar teikumu sekojošā redakcijā: „*Pušu neesamība tiesas sēdē un/vai atbildētāja paskaidrojumu neiesniegšana līdz tiesas sēdei un tiesas sēdē nav uzskatāma par atbrīvojumu no pierādīšanas pienākuma*”, tādējādi izsakot 96. panta piekto daļu kopumā sekojoši: „*Pusei nav jāpierāda fakti, kurus šajā likumā noteiktajā kārtībā nav apstrīdējusi otra puse. Pušu neesamība tiesas sēdē un/vai atbildētāja paskaidrojumu neiesniegšana līdz tiesas sēdei un tiesas sēdē nav uzskatāma par atbrīvojumu no pierādīšanas pienākuma*”. Minētais nodrošinātu procesuālo stabilitāti un noteiktību pierādījumu iesniegšanas un pierādīšanas pienākumam, kas nevarētu atbrīvot (pēc autora domām nepamatoti) prasītājus no savu pienākumu pildīšanas, kas paātrinātu lietu izskatīšanu un papildus pierādījumu iesniegšana nebūtu par pamatu lietas atlikšanai.

Ņemot vērā Civilprocesa likuma modernizāciju, nolūkā panākt lietu ātrāku un taisnīgāku izskatīšanu, likumdevējs ir uzlicis par pienākumu visus savus pierādījumus iesniegt kopā ar prasības pieteikumu vai paskaidrojumiem, neskatoties uz to, ka Civilprocesa likuma 93. panta trešā daļa nosaka 14 dienu termiņu pirms tiesas sēdes. Atkāpe no šīs prasības ir tikai izņēmumu kārtībā, kad tam ir objektīvi iemesli. Diemžēl atkāpšanās no ierastās kārtības, kad sāk nopietni piedomāt pie savu prasījumu pamatošanas un iebildumu iesniegšanas, sagādā grūtības gan juridiskām un fiziskām personām, gan viņu pārstāvjiem.

Autors vēlas norādīt, ka Civilprocesā darbojas patiesības paušanas pienākuma princips, kur Civilprocesa likuma 9.¹ pants noteic, ka puses,

13 Bukovskis V. Civilprocesa mācības grāmata. - Rīga: Autora izdevums, 1933.- 370.- 380. lpp.

trešās personas un pārstāvji pārstāvam vārdā sniedz tiesai patiesas ziņas par faktiem un lietas apstākļiem. Arī Civilprocesa likuma 73.¹ panta pirmā daļa nosaka, ja lietas dalībnieks negodprātīgi izmanto savas tiesības vai negodprātīgi pilda savus pienākumus, tajā skaitā sniedz tiesai apzināti nepatiesas ziņas par faktiem un lietas apstākļiem vai apzināti ar darbību vai bezdarbību novilcina lietas vai jautājuma izskatīšanu, tiesnesis izsaka lietas dalībniekam brīdinājumu vai uzliek naudas sodu līdz 800 eiro, kas ļauj tiesai reaģēt uz lietas dalībnieku negodprātīgo rīcību. Pēc autora domām, iepriekš norādīto normu ieviešana Civilprocesa likumā dod iespēju tiesai sodīt negodprātīgus lietas dalībniekus, kā arī šis regulējums nedaudz disciplinē. Tāpat no praktiskās pieredzes var teikt, ka sods ir neizbēgams un nav iespējama vieglprātīga attieksme pret lietu, tiesvedību un arī tiesu.

Te nepieciešams norādīt, ka pierādījumu iesniegšanas vispārīgajai kārtībai ir arī atkāpes, proti, Civilprocesa likuma 93. panta otrā daļa un 112. panta pirmā daļa nosaka kārtību pierādījumu izprasīšanai, ja tos nevar iegūt lietas dalībnieki. Minētais regulējums ļauj pierādījumus izprasīt arī tiesai. Jāatzīmē, ka tikai bērna interesēs tiesnesis vai tiesa pati var pieprasīt pierādījumus pēc savas iniciatīvas, kas norāda uz to, ka civillietā ir piemērojams arī objektīvās izmeklēšanas princips, kas ir raksturīgs pārsvarā administratīvajam procesam. Citos gadījumos, ja tam nav objektīvs pamats, tiesai nav pienākuma izprasīt pierādījumus. Nereti lietas dalībnieki, izsakot šādus lūgumus, vēlas iekonomēt līdzekļus, jo tiesa pierādījumus iegūst bez maksas, bet lietas dalībniekiem tie var būt maksas pakalpojumi, piemēram, pierādījumu izprasīšana no arhīviem, zemesgrāmatas nodaļas, kā arī no citiem publiskiem reģistriem utt.

Minētais norāda uz to, ka civilprocesā darbojas noteikta kārtība pierādījumu iegūšanā un iesniegšanā tiesai vai lūguma izteikšanai tiesai par pierādījumu izprasīšanu. Atbilstoši Civilprocesa likuma 8. panta pirmajai daļai, tiesa noskaidro lietas apstākļus, pārbaudot pierādījumus, kuri iegūti likumā noteiktajā kārtībā. Ja lietā tiek konstatēts, ka pierādījumi ir viltoti, tad tos var lūgt tiesai izslēgt no pierādījumu klāsta, proti, iesniedzot pieteikumu par pierādījumu viltojumu. Nereti praksē tiek apstrīdēti lietas dalībnieku paraksti uz aizdevuma līguma vai parādzīmes, kā arī dažādi uzraksti par naudas saņemšanu vai atdošanu, kuru noskaidrošanai ir nepieciešamas speciālas zināšanas un ir nosakāmas ekspertīzes lietā. Ja tiek atzīts, ka dokumenti ir viltoti un ir pamats uzskatīt, ka kāds no lietas dalībniekiem to veicis, tad var tikt ierosināts arī kriminālprocess, tai skaitā, tas var notikt arī pēc tiesas pieņemtā blakus lēmuma paziņošanas tiesībsargājošajām iestādēm.

Civilprocesa likuma 203. panta trešajā daļā noteikts, ka pēc sprieduma stāšanās likumīgā spēkā, lietas dalībnieki, kā arī viņu tiesību pārņēmēji nav tiesīgi citā procesā apstrīdēt tiesas nodibinātos faktus, kā arī no jauna celt tiesā prasību par to pašu priekšmetu un uz tā paša pamata, izņemot šajā likumā noteiktos gadījumus. Minētā panta piektajā daļā noteikts, ka spriedumam, kas stāties likumīgā spēkā, ir likuma spēks, tas ir obligāts un izpildāms visā valsts teritorijā, un to var atcelt tikai likumā noteiktajos gadījumos un kārtībā. Nereti lietas dalībnieki neizprot šo regulējumu un vēlas atkārtoti risināt strīdu starp pusēm par to pašu priekšmetu un pamatu. Šobrīd tiesai ar Tiesu informācijas sistēmas palīdzību ir iespējams izsekot, vai kāds jau iepriekš nav iesniedzis līdzīgu procesuālu dokumentu un novērst tādu rīcību nepieņemot prasības pieteikumu. Ir svarīgi norādīt, ka tiesību normu izpratnē likumīgā spēkā stāties tiesas spriedums ir saistošs, obligāts un izpildāms attiecīgās civillietas dalībniekiem. Turklāt tā objektīvās robežas attiecas ne tikai uz pašiem izspriestajiem prasījumiem, bet arī uz tiesas nodibinātajiem faktiem, kas pamato šos prasījumus.¹⁴

Spriedumam, kas stāties likumīgā spēkā, ir prejudiciāla nozīme attiecībā uz citiem spriedumiem, kuri tiek taisīti vēlāk citās civillietās. To paredz arī likuma „Par tiesu varu” 16. panta trešā daļa, kas nosaka, ka likumā noteiktajā kārtībā spriedums ir saistošs tiesai, izskatot citas lietas, kas saistītas ar šo lietu. Minētais akcentē to, ka lietas dalībniekiem ir pienākums apstrīdēt lietā nodibinātos faktus un apstākļus, pretējā gadījumā ir uzskatāms, ka tie ir patiesi, kaut lietas dalībnieks tam nepiekrīt. Piemēram, ja vīrietis ir informēts par to, ka viņš nav bērna tēvs un pat tiesas sēdē pie laulības šķiršanas to apstiprina, tad viņam ir tiesības celt prasību par paternitātes apstrīdēšanu, bet ja viņš to nedara vai mēģina darīt nokavēti, nereti, kad tiek celta prasība par uzturlīdzekļu piedziņu, tad likumīgi tiek pieņemts, ka šim vīrietim ir pienākums maksāt uzturlīdzekļus, jo tiek uzskatīts par likumīgu tēvu, kaut nav bioloģisks tēvs.

Vēl viens institūts, kas var ietekmēt fizisku vai juridisku personu, ir nolīgums, par ko konkrētāk tiks izteikts autora viedoklis raksta turpinājumā.

Vienīgais pamats spēkā stājušos sprieduma atcelšanai un strīda pārskatīšanai ir jaunatklātie apstākļi, kuru prasības un kārtība noteikta Civilprocesa likuma 59. nodaļā, kā arī, pamatojoties uz Civilprocesa likuma 60. nodaļas „Lietu jauna izskatīšana sakarā ar būtiskiem materiālo un procesuālo tiesību normu pārkāpumiem” nosacījumiem.

14 Civilprocesa likuma komentāri. I daļa (1.–28. nodaļa).- Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2011.-439. lpp.

Praksē maz izmantota ir Civilprocesa likuma 60¹. nodaļa „Lietas jauna izskatīšana sakarā ar nolēmuma pārskatīšanu Eiropas Savienības tiesību normās paredzētajos gadījumos”, kur lietas jaunu izskatīšanu sakarā ar nolēmuma pārskatīšanu var ierosināt atbildētājs, pamatojoties uz Eiropas Parlamenta un Padomes 2004. gada 21. aprīļa regulas (EK) Nr. 805/2004, ar ko izveido Eiropas izpildes rīkojumu neapstrīdētiem prasījumiem (turpmāk – Eiropas Parlamenta un Padomes regula Nr. 805/2004), 19. pantu, Eiropas Parlamenta un Padomes regulas Nr. 861/2007 18. pantu, Eiropas Parlamenta un Padomes regulas Nr. 1896/2006 20. pantu vai Padomes 2008. gada 18. decembra regulas (EK) Nr. 4/2009 par jurisdikciju, piemērojamiem tiesību aktiem, nolēmumu atzīšanu un izpildi un sadarbību uzturēšanas saistību lietās (turpmāk – Padomes regula Nr. 4/2009) 19. pantu. Te jāsaaka, ka iepriekš minētie institūti ir plaši izplatīti praksē.

Lai persona varētu risināt kādu strīdu tiesā, vispirms jānosaka tā izskatīšanas iespējas, proti, strīda pakļautība. Judikatūrā ir atzīts, ka pakļautība ir civillietu izskatīšanas un izlemšanas kompetences sadalījums starp dažādām subjektīvo civiltiesību aizsardzības institūcijām, tādēļ ir svarīgi precīzi noteikt katras institūcijas kompetenci civillietu izskatīšanā, respektīvi, kurai institūcijai ir pienākums izskatīt konkrētā veida strīdu. Tas ir pakļautības noskaidrošanas jautājums.

Latvijas tiesām pakļautās civillietas nosaka Civilprocesa likums. Civillietu pakļautības ierobežojumi var būt noteikti ar Latvijai saistošām starptautiskām konvencijām vai Latvijas noslēgtiem līgumiem ar attiecīgām ārvalstīm par savstarpējo tiesisko palīdzību un sadarbību.

Sabiedriskajās attiecībās var būt arī cita rakstura strīdi, tostarp par iespējamiem tiesību vai interešu tiesību aizskārumiem administratīvajās attiecībās vai kriminālprocesa virzības gaitā. Tie nav risināmi civilprocesa kārtībā.¹⁵ Juridiskajā literatūrā tiek atzīts, ka tiesisko attiecību vai tiesību normas dabu iespējams noskaidrot, atbildot uz jautājumiem:

- 1) vai nav kāda strīdu atrisinoša norma;
- 2) vai tiesības tiek izmantotas kā izņēmuma tiesības vai arī tās var īstenot jebkurš (subjektu teorija);
- 3) kādās interesēs un ar kādu mērķi tiek īstenota tiesību norma (interesu teorija);
- 4) vai puses ir līdztiesīgas vai pakļautas viena otrai (pakļautības teorija).¹⁶

15 Civilprocesa likuma komentāri. I daļa (1.-28.nodaļa).- Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2011.- 497. lpp.

16 Briede J. Administratīvais akts.- Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2003.- 98. lpp.

Judikatūrā ir atzīts, ka prasības tiesības pieder pie cilvēka pamattiesībām uz tiesas aizsardzību, kas nostiprinātas Satversmes 92. pantā un Civilprocesa likuma 1. pantā, kura pirmā daļa paredz vispārēju principu, ka katrai personai ir tiesības uz savu aizskarto vai apstrīdēto civilo tiesību vai ar likumu aizsargāto interešu aizsardzību tiesā. Tomēr tas nenozīmē, ka tiesai ir pienākums pieņemt un izspriest pēc būtības jebkuru pieteikumu, jo saskaņā ar Civilprocesa likuma 23. panta pirmo daļu tiesai prasības tiesvedības kārtībā pakļauti visi civiltiesiskie strīdi. Pieņemot pieteikumu tiesā, jāvērtē, vai prasības pieteikumā aprakstītie apstākļi atbilst civiltiesiska strīda raksturam (*skat. Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2015. gada 17. jūlija lēmumu lietā Nr.SKC-2365/2015*).

Jautājums par lietu pakļautību tiesai civilprocesuālā kārtībā ir aktuāls un nozīmīgs, par ko norāda tiesu atteikumu lēmumi pieņemt procesuālus dokumentus, kas rakstā tiks apskatīti tālāk. Civilprocesa likuma 132. panta pirmā daļa nosaka, ka tiesnesis atsakās pieņemt prasības pieteikumu, ja:

- 1) strīds nav pakļauts tiesai;
- 2) prasību cēlusi persona, kurai nav prasības tiesību;
- 3) puses likumā noteiktajā kārtībā vienojušās par strīda nodošanu izskatīšanai šķīrējtiesā, izņemot gadījumu, kad tiesā iesniegts prasības pieteikums par šķīrējtiesas līguma atzīšanu par spēkā neesošu;
- 3¹) puses likumā noteiktajā kārtībā vienojušās par strīda risināšanu, izmantojot mediāciju, un nav iesniegti pierādījumi par to, ka priekšlikums risināt strīdu, izmantojot mediāciju, ir noraidīts vai mediācijas līgums nav noslēgts, vai mediācija izbeigusies, nepanākot vienošanos Mediācijas likumā noteiktajā kārtībā;
- 4) tās pašas vai citas tiesas tiesvedībā ir lieta par strīdu starp tām pašām pusēm, par to pašu priekšmetu un uz tā paša pamata;
- 5) strīdā starp tām pašām pusēm, par to pašu priekšmetu un uz tā paša pamata ir likumīgā spēkā stājies tiesas spriedums vai lēmums izbeigt tiesvedību sakarā ar prasītāja atteikšanos no prasības vai pušu izlīguma apstiprināšanu;
- 6) lieta nav piekritīga šai tiesai;
- 7) prasītājs nav ievērojis attiecīgo lietu kategorijai noteikto lietas iepriekšējās ārpus tiesas izskatīšanas kārtību vai nav veicis likumā noteiktos pasākumus, lai noregulētu strīdu ar atbildētāju līdz prasības celšanai;
- 8) prasības pieteikumu iesniegusi persona, kurai nav civilprocesuālās rīcības spējas;

- 9) no prasības pieteikumam pievienotās pilnvaras vai cita dokumenta neizriet pilnvarojums pārstāvim celt šādu prasību;
- 10) prasības pieteikumam nav pievienota pilnvara vai cits dokuments, kas apliecina pārstāvja pilnvarojumu celt prasību.

Tā, piemēram, tiesas tiesnese, izskatot jautājumu par SIA prasības pieteikuma pieņemšanu un civillietas ierosināšanu prasībā pret Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistru par Latvijas Uzņēmumu reģistra 2015. gada 13. augusta lēmuma Nr. 1 – 5/104 atcelšanu, uzliekot par pienākumu Uzņēmumu reģistram veikt izmaiņu ierakstīšanu Komercreģistrā, noskaidroja, ka prasības pieteikumu jāatsaka pieņemt turpmāk norādīto apstākļu dēļ. Saskaņā ar Civilprocesa likuma 23. panta pirmo daļu visi civiltiesiskie strīdi ir pakļauti tiesai, ja likumā nav noteikts citādi.

Taču, Civilprocesa likuma 23. panta otrajā daļā noteikts, ka jautājumu par strīda pakļautību izšķir tiesa vai tiesnesis. Ja tie atzīst, ka strīds nav pakļauts tiesai, lēmumā jānorāda iestāde, kuras kompetencē ietilpst strīda izšķiršana. No prasības pieteikumam pievienotās Latvijas Uzņēmumu reģistra minētā lēmuma kopijas redzams, ka lēmums, saskaņā ar likuma „Par Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistru” 19. pantu, Administratīvā procesa likuma 188. panta pirmo daļu, 189. panta pirmo daļu, pārsūdzams Administratīvajā rajona tiesā. Pārbaudot prasības pieteikumu kopsakarā ar Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistra 2015. gada 13. augusta lēmumu Nr.1 – 5/104, tiesnese konstatē, ka prasītāja apstrīd valsts tiešās pārvaldes iestādes pieņemtu lēmumu, kas attiecināms uz publisko tiesību sfēru.

Citā lietā persona A cēlusi tiesā prasību pret Valsts ieņēmumu dienestu, kurā lūdz apturēt iestādes izdotā administratīvā akta darbību. Iepazinies ar prasības pieteikumu, tiesnesis nolēma, ka to ir jāatsaka pieņemt saskaņā ar Civilprocesa likuma 132. panta pirmās daļas 1. punktu, kurā ir noteikts, ka tiesnesis atsakās pieņemt prasības pieteikumu, ja strīds nav pakļauts tiesai. Minētajā lēmumā tiesnesis norādīja, ka Administratīvā procesa likuma 77. panta pirmajā daļā noteikts, ka iesniegumu par administratīvā akta apstrīdēšanu iesniedz rakstiski vai mutvārdos iestādei, kura izdevusi šo aktu. Ja iesniegums izteikts mutvārdos, iestāde tūlīt to rakstveidā dokumentē un iesniedzējs paraksta.

Minētā likuma 80. panta pirmā daļa nosaka, ka iesniegums par administratīvā akta apstrīdēšanu aptur tā darbību no dienas, kad iesniegums saņemts iestādē, izņemot gadījumus, kas paredzēti šā likuma 360. panta otrajā un trešajā daļā, kā arī gadījumos, kad iesniegumu iesniedzis labvēlīga administratīvā akta adresāts, lai panāktu vēl labvēlīgāka administra-

tīvā akta izdošanu, vai ja iesniegums iesniegts par vispārīgo administratīvo aktu. No minētajām tiesību normām izriet, ka pamats administratīvā akta darbības apturēšanai ir iesniegums par tā apstrīdēšanu, kuru iesniedz rakstiski vai mutvārdos iestādei, kura izdevusi šo aktu Administratīvā procesa likumā noteiktajā kārtībā, nevis ceļot prasību tiesā civilprocesuālajā kārtībā.

2016. gada 19. janvārī tiesā tika saņemts personas A prasības pieteikums prasībā pret personu B par dzīvesvietas deklarēšanas anulēšanu. Arī šajā gadījumā tiesnese nolēma, ka ir pamats atteikt pieņemt prasības pieteikumu, saskaņā ar Civilprocesa likuma 132. panta pirmās daļas 6. punktu, kas nosaka, ka tiesnesis atsakās pieņemt prasības pieteikumu, ja lieta nav piekritīga šai tiesai. Minētajā lēmumā tika norādīts, ka atbilstoši Dzīvesvietas deklarēšanas likuma 7. panta pirmajai daļai, dzīvesvietas deklarēšanas iestādes ir attiecīgās pašvaldības, to iestādes vai Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde. Saskaņā ar minētā likuma 12. pantu ziņas par deklarēto dzīvesvietu iestāde anulē, ja:

- 1) dzīvesvietas deklarētājs, viņa likumiskais pārstāvis, vai dzīvesvietas deklarētāja vai viņa likumiskā pārstāvja pilnvarota persona, deklarējot dzīvesvietu, sniegusi nepatiesas ziņas;
- 2) attiecīgajai personai nav tiesiska pamata dzīvot deklarētajā dzīvesvietā.

Dzīvesvietas deklarēšanas jautājumi nav pakļauti skatīšanai vispārējās jurisdikcijas tiesai. Dzīvesvietas deklarēšanas likuma 15. pants nosaka uzraudzību, lēmumu apstrīdēšanu un pārsūdzēšanu, proti, panta otrā daļa nosaka, ka iestādes amatpersonas lēmumu var apstrīdēt pašvaldības domes noteiktai augstākai pašvaldības iestādei (amatpersonai), bet, ja tādas nav, – pārsūdzēt tiesā Administratīvā procesa likumā noteiktajā kārtībā.

Augstākas iestādes (amatpersonas) lēmumu var pārsūdzēt tiesā Administratīvā procesa likumā noteiktajā kārtībā. Saskaņā ar panta trešo daļu Pārvaldes amatpersonas lēmumu var apstrīdēt Pārvaldes priekšniekam, bet Pārvaldes priekšnieka lēmumu – pārsūdzēt tiesā Administratīvā procesa likumā noteiktajā kārtībā. Administratīvā procesa likuma 103. panta pirmajā daļā noteikts, ka administratīvā procesa tiesā būtība ir tiesas kontrole pār iestādes izdota administratīvā akta vai iestādes faktiskās rīcības tiesiskumu. No minētajās tiesību normās noteiktā secināms, ka jebkuras darbības, kas saistītas ar deklarētās dzīvesvietas anulēšanu, iestāde veic administratīvi tiesisko attiecību ietvaros un strīda izskatīšana nav pakļauta vispārējās jurisdikcijas tiesai.

Civilprocesa likuma 132. panta pirmās daļas 2. punkts paredz, ka tiesnesis atsakās pieņemt prasības pieteikumu, ja prasību cēlusi persona, kurai nav šo prasības tiesību. Lietā Nr. 3-10/0046 (*SKC-1511/2014*), kurā tiesas lēmums par atteikumu pieņemt prasības pieteikumu bija pamatots ar CPL 132. panta pirmās daļas 2. punktu, Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departaments 2014. gada 31. janvāra lēmumā norādīja: „Lai noskaidrotu, vai personai ir prasījuma tiesības, tiesai ir jāvadās no prasības pieteikumā norādītajiem apstākļiem, ar kuriem prasītājs pamato savu prasījumu, un pierādījumiem, kas to apstiprina. Kā atzīts tiesību doktrīnā, tas nozīmē, ka prasības (sūdzības) pamatotībai jābūt argumentētai un konkrētai, atspoguļojot tās apstrīdētās tiesības, tiesiskās attiecības, kuras pastāv starp prasītāju un atbildētāju un kuru esamību vai neesamību prasītājs lūdz konstatēt, vienlaicīgi lūdzot aizsargāt savas aizskartās vai apstrīdētās tiesības vai ar likumu aizsargātās intereses, kā arī norādot tos juridiskos faktus, ar kuriem attiecīgās tiesību normas hipotēze saista strīda pušu tiesiskās attiecības esamību, grozīšanos vai izbeigšanos”.¹⁷

Raksta turpinājumā autors vēlētos pievērsties noilguma institūtam un aktuālajai tiesu praksei, kas ir radījušas un arvien rada neskaidrības tiesas procesā. Proti, Saeima 2008. gada 18. decembrī pieņēma grozījumus Komerclikumā, papildinot likumu ar D daļu „Komercdarījumi”, kas stājās spēkā 2010. gada 1. janvārī, ar mērķi veicināt komercietisko apgrozību, nodrošinot vienkāršību un ātrumu komercdarījumu noslēgšanā un izpildē.

Komerclikuma XX sadaļas „Komercdarījumu vispārīgie noteikumi” 388. pantā definēts komercdarījumu jēdziens, proti, komercdarījumi ir komersanta tiesiskie darījumi, kas saistīti ar komercdarbību. Komerccarbība Komerclikuma 1. panta izpratnē ir atklāta saimnieciskā darbība, kuru savā vārdā peļņas gūšanas nolūkā veic komersants. Tādējādi komercdarījuma obligāta pazīme ir darījuma dalībnieka piederība komersantu lokam. Ja abi komercdarījuma dalībnieki ir komersanti, tas ir divpusējs darījums un šai gadījumā piemērojami Komerclikuma noteikumi par komercdarījumiem.

Tomēr Komerclikuma 389. pants pieļauj arī vienpusējus komercdarījumus, kuros tikai viens no dalībniekiem ir komersants. Vienpusējos darījumos būtiska nozīme ir tam, kādas tiesību normas piemērojamas tam darījuma dalībniekam, kurš nav komersants. Komerclikuma 389. pants noteic, ka darījumā, kas ir komercdarījums tikai vienam darījuma dalībniekam,

17 Civilprocesa likuma komentāri. I daļa (1.-28.nodaļa).- Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2011.-321.-322. lpp.

noteikumi par komercdarījumiem ir vienlīdz piemērojami arī pārējiem, ciktāl normatīvajos aktos patērētāju tiesību aizsardzības jomā vai citos likumos nav noteikts citādi.

Lai atzītu starp pusēm pastāvošās tiesiskās attiecības par komercdarījumu, vispirms jākonstatē, ka vismaz viens no darījuma dalībniekiem ir komersants. Komerclikums definē komersantu kā „komercreģistrā ierakstītu fizisko personu (individuālo komersantu) vai komercsabiedrību (personālsabiedrību un kapitālsabiedrību)” (*skat. Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2016. gada 4. marta spriedumu lietā Nr. SKC-40/2016*).

Normatīvais regulējums uzliek par pienākumu tiesai vērtēt vai atbildētājs nav uzskatāms par patērētāju un vai šeit nav piemērojams Patērētāju tiesību aizsardzības likums. Līdz ar to, vērtējot noslēgtos darījumus un no tiem izrietošās tiesiskās sekas, kas saista līgumslēdzēja puses, piemērojams patērētāju tiesību aizsardzības tiesiskais regulējums.

Turklāt Eiropas Kopienu tiesa vairākkārt ir norādījusi, ka valsts tiesai pēc savas ierosmes jāatklāj līguma noteikumu negodīgums un tas jāizlīdzina. Uzdevums, kas valsts tiesām attiecīgajā jomā dots saskaņā ar Savienības tiesībām, nenozīmē vien pilnvaras lemt par attiecīgo līguma noteikumu negodīgumu, bet arī pienākumu šo jautājumu vērtēt pēc savas ierosmes, ja tās rīcībā ir vajadzīgais juridiskais un faktiskais pamatojums (*skat. Eiropas Kopienu tiesas 2012. gada 14. jūnija spriedumu lietā Nr. C-618/10, 2013. gada 21. februāra spriedumu lietā Nr. C - 472/11, 2013. gada 30. maija spriedumu lietā Nr. C-488/2011, 2014. gada 17. jūlija spriedumu lietā Nr. C-169/2014*).

Saskaņā ar Patērētāju tiesību aizsardzības likuma 1. panta trešo punktu par patērētāju ir atzīstama fiziskā persona, kas izsaka vēlēšanos iegādāties, iegādājas vai varētu iegādāties vai izmantot preci vai pakalpojumu nolūkam, kurš nav saistīts ar tās saimniecisko vai profesionālo darbību. Jēdzienu *fiziskās personas saimnieciskā darbība un fiziskās personas profesionālā darbība* skaidrojums sniegts likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 11. panta 1.¹ un 1.² daļā, proti, par fiziskās personas saimniecisko darbību ir uzskatāma jebkura darbība, kas vērsta uz preču ražošanu, darba izpildi, tirdzniecību un pakalpojumu sniegšanu par atlīdzību.

Saimnieciskā darbība ietver arī ar uzņēmuma līguma izpildi saistīto darbību, profesionālo darbību, nekustamā īpašuma apsaimniekošanu, komercaģenta, māklera un individuālā komersanta darbību utt., savukārt, profesionālā darbība ir jebkura neatkarīga profesionālo pakalpojumu sniegšana ārpus darba tiesiskajām attiecībām.

Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departaments 2012. gada 26. oktobra spriedumā (*lieta Nr. SKA-475/2012*) norādījis, ka saimnieciskās darbības konstatēšanas kritēriji ir darījumu ekonomiskā būtība (nekustamie īpašumi iegūti ar nolūku tos vēlāk atsavināt un gūt peļņu), regularitāte (īpašumu pārdošana ir sistemātiska) un apjoms (tiek pārdoti vairāki īpašumi). Turklāt šie kritēriji ir vienlīdz svarīgi, tāpēc darījumus var atzīt par veiktiem saimnieciskās darbības ietvaros tikai tad, ja tie atbilst visiem minētajiem kritērijiem. Tas ir pašsaprotami, ka ne visas fiziskas personas ir atzīstamas par patērētājiem, tādējādi, iepriekš minētie definējumi atklāj patērētāja būtību, kas jāņem vērā gan lietas dalībniekiem, gan tiesai.

Juridiskajā literatūrā tiek atzīts: „Prekluzīvs termiņš ir subjektīvo tiesību izbeidzošs termiņš, kas aprobežo attiecīgās tiesības pastāvēšanu laikā. Prekluzīvam termiņam pakļautā tiesība jau no tās izcelšanās brīža rodas tikai uz zināmu, aprobežotu laiku. Tāpēc gadījumā, ja šāda termiņa noteicējuma laikā minētā tiesība netiek atbilstošā veidā izlietota, tā pati par sevi izbeidzas ar prekluzīva termiņa noteicējumu”.¹⁸

„Zinātne un tiesu prakse noteikti atšķir noilgumu (*Verjährung, давность, prescription*) no preklusīvā termiņa (*Fallfrist, Ausschlussfrist, Legalbefristung, Legalfrist, Notfrist, délai, decadenza*). Ne vienmēr un ne visur ir iespējams droši pazīt, vai likumdevējs nācis skaidrībā par noilguma un preklusīvā termiņa jēdzienu loģisko un juridisko pretstatu. No tīri dogmatiskā viedokļa jāatzīst, ka laika ziņā norobežotās tiesības (t.i. preklusīvam termiņam padotas tiesības) jau no paša sava nodibināšanās (izcelšanās) tiek radītas tikai uz zināmu norobežotu laiku un viņas pašas par sevi izbeidzas galīgi un pēc būtības ar šī laika noteicēšanu. Ar preklusīvo termiņu izbeidzas pašas tiesības, bet ne tikai prasījums. Tādēļ preklusīvais termiņš tiesai jāievēro *ex officio*, neatkarīgi no atbildētāja celtām ierunām. Preklusīvais termiņš sāk tecēt neatkarīgi noprasiņuma vai prasības nativitātes (kā no subjektīva, relatīva momenta), bet parasti atkarājas no kāda objektīvi un absolūti noteicama momenta, kuru nosaka vai nu tieši likumi, vai – likuma robežās – tiesa. Tīrie preklusīvie termiņi nepieļauj ne apturēšanu, ne pārtraukšanu. Turpretim noilgums atzīstams tikai tur, kur prasījums (bet ne visur arī tiesības) pazūd sakarā ar tā neizlietošanu zināmā laikā. Tādēļ par noilgumu nevar runāt tur, kur tiesības izbeidzas tādēļ, ka tiesiskā iekārta piešķir viņām spēku no paša sākuma tikai uz noteiktu laiku. Noilgums stājas pretim prasījumam vai tiesībām, kuras pašas par

18 Kalniņš E. Privāttiesību teorija un prakse: Raksti privāttiesībās.- Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005.- 300. lpp.

*sevi, pēc savas tendences, pēc savas nodibināšanas un izcelšanās nav laika ziņā aprobežotas, bet tiek radītas un ir spēkā – principā – no paša sākuma taisni uz neaprobežotu laiku. Preklusīvais termiņš un noilgums no otras puses skaita termiņa sākumu no dažādiem momentiem”.*¹⁹

Komerclikuma 406. pants noteic, ka no komercdarījuma izrietoši prasījumi noilgst triju gadu laikā, ja likumā nav noteikts cits noilguma termiņš, bet tā Pārejas noteikumu 15. un 16. punktā noteikts, ka likuma D daļa stājas spēkā 2010. gada 1. janvārī, ja šā likuma D daļas spēkā stāšanās dienā Civillikumā vai citā likumā noteiktais noilguma termiņš nav notecējis, bet šā likuma D daļa nosaka īsāku termiņu, piemērojams šā likuma D daļā noteiktais noilguma termiņš, kurš skaitāms no 2010. gada 1. janvāra. Ja pēc šāda aprēķina noilguma termiņš iznāk garāks par līdzšinējo noilguma termiņu, noilguma termiņš izbeidzas tajā dienā, kad tas būtu notecējis ar Civillikumu vai citu normatīvo aktu. Komerclikuma 388. pantā noteikts, ka komercdarījumi ir komersanta tiesiski darījumi, kas saistīti ar komercdarbību.

Kā norādīts Augstākās tiesas Senāta 2010. gada 21. aprīļa spriedumā (*lieta Nr. SKC-100/2010*), ja, izskatot lietu pēc būtības, tiesa konstatē, ka ir iestājies civiltiesību normās noteiktais noilgums, tad tai jāpārbauda vienīgi jautājumus par noilguma apturēšanu vai pārtraukšanu, bet nav jāskaidro faktiskie apstākļi un jāvērtē pierādījumi, jo noilgums ir patstāvīgs pamats prasības noraidīšanai. Darījuma dalībnieki, kas praksē bieži vien ir komerciestādes, un neseko līdz saviem darījuma dalībniekiem, ilgāku laiku neliekas par viņiem ne zinīs (piemēram, uzsakot aizdevuma līgumu pirms termiņa 2009. gadā, un tikai 2014. gadā nosūtot brīdinājumu vai atgādinājumu par saistību izpildi vai tiesību un saistību cesiju, kad jau ir konstatējams noilgums). Raksta autors vēlas norādīt, ka iesniedzot procesuālu dokumentu, tā iesniedzējam ir jāpierāda noilguma pārtraukšanu, tai skaitā jāiesniedz pierādījumus, ne tikai par brīdinājuma esamību, bet arī par tā nosūtīšanu pušu starpā noslēgtajā darījumā noteiktajā kārtībā.

Autors piedāvā papildināt Civilprocesa likuma 132. panta pirmo daļu ar jaunu 11. punktu sekojošā redakcijā: „*Pēc iesniegtajiem pierādījumiem ir konstatējams noilgums*”. Noilguma institūts ir svarīgs saistību izbeigšanās pamats, kas ļauj atbrīvoties no saistībām, tai skaitā prasīt atcelt hipotēku īpašumam, kas ir kalpojis par nodrošinājumu saistībai, kurai ir iestājies noilgums.

19 Loeber A. Par preklusīviem termiņiem// Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1924. g. Nr. 1 un Nr. 4.; Bukovskis V. Civilprocesa mācības grāmata.- Rīga: Autora izdevums, 1933.- 745. lpp.

Nākošais būtiskais jauninājums tiesu praksē, kas atbrīvo atbildētāju no saistību izpildes ir procesuālās kārtības neievērošana maksātnespējas procesā, kas arī varētu būt par pamatu atteikties pieņemt šādu procesuālu pieteikumu par parāda piedziņu. Judikatūrā ir atzīts, ka kreditora prasījuma nepieteikšana maksātnespējas procesā ir pamats prasības noraidīšanai un, ja tiek konstatēts šāds fakts, tad nebūtu tiesiski ļaut lietas dalībniekiem pārskatīt šo apstākli.

Nereti praksē ir gadījumi, kad lietas dalībnieki nav ievērojuši lietas ārpusstiesas izskatīšanas kārtību, kas arī var būt par pamatu atteikties pieņemt prasības pieteikumu. Piemēram, tiesa ir pieņēmusi lēmumu atteikties pieņemt prasības pieteikumu pie sekojošiem faktiskajiem apstākļiem - persona iesniedza tiesā prasības pieteikumu pret Latvijas valsti Neatliekamās medicīniskās palīdzības dienesta personā, lūdzot atzīt dienesta rīcību, nogādājot viņu uz slimnīcu, par prettiesisku. Ar tiesas tiesneša lēmumu, pamatojoties uz Civilprocesa likuma 132. panta pirmās daļas 7. punktu, atteikts pieņemt prasības pieteikumu, jo persona nav ievērojusi attiecīgo lietu kategorijai noteikto lietas iepriekšējās ārpusstiesas izskatīšanas kārtību, proti, pirms prasības iesniegšanas nav vērsusies Latvijas Republikas Veselības inspekcijā, kuras kompetencē ietilpst personu sūdzību par sniegtās veselības aprūpes kvalitāti izskatīšana, tostarp arī sūdzības par Neatliekamās medicīniskās palīdzības dienesta sniegto pakalpojumu. Minētais lēmums ir stājies likumīgā spēkā.

Ārpusstiesas izskatīšanas procesuālā kārtība var būt noteikta gan tiesiskajos pušu noslēgtajos darījumos, gan arī normatīvajos aktos, piemēram, likumā „Par dzīvojamo telpu īri”, kur ir noteikti termiņi dažādu darbību veikšanai, tai skaitā brīdinājuma izsniegšanai par parāda lielumu un sekām, proti, dzīvojamās telpas īres līguma izbeigšanai un izlikšanai. Termiņa neievērošana ir pamats procesuāla dokumenta nepieņemšanai.

Civilprocesa likuma 133. panta pirmā daļa nosaka, ka tiesnesis atstāj prasības pieteikumu bez virzības, ja:

- 1) prasības pieteikumā nav visu šā likuma 128. panta otrajā vai ceturtajā daļā noteikto rekvizītu;
- 2) prasības pieteikumam nav pievienoti šā likuma 129. pantā noteiktie dokumenti;
- 3) prasības pieteikums maza apmēra prasības lietā nav noformēts atbilstoši šā likuma 250.²⁰ pantā noteiktajam.

Lai vienādotu procesuālo dokumentu satura minimumu, pēc autora domām, būtu jāpapildina Civilprocesa likuma 128. panta otrās daļas 1¹., 1².,

un 1³. punktu ar tekstu „telefona numurs un e- pasta adrese”, izsakot to sekojošā redakcijā:

- 1¹) *prasītāja vārds, uzvārds, personas kods, deklarētā dzīvesvieta, bet, ja tādas nav, – dzīvesvieta, telefona numurs un e-pasta adrese; juridiskajai personai – tās nosaukums, reģistrācijas numurs un juridiskā adrese, telefona numurs un e-pasta adrese. Prasītājs papildus var norādīt arī citu adresi saziņai ar tiesu;*
- 1²) *atbildētāja, trešās personas vārds, uzvārds, personas kods, deklarētā dzīvesvieta un deklarācijā norādītā papildu adrese, bet, ja tādas nav, – dzīvesvieta, telefona numurs un e-pasta adrese; juridiskajai personai – tās nosaukums, reģistrācijas numurs un juridiskā adrese. Atbildētāja personas kodu vai reģistrācijas numuru, telefona numuru un e-pasta adresi norāda, ja tas ir zināms;*
- 1³) *prasītāja pārstāvja, ja prasību ceļ pārstāvis, vārds, uzvārds, personas kods un adrese saziņai ar tiesu, telefona numurs un e-pasta adrese, bet juridiskajai personai – tās nosaukums, reģistrācijas numurs un juridiskā adrese, telefona numurs un e-pasta adrese.*

Minētie grozījumi ļautu tiesai veikt ātrāku saziņu ar lietas dalībniekiem vai to pārstāvjiem, kā arī pašiem lietas dalībniekiem veikt ārpustiesas saziņu, nolūkā atrisināt strīdu mierīgā ceļā ārpus tiesas.

Civilprocesa likuma 82. panta pirmā daļa nosaka, ka fiziskās personas lietas tiesā var vest pašas vai ar pilnvarotu pārstāvju starpniecību. Autors uzskata, ka paša lietas dalībnieka (visbiežāk – prasītāja) informēšana ir primāra un Civilprocesa likuma 86. panta pirmajā daļā būtu izslēdzams otrs teikums: „*Ja fiziskā persona lietu ved ar pilnvarota pārstāvja starpniecību, tiesas paziņojumi un dokumenti nosūtāmi tikai pārstāvim*”, izsakot šī likuma 86. panta pirmo daļu sekojošā redakcijā: „*Pārstāvim ir tiesības pārstāvamā vārdā izpildīt visas procesuālās darbības, izņemot tās, kuru izpildīšanai nepieciešams īpašs pilnvarojums.*” Minētie grozījumu ļautu paziņojumu izsūtīt pašam atbildētājam, kurš tad būtu atbildīgs par ziņu nodošanu pārstāvim. Turklāt, ja uzskatīt, ka paziņojumus vajag sūtīt pārstāvim, tad būtu nosakāms, ka pasta adresei jābūt reģistrētai Latvijas Republikā, bet ne ārpus tās. Praksē nereti atbildētāji pilnvaro savus pārstāvjus piedalīties tiesas sēdē, zinot, ka pārstāvja deklarētā dzīvesvieta ir ārpus Latvijas, kas, savukārt, padara sarežģītāku lietas izskatīšanu. Turklāt tāda rīcība liecina par negodprātīgu savu tiesību un pienākumu izmantošanu un te jau saskatāms mērķis lietas paildzināšanai.

Prasības pieteikuma atstāšana bez virzības ir viens no populāriem lēmumiem, ko tiesnesis pieņem saņemot prasības pieteikumu. Tāpat nereti pamats prasības pieteikuma atstāšanai bez virzības ir saistīts ar tiesas izdevu neprecīzu samaksu vai samaksas neveikšanu vispār par izteikto prasījumu vai prasījumiem, kam autors rakstā pievērsīsies tālāk.

Civilprocesa likuma 34. panta pirmā daļa nosaka, ka par katru prasības pieteikumu – sākotnējo prasību vai pretprasību, trešās personas pieteikumu ar patstāvīgu prasījumu par strīda priekšmetu, kas iesniegts jau iesāktā procesā, pieteikumu sevišķās tiesāšanas kārtības lietās, kā arī citiem šajā pantā paredzētajiem pieteikumiem, kurus iesniedz tiesā, – maksājama valsts nodeva. Te jāņem vērā, ka valsts nodeva ir aprēķināma pēc normatīvā regulējuma, kas ir spēkā procesuālās darbības izdarīšanas brīdī. Piemēram, valsts nodevu no 150000 eiro aprēķina šādi:

1. darbība – jānoskaidro, kurā apakšpunktā ietilpst mantiskas prasības summa, proti, visi mantiskie strīdi ir sadalīti nogriežņos, kas atspoguļoti Civilprocesa likuma 34. panta pirmajā daļā. Konkrētajā gadījumā tas ir Civilprocesa likuma 34. panta pirmās daļas e apakšpunkts, kas nosaka, ka „par prasību, kas novērtējama naudas summā: no 142 288 *euro* līdz 711 435 *euro*, – 3023,56 *euro* plus 1 procenti no prasības summas, kas pārsniedz 142 287 *euro*”.
2. darbība – praktiska aprēķināšana:
 $3023,56 + 1 \% \text{ no } (150000 - 142287)$
 $3023,56 + 1 \% \text{ no } 7723$
 $3023,56 + 77,23 = 3100,79$, t. i., valsts nodeva par prasības summu 150000 eiro ir 3100,79 eiro, bet ne 3100,78 vai cita mazāka summa.

Civilprocesa likuma 43. panta ceturtnā daļa nosaka, ka tiesa vai tiesnesis, ievērojot fiziskās personas mantisko stāvokli, pilnīgi vai daļēji atbrīvo to no tiesas izdevumu samaksas valsts ienākumos, kā arī atliek valsts ienākumos piespriesto tiesas izdevumu samaksu vai sadala to termiņos.

Secināms, ka tikai izņēmuma gadījumos, lai netiktu nepamatoti ierobežota pieeja tiesai mantiskā stāvokļa dēļ, fiziskā persona var tikt pilnīgi vai daļēji atbrīvota no tiesas izdevumu samaksas valsts ienākumos. Lai izlemtu šo jautājumu, tiesnesim ir nepieciešams pārliecināties par objektīvi pastāvošiem apstākļiem, kas liecina par fiziskās personas nespēju pilnīgi samaksāt tiesas izdevumus un liedz šai personai izpildīt likumā noteikto pienākumu samaksāt valsts nodevu. Tas nozīmē, ka fiziskai personai, lūdzot pilnībā vai daļēji atbrīvot no valsts nodevas samaksas, jāiesniedz pierādījumi par savu mantisko stāvokli.

Valsts nodevas maksāšanas pienākums vai pienākums iesniegt pierādījumus par tās samaksas nespēju ir iesniedzējam, kas netiek uzskatīts par pieejas tiesai pārkāpumu no valsts puses.

Lietā „Marina pret Latviju” ECT sniegusi ieskatu par vispārīgiem principiem, kuri jāņem vērā, izvērtējot tiesību uz pieeju tiesai pārkāpumu saistībā ar Konvencijas 6. panta 1. punktā garantētajām personas tiesībām uz taisnīgu lietas izskatīšanu tiesā, un tie ir šādi:

- 1) prasību samaksāt valsts nodevu par civilprasības iesniegšanu tiesā nevar uzskatīt par tiesību uz pieeju tiesai ierobežošanu, kas būtu *per se* pretrunā Konvencijas 6. panta 1. punktam, ar nosacījumu, ka tiesība uz pieeju tiesai būtībā netiek apdraudēta un ka piemērotie pasākumi ir samērīgi ar sasniedzamo mērķi Konvencijas 6. panta izpratnē;
- 2) vērtējot, vai ir tikušas pārkāptas tiesības uz pieeju tiesai, ir jāņem vērā tādas iezīmes kā iesniedzēja spēja samaksāt valsts nodevu un sasniegtā procesa stadija laikā, kad valsts nodeva tiek piemērota;
- 3) tīri finansiāla rakstura ierobežojumiem, kuri pilnībā nav saistīti ar prasības izredzēm uz panākumiem, ir jābūt pakļautiem īpaši rūpīgai izvērtēšanai no taisnīgas tiesas interešu viedokļa (*skat. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta spriedumu lietā Nr. SKC – 2672/2015, - minētā sprieduma 50., 51. punktu*).

Turklāt, judikatūrā ir atzīts, ka tiesības uz savu tiesisko interešu aizsargāšanu tiesā nozīmē, ka valsts ikvienam garantē pieejamību tiesai, taču tajā pat laikā valstij arī saglabājas tiesības noteikt kārtību, kādā šī pieejamība īstenojama. To atzinusi arī Satversmes tiesa norādot, ka ar likumu var ierobežot tiesības vērsties tiesā, ja ierobežojums ir noteikts ar likumu, tam ir leģitīms mērķis un ierobežojums ir samērīgs ar leģitīmo mērķi (*skat. Satversmes tiesas 2003. gada 27. jūnija spriedumu lietā Nr. 2003-04-01*).

Arī Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumā lietā Nr. 48590/07 „Gaile pret Latviju” paudusi atziņu, ka pienākums samaksāt valsts nodevu par prasības pieteikuma iesniegšanu civillietā pats par sevi nav uzskatāms par tiesību uz pieeju tiesai pārkāpumu. Minētajā spriedumā atzīmēts, ka, lai nodrošinātu samērīgu līdzsvaru starp tiesu sistēmas darbības efektivitātes saglabāšanu un potenciālo prasību iesniedzēju interesēm, nacionālajām tiesām ir zināma rīcības brīvība, proti, piemērojot Civilprocesa likuma normas, tās var pilnīgi vai daļēji atbrīvot no valsts nodevas samaksas.

Autors vēlas norādīt, ka šai rakstā ir apskatījis aktuālākos jautājumus praksē, izvirzītais mērķis ir sasniegts un uzdevumi izpildīti. Jāatzīst, ka

civilprocesuālo regulējumu ir nepieciešams pilnveidot, lai paātrinātu un vienādotu tiesu praksi mantiska rakstura strīda izskatīšanai.

Secinājumi un priekšlikumi

Apkopojot rakstā ietvertās domas, autors ir nonācis pie vairākiem būtiskiem secinājumiem. Mantiska rakstura strīdu risināšana parasti notiek prasības tiesvedības kārtībā, kas procesuāli dalās divās daļās, proti, ja mantiskas prasības summa, tai skaitā par darba algas piedziņu un uzturlīdzekļu piedziņu, ir līdz 2100 eiro (ieskaitot), tad ir jāievēro prasības pieteikuma noformēšanas nianse, ar ko domāta Maza apmēra prasības pieteikuma sastādīšana, kas norādītas Civilprocesa likuma 30³. nodaļā, bet, ja pamatsumma to pārsniedz, tad jāievēro Civilprocesa likuma 128. panta un 129. panta prasības.

Tiesības uz savu tiesisko interešu aizsardzību tiesā nozīmē, ka valsts ikvienam garantē pieejamību tiesai, taču tajā pašā laikā valstij arī saglabājas tiesības noteikt kārtību, kādā šī pieejamība tiesai īstenojama. Ņemot vērā Civilprocesa likuma modernizāciju, nolūkā panākt lietu ātrāku un taisnīgāku izskatīšanu, likumdevējs ir uzlicis par pienākumu visus savus pierādījumus iesniegt kopā ar prasības pieteikumu vai paskaidrojumiem, neskatoties uz to, ka Civilprocesa likuma 93. panta trešā daļa nosaka 14 dienu termiņu pirms tiesas sēdes. Tas nozīmē, ka iesniedzot procesuālu dokumentu, personai ir jānorāda uz apstākļiem un faktiem, kas pamato viņa prasījumu, kā arī jāiesniedz par to atbilstošus pierādījumus. Atkāpšanās no šīs prasības ir tikai izņēmumu kārtībā, kad tam ir objektīvi iemesli.

Likumdevējs ir noteicis, ka bērna interesēs tiesnesis vai tiesa pati var pieprasīt pierādījumus pēc savas iniciatīvas, kas norāda uz to, ka civillietā ir piemērojams arī objektīvās izmeklēšanas princips, kas ir raksturīgs pārsvārā administratīvajam procesam

Civillietu pakļautības ierobežojumi var būt noteikti ar Latvijai saistošām starptautiskām konvencijām vai Latvijas noslēgtiem līgumiem ar attiecīgām ārvalstīm par savstarpējo tiesisko palīdzību un sadarbību. Pakļautības normu neievērošana var būt par pamatu procesuālā dokumenta nepieņemšanai. Iesniedzot procesuālu dokumentu, tā iesniedzējam ir jāpierāda noilguma pārtraukšanu, tai skaitā jāiesniedz pierādījumus, ne tikai par brīdinājuma esamību, bet arī par tā nosūtīšanu, pušu starpā noslēgtajā darījumā noteiktajā kārtībā, kas apstiprina faktu, ka noilguma termiņš ir pārtraukts.

Lietas ārpustiesas izskatīšanas kārtības neievērošanas sekas var būt par pamatu atteikties pieņemt prasības pieteikumu vai kādu citu procesuālu dokumentu.

Populārs pamats prasības pieteikuma atstāšanai bez virzības ir saistīts ar tiesas izdevu neprecīzu samaksu vai tās neveikšanu vispār. Tikai izņēmuma gadījumos, lai netiktu nepamatoti ierobežota pieeja tiesai mantiskā stāvokļa dēļ, fiziskā persona var tikt pilnīgi vai daļēji atbrīvota no tiesas izdevumu samaksas valsts ienākumos. Lai izlemtu šo jautājumu, tiesnesim ir nepieciešams pārlicināties par objektīvi pastāvošiem apstākļiem, kas liecina par fiziskās personas nespēju pilnīgi samaksāt tiesas izdevumus.

THE LEGAL PROCEDURE OF ARBITRATING MATERIAL DISPUTES

Keywords: claim, application, the burden of proof, no actions taken, limitation of legal proceeding.

Summary

The majority of cases brought in the courts of the Republic of Latvia are related to disputes about material injuries. This is the main reason such a subject was chosen for this article.

The main purpose of the article is to give suggestions to improve legal procedures. The main tasks are to analyse legal regulations and the court practice while taking into account also the case-law decisions of the Department of Civil Cases.

A little insight is given on the person's rights to approach the court to protect his own rights. The article also takes a look at the sole purpose of such legal proceedings, opinions of different authors and case-law.

In the article the author focuses on the initiation of a civil case which explains the behaviour of the court both from the practical and the theoretical point of view. Suggestions to the improvement of legal procedures are given, which could ensure a faster and a more effective initiation and examination of legal cases.

During the writing of the article the author has come to a conclusion that a person is fully eligible to approach to the court to protect his ensured or violated rights, and the Civil Procedural Law correspond to rights to a fair trial.

Ph. D., Mg. sc. iur. Artā Šneidere-Kalvīte

DARBINIEKU MOTIVĀCIJAS TEORIJAS UN TO ĪSTENOŠANAS PROBLĒMAS

Atslēgvārdi: *motivācija, psiholoģiskā motivācija, darbinieku efektivitāte, atalgojuma sistēma.*

Darbinieku motivācijas jēga un nozīme

Organizācijas sekmīgu darbību, kā tiek plaši atzīts, galvenokārt nodrošina tās darbinieki (personāls). Lai arī ievērojama loma organizācijas darbībā ir atbilstošiem materiālajiem un tehniskajiem resursiem, tomēr bez personāla efektīvas un saskaņotas darbības šie resursi nenodrošinās vajadzīgo atdevi un organizācijas izaugsme būs apdraudēta.

Sekmīgai organizācijas darbībai ir nepieciešams nodrošināt maksimālu personāla atdevi, veicot savus darba pienākumus, bet tas nebūs iespējams, ja darbinieki nebūs motivēti veikt savus darba uzdevumus savlaicīgi un kvalitatīvi. Jebkura uzņēmuma cilvēkresursu politikas pamatvirziens ir personāla darba motivācija. Apzinoties darbinieku motivācijas nozīmi organizācijas darbības rezultātos, šai jomai arvien lielāku uzmanību velta arī Latvijas uzņēmēji.

Motivācija¹ (*no latīņu – movere – iekustināt*) ir izprotama kā pamudināšana uz darbību, kuras rezultātā cilvēks spēj apmierināt savas vajadzības. Motīvs šajā gadījumā ir priekšmets, materiāls vai nemateriāls, kura sasniegšana tiek izprasta kā noteiktas darbības jēga. Motīvu, tātad, var definēt kā priekšmetiskotu vajadzību.

Cilvēka iekšējā motivācija apmierināt organisma bioloģiskās vajadzības ir stabila un neprasa kaut kādus papildu impulsus no ārienes. Lai uzturētu savu eksistenci, indivīdam ir jānovērš slāpju un bada sajūta, baudot ēdienus un dzērienus, jānodrošina komfortabla temperatūra ar attiecīga apģērba un mājokļa apsildīšanas palīdzību, jāveido droši apstākļi pasīvai atpūtai – miegam utt.

Šiem motīviem neapšaubāmi ir ievērojama nozīme cilvēka profesionālas darbības motivācijā, jo tie ir nesaraucjami saistīti ar cilvēka dabu, tomēr XX gs. amerikāņu psihologs Abrahams Maslovs (*Abraham Maslow, 1908 – 1970*) minētās vajadzības ir novietojis personas vajadzību pamatnē,²

1 Terminu *motivācija* ir ieviesis XIX gs. vācu filozofs Artūrs Šopenhauers.

2 Маслов А. Мотивация и личность.- Санкт-Петербург: Евразия, 1999.- Гл. 4. Теория человеческой мотивации. - <http://poznaisbya.com/psylib/books/masla01/txt04.htm>.- (Resursus apskatīts 21.02.2014.).

norādot, ka apstākļos, kad šīs pamata vajadzības apmierinātas, cilvēkam rodas jaunas vajadzības – pēc drošības (savas eksistences stabilitātes), mīlestības, atzinības, pašaktualizācijas utt. Atstājot malā jautājumu, vai Maslova vajadzību piramīda precīzi atspoguļo indivīda vajadzību nomaiņu secību, jo vairāk, ņemot vērā, ka pats autors nemaz neapgalvoja, ka viņa vajadzību hierarhija būtu strikti noteikta,³ vai arī, ka noteiktas pakāpes vajadzības būtu jāapmierina 100%, lai varētu kļūt aktuāla nākamā vajadzība, jāatzīst, ka darbinieku motivācijas pamatā nav vienīgi eksistences nodrošināšanas vajadzība, bet arī tieksme pēc atzinības, pēc pašaktualizācijas, kur darbiniekam rodas gandarījums no savas procesuāli saturiskās darbošanās, kas tiek uztverta kā viņa profesionālo izaugsmi sekmējoša.

Darba devēja pienākums būtu ņemt vērā personāla darbības motivācijas daudzveidību, domājot par ārējo stimulu sistēmu – darbinieka lielākas atdeves nodrošināšanai. Jāatzīmē, ka A.Maslova teorijai ir arī savi trūkumi, jo organizācijas vadītājam tās praktiskai piemērošanai būtu jāpēta katra atsevišķa darbinieka uzvedība, vajadzības un motivācija, kas varētu būt visai darbietilpīgs process lielos uzņēmumos ar sarežģītu hierarhisku struktūru.

Darbinieku motivācijas teorijas

Mūsdienās motivācijas pētnieki pamatā atzīmē trīs motivācijas veidus:

- materiālā motivācija;
- sociālā motivācija;
- psiholoģiskā motivācija.

Tēmas pētnieki ir izteikuši dažādus viedokļus par jautājumu, kurš motivācijas veids ir uzskatāms par rezultatīvāku. Nozīmīgu darbinieku motivācijas teoriju izstrādāja amerikāņu psihologs Frederiks Hercbergs (*Frederick Herzberg, 1923 – 2000*), viens no pirmajiem izvirzot tēzi, ka darbinieka motivāciju darboties efektīvi sekmē viņa apmierinātība ar darbu. Viņa teorija ieguva apmierinātības ar darbu divu faktoru teorijas nosaukumu. Teorija tika balstīta uz empīriski iegūtu datu – vairāk kā tūkstoš darbinieku aptaujas pamata, noskaidrojot kādi faktori nosaka darbinieka neapmierinātību ar darbu, un kādi ir apmierinātības pamatā. F. Hercbergs konstatēja, ka apmierinātību ar darbu nosaka kā motivācijas (iekšējie attiecībā uz darbu), tā arī higiēnas (ārējie attiecībā uz darbu) faktori.⁴

3 Patiesībā A. Maslovs nekad nav attēlojis personas vajadzību hierarhiju kā piramīdu, to ir darījuši viņa sekotāji Eiropā, kamēr pats Maslovs uzskatīja, ka strikta augstākas pakāpes vajadzību hierarhija nav izveidojama.

4 Herzberg F. One More Time: How Do You Motivate Employees?// Harvard Business Review.- (1987, September – October).- pp. 5.–13.

Motivācijas faktori, galvenokārt, izriet no paša indivīda apziņas par savu procesiāli saturisko darbību. Indivīds apzinās, ka darbā gūst panākumus, ka viņa paveiktais gūst atzinību uzņēmuma vadībā, viņu saista tas, ka darba saturs atbilst viņa interešu lokam (šajā gadījumā jāatceras populārs pētnieku izteiciens, par personiskās ziņkārības apmierināšanu uz darba devēja rēķina), viņu gandarī sajūta, ka viņam ir noteikta atbildība par savu darba pienākumu veikšanu, ka darbs viņam nodrošina izaugsmes (karjeras) un pilnveidošanās iespējas.

Savukārt, higiēnas (ārējie) faktori, kuriem arī ir būtiska loma darbinieka apmierinātībā ar darbu, lielākoties atkarīgi no organizācijas vadības. Te minami tādi faktori kā organizācijas politika un menedžments, vadības kvalitāte, attiecības ar vadītāju, darba apstākļi (darba telpas, to sanitārais stāvoklis, mājīgums, iekārtas, darba ritms, komforts darba vietā utt.), darba alga, kā arī citi materiāla rakstura faktori, piemēram, iespēja vajadzības gadījumā saņemt aizdevumu darba vietā, darbinieku veselības apdrošināšana, attiecības ar kolēģiem, personiskā dzīve (iespēja savienot darbu ar personisko dzīvi, brīvais darba grafiks, darbs ārpus biroja telpām), darbinieka attiecības ar sev pakļautajiem darbiniekiem, darbinieka statuss, drošība (darba vietas saglabāšanas garantijas, kas motivē darbinieku pieņemt darba vietas piedāvājumu drīzāk lielos un ilgstoši darbojošos, nekā mazākos un nesen pastāvošos uzņēmumos).

F. Hercbergs kritiski novērtēja „pātagas” un „klingēra” metodes darbinieku motivācijā, pamatoti norādot, ka „pātagas” metode (skarba saruna ar darbinieku, publiska strostēšana, uzklieģšana, psiholoģiskais presings) nenodrošina darbinieka ieinteresētību darba rezultātā, tādēļ to nākas regulāri atkārtot (ja vien neapmierinātais darba devējs neizlemj darbinieku atlaist pēc vairākiem veltīgiem mēģinājumiem ar „pātagas” metodi pārvarēt viņa destruktīvo attieksmi pret darbu) un tā pakāpeniski savu „audzinošo” efektu zaudē, savukārt, „klingēra” metode it kā stimulē darbinieku uz savu pienākumu veikšanu (tādēļ ir samērā populāra darba devēju vidū), bet arī šīs metodes efekts pakāpeniski samazinās, jo pēc kāda laika darbinieks gaidīs vēl vienu „klingēri”, bet pats darba saturs viņu joprojām atstās vienaldzīgu.

F. Hercberga veiktā aptauja uzrādīja, ka apmierinātībai ar darbu nozīmīgāki ir bijuši motivējošie faktori (caurmērā apmierinātību ar darbu par 81 % noteica motivējošie faktori, kamēr higiēnas faktori - tikai par 31 %). Savukārt, neapmierinātību ar darbu par 19 % noteica motivējošie faktori, bet par 69 % neapmierinātību ar darbu noteica higiēnas faktori.⁵ Tika no-

5 Herzberg F. One More Time: How Do You Motivate Employees?// Harvard Business Review. (1987, September – October).- p. 8.

skaidrots, ka kvalificēta darba veicējiem motivējošie faktori ir nozīmīgāki, lai viņi būtu apmierināti ar darbu, kamēr mazkvalificēta darba veicējiem, kur, saprotama lieta, ir grūti runāt par saturiski interesantu darbu pie konveijera veicot vienveidīgas, monotonas operācijas, nozīmīgāki izrādījās higiēnas faktori.

Tomēr nebūtu jāuzskata, ka kvalificētā darba veicējiem, izejot no viņu prezumētās motivācijas ar darba saturu, varētu maksāt mazāku algu kā nekvalificētā darba veicējiem. Padomju Savienībā īstenotā darba samaksas politika, kur strādniekiem maksāja pusotras – divas reizes lielākas algas nekā inženieriem, acīmredzot, ar domu, ka pie pamatšķiras piederīgos, smagu fizisku darbu strādājošos jānostāda labākos materiālos apstākļos nekā tehnisko inteliģenci, kas veic vieglu darbu pie ērta rakstāmgalda, bija viens no faktoriem, kurš noveda pie tautsaimniecības tehniskā līmeņa stagnācijas, jo inženieri nebija pienācīgi motivēti darboties atbilstoši savas kvalifikācijas līmenim.

Jāsaprot, ka brīvā tirgus apstākļos kvalificētajiem darba veicējiem algas faktors ir mazāk nozīmīgs apmierinātībai ar darbu tādēļ, ka viņi saņem savai kvalifikācijai atbilstošas algas, līdz ar to savas bāzes vajadzības apmierina pietiekamā pakāpē. Tālākai darbinieka efektivitātes stimulēšanai pieaug motivējošo faktoru nozīme.

Jebkurā gadījumā darba devējam, domājot par darbinieku motivāciju, ir jāpatur prātā kā higiēnas, tā arī motivējošie faktori, atceroties, ka līdztekus bāzes vajadzībām indivīdiem ir arī citas viņu darbību motivējošas vajadzības. Tādēļ ir kritiski jāuztver uz darba devējiem orientētie semināri ar pievilcīgiem nosaukumiem, tādiem kā „mazākas algas – augstāka motivācija!”, kas liek atcerēties ironiskos pastāstus ar bēdīgajām beigām par aršanas efektivitātes palielināšanu uz zirga barības rēķina, zirgu nepārtraukti slavējot par centību. Drīzāk ir jāizvirza jautājums, kā nodrošināt darba atlīdzības sasaisti ar individuālo darba rezultātu, tā vietā, lai taupītu uz algas fonda rēķina.

Amerikāņu psihologu Deividu Makklelandu (*David Clarence McClelland, 1917–1998*), savukārt, nodarbinājis jautājums, kādi darbinieki varētu būt pēc savas psiholoģijas piemēroti organizācijas augstas efektivitātes sasniegšanai, tā vietā, lai meklētu instrumentus, ar kuru palīdzību varētu efektīvi motivēt jebkurus organizācijā strādājošos darbiniekus. Viņš ir norādījis, ka efektīvu personību darba attiecībās raksturo vajadzība pēc sasniegumiem, un tieši šai motivācijai ir jāpateicas par valstu ekonomisko izaugsmi. Ja indivīdam ir izteikti centieni gūt panākumus un apsteigt citus,

tad viņš būs efektīvāks savā darbībā, nekā indivīdi ar zemu sasniegumu motivācijas līmeni. Viņiem ir arī svarīga atbildības uzņemšanās par attiecīgo uzdevumu, jo tad sekmīgi izpildīts uzdevums būs tiešām uztverts kā viņu panākums. Personām, kuras orientētas uz sasniegumiem, ir nepieciešama arī atgriezeniskā saite ar citiem darbiniekiem, vadību, lai saņemtu novērtējumu par savu darbību (šeit nav runa par nepieciešamību nodrošināt saliedētu darbību komandā). Vēl viena šādu personību iezīme ir orientācija uz novatoriskiem risinājumiem.⁶

Saprotams, ka nebūt ne visi organizācijas darbinieki būs orientēti uz sasniegumiem, jo ievērojamai cilvēku daļai, kā atzīmē D. Makklelands, bailes no neveiksmes atrodas ievērojami augstākā pakāpē par cerībām uz sekmēm. Būtisks ir Makklelanda atzinums, ka motivācija uz sasniegumiem ir nozīmīgāka par šāda darbinieka prasmēm, jo prasmes ir iespējams izkopt ar attiecīgas apmācības palīdzību.

Savukārt, austriešu izcelsmes amerikāņu vadības zinātnes pētnieks Pīters F. Drukera (*Peter Ferdinand Drucker, 1909–2005*) apgalvo, ka īpaša nozīme ir tādām ražošanas faktoram, pateicoties kuram mūsdienu pasaulē attīstītās sabiedrības un valstis iegūst un saglabā konkurētspēju kā zināšanu darbinieki (*knowledge workers*), jo šie darbinieki ir tie, kas orientē uzņēmumu uz darbu pie pareizajām lietām.⁷ Darba devējs, uzņemoties atbildību un vienlaicīgi ļaujot šādam zināšanu darbiniekam pieņemt lēmumu, palielina uzņēmuma darbības efektivitāti. Tātad, kā mēs redzam no Drukera pārstāvētā viedokļa, arī tad, ja organizācijas rīcībā ir zinošs speciālists, kurš nealkst individuālu sasniegumu, ir iespējams efektīvi izmantot viņa zināšanu potenciālu.

Krievu rūpniecības socioloģijas pētnieks Vladimirs Gerčikovs (*Владимир Исаакович Герчиков, 1938–2007*) izstrādāja teoriju par darbinieku motivāciju atbilstoši viņu sociālajam tipam. V. Gerčikovs min sekojošus darbinieku tipus:

- 1) instrumentālais tips, kuru darbs interesē kā materiālo labumu gūšanas avots;
- 2) profesionālais tips raksturo tādus darbiniekus, kuri augstu vērtē pašu darba saturu, iespēju pierādīt, ka viņi var tikt galā ar grūtu uzdevumu (atbilst Makklelanda uz sasniegumiem orientētajiem darbiniekiem);
- 3) patriotiskais tips, kuru raksturo gatavība iesaistīties organizācijas komandas darbībā;

6 Makkleland D. Мотивация человека. - Санкт-Петербург: Питер, 2007. - с. 280. – 290.

7 Pītera F. Drukera ievestais termins. Skat. Drukera P. Efektīvs vadītājs. - Rīga: Zoldnera izdevniecība, 2011. - 16. – 19. lpp.

- 4) saimnieka tips – gatavs uzņemties pilnu atbildību par veicamo darbu un darboties autonomi;
- 5) izvairīšanās tips, kuru raksturo centieni izvairīties no atbildības un pildīt savus pienākumus minimāli pieņemamajā līmenī.⁸

Katram no šiem darbinieku sociālajiem tipiem ir piemērojamas atbilstošas stimulēšanas formas, tikai izvairīšanās tipam V. Gerčikovs iesaka piemērot negatīvās stimulēšanas metodes (draudus un sodus). Naudas sodi var tikt piemēroti arī instrumentālajam tipam, toties izvairīšanās tipa darbinieks nav jāiesaista uzņēmuma pārvaldē un nav jāpiedāvā viņam kļūt par līdzīpašnieku. Nav pieļaujamas „pātagas” metodes attiecībā uz profesionālo un saimnieka tipu, te lietojamas vienīgi pozitīvās stimulēšanas metodes. V. Gerčikovs iesaka dažādot darba apmaksu atkarībā no darbinieka sociālā tipa – maksāt instrumentālajam tipam akorda algu vai algu ar lielu mainīgo algas daļu atkarībā no rezultāta, savukārt, profesionālajam tipam ir jāmaksā alga uz laika likmju pamata atkarībā no kvalifikācijas un ieņemamā amata, patriotiskajam tipam būtu piemērota alga ar nelielu mainīgo daļu, kura atspoguļotu darbinieka ieguldījumu kopējā komandas darbībā, saimnieka tipam būtu piemērota akorda darba alga atbilstoši viņa un viņa struktūrvienības rezultātiem, bet izvairīšanās tipam – laika likmes alga un prēmijas atbilstoši struktūrvienības darba rezultātiem. Praksē dažādi algu noteikšanas principi vienā struktūrvienībā strādājošiem droši vien radītu daudz jautājumu, kādēļ darba devējs nepiemēro vienādu darba apmaksas kārtību visiem, kaut gan darba apmaksas kārtība vadošajiem darbiniekiem, speciālistiem un tehniskajiem darbiniekiem varētu atšķirties.

Līdztekus teorijām, kas aplūko indivīdu motivācijas iespējas darba attiecībās, citas teorijas pievēršas tā vai cita darba procesa sekmīgas izpildes motivācijai. Tā ekspektāciju teorija liek uzsvāru uz gaidītā atbilstību sasniegtajam. Darbinieka motivācija ir augstāka, ja viņš redz savu pūļu saista ar darba izpildi un tā atalgojumu. Ja darbiniekam ilgstoši tiek maksāta viena un tā pati alga, neatkarīgi no tā, cik intensīvi attiecīgais darbinieks atbilstošajā periodā strādājis, darbinieka motivācija intensīvi strādāt krītas. Tādēļ būtiski ir veidot tā saucamo mainīgo algas daļu, kuras izmaiņas liecinātu par konkrētā perioda darba rezultātu. Sprotams, ka šis risinājums nav attiecināms uz akorda darba samaksu, kur darbiniekam tiek maksāts procents no uzņēmuma realizētā pakalpojuma. Taču tajos gadījumos, kad darbiniekam ir noteikta mēnešalga, ir iespējams piemaksāt par darba efek-

8 Типологическая модель мотивации В. И. Герчикова.- http://www.delfy.biz/library/motiv/motiv_9.html .- (Resurss apskatīts 23.02.1914.).

tivitāti, t. i., par savlaicīgu nozīmīgu darba uzdevumu izpildi, par papildus darba veikšanu ārpus tiešā darba laika vai ārpus pastāvīgi veicamajiem darba uzdevumiem utt.

Lielāku ieinteresētību darba rezultātos var panākt, izvirzot konkrētus darba mērķus, kuriem ir noteikta sarežģītības pakāpe, kas prasa arī zināmu radošu pieeju no darbinieku puses.

Motivācijas veidi

Pievēršoties motivācijas veidu nozīmes analīzei darbinieku efektivitātes nodrošināšanā ir jāsāk ar materiālajiem motivācijas veidiem un, vispirms, ar darba samaksas lomu darbinieka motivācijā. Darba samaksu darbinieks var uztvert kā taisnīgu un viņa ieguldījumam atbilstošu, bet var arī uztvert to kā neadekvātu savam veicamā darba apjomam un kvalifikācijai. Ja organizācijā tiek praktizēta izdevīgo (augstāk apmaksāto) un neizdevīgo (zemāk apmaksāto) darbu acīmredzama nevienlīdzīga sadale, tad uz tā darbinieka efektivitāti, uz kuru pārsvarā tiks novirzīti neizdevīgie darbi, īpašas cerības nav liekamas. Darbinieka lojalitāte pret darba devēju var samazināties, var kristies viņa veicamā darba ražīgums un kvalitāte, viņš var sākt meklēt labāk atalgotu darbu, pieļaut darba disciplīnas pārkāpumus, kolektīvā var pieaugt spriedze.⁹ No tā visa cietīs organizācijas darba efektivitāte.

Tādēļ darba devējam ir jāizstrādā labi pārdomāta atalgojuma sistēma, izskaidrojot arī pašiem darbiniekiem tās principus, lai tiem, kuru atalgojums ir mazāks, būtu skaidrs, kādi rezultāti viņiem ir jāsasniedz, kādiem kritērijiem ir jāatbilst, lai pretendētu uz augstāku darba samaksu. Ja atalgojuma sistēma ir necaurskatāma un nesaprotama, tā var negatīvi iespaidot darbinieku motivāciju. Bez šaubām, ir jāpanāk, lai darba kolektīvā nebūtu vietas administrācijas subjektīvismam, lai nebūtu priekšniecības „mīluļu”, kuri baudītu visus organizācijas bonusus, un „nemīluļu” kategorijas, ko noteiktu kaut kādas ārpusdarba attiecības.

Lai atlīdzība par darbu būtu efektīvāka, ir jāievieš nemainīgā un mainīgā algas daļa, kur pēdējā tiek plānota kā atlīdzība par augstu darba rezultātu, par dažādiem papilddarbiem, par kvalifikācijas celšanu, kā prēmija par savlaicīgu un kvalitatīvu projektu izpildi utt. Mainīgajā atalgojuma daļā var ietvert arī kādus bonusus un atlaides, kurus izvēlas pats darbinieks atbilstoši savām vajadzībām un interesēm pēc ēdienkartes principa, vai nu tā būtu dienesta auto izmantošana brīvdienā, sporta kluba bezmaksas ap-

9 Vorončuka I. Personāla vadība. - Rīga: Latvijas Universitāte, 2009. - 371. lpp.

meklējums, vai darbinieka veselības apdrošināšana. Šādas „ekstras” sekmē darbinieka lojalitātes pieaugumu pret uzņēmumu.

Lai nekļūdītos ar materiālo stimulu pielietojuma efektivitāti, vadītājam ir labi jāizprot darba organizācijas īpatnības viņa vadītājā uzņēmumā. Šveices izcelsmes amerikāņu psihologs Edgars Šeins (*Edgar H. Schein, 1928*) min piemēru ar komercsabiedrību *Atari (Warners Communications* meitas uzņēmumu), kas izstrādāja datorspēles. Šajā organizācija tika iecelts jauns vadītājs, kura iepriekšējā pieredze bija saistīta ar pārtikas biznesu. Viņš ieviesa materialās stimulēšanas sistēmu, paredzot ievērojamas individuālās atlīdzības izmaksas labāko datorspēļu izstrādātājiem, bet rezultātā sākās kvalificētu darbinieku aiziešana. Datorspēļu izstrādāšana bija organizēta kā darbs komandā, tādēļ arī atlīdzību gadījumā bija jāpielieto grupveida stimuli. Individuālie materiālie stimuli nonāca pretrunā ar šīs organizācijas kultūru.¹⁰

Attiecībā uz sociālajiem motivatoriem ir jāmin dažādu kolektīvu pasākumu rīkošana ārpus darba – sporta pasākumi, atpūtas sarīkojumi svētkos, alternatīva darba grafika veidošana, ņemot vērā darbinieka personiskās vajadzības, darbinieka attīstībai nepieciešamo apmācību apmaksu utt.

Psiholoģisko motivatoru vidū īpaši ir jāizceļ kvalitatīvas komunikācijas īstenošana starp organizācijas vadību un darbiniekiem, lai nodrošinātu darbinieku informētību par organizācijas darbību un arī atgriezenisko saiti. Līdztekus kopīgām sanāksmēm, rakstveida paziņojumiem, informācijai uz ziņojuma dēļa u. c. kolektīva informēšanas līdzekļiem obligāti jānodrošina arī darbinieku individuālas tikšanās iespējas ar administrācijas pārstāvjiem. Pieklājība un lietišķums saskarē ar darbiniekiem, prasme izskaidrot sasniedzamo mērķi, gatavība uz klausīt darbinieku priekšlikumus raksturo kvalificētu vadītāju. Īpaša vieta ir ierādāma psiholoģiskajiem treniņiem, kuru uzdevums ir sekmēt darbinieka patstāvības, darbības mērķtiecības pieaugumu, motivācijas pieaugumu.

Secinājumi un priekšlikumi

Var izdarīt secinājumus, ka šobrīd nepastāv kaut kāda viena, vispārēju atzinību guvusi darbinieku motivācijas teorija. Šīs teorijas ir tikušas attīstītas pēc Otrā pasaules kara līdz ar darba intensifikāciju un garīgā darba īpatsvara pieaugumu organizāciju darbībā. Vēsturiski teorijas par darbinieku motivāciju atbilstoši viņu vajadzībām nomainīja teorijas par darbinieku

10 Шейн Э.Х. Организационная культура и лидерство.- Санкт-Петербург: Питер, 2002.- с. 320.-321.

motivāciju ar viņu darba satura bagātināšanu, bet vēlāk teorijas par psiholoģiski „pareizo” – tādu, kas ir orientēti uz panākumu gūšanu darbinieku kandidātu atrašanu darba iekārtošanas aģentūrās, vai arī darbinieku sociālā tipa noteikšanā un viņu motivācijas individualizēšanu, ņemot vērā šī tipa domāšanas veidu.

Praksē par populārāko darbinieku motivācijas pieeju ir kļuvusi darba devēja orientācija uz darbinieka stimulēšanu atbilstoši sasniegtajam rezultātam, bet tā drīzāk sekmē motivēto darbinieku stabilu darbu un nerada nemotivēto darbinieku motivāciju strādāt efektīvi. Kā rāda pieredze, organizāciju augstāku darba efektivitāti lielākoties nodrošina atbilstošas iekšējās motivācijas darbinieku izmantošana (atbilstoši D. Maklelanda un V. Gerčikova uzskatiem), nevis centieni ārēji motivēt esošos darbiniekus strādāt efektīvi. Nepieciešams padziļinātu uzmanību pievērst darbinieka motivācijas struktūras, viņa vērtību struktūras ietekmei uz viņa darba rezultātiem.

THE THEORY AND PRACTICE ON HOW TO MOTIVATE EMPLOYEES

Keywords: *motivation, psychological motivation, staff efficiency, system of remuneration.*

Summary

Currently there is no single universally accepted theory on how to motivate employees. Current theories have been formulated after the end of the Second World War given that work has intensified and the extent of intellectual effort required by enterprises has also increased.

Historically theories on how to motivate employees according to their needs replace previous theories on how to make their duties more exciting; later theories about psychologically „correct” motivation were developed, one that is oriented towards selecting candidates from work supply agencies, also to determine the social characteristics of employees and tailoring individual motivation strategies taking into account the mindset of the employee.

The most popular motivation method in practice has been the approach by employers to stimulate employees corresponding to results achieved, it tends to ensure a steady performance, but does not encourage the employee to work more efficiently. The experience shows that a greater efficiency is achieved by organisations which rely on an internal motivation (according to the views of D. McClelland and V. Gerchikov), rather than attempt to stimulate the existing staff to work more efficiently through an external motivation. It is therefore important to pay an attention to the structure of the work-force motivation, and how their structures of values influence their work performance.

*Inta Āboliņa**Zinātniskais vadītājs: Mg. iur. Aigars Sniedzītis*

FIZISKĀS PERSONAS MAKSĀTNESPĒJAS CIVILPROCESUĀLAIS REGULĒJUMS

Atslēgvārdi: fiziskas personas maksātnespējas process, fiziskas personas maksātnespējas lietas ierosināšanas stadija tiesā, izskatīšanas procesuālā kārtība, nolēmuma pasludināšana, fiziskas personas maksātnespējas lietas virzība pēc nolēmuma pasludināšanas.

Fiziskas personas maksātnespējas procesa vispārīgais raksturojums

Fizisko personu maksātnespējas procesa regulējums Latvijā pirmo reizi tika ieviests 2008. gada 1. janvārī, kad stājās spēkā Maksātnespējas likums, kurš ievieša būtiskas izmaiņas maksātnespējas jomā. Maksātnespējas likumā tika paplašināts maksātnespējas subjektu loks, iekļaujot normas, kuras attiecināmas ne tikai uz komersantiem, citām juridiskām personām, bet arī uz fiziskām personām. Šobrīd fiziskas personas maksātnespējas tiesību institūts veiksmīgi ir iekļāvis kopējā maksātnespējas un civiltiesību sfērā.

Fiziskās personas maksātnespējas procesu regulē 2000. gada 29. maija Padomes Regula (EK) Nr. 1346/2000 par maksātnespējas procedūram¹, kura ir saistoša Latvijai, 2007. gada 1. novembra Maksātnespējas likums (attiecas uz maksātnespējas procesiem, kas uzsākti līdz 31.10.2010.), 2010. gada 26. jūlija Maksātnespējas likums, Civilprocesa likums, Ministru kabineta noteikumi Nr. 88 „Kārtība, kādā iemaksā un izmaksā depozītu juridiskās un fiziskās personas maksātnespējas procesā”, Ministru kabineta 2010. gada 26. oktobra noteikumi Nr. 1001 „Kārtība, kādā Maksātnespējas administrācija izvēlas un iesaka tiesai maksātnespējas procesa administratora amata kandidātu”.

Maksātnespējas likuma 127. pants noteic divus kritērijus, lai fiziska persona varētu pretendēt uz maksātnespējas procesa subjekta statusu, proti, pēdējo sešu mēnešu laikā tā ir bijusi Latvijas Republikas nodokļu maksātājs un tai ir finansiālas grūtības. Nodokļu maksātāja klasifikācija ir dota likuma „Par nodokļiem un nodevām” 14. panta pirmajā un otrajā daļā.²

1 Padomes Regula (EK) Nr. 1346/2000 par maksātnespējas procedūram.- <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX%3A32000R1346> .-(Resurss apskatīts 05.02.2016.)

2 Par nodokļiem un nodevām: Likums (pieņemts 02.02.1995.), 14. panta pirmā un otrā daļa// Latvijas Vēstnesis.-Nr. 26 (1995, 18. februāris).

2015. gada 1. martā stājās spēkā jaunie grozījumi Maksātnespējas likumā, kas skar fizisko personu maksātnespējas regulējumu. Salīdzinot ar 2010. gada 1. novembra likuma redakciju, šī brīža redakcijā likums iekļauj vairākas jaunās normas un ir labvēlīgāks finansiālās grūtībās nokļuvušām personām.

Maksātnespēja ir ar tiesas spriedumu konstatēts maksātnespējas subjekta stāvoklis maksātnespējas procesā. Fiziska persona, izmantojot šo procesu, var tiesiskā veidā novērst parādsaistību turpmāko nokavējumu procentu, līgumsoda pieaugumu. Maksātnespējas process tiesā no civilprocesuālā viedokļa notiek sevišķās tiesāšanas kārtībā, bet ne prasības tiesvedības kārtībā. Atšķirībā no prasības tiesvedības, kuras ietvaros tiek skatīti strīdi starp pusēm par civilo tiesību aizskārumu vai apdraudējumu, maksātnespējas procesā strīdi par aizskartajām tiesībām netiek skatīti.

Fiziskas personas maksātnespējas process sastāv no divām secīgām procedūrām: bankrota procedūras un saistību dzēšanas procedūras.³ Bankrota procedūras ietvaros tiek realizēta visa parādnieka manta un no tās realizācijas iegūtie līdzekļi tiek novirzīti kreditoru prasījumu apmierināšanai, izņemot Civilprocesa likumā noteikto mantu, uz kuru nevar vērst piedziņu. Saistību dzēšanas procedūras ietvaros parādnieka ienākumi tiek novirzīti kreditoru prasījumu apmierināšanai, un pēc šīs procedūras termiņa beigām tiek dzēstas tās ietvaros nesegtās saistības.

Fiziskas personas maksātnespējas process tiek uzsākts, tiesai pieņemot lēmumu par maksātnespējas procesa pasludināšanu, un norisinās līdz dienai, kad tiesa pieņem lēmumu par maksātnespējas procesa izbeigšanu. Maksātnespējas procesa ilgums ir atkarīgs no saistību dzēšanas procedūras ilguma, kuru apstiprina tiesa.

Fiziskas personas maksātnespējas lietas ierosināšanas stadija tiesā

Maksātnespējas procesa ierosināšanai Maksātnespējas likuma 130. pantā ir noteikti vairāki būtiski ierobežojumi, kas parādniekam liedz piemērot fiziskās personas maksātnespējas procesu. Fiziskas personas maksātnespējas procesa piemērošanas priekšnoteikums ir fiziskās personas maksātnespējas procesa depozīta iemaksa divu minimālo mēnešalgu apmērā Maksātnespējas administrācijas speciāli izveidotajā kontā.⁴ Minis-

3 Civilprocesa likuma komentāri. 2. daļa (29.– 60.¹ nodaļa).- Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2012.- 487. lpp.

4 Maksātnespējas likums (pieņemts 26.07.2010.), 129. panta otrā daļa// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 124 (2010, 6. augusts).

tru kabineta noteikumi Nr. 88 „Kārtība, kādā iemaksā un izmaksā depozītu juridiskās un fiziskās personas maksātspējas procesā” nosaka kārtību, kādā fiziskās personas maksātspējas procesa depozītu iemaksā Maksātspējas administrācijas deponēto līdzekļu kontā Valsts kasē.⁵

No 2008. gada 1. janvāra saskaņā ar Maksātspējas likumu galvenā publisko ziņu datu bāze attiecībā uz fizisko personu maksātspējas procesiem ir maksātspējas reģistrs, tas ir visiem pieejams bez maksas, un tā ierakstiem ir publiska ticamība. Tas ir publiski pieejams Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistra interneta vietnes www.ur.gov.lv sadaļā „Maksātspējas reģistrs”⁶ un Lursoft datu bāzes interneta vietnes www.lursoft.lv sadaļā „Maksātspējas reģistrs”.⁷

Fiziskas personas maksātspējas pieteikumu tiesai iesniedz, pamatojoties uz Civilprocesa likuma 363.²² panta pirmo daļu, kas noteic, ka fiziskās personas maksātspējas procesa lietu izskata tiesa pēc parādnieka deklarētās dzīvesvietas, bet, ja tādas nav, – pēc dzīvesvietas un pamatojoties uz Civilprocesa likuma 363.²² panta otro daļu, kas noteic, ka lietu par Padomes regulas Nr. 1346/2000 3. panta 1. punktā noteiktās maksātspējas procedūras uzsākšanu izskata tiesa pēc parādnieka galveno interešu centra atrašanās vietas, bet šīs regulas 3. panta 2. punktā noteiktās maksātspējas procedūras uzsākšanas gadījumā – pēc parādnieka uzņēmuma atrašanās vietas.⁸

Dzīvesvietas deklarēšanas likuma 3. pants noteic, ka dzīvesvieta ir jebkura personas brīvi izraudzīta ar nekustamo īpašumu saistīta vieta (ar adresi), kurā persona labprātīgi apmetusies ar tieši vai klusējot izteiktu nodomu tur dzīvot, kurā dzīvot tai ir tiesisks pamats un kuru šī persona atzīst par vietu, kur tā sasniedzama tiesiskajās attiecībās ar valsti un pašvaldību.⁹ Likumā noteiktā kārtība neliedz personai saskaņā ar Civilprocesa likuma 128. panta otrās daļas 1.¹ punktu norādīt saziņai ar tiesu citu adresi.

Fiziskas personas maksātspējas pieteikumu tiesai iesniedz rakstveidā un to var iesniegt:

- parādnieks;
- parādnieks kopā ar laulāto;

5 Kārtība, kādā iemaksā un izmaksā depozītu juridiskās un fiziskās personas maksātspējas procesā: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 88 (pieņemti 24.02.2015.)// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 40 (2015, 26. februāris).

6 Maksātspējas reģistrs.- <http://www.ur.gov.lv/maksatnespeja.html>.- (Resurss apskatīts 09.12.2015.).

7 Maksātspējas reģistrs.- <http://www.lursoft.lv/lv/maksatnespejas-registrs>.- (Resurss apskatīts 16.01.2016.).

8 Civilprocesa likums (pieņemts 14.10.1998.), 363.²² panta pirmā, otrā daļa// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 326/330 (1998, 3. novembris).

9 Dzīvesvietas deklarēšanas likums (pieņemts 20.06.2002.), 3. pants// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 104 (2002, 10. jūlijs).

- parādnieks kopā ar personu, kura sastāv ar parādnieku radniecībā vai svainībā līdz otrajai pakāpei;
- parādnieka aizbildnis vai aizgādnis;
- Padomes regulas Nr. 1346/2000 29. panta „a” punktā norādītā persona – galvenās procedūras likvidators;
- pilnvarotais pārstāvis, kura pārstāvība noformēta ar notariāli apliecinātu pilnvaru.

Fiziskās personas maksātnespējas procesa pieteikumā ir jānorāda:

- parādnieka vārdu, uzvārdu, personas kodu un deklarēto dzīvesvietu;
- apstākļus, kuru dēļ fiziskā persona nav spējīga izpildīt saistības;
- visu termiņā neizpildīto saistību kopējo summu;
- visu to saistību kopējo summu, kuru izpildes termiņš iestāsies gada laikā;
- parādnieka mantas sastāvu, tajā skaitā parādnieka daļu laulāto kopīgajā mantā un citā kopīpašumā;
- vai maksātnespējas procesam piemērojami Padomes regulas Nr. 1346/2000 noteikumi.

Ja maksātnespējas procesa pieteikumu iesniedz parādnieks kopā ar savu laulāto vai ar personu, kura sastāv ar parādnieku radniecībā vai svainībā līdz otrajai pakāpei, tad informāciju par parādnieka vārdu, uzvārdu, personas kodu un deklarēto dzīvesvietu pieteikumā norāda par katru iesniedzēju atsevišķi.

Tiesā, iesniedzot fiziskas personas maksātnespējas procesa pieteikumu, pievieno dokumentus, kas apstiprina: valsts nodevas un ar lietas izskatīšanu saistītos izdevumus; apstākļus, uz kuriem pieteikums pamatots; fiziskās personas maksātnespējas procesa depoziāta samaksu. Iesniedzot fiziskās personas maksātnespējas procesa pieteikumu, tiesā maksājama valsts nodeva 71,14 eiro apmērā un ar lietas izskatīšanu saistītie izdevumi 4,70 eiro apmērā. Arī gadījumā, ja maksātnespējas procesa pieteikumu iesniedz parādnieks kopā ar savu laulāto vai ar personu, kura sastāv ar parādnieku radniecībā vai svainībā līdz otrajai pakāpei, maksājama viena valsts nodevas samaksa. Pamatojoties uz Maksātnespējas likuma grozījumiem, kuri stājās spēkā 2015. gada 1. martā, iesniedzot fiziskās personas maksātnespējas procesa pieteikumu tiesā, līdzekļi administratora vienreizējas atlīdzības segšanai divu minimālo mēnešalgu apmērā ir jāiemaksā Maksātnespējas administrācijas speciāli izveidotā kontā.¹⁰

10 Par fiziskās personas maksātnespējas procesa depoziātu.- <http://www.mna.gov.lv/lv/aktualitates/371/> .- (Resurss apskatīts 10.11.2015.).

Visi maksātnespējas procesa pieteikumā norādītie fakti ir jāpamato ar rakstveida dokumentiem un tie ir pievienojami maksātnespējas pieteikumam, lai tiesa varētu pārliecināties par minēto faktu esamību. Padomes regulas Nr. 1346/2000 piemērojamība pieteikumā ir jāietver tādā gadījumā, ja parādniekam ir manta vai kreditori citā dalībvalstī, lai, pasludinot fiziskās personas maksātnespējas procesu, administrators varētu paziņot kreditoriem par šī procesa pasludināšanu.

Tiesā, saņemot maksātnespējas procesa pieteikumu, tiek pārbaudīta parādnieka, viņa aizbildņa vai aizgādņa personība, kā arī pilnvarotā pārstāvja personība un pilnvarojums. Tiesa šo pieteikumu reģistrē atsevišķā reģistrā, kurā parakstās pieteikuma iesniedzējs un saņēmējs. Tad pieteikums tiek reģistrēts Tiesu informatīvajā sistēmā un, veicot lietu sadali, tas tiek nodots tiesnesim tālākai izskatīšanai.

Fiziskas personas maksātnespējas pieteikumu tiesā var iesniegt jebkura fiziska persona, kura:

- pēdējo sešu mēnešu laikā ir bijusi Latvijas Republikas nodokļu maksātāja un kurai ir finansiālas grūtības;
- nespēj nokārtot parādsaistības, kuras kopā pārsniedz 5000 eiro un tām iestājies izpildes termiņš;
- sakarā ar pierādāmiem apstākļiem nespēs nokārtot parādsaistības, kuras kopā pārsniedz 10 000 eiro un kuru izpildes termiņš iestāsies gada laikā.

Tiesnesis, lemjot jautājumu par maksātnespējas procesa pieteikuma pieņemšanu, noskaidro rezidenta statusa esamību pieteicējam atbilstoši likuma „Par nodokļiem un nodevām” 14. panta otrās daļas 1. punktam. Judikatūrā viedoklis par nodokļu maksātāja izvērtēšanu ir nostiprinājies, par ko liecina arī Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2014. gada 30. aprīļa spriedums lietā Nr. C28354513.¹¹

Pēc maksātnespējas procesa pieteikuma saņemšanas tiesnesis ne vēlāk kā nākamajā dienā pieņem lēmumu par tā atstāšanu bez virzības, par atteikšanos pieņemt maksātnespējas procesa pieteikumu vai par šī procesa pieteikuma pieņemšanu un lietas ierosināšanu.

Ja iesniegtais pieteikums neatbilst Civilprocesa likuma 254. panta pirmās un trešās daļas prasībām un sevišķās tiesāšanas kārtības atsevišķās

11 Ģenerālprokuratūras Personu un valsts tiesību aizsardzības departamenta virsprokurora protestes par Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesas 2013. gada 25. jūnija spriedumu un Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesas 2013. gada 21. novembra lēmumu fiziskās personas K. A. maksātnespējas procesā: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta spriedums lietā Nr. C28354513 (30.04.2014.). - (Nav publicēts).

no daļas norādītajām prasībām vai nav samaksāti tiesas izdevumi, tiesnesis to atstāj bez virzības un iestājas Civilprocesa likuma 133. pantā paredzētās sekas. Tiesnesis, pieņemot lēmumu par fiziskās personas maksātnespējas procesa pieteikuma atstāšanu bez virzības, pieteikuma iesniedzējam nosaka termiņu trūkumu novēršanai, kurš nav īsāks par 20 dienām, skaitot no lēmuma nosūtīšanas dienas. Lēmuma noraksts tiek nosūtīts pieteikuma iesniedzējam. Lēmumu var pārsūdzēt 10 dienu laikā no tā izsniegšanas dienas, iesniedzot blakus sūdzību vai protestu tiesā, kurā pieteikums tiek skatīts. Pārsūdzības termiņš skaitāms no dienas, kad lēmums izsniegts pieteicējam.

Ja iesniegtais pieteikums neatbilst Civilprocesa likuma 254. panta otrās daļas prasībām, tiesnesis pieteikumu atsakās pieņemt un iestājas Civilprocesa likuma 132. pantā paredzētās sekas. Tiesnesis pieņem lēmumu par atteikšanos pieņemt maksātnespējas procesa pieteikumu gadījumos, ja:

- pieteikums nav piekritīgs izskatīšanai konkrētajai tiesai;
- pieteikumu nav parakstījis pieteicējs vai viņa pārstāvis un pieteikumam nav pievienota pilnvara vai cits dokuments, kas apliecina pārstāvja pilnvarojumu vērsties ar pieteikumu tiesā;
- pieteicējs nav fiziskās personas maksātnespējas procesa subjekts;
- pieteicējs nav iemaksājis fiziskās personas maksātnespējas procesa depozītu;
- pieteikums ir saņemts ar pasta sūtījumu.

Ja pieteicējs tiesas lēmumā par fiziskās personas maksātnespējas procesa pieteikuma atstāšanu bez virzības minētos trūkumus noteiktajā termiņā novērš, tas iesniedz tiesā pieteikumu par trūkumu novēršanu, uz kura pamata tiesnesis ne vēlāk kā nākamajā dienā pieņem lēmumu par maksātnespējas procesa pieteikuma pieņemšanu un lietas ierosināšanu. Šajā gadījumā pieteikums tiek uzskatīts par iesniegtu ar dienu, kad tas tika iesniegts tiesā pirmo reizi.

Gadījumā, ja pieteicējs ir ievērojis visus Maksātnespējas likumā un Civilprocesa likumā izvirzītos priekšnosacījumus, tiesnesis nolemj pieņemt fiziskās personas maksātnespējas procesa pieteikumu un ierosināt maksātnespējas procesa lietu. Tiek nozīmēta lietas izskatīšana rakstveida procesā, par to paziņojot pieteikuma iesniedzējam. Lēmums nav pārsūdzams un stājas spēkā tā pieņemšanas brīdī. Lēmuma norakstu par fiziskās personas maksātnespējas procesa pieteikuma pieņemšanu un lietas ierosināšanu, kā arī lietas nozīmēšanu izskatīšanai rakstveida procesā nekavējoties nosūta pieteicējam un Maksātnespējas administrācijai administratora kandidāta ieteikšanai, izmantojot elektroniskā pasta starpniecību. Pa elek-

tronisko pastu sūtītiem dokumentiem jābūt noformētiem atbilstoši Elektronisko dokumentu likuma un pakārtoto normatīvo aktu prasībām, tas ir, dokumentiem jābūt parakstītiem ar drošu elektronisko parakstu.

Fiziskas personas maksātnespējas lietas izskatīšanas procesuālā kārtība tiesā un nolēmuma pasludināšana

Fiziskas personas maksātnespējas procesa lietu tiesa izskata rakstveida procesā septiņu dienu laikā no lietas ierosināšanas dienas, nerīkojot tiesas sēdi, izņemot gadījumu, ja tiesa atzīst par nepieciešamu noskaidrot papildu apstākļus, kuriem varētu būt nozīme pieteikuma izlemšanā, tiesa to var izskatīt tiesas sēdē, tad uz šo sēdi tiek aicināts pieteicējs un administratora kandidāts, tomēr izsaukto personu neierašanās uz tiesas sēdi nav šķērslis lietas izskatīšanai.

Tiesa, saņemot Maksātnespējas administrācijas priekšlikumu par administratora amata kandidātu, izvērtē administratora atbilstību pienākumu pildīšanai attiecīgajā fiziskās personas maksātnespējas procesā. Tiesa, konstatējot, ka Maksātnespējas administrācijas ieteiktajam administratora amata kandidātam pastāv Maksātnespējas likuma 20. panta ierobežojumi attiecīgajā fiziskās personas maksātnespējas procesā, pieņem lēmumu par atteikšanos iecelt administratora amata kandidātu un lēmumu nosūta Maksātnespējas administrācijai, lūdzot ieteikt jaunu administratora amata kandidātu.

Ja fiziskās personas maksātnespējas pieteikumā pieteicējam netiek konstatēta fiziskās personas maksātnespējas procesa pazīme un maksātnespējas procesa piemērošanas ierobežojumi, kā arī pieteicējs nav samaksājis valsts nodevu par šī procesa pieteikuma iesniegšanu un fiziskās personas maksātnespējas procesa depozītu, tad procesa pieteikums tiek noraidīts un izbeigta fiziskās personas maksātnespējas procesa lieta. Ja fiziskās personas maksātnespējas pieteikumu iesniedz pieteicējs kopā ar savu laulāto vai ar personu, kura sastāv ar parādnieku radniecībā vai svainībā līdz otrajai pakāpei, tad maksātnespējas procesa pazīme un maksātnespējas procesa piemērošanas ierobežojumi jākonstatē katram pieteicējam atsevišķi.

Ja fiziskās personas maksātnespējas process netiek pasludināts, un fiziskā persona iesniedzot pieteikumu tiesā ir iemaksājusi depozītu, tad, pamatojoties uz attiecīgu iesniegumu, tas ir atmaksājams procesa pieteikuma iesniedzējam.

Civilprocesa likuma grozījumi, kas saistīti ar Maksātnespējas likuma izmaiņām, kuri stājas spēkā 2015. gada 1. martā paredz, ka spriedums,

ar kuru noraidīts fiziskas personas maksātspējas pieteikums, ir pārsūdzams. Tiesas spriedumu var pārsūdzēt apelācijas kārtībā 20 dienu laikā no sprieduma pasludināšanas dienas.

Tiesa, izvērtējot pieteicēja iesniegto pieteikumu un tam pievienotos rakstveida pierādījumus, kā arī to, ka pieteicējs ir fiziskās personas maksātspējas procesa subjekts, ir pierādījis fiziskās personas maksātspējas procesa pazīmes esamību, ka uz pieteicēju nav attiecināmi noteiktie ierobežojumi šī procesa piemērošanai, ka pieteicējs samaksājis valsts nodevu par fiziskās personas maksātspējas procesa pieteikuma iesniegšanu un fiziskās personas maksātspējas procesa depozītu, ka netiek konstatēta Maksātspējas likuma 20. pantā noteiktie ierobežojumi administratora pienākumu pildīšanai, lemj par fiziskās personas maksātspējas procesa pieteikuma apmierināšanu un vienlaicīgi ieceļ fiziskās personas maksātspējas procesa administratoru. Tiesas spriedums nav pārsūdzams, tā noraksts nosūtāms parādniekam un ar spriedumu ieceltajam administratoram, kā arī atbildīgajai iestādei, kas veic ierakstus maksātspējas reģistrā.

Fiziskas personas maksātspējas lietas virzība pēc nolēmuma pasludināšanas

Attiecībā uz parādnieku pēc fiziskās personas maksātspējas procesa pasludināšanas iestājas Maksātspējas likuma 134. panta otrās daļas tiesiskās sekas: tiek apturēta izpildu lietvedība lietās par piespriesto, bet nepiedzīto summu piedziņu un lietās par parādnieka saistību izpildīšanu tiesas ceļā; parādnieks zaudē tiesības rīkoties ar visu savu mantu, kā arī ar viņa valdījumā vai turējumā esošo trešajām personām piederošo mantu (izņemot mantu, uz kuru nevar vērst piedziņu), un šīs tiesības iegūst administrators; apstājas aizdevuma lietošanas procentu pieaugums, likumisko procentu pieaugums, līgumsoda pieaugums, nokavējuma naudas pieaugums; nodokļu prasījumiem tiek apturēta nokavējuma naudas aprēķināšana, kura tiek noteikta kā procentu maksājums par nodokļu, nodevu un soda naudas samaksas termiņa nokavējumu; parādnieks zaudē tiesības bez administratora piekrišanas biežāk kā reizi mēnesī slēgt darījumus, kuru summa pārsniedz vienu minimālo mēnešalgu; parādnieks zaudē tiesības bez administratora piekrišanas uzņemt jaunas parādsaistības.¹² Parādnieka saistību izpildes termiņš ir iestājies maksātspējas procesa pasludināšanas dienā.

¹² Maksātspējas likums (pieņemts 26.07.2010.), 134. panta otrā daļa// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 124 (2010, 6. augusts).

Pēc sprieduma pasludināšanas par fiziskas personas maksātnespēju se- cīgi tiek uzsākta bankrota procedūra. Bankrota procedūrā administratoram ir noteiktas darbības un pienākumi, lai nodrošinātu maksātnespējas proce- sa efektīvu un likumīgu norisi, kā arī parādniekam ir noteiktas tiesības un pienākumi, lai bankrota procedūru sekmīgi pabeigtu un varētu tikt piemē- rota saistību dzēšanas procedūra.

Bankrota procedūras laikā parādnieka finanšu uzraudzību pārņem ad- ministrators, kurš darbojas saziņā ar kreditoriem un parādnieku, tādējādi pildot uzraudzības un padomdevēja funkcijas. Parādniekam ir jāsadarbojas ar fiziskas personas maksātnespējas procesā iecelto administratoru un tam jāsniedz ziņas par savu materiālo stāvokli un ienākumiem.

Bankrota procedūras ietvaros tiek realizēta parādnieka manta, un no tās realizācijas iegūtie līdzekļi novirzīti kreditoru prasījumu apmierināša- nai, izņemot Civilprocesa likuma 596. pantā noteikto mantu, uz kuru ne- var vērst piedziņu: atlaišanas pabalstu, apbedīšanas pabalstu, vienreizēju pabalstu mirušā laulātajam, valsts sociālajiem pabalstiem, valsts atbalstu ar celiakiju slimam bērnam, apgādnieka zaudējuma pensiju un atlīdzību par apgādnieka zaudējumu; kompensācijas izmaksām par darbiniekam piederošo instrumentu nolietojanos un citām kompensācijām saskaņā ar normatīvajiem aktiem, kas regulē darba tiesiskās attiecības; darbiniekam izmaksājamām summām sakarā ar komandējumu, pārcelšanu un nosūtī- šanu darbā uz citu apdzīvotu vietu; sociālās palīdzības pabalstiem; bērna uzturlīdzekļiem Ministru kabineta noteikto minimālo bērna uzturlīdzek- ļu apmērā, kurus, pamatojoties uz tiesas nolēmumu, maksā viens no ve- cākiem, kā arī uz Uzturlīdzekļu garantiju fonda izmaksājamiem bērna uzturlīdzekļiem.¹³

Maksātnespējas likuma 137. pants noteic administratora darbības ban- krota procedūras laikā pēc fiziskās personas maksātnespējas procesa pa- sludināšanas. Parādniekam tiek nosūtīts administratora pieprasījums, kurā tiek lūgts, pamatojoties uz Maksātnespējas likuma 137. panta 4. punktu, nekavējoties sniegt administratoram ziņas, kas nepieciešamas, lai apzi- nātu parādnieka saistības, parādnieka piederošo mantu, kā arī citu infor- māciju par parādnieka mantu un tās izmantošanu. Maksātnespējas likuma 27. pants noteic administratoram vispārīgās tiesības un papildus Maksāt- nespējas likuma 138. pants noteic administratoram bankrota procedūras ietvaros noteiktās tiesības.

13 Civilprocesa likums (pieņemts 14.10.1998.), 596. pants// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 326/330 (1998, 3. novembris).

Kad maksātnespējas reģistrā tiek izdarīts ieraksts par parādnieka maksātnespējas procesa pasludināšanu, mēneša laikā administratoram ir iesniedzami kreditoru prasījumi pret parādnieku. Ja kreditors nokavējis prasījumu iesniegšanas termiņu, tam tiek dota iespēja savu prasījumu vēl iesniegt termiņā, kas nav ilgāks par sešiem mēnešiem no dienas, kad maksātnespējas reģistrā izdarīts ieraksts par parādnieka maksātnespējas procesa pasludināšanu, bet ne vēlāk kā līdz dienai, kad sastādīts kreditoru prasījumu sastādīšanas plāns. Kreditoru prasījumu iesniegšanas termiņa nokavēšanas gadījumā iestājas noilgums. Subjektīvo tiesību izbeidzošais termiņš Maksātnespējas likumā ieviests ar mērķi dot kreditoram iespēju precīzi noteiktā termiņā izmantot savas subjektīvās tiesības, bet to neizmantošanas gadījumā rēķināties ar nelabvēlīgām sekām – noilguma iestāšanos.¹⁴ Noilgumam iestājoties, kreditors zaudē savas prasījuma tiesības pret parādnieku, izbeidzoties saistībai uz noilguma pamata.

Ja kreditors iesniedzis administratoram savus prasījumus, attiecīgais kreditors iekļaujams kreditoru prasījumu reģistrā. Administrators pārbauda kreditoru prasījumu pamatotību un atbilstību normatīvo aktu prasībām un septiņu dienu laikā pēc šī prasījuma saņemšanas pieņem pamatotu lēmumu par kreditora prasījuma atzīšanu, neatzīšanu vai daļēju atzīšanu. Lēmums triju dienu laikā tiek nosūtīts attiecīgajam kreditoram pa pastu ierakstīta pasta sūtījuma veidā. Kreditors ir tiesīgs pārsūdzēt tiesā administratora lēmumu par sava prasījuma neatzīšanu vai daļēju atzīšanu divu nedēļu laikā no lēmuma saņemšanas dienas.

Sūdzību tiesa izskata rakstveida procesā 15 dienu laikā no sūdzības saņemšanas dienas, nerīkojot tiesas sēdi, izņemot gadījumu, kad administrators lūdz lietu izskatīt tiesas sēdē vai tiesa uzskata par nepieciešamu sūdzību izskatīt tiesas sēdē, klātienē tiek aicināts sūdzības iesniedzējs, administrators, parādnieka pārstāvis un citas ieinteresētās personas.

Administrators nekavējoties elektroniski nosūtīta paziņojumu par parādnieka maksātnespējas procesa pasludināšanu visiem zināmajiem parādnieka kreditoriem, kuru prasījuma tiesības ir nodrošinātas ar komercķīlu, zemesgrāmatā reģistrētu hipotēku. Administrators sastāda kreditoru prasījumu reģistru un tas tiek nosūtīts kreditoriem uz elektroniskajām pasta adresēm.

Ja parādniekam nepieder manta, tad administrators sastāda ziņojumu par parādnieka mantas neesamību, tas tiek elektroniski nosūtīts parādnie-

14 Bērziņš G. Saistību izbeigšanās un dzēšana fiziskās personas maksātnespējas procesā.- <http://www.juristavards.lv/doc/255691-saistibu-izbeigšanas-un-dzesana-fiziskas-pers.-> (Resurss apskatīts 17.12.2015.).

kam un kreditoriem, kuri norādīti kreditoru reģistrā. Kreditoriem 15 dienu laikā ir tiesības iesniegt iebildumus. Ja tādi netiek saņemti, tad administrators īsteno savu priekšlikumu par procesa turpmāko risinājumu.

Ja parādniekam pieder manta, tad administrators izstrādā mantas pārdošanas plānu. Parādnieka mantas pārdošanu nodrošina administrators atbilstoši parādnieka mantas pārdošanas plānā ieteiktajam pārdošanas veidam. Ja nodrošinātais kreditors un parādnieks ir noslēdzis vienošanos saglabāt mājokli, kas apgrūtināts ar ķīlu, un šī vienošanās ir samērojama ar pārējo kreditoru interesēm, tas tiek norādīts parādnieka mantas pārdošanas plānā. Mantas pārdošanu administrators uzsāk 2 mēnešus pēc fiziskas personas maksātnespējas procesa pasludināšanas un ne agrāk kā 2 nedēļas pēc mantas pārdošanas plāna nosūtīšanas kreditoriem un parādniekam. Parādnieka mantas pārdošanas plānu administrators nosūta kreditoriem ne vēlāk kā 2 nedēļas pēc kreditoru pieteikšanās termiņa beigām. Kreditoriem un parādniekam 15 dienu laikā no parādnieka mantas pārdošanas plāna saņemšanas ir tiesības iesniegt administratoram priekšlikumus par šo plānu. Pēc parādnieka mantas pārdošanas plāna izpildes administrators 15 dienu laikā sastāda bankrota procedūras izmaksu sarakstu un tas tiek nosūtīts kreditoriem, nosakot kreditoru prasījumu segšanas kārtību, kā arī pārskatu par saņemtajiem un izlietotajiem naudas līdzekļiem.

Nodrošinājum kalpojošās parādnieka mantas pārdošana notiek izsoles Civilprocesa likumā noteiktajā kārtībā, ja nodrošinātais kreditors nav vienojies ar administratoru par mantas pārdošanu bez izsoles. Sākot ar 2016. gada 1. janvāri maksātnespējas administratoriem tiek nodrošināta iespēja maksātnespējas procesa ietvaros izsoles organizēt Elektronisko izsoļu vietnē <https://izsoles.ta.gov.lv/>.¹⁵

Pieteikumu par nekustamā īpašuma izsoles akta apstiprināšanu un pārdotā nekustamā īpašuma nostiprināšanu uz ieguvēja vārda tiesa, kuras tiesvedībā atrodas maksātnespējas procesa lieta, izskata rakstveida procesā 15 dienu laikā no administratora pieteikuma iesniegšanas tiesā. Lēmumu var pārsūdzēt 10 dienu laikā no lēmuma izsniegšanas dienas apgabaltiesā iesniedzot blakus sūdzību tiesā, kurā lēmums pieņemts.

Parādnieks un nodrošinātais kreditors var noslēgt vienošanos par to, ka fiziskas personas maksātnespējas procesa laikā netiek pārdots parādniekam piederošais mājoklis, kas ieķīlāts par labu nodrošinātajam kreditoram, taču tiek veikts maksājums, kas nepārsniedz summu, kura būtu maksājama parādniekam, īrējot par nodrošinājumu kalpojošo parādnieka mantu fiziskās

15 Elektronisko izsoļu vietne. - <https://izsoles.ta.gov.lv/>. - (Resurss apskatīts 04.02.2016.)

personas maksātnespējas procesa laikā. Maksājumus veic administrators no parādnieka mantas atbilstoši parādnieka un nodrošinātā kreditora saskaņotajam grafikam. Ja vienošanās netiek pildīta, tad nodrošinātais kreditors ir tiesīgs atkāpties no noslēgtās vienošanās un lūgt par nodrošinājumu kalpojošās parādnieka mantas pārdošanu.

Ja ar parādnieku kopā mājoklī, kura kadastrālā vērtība nepārsniedz 142 287 eiro, dzīvo tā apgādībā esošas personas un visām šīm personām tā ir deklarētā dzīvesvieta, tad šāda mājokļa pārdošanu izolē ir iespējams atlikt uz laiku līdz vienam gadam no fiziskās personas maksātnespējas procesa pasludināšanas dienas, lai parādnieks sameklētu citu mājokli, taču šāda iespēja jānorāda fiziskās personas mantas pārdošanas plānā.

Parādniekam par dzīvesvietas un citas kontaktinformācijas maiņu ir jāinformē administrators. Maksātnespējas likuma 139. pants nosaka parādnieka pienākumus bankrota procedūras laikā. Parādniekam šai laikā ir tiesības saņemt vismaz divas trešdaļas no saviem ienākumiem, lai segtu fiziskās personas uzturēšanas izmaksas, paturēt mantu, kas viņam būtiski nepieciešama ienākumu gūšanai.¹⁶ Parādniekam ir tiesības iesniegt sūdzības par administratora darbībām Maksātnespējas administrācijā un tiesā, ja viņš uzskata, ka administrators negodprātīgi pilda savus pienākumus, pārkāpj savas pilnvaras un nenodrošina likumīgu un efektīvu maksātnespējas procesa norisi.

Pēc fiziskās personas maksātnespējas procesa pasludināšanas administratoru var atcelt tiesa pēc savas iniciatīvas vai uz Maksātnespējas administrācijas un kreditoru sapulces ierosinājuma pamata. Administratoru atceļ no fiziskās personas maksātnespējas procesa administratora pienākumu pildīšanas Maksātnespējas likuma 22. panta otrajā, trešajā, ceturtajā daļā noteiktajos gadījumos. Tiesa, lemjot jautājumu par administratora atcelšanu, nosaka termiņu dokumentu, mantas pieņemšanas un nodošanas akta sastādīšanai, dokumentu un mantas nodošanai citam administratoram. Ja pēc maksātnespējas procesa pasludināšanas tiesa ir pieņēmusi lēmumu par administratora atcelšanu, tā nosūta lēmuma norakstu Maksātnespējas administrācijai jauna administratora amata kandidāta ieteikšanai. Lēmumu var pārsūdzēt 10 dienu laikā, apgabaltiesā iesniedzot blakus sūdzību tiesā, kurā pieņemts lēmums.

Administrators ir tiesīgs lūgt tiesai, lai viņu atceļ no fiziskās personas maksātnespējas procesa administratora amata pildīšanas, iesniedzot tiesā

16 Maksātnespējas administrācijas skaidrojumi un atziņas. 2008–2014.- Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2015.- 277. lpp.

motivētu pieteikumu un tam pievienojot atcelšanas apstākļus pamatojošus dokumentus.

Ja kreditoru rīcībā atrodas informācija par fiziskas personas maksātnespējas procesa ierobežojumu pastāvēšanu, tad kreditoriem divu mēnešu laikā no parādnieka maksātnespējas procesa pasludināšanas dienas ir tiesības iesniegt administratoram priekšlikumu izbeigt fiziskas personas maksātnespējas procesu. Ja administrators tiesai neiesniedz pieteikumu par bankrota procedūras izbeigšanu pēc kreditora paziņojuma saņemšanas, tad to var apstrīdēt tiesā, kurā ierosināta fiziskas personas maksātnespējas procesa lieta.

Pēc fiziskās personas maksātnespējas procesa pasludināšanas tiesa izskata sūdzības: par administratora lēmumu; par Maksātnespējas administrācijas pieņemto lēmumu par administratora rīcību fiziskās personas maksātnespējas procesā vai tiesiskā pienākuma uzlikšanu. Tiesa pieteikumu un sūdzību izskata 15 dienu laikā no pieteikuma vai sūdzības saņemšanas dienas. Pieteikums un sūdzība tiek izskatīta rakstveida procesā, nerīkojot tiesas sēdi, izņemot gadījumu, kad tiesnesis uzskata par nepieciešamu izskatīt lietu tiesas sēdē vai arī administrators to lūdz. Tiesas lēmums nav pārsūdzams un lēmuma noraksts nekavējoties tiek nosūtīts Maksātnespējas administrācijai.

Fiziskas personas maksātnespējas procesā par bankrota procedūras izbeigšanu tiesa lemj: pēc administratora pieteikuma, kurā par bankrota procedūras izbeigšanu administrators norāda bankrota procedūras izbeigšanas pamatu; pēc parādnieka pieteikuma, ja pret parādnieku nav iesniegti kreditoru prasījumi, kurā parādnieks norāda visas savas saistības un to pamatu; pēc administratora pieteikuma, ja parādnieks ir miris.

Bankrota procedūra tiek izbeigta, neveicot bankrota procedūrā ietilpstošos pasākumus, ja pēc fiziskās personas maksātnespējas procesa pasludināšanas atklājas fiziskās personas maksātnespējas procesa piemērošanas ierobežojumi parādniekam. Šie pārkāpumi ir šķērslis turpmākai maksātnespējas procesa, tostarp bankrota procedūras norisei. Tiesa izbeidz bankrota procedūru, ja konstatē ierobežojumus fiziskās personas maksātnespējas procesa piemērošanai, kā arī vienlaikus pieņem lēmumu par maksātnespējas procesa izbeigšanu.

Ja vienlaikus ar bankrota procedūras pabeigšanu vai izbeigšanu tiek izbeigts fiziskās personas maksātnespējas process, izbeidzas administratora tiesības un ierobežojumi parādnieka rīcībai ar savu mantu, atjaunojas kreditoru tiesības prasīt parādnieka saistību izpildi apmērā, kādā parādnieks

nav izpildījis savas saistības fiziskās personas maksātspējas procesā, tiek atjaunotas izpildu lietvedības par piespriesto, bet nepiedzīto summu piedziņu un lietas par parādnieka saistību izpildīšanu tiesas ceļā.

Bankrota procedūras pabeigšanas pamats var būt parādnieka mantas pārdošanas plāna izpilde, ja parādniekam ir bijusi manta, kas bankrota procedūras ietvaros ir realizēta, kā arī, ja parādniekam nav mantas, uz ko vērst piedziņu un ir sastādīts ziņojums par mantas neesamību. Paziņojumu par bankrota procedūras pabeigšanu administrators nosūta kreditoriem un parādniekam ne vēlāk kā 15 dienu laikā pēc tam, kad ir pabeigta parādnieka mantas pārdošana un atgūšana, kā arī tad, ja parādnieka īpašumā ir palicis mājoklis, attiecībā uz kuru parādnieks panācis vienošanos ar nodrošināto kreditoru. Paziņojumā par bankrota procedūras pabeigšanu administrators norāda apmierināto kreditoru prasījumu un neapmierināto kreditoru prasījumu summu. Administrators nosūta kreditoriem paziņojumu par bankrota procedūras pabeigšanu, pievienojot saistību dzēšanas plānu. Kreditoriem un parādniekam ir tiesības 15 dienu laikā izteikt iebildumus un priekšlikumus par bankrota procedūras pabeigšanu. Administrators izvērtē tos un veic attiecīgus pasākumus bankrota procedūras ietvaros. Ja administrators nav ņēmis vērā izteiktos priekšlikumus un iebildumus, viņš sniedz motīvētu atbildi attiecīgā iebilduma vai priekšlikuma iesniedzējam un par to paziņo tiesai, iesniedzot pieteikumu par bankrota procedūras pabeigšanas apstiprināšanu.

Ja parādniekam ir konstatēti ierobežojumi saistību dzēšanas procedūras piemērošanai, administrators, iesniedzot tiesai pieteikumu par bankrota procedūras pabeigšanas apstiprināšanu, vienlaikus lūdz izbeigt fiziskās personas maksātspējas procesu.

Ja parādnieks ir sniedzis apzināti nepatiesu informāciju par savu mantisko stāvokli un slēpis savus patiesos ienākumus maksātspējas procesa ietvaros, tad parādnieks par tādu maksātspējas procesa pieteikuma iesniegšanu var tikt sodīts pēc Krimināllikuma 214. panta otrās daļas.¹⁷ Ļoti daudz situācijas uzlabošanai kopumā palīdzētu tādu personu, kuras sniegušas tiesās apzināti nepatiesus maksātspējas procesa pieteikumus, reāla saukšana pie kriminālatbildības.¹⁸

Ja parādniekam pēc bankrota procedūras pabeigšanas tiek piemērota saistību dzēšanas procedūra, tad nodrošinātā kreditora un parādnieka vie-

17 Krimināllikums (pieņemts 17.06.1998), 214. panta otrā daļa// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 199/200 (1998, 8. jūlijs).

18 Alliks A. Reiderisms un Krimināllikuma 214. pants.- [http://www.juristavards.lv/doc/266608-reiderisms-un-kriminallikuma-214pant/](http://www.juristavards.lv/doc/266608-reiderisms-un-kriminallikuma-214pant/-.).- (Resurss apskatīts 03.02.2016.).

nošanās par parādnieka mājokļa saglabāšanu parādnieka īpašumā paliek spēkā.

Tiesa, lemjot jautājumu par bankrota procedūras pabeigšanu, pārbauda, vai bankrota procedūra notikusi likumā noteiktajā kārtībā, vienlaikus lemj jautājumu par saistību dzēšanas procedūras piemērošanu. Tiesa, apstiprinot bankrota procedūras pabeigšanu, vienlaikus lemj jautājumu par saistību dzēšanas plāna apstiprināšanu. Fiziskas personas maksātnespējas procesā pēc bankrota procedūras pabeigšanas apstiprināšanas, saistību dzēšanas plāna apstiprināšanas un saistību dzēšanas procedūras pasludināšanas seko saistību dzēšanas procedūra.

Līdz ar tiesas lēmumu par saistību dzēšanas procedūras pasludināšanu parādniekam atjaunojas tiesības rīkoties ar visu savu mantu, kā arī ar viņa valdījumā vai turējumā esošo trešajām personām piederošo mantu un saglabājas aizliegums bez administratora piekrišanas slēgt tādus darījumus attiecībā uz savu mantu, kuru summa pārsniedz divas minimālās mēnešalgas.

Saistību dzēšanas procedūras subjekts var būt parādnieks, kuram ir pabeigta bankrota procedūra. Parādniekam bankrota procedūras laikā jāsaista saistību dzēšanas plāns. Fiziskās personas saistību dzēšanas plāns ir dokuments, kas tiek iesniegts apstiprināšanai tiesā. Maksātnespējas likuma 153. pants noteic, kādos gadījumos saistību dzēšanas procedūru nepiemēro vai pārtrauc. Lai parādniekam piemērotu saistību dzēšanas procedūru, tiesai jākonstatē, ka viņam nav saistību dzēšanas procedūras piemērošanas ierobežojumu, tiesā ir saņemts saistību dzēšanas plāns, šis plāns atbilst likuma prasībām un par to informēti kreditori likumā noteiktajā kārtībā.

Fiziskas personas saistību dzēšanas plāna īstenošanas termiņu atbilstoši Maksātnespējas likuma 155. pantam parādnieks nosaka, ņemot vērā savus paredzamos ienākumus saistību dzēšanas procedūrā. Par parādnieka saistībām uzskatāms pamatparāds, neskaitot soda naudas, līgumsodu vai nokavējuma procentus. Pie šīm saistībām pieskaitāmi nolīgtie, nesamaksātie lietošanas procenti līdz maksātnespējas pasludināšanai, tomēr ne vairāk kā sešu procentu apmērā gadā.

Administrators, saņemot parādnieka sastādīto saistību dzēšanas plānu, to izskata un nosūta kreditoriem, kuri 15 dienu laikā var iesniegt savus priekšlikumus vai iebildumus, ja tie netiek saņemti, tad ne agrāk kā 3 nedēļas un ne vēlāk kā mēnesi pēc tam, kad parādniekam un kreditoriem ir izsūtīts sastādītais saistību dzēšanas plāns, administrators un parādnieks tiesai nosūta pieteikumu par saistību dzēšanas plāna apstiprināšanu un klāt

pievieno šo plānu. Tiesa, saņemot pieteikumu un saistību dzēšanas plānu, pārbauda, vai tas atbilst likuma prasībām, izvērtē, vai šai plānā ir iekļautas visas Maksātnespējas likuma 154. pantā minētās ziņas un vai tās atbilst faktiskajiem un tiesiskajiem apstākļiem. Tiesa pārbauda, vai Maksātnespējas likuma 155. panta prasībām un faktiskajiem apstākļiem atbilst saistību dzēšanas plānā noteiktais saistību dzēšanas termiņš un kreditoriem ik mēnesi izmaksājamo līdzekļu apmērs. Kad saistību dzēšanas plāns apstiprināts, parādnieks to nosūta visiem kreditoriem, kas iekļauti šajā plānā, kā arī iestādei, kas ir atbildīga par maksātnespējas reģistra kārtošanu.

Ja tiesa, saņemot pieteikumu par saistību dzēšanas plāna apstiprināšanu, konstatē saistību dzēšanas procedūras piemērošanas ierobežojumus, saistību dzēšanas plāns netiek apstiprināts. Konstatējot trūkumus saistību dzēšanas plānā, tiesa pieņem lēmumu un parādniekam dod iespēju tos novērst. Parādniekam tiek noteikts termiņš trūkumu novēršanai, kas nevar būt īsāks par 10 dienām un garāks par 30 dienām.

Pēc saistību dzēšanas procedūras pasludināšanas administrators pēc kreditoru pieprasījuma uzrauga fiziskās personas saistību dzēšanas plāna izpildi un parādnieka rīcību pienākumu izpildē, kā arī pēc parādnieka lūguma sniedz viņam juridisko palīdzību saistībā ar fiziskās personas maksātnespējas procesu, ja nepieciešams, izstrādā arī fiziskās personas saistību dzēšanas plāna grozījumus.

Parādnieka tiesības saistību dzēšanas procedūrā ir: paturēt vismaz divas trešdaļas no saviem ienākumiem, lai segtu savas uzturēšanas izmaksas; paturēt mantu, kas viņam būtiski nepieciešama ienākumu gūšanai; izstrādāt fiziskās personas saistību dzēšanas plāna grozījumus. Parādnieka pienākumi saistību dzēšanas procedūrā ir: pildīt fiziskās personas saistību dzēšanas plānu; gūt ienākumus atbilstoši savām iespējām, lai pilnīgāk apmierinātu kreditoru prasījumus; pēc administratora pieprasījuma sniegt informāciju par fiziskās personas saistību dzēšanas plāna izpildi; segt fiziskās personas maksātnespējas procesa izmaksas.

Mainoties parādnieka ienākumiem fiziskas personas saistību dzēšanas plāna izpildes laikā, parādniekam ir pienākums sagatavot šī plāna grozījumus, mainīt termiņu un tā ietvaros sedzamo saistību apmēru. Ja parādnieka ienākumi samazinās tādā apmērā, ka viņš nespēj segt fiziskās personas saistību dzēšanas plānā norādīto sedzamo saistību apmēru, parādnieks pagarina fiziskās personas saistību dzēšanas plāna izpildes termiņu un samazina sedzamo saistību apmēru. Gadījumā, ja parādnieka ienākumi paliecinās tādā apmērā, ka viņš acīmredzami spēs segt lielāku daļu no savām

saistībām, viņš saīsina fiziskās personas saistību dzēšanas plāna izpildes termiņu un palielina sedzamo saistību apmēru.

Fiziskās personas saistību dzēšanas plāna grozījumi tiek nosūtīti kreditoriem, dodot iespēju viņiem izteikt savus iebildumus un priekšlikumus. Ja no kreditoriem netiek saņemti iebildumi vai priekšlikumi, tad parādnieks iesniedz tiesā apstiprināšanai fiziskās personas saistību dzēšanas plāna grozījumus. Tiesa minētos grozījumus apstiprina Civilprocesa likumā noteiktajā kārtībā. Kad tiesa apstiprinājusi saistību dzēšanas plāna grozījumus, parādnieks nosūta tos visiem kreditoriem, kas iekļauti šajā plānā, kā arī iestādei, kas ir atbildīga par maksātnespējas reģistra kārtošanu.

Parādnieks saistību dzēšanas procedūras laikā nedrīkst slēpt savus ienākumus, nepildīt plānā noteiktās darbības, jo tas var viņu novest pie apstākļiem, kad parādnieks netiek atbrīvots no fiziskās personas saistību dzēšanas plānā norādītajām atlikušajām saistībām.

Ja parādnieks ir izpildījis fiziskās personas saistību dzēšanas plānā noteiktās darbības, tad pēc tā darbības beigām atlikušās parādnieka saistības, kuras norādītas saistību dzēšanas plānā, tiek dzēstas, un apturētās izpildu lietvedības par dzēsto saistību piedziņu tiek izbeigtas. Par parādnieka atbrīvošanu no atlikušajām saistībām, kas norādītas fiziskās personas saistību dzēšanas plānā, tiesa pieņem lēmumu, pabeidzot fiziskās personas saistību dzēšanas procedūru.

Tiesa izskata jautājumu par saistību dzēšanas procedūras izbeigšanu, pamatojoties uz parādnieka, administratora vai kreditora pieteikumu. Parādnieks iesniedz tiesai pieteikumu par saistību dzēšanas procedūras izbeigšanu, ja viņš pilnībā ir nokārtojis fiziskās personas saistību dzēšanas plānā norādītās saistības, izpildījis šo plānu, kā arī pievieno pierādījumus, kas apstiprina pieteikumā norādītos apstākļus. Administrators iesniedz tiesai pieteikumu par saistību dzēšanas procedūras izbeigšanu, ja konstatē procedūras piemērošanas ierobežojumus. Kreditors iesniedz tiesai pieteikumu par saistību dzēšanas procedūras izbeigšanu, ja parādnieks nepilda fiziskās personas saistību dzēšanas plānu un tiek konstatēti saistību dzēšanas procedūras piemērošanas ierobežojumi. Pieteikumam pievieno pierādījumus, kas apstiprina pieteikumā norādītos apstākļus.

Ja saistību dzēšanas procedūra tiek izbeigta, neatbrīvojot parādnieku no saistībām, kreditoru prasījumi tiek atjaunoti un aprēķināti pilnā apmērā, bet apturētā tiesvedība un spriedumu izpildu lietvedība tiek atjaunota. Apstiprinot saistību dzēšanas procedūras izbeigšanu, tiesa lemj par to saistību dzēšanu, kuras nav izpildītas procesa laikā.

Maksātnespējas likuma 164. panta ceturtajā un piektajā daļā norādītas prasījuma saistības, no kurām parādnieks, pabeidzot saistību dzēšanas procedūru, netiek atbrīvots.

Tiesa, pieņemot lēmumu par saistību dzēšanas procedūras izbeigšanas apstiprināšanu, vienlaikus pieņem lēmumu par fiziskas personas maksātnespējas procesa izbeigšanu. Tiesa izskata jautājumu par fiziskas personas maksātnespējas procesa izbeigšanu, pamatojoties uz parādnieka, administratora vai kreditora pieteikumu. Civilprocesa likuma 363.³⁶ pantā noteikts, kādos gadījumos tiesa pieņem lēmumu par fiziskas personas maksātnespējas procesa izbeigšanu. Lēmuma norakstu par fiziskās personas maksātnespējas procesa izbeigšanu nekavējoties nosūta atbildīgajai iestādei, kas veic ierakstus maksātnespējas reģistrā, kā arī parādniekam un administratoram. Ar tiesas lēmumu par bankrota procedūras pabeigšanu vai izbeigšanu fiziskās personas maksātnespējas procesā vienlaicīgi izbeidzas Maksātnespējas likumā paredzētās administratora tiesības un paredzētie ierobežojumi parādnieka rīcībai ar savu mantu.

Ja vienlaikus ar bankrota procedūras pabeigšanu vai izbeigšanu tiek izbeigts fiziskās personas maksātnespējas process, atjaunojas kreditoru tiesības prasīt parādnieka saistību izpildi apmērā, kādā parādnieks nav izpildījis savas saistības fiziskās personas maksātnespējas procesā, kā arī tiek atjaunotas lietas par piespriesto, bet nepiedzīto summu piedziņu un lietas par parādnieka saistību izpildīšanu tiesas ceļā.

Secinājumi un priekšlikumi

Fiziskas personas maksātnespējas process ir galējais risinājums parādnieka parādsaistību atrisināšanai, par kura īstenošanu parādniekam ir jābūt apdomīgam. Jābūt arī pārliecinātam, ka tas nespēj savas parādsaistības nokārtot citā veidā.

Fiziskās personas maksātnespējas procesa mērķis ir ar likumā paredzētajiem līdzekļiem un likumā noteiktajā kārtībā novērst fiziskās personas finansiālā stāvokļa neatgriezenisku pasliktināšanos, ko var izraisīt negatīvi straujas izmaiņas fiziskās personas finansiālajā stāvoklī.

Maksātnespējas likumā un Civilprocesa likumā būtu nepieciešams detalizēts procesuālais regulējums par to, vai parādnieku kopīga pieteikuma gadījumā tiek sastādīts kopīgs vai atsevišķs kreditoru reģistrs, kā arī saistību dzēšanas plāns. Pašreizējās Civilprocesa likuma normas neregulē kopīga maksātnespējas pieteikuma procesuālo virzību. Ne Maksātnespējas

likumā, ne Civilprocesa likumā nav norādīts vai ir kopīgs, vai atsevišķs kreditoru reģistrs, vai tiek sastādīts kopīgs saistību dzēšanas plāns. Ņemot vērā to, ka laulātajiem var būt gan kopīgas, gan atsevišķas saistības, būtu nepieciešams katram parādniekam savs atsevišķs saistību dzēšanas plāns, kā arī šī plāna izpildei katram parādniekam nosakāms atšķirīgs termiņš.

Civilprocesa likums paredz saīsinātu termiņu, liekot tiesai lemt par fiziskās personas maksātnespējas procesa tālāku virzību ne vēlāk kā nākošajā dienā pēc pieteikuma saņemšanas. Saīsinātie termiņi ierobežo maksātnespējīgo personu iespēju brīvi rīkoties ar savu mantu, tas palīdz aizsargāt kreditoru intereses, kā arī padara maksātnespējas procesu efektīvāku. Vienlaicīgi jāatzīmē, ka salīdzinoši īsais termiņš, ņemot vērā tiesu noslodzi, ierobežo iespējas kvalitatīvi izvērtēt iesniegto pieteikumu.

Priekšlikums – izdarīt grozījumus Civilprocesa likuma 363.³⁵ panta ceturtajā daļā, papildinot to ar teikumu: „*Kreditors pieteikumam pievieno atzinumu par saistību dzēšanas plāna izpildi un parādnieka rīcību saistību dzēšanas procedūras ietvaros*”. Šāda atzinuma saņemšana atvieglotu tiesai iespēju pieņemt lēmumu, kā arī sniegtu objektīvu vērtējumu par saistību dzēšanas procedūras norisi un parādnieka rīcību viņam noteikto pienākumu izpildē.

Ņemot vērā, ka Maksātnespējas likuma 156. pantā noteiktais termiņš, kas paredz kreditora tiesības 15 dienu laikā izteikt iebildumus un priekšlikumus attiecībā uz saistību dzēšanas plānu, bet parādniekam tiesības izvērtēt iebildumus un priekšlikumus un, ja nepieciešams, precizēt fiziskās personas saistību dzēšanas plānu, padara neiespējamu Civilprocesa likuma 363.³¹ panta 4. daļā norādītā trūkuma novēršanas termiņa, kas nevar būt īsāks par 10 dienām un garāks par 30 dienām, ievērošanu. Ņemot vērā dokumentu aprites ātrumu, proti, tiesas nolēmuma nosūtīšanu parādniekam, izmaiņu sagatavošanu saistību dzēšanas plānam, kā arī laiku, kas nepieciešams saistību dzēšanas plāna izmaiņu saskaņošanai ar kreditoriem, būtu labāk noraidīt saistību dzēšanas plānu un sākt šī plāna saskaņošanas procedūru no jauna.

Priekšlikums – izdarīt grozījumus Civilprocesa likuma 363.³¹ panta ceturtajā daļā, izsakot to šādā redakcijā: „*Ja saistību dzēšanas plānā tiesa konstatē trūkumus, tā neapstiprina saistību dzēšanas plānu, norādot uz saistību dzēšanas plānā konstatētajiem trūkumiem*”.

LEGAL REGULATION OF A PHYSICAL PERSON'S INSOLVENCY

Keywords: *the process of a physical person's insolvency, physical person, insolvency, legal proceedings, announcement of a decision, actions after the process of insolvency.*

Summary

The article takes a look at the routine of an application for insolvency and the examination of it in the court. The main procedures of this process – bankruptcy and obligation clearance are also mentioned.

The legal regulation, legal literature and the court practice of the Republic of Latvia regarding physical person's insolvency have been analysed. An insight in the legal regulation of a physical person's insolvency process is given while also paying attention to important problems as well as issues raised in court practice.

The process of insolvency nowadays leaves a great impact on the business environment and the whole society. More and more people who are unable to deal with their debts must initiate the process of insolvency. Luckily, the process has been made more accessible which decreases its costs significantly.

For people who have become insolvent due to economic circumstances the process of insolvency is a second chance to start a life where they are responsible for their liabilities.

Sanda Bārbale
Zinātniskais vadītājs: *Mg. iur. Normunds Grūbis*

AUDZINOŠA RAKSTURA PIESPIEDU LĪDZEKĻU PIEMĒROŠANA NEPILNGADĪGAJIEM PAR ADMINISTRATĪVO PĀRKĀPUMU

Atslēgvārdi: administratīvā atbildība, bērni, audzinoša rakstura piespiedu līdzekļi, administratīvā komisija, vecāku atbildība.

Bērni ir sabiedrības nākotne, tādēļ būtiski viņos veidot un mācīt viņiem sabiedrībā vispāriņemtās uzvedības, ētikas, morāles normas un pamatvērtības – kā gods, cieņa, līdzcietība un atbildība. Nereti likumpārkāpumus izdara tieši nepilngadīgas personas, līdz ar ko jāmeklē efektīvākais soda veids, lai bērns vairs šādas darbības neatkārtotu un nenostātos uz likumpārkāpumu izdarīšanas ceļa.

Ikdienas darbā saskaroties ar bērnu izdarītiem administratīviem pārkāpumiem, autore secina, ka nepieciešams rūpīgi izvērtēt piemērojamā soda lietderību, jo daudzkārt par izdarīto pārkāpumu, bērnam piemērojot administratīvo sodu, t.i., izsakot brīdinājumu vai uzliekot naudas sodu, nepilngadīgais izdara atkārtotus pārkāpumus, pat noziedzīgus nodarījumus, līdz ar ko var secināt, ka uzliktais sods nav bijis pietiekoši efektīvs. Izskatot katru gadījumu individuāli, jāņem vērā arī dažādi apstākļi – bērna sociālais stāvoklis, ģimene, vecāku attieksme un atbildība, kas, pēc autores domām, ir pats būtiskākais, lai bērns izaugtu par pienācīgu sabiedrības locekli un viņam jau bērnībā tiktu iemācītas pamatvērtības, jo bērns vispirms aug ģimenē un tikai tad sabiedrībā. Jāņem vērā, ka bērnu izdarītie likumpārkāpumi norāda par sociālām, ekonomiskām, iespējams, arī politiskām problēmām mūsu sabiedrībā.

Liela daļa bērnu, kuri veic likumpārkāpumus, nāk no sociālā riska ģimenēm, kavē skolu, neieklaujas sabiedrībā, lieto apreibinošas vielas un šiem bērniem nepieciešama palīdzība, nevis sods, lai sekmētu viņu re-integrāciju tiesiskā sabiedrībā. Šo iemeslu dēļ audzinoša rakstura piespiedu līdzekļi var kalpot kā efektīvs veids, lai bērniem sniegtu palīdzību un atturētu no turpmākas likumpārkāpumu izdarīšanas. Nepilngadīgo prettiesiska izturēšanās bieži tiek saistīta ar audzināšanas trūkumu un uzvedības traucējumiem, kas nelabvēlīgi ietekmē bērna psihosociālo attīstību

un iekļaušanos sabiedrībā, tādēļ piemērojot audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu nepilngadīgajiem, jāliek akcents uz to, lai piemērotais līdzeklis būtu maksimāli audzinošs.

Raksta mērķis – izpētīt audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem administratīvajā komisijā, konstatēt problēmas piemērošanā un to efektivitāti.

Administratīvās atbildības tiesiskais regulējums

Tiesiskais regulējums par administratīvo atbildību noteikts Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā (turpmāk – Latvijas APK), taču atbildības jēdziens definējams dažādi. Pirmkārt, tā ir pienākumu apziņa un pienākumu izpilde pret konkrētu lietu, otrkārt, katra cilvēka spēja apzināties savas darbības un sekas, kas iestājas, ja noteiktās darbības tiek veiktas. Administratīvai atbildībai raksturīgi vairāki principi: tiesiskums, taisnīgums, lietderīgums, soda neizbēgamības princips u. c.

Teorētiski atbildību var apskatīt divos aspektos:

- pozitīvā aspektā atbildību raksturo pozitīva indivīda attieksme pret veiktajām darbībām;
- negatīvais atbildības aspekts jēdzienu *atbildība* aplūko nevis attiecībā uz veicamajām darbībām, bet attiecībā uz to, kas jau paveikts.¹

Strādājot ar nepilngadīgām personām, bieži nākas saskarties tieši ar negatīvo aspektu, jo bērni neapzinās nodarījuma sekas, bieži vien meklē atrunas un attaisnojumu, kāpēc rīkojās tieši tā, vaino citus. Atbildot uz jautājumiem „kā varēja rīkoties savādāk?” un „kas varēja notikt?”, tikai tad viņi sāk apzināties notikuma bīstamību, taču nevar paskaidrot, kāpēc neizvēlējās to pareizo darbības variantu vai neatturējās no darbības vispār.

Par administratīvo pārkāpumu atzīstama prettiesiska, vainojama (ar nodomu vai aiz neuzmanības izdarīta) darbība vai bezdarbība, kura apdraud valsts vai sabiedrisko kārtību, īpašumu, pilsoņu tiesības un brīvības vai noteikto pārvaldes kārtību un par kuru likumā paredzēta administratīvā atbildība.² Administratīvā atbildība iestājas, ja par pārkāpumu nav paredzēta kriminālatbildība, t.i., sabiedriskās bīstamības pakāpe ir zemāka. Administratīvais pārkāpums var tikt uzskatīts par tādu, ja ir konstatēts tā sastāvs: objekts, objektīvā puse, subjekts, subjektīvā puse.

1 Stucka A. Ievads administratīvajās tiesībās un administratīvā procesa tiesībās. - Rīga: Juridiskā koledža, 2003.-74. lpp.

2 Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss (pieņemts 07.12.1984.), 9. pants// Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs. - Nr. 51 (1984, 20. decembris).

Strādājot ar nepilngadīgajiem administratīvā pārkāpuma lietās, autore arī savā ikdienā norāda uz sociālās atbildības būtību, uz piederību valstij, patriotismu, atbildību pret ģimeni un sabiedrību, jo dažkārt bērniem nav izpratnes, ko šīs lietas nozīmē un viņi nesaskata savu atbildību par šiem procesiem. Autore to skaidro ar nepietiekamu sociālo audzināšanu ģimenē un vecāku attieksmi pret valsti kopumā, jo bērnam netiek izskaidrots, ka katrs indivīds ar sevi un savu uzvedību kopumā veido sabiedrību.

Saskaņā ar likuma „Par pašvaldībām” 15. panta 23. punktu viena no pašvaldības autonomajām funkcijām ir bērnu tiesību aizsardzības īstenošana attiecīgajā administratīvajā teritorijā. Bērnu tiesību aizsardzības likuma 58. panta pirmā daļa nosaka, ka likumpārkāpumu profilakses darbu ar bērniem veic pašvaldība sadarbībā ar bērnu vecākiem, izglītības iestādēm, Valsts policiju, Valsts probācijas dienestu (ja bērns ir probācijas klients), sabiedriskajām organizācijām un citām iestādēm.

Ventspils pilsētas pašvaldības policija 2013. gadā aizturējusi 213 nepilngadīgos par dažādiem pārkāpumiem, tajā skaitā 63 par atrašanos sabiedriskā vietā alkohola reibuma stāvoklī, 2014. gadā – 187, no tiem – 54 reibuma stāvoklī, 2015. gada pirmajā pusgadā – 132, no tiem 26 reibuma stāvoklī. Savukārt, Valsts policijas Kurzemes reģiona pārvaldes Ventspils iecirknis aizturējis 2014. gadā 6 nepilngadīgas personas, 2015. gada pirmajā pusē arī 6. Par minētajiem pārkāpumiem sastādīti administratīvā pārkāpuma protokoli un materiāli nosūtīti izskatīšanai Ventspils pilsētas domes Administratīvajai komisijai, kur ir piemērots brīdinājums vai naudas sods, taču nevienā gadījumā – kāds no audzinoša rakstura piespiedu līdzekļiem.

Lēmumu par administratīvā pārkāpuma materiālu nosūtīšanu administratīvajai komisijai audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanai var pieņemt amatpersona, kura uzsākusi lietvedību administratīvā pārkāpuma lietā vai saskaņā ar Latvijas APK 275. pantu – ja lietu izskata pašvaldības administratīvā komisija, tā var pieņemt arī lēmumu par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu nepilngadīgajiem.³

Administratīvais sods var tikt piemērots tikai tad, kad tiek konstatēts administratīvais pārkāpums, nevis tāpēc, ka jānodrošina soda piemērošana, bet tāpēc, ka ar darbību vai bezdarbību pārkāpts administratīvo tiesību normās noteiktais un par izdarīto pārkāpumu pieņemts pareizs un likumīgs lēmums, kurš paredz administratīvo sodu. Attiecībā uz nepilngadīgām personām pārsvarā tiek piemērots brīdinājums vai naudas sods, dažos gadījumos arī administratīvā pārkāpuma priekšmeta vai izdarīšanas rīka konfiscēšana.

3 Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss (pieņemts 07.12.1984.), 275. pants// Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs. - Nr. 51 (1984, 20. decembris).

Vēsturiski administratīvā naudas soda pamatā ir zaudējuma atlīdzināšanas pienākums (soda nauda) par pārkāpuma izdarīšanu, kas ir visizplatītākais soda veids ne tikai Latvijā, bet arī pasaulē. Piemērojot naudas sodu nepilngadīgajiem, jāņem vērā tas, ka lielākoties viņiem pašiem ienākumu nav un naudas sodu maksās viņu vecāki, līdz ar ko nepilngadīgais īsti šo sodu neizjūt. Svarīga ir vecāku attieksme pret pārkāpumu un kādu preventīvo darbu viņi pēc tam veic savā ģimenē.

Preventīvais darbs

Ļoti būtisks ir preventīvais darbs, lai pārkāpums netiktu izdarīts vispār, taču daudzos gadījumos administratīvie pārkāpumi tiek izdarīti atkārtoti (2013. gadā ir 34 un 2014. gadā – 58 gadījumi). 2015. gada pirmajā pusgadā 87 gadījumos Ventspils pilsētas pašvaldības policijā veikts preventīvais darbs ar nepilngadīgajiem, kuri izdarījuši atkārtotus administratīvos pārkāpumus, kas liecina par to, ka piemērotais sods nav bijis pietiekoši efektīvs.

Tieslietu ministrija ir uzsākusi darbu pie bērnu antisociālas uzvedības prevencijas sistēmas reformas, kas ir vērsta uz nepilngadīgo justīcijas ieviešanu Latvijā, un ar 2015. gada 7. jūlija rīkojumu Nr.1-1/243 izveidojusi darba grupu, kuras mērķis ir identificēt bērnu antisociālas uzvedības prevencijas sistēmas nepilnības, apspriest to risinājumus, kā arī izstrādāt likumprojektu, kas regulēs bērnu izdarīto likumpārkāpumu prevencijas jautājumus. Bērnu antisociālas uzvedības prevencijas likuma mērķis ir veicināt bērnu un jauniešu atturēšanos no pretlikumīgām darbībām, veidot un nostiprināt bērnos sabiedrībā pieņemtu vērtību orientāciju, mainīt bērna uzvedību un attieksmi pret sevi un apkārtējiem, veicināt bērnu iekļaušanu sabiedrībā, kā arī nodrošināt efektīvu bērna un bērna likumisko pārstāvju atbalsta pasākumu sistēmu.⁴

Iepazīstoties ar likumprojektu, autore secina, ka tas pēc savas būtības un uzdevumiem ir cieši saistīts ar likumu „Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem”, Bērnu tiesību aizsardzības likumu un uzvedības sociālās korekcijas programmām. Būtībā ar likumu noteiks pasākumu kopumu, kuru organizē un izpilda starpinstitucionālā sadarbības grupa. Likuma 14. pantā minēts prevencijas subjektu loks, kas ir ļoti līdzīgs subjektu lokam, kuri uzskaitīti likuma „Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem” 4. pantā un šobrīd nav īsti saprotams, pie kādiem apstākļiem būs piemērojami preventīvie pasākumi, bet pie kādiem – audzinoša rakstura piespiedu līdzekļi.

4 Bērnu antisociālas uzvedības prevencijas likums: Likumprojekts, 2. pants. - (Nav publicēts).

Kā vienu no efektīviem līdzekļiem, kā veikt prevencijas un sadarbības pasākumus iestādēm, autore min Integrētās iekšlietu informācijas sistēmas apakšsistēmu „Nepilngadīgo personu atbalsta informācijas sistēma”, kas ieviesta 2013. gadā, atvieglo darbu un informācijas apmaiņu speciālistiem, kuri darbojas bērnu tiesību aizsardzības jomā.

Bērnu un jauniešu likumpārkāpumu prevenciju ir tikpat kā neiespējami īstenot bez viņu vecāku (vai personu, kas viņu aizvieto) līdzdalības. Lai gan varētu likties, ka vecākiem jābūt maksimāli ieinteresētiem sadarboties ar pašvaldību speciālistiem jautājumos, kas attiecas uz bērnu atturēšanu no pirmā vai nākamā likumpārkāpuma, praksē šis pieņēmums nedarbojas. Nav šaubu, ka par paša izdarītām prettiesiskām darbībām atbildība jāuzņemas bērnam, tomēr lielākajā daļā šādu gadījumu būtu jārunā par vecāku līdzatbildību – kāpēc situācija nonākusi tik tālu, ka likumpārkāpums tiek izdarīts.⁵

Šobrīd likums neuzliek par pienākumu vecākiem sadarboties ar pašvaldību uzvedības sociālās korekcijas programmas ietvaros, līdz ar to gadās situācijas, kad vecāki atsakās, nesadarbojas, neuzskatot par vajadzīgu iesaistīties bērna problēmu risināšanā.

Audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošana

Lai piemērotu visefektīvāko audzinoša rakstura piespiedu līdzekli, būtiski izprast, kādēļ bērns izdara likumpārkāpumu, kādi faktori veicina viņu uz šādām darbībām un kādi apstākļi vai to maiņa varētu no šādām darbībām bērnu atturēt. Riska faktoros var iedalīt 5 grupās:

- individuālā līmenī;
- ģimene kā riska faktors;
- skola kā riska faktors;
- vienaudži kā riska faktors;
- sabiedrība kā riska faktors.

Analizējot riska faktoros, autore secina, ka visiem bērniem, kas nonākuši pašvaldības policijas redzeslokā par dažādiem pārkāpumiem, nereti ir vairāki no šiem faktoriem. Vēl jāmin daži faktori, ar kuriem autore saskārusies ikdienas darbā, piemēram, labi situētās ģimenēs vecāki ar materiālām vērtībām aizstāj uzmanību un mīlestību, līdz ar ko bērnam netiek iedotas spējas un vecāku piemērs kontaktēties, risināt problēmas, kā arī laiks tiek pavadīts uz ielas. Ja bērnam tiek nodrošināta sapratne un emocionāli labvēlīga vide mājās, tad viņš necentīsies iet prom no tām un iespējami ilgi kopā ar draugiem uzturēties uz ielas.

5 Sīle S. Soli pa solim nepilngadīgo justīcijas sistēmas virzienā// Jurista Vārds.- Nr. 32 (2012), 4. lpp.

Tāpat bieži tiek novērots, ka izglītības iestādes pietiekoši nepievērš uzmanību mācību stundu kavējumiem, kas var būt par pamatu bērna deviantai uzvedībai – šobrīd tas ir ļoti viegli izdarāms interneta vietnē www.e-klase.lv. Interneta vietne ir pieejama skolas darbiniekiem, sociālā dienesta darbiniekiem un iestādēm, kā arī vecākiem vai bērna likumiskajiem pārstāvjiem, kas atvieglo sadarbību ar skolas personālu un ļauj kontrolēt bērna skolas apmeklējumu, sekmes, uzvedību. Skolas neziņo, cenšas noklusēt un pašas tikt galā situācijām, kur bērni izdarījuši pārkāpumus, it īpaši saistītus ar vardarbību starp bērniem.

Līdz materiālu sūtīšanai uz administratīvo komisiju atbildīgai iestādei vajadzētu veikt šo riska faktoru izvērtēšanu, lai komisijai sniegtu pēc iespējas vairāk informācijas par konkrēto bērnu un atvieglotu lēmuma pieņemšanu konkrēta audzinoša rakstura piespiedu līdzekļa piemērošanai.

Audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošana noteikta likumā „Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem” un Latvijas APK, lai sasniegtu šādus mērķus: sabiedrības interesēm atbilstošas vērtību orientācijas veidošanos un nostiprināšanos bērņā; bērna orientāciju uz atturēšanos no pretlikumīgām darbībām; bērna ar sociālās uzvedības novirzēm reintegrāciju sabiedrībā.⁶

Nepilngadīgajiem vecumā no 14 līdz 18 gadiem par administratīvo pārkāpumu izdarīšanu var piemērot audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus. Audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus var piemērot arī nepilngadīgajiem vecumā no 11 līdz 14 gadiem, ja viņi izdarījuši pārkāpumu, par kuru likumā paredzēta administratīvā atbildība.⁷ Latvijas APK 274. panta 4. daļā noteikts, ka, ja pārkāpumu izdarījis nepilngadīgais, institūcija (amatpersona) var lemt par administratīvā pārkāpuma lietas nosūtīšanu pašvaldības administratīvajai komisijai, lai tā izlemj jautājumu par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu nepilngadīgajam. Šādā gadījumā institūcija (amatpersona) pieņem lēmumu par personas atzīšanu par vainīgu administratīvā pārkāpuma lietā, nepiemērojot administratīvo sodu.⁸

Administratīvo pārkāpumu lietas un materiālus par pārkāpumu izskata konkrētās pašvaldības administratīvā komisija vai pašvaldības izveidota atsevišķa komisija šādu lietu izskatīšanai. Kompetentai iestādei (Valsts policijai, pašvaldības policijai) jāpieņem lēmums par administratīvā pārkāpuma

6 Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem: Likums (pieņemts 31.10.2002.), 1. panta 2. daļa// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 168 (2002, 19. novembris).

7 Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss (pieņemts 07.12.1984.), 12.¹ pants// Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs. - Nr. 51 (1984, 20. decembris).

8 Turpat – 274.pants.

lietas vai materiālu nosūtīšanu administratīvai komisijai audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanai vai arī komisijai jāpieņem šāds lēmums.

Sobrīd normatīvie akti nenosaka par kādu pārkāpumu nepilngadīgajam jāpiemēro audzinoša rakstura piespiedu līdzeklis un par kādu – administratīvais sods, līdz ko šī izvēle ir amatpersonas vai administratīvās komisijas ziņā. Autore uzskata, ka, iespējams, šī iemesla dēļ, kad institūcijas izvēlās „vieglāko ceļu” un piemēro administratīvo sodu, arī ir izveidojusies šāda situācija, kad audzinoša rakstura piespiedu līdzekļi tiek piemēroti salīdzinoši maz salīdzinājumā ar uzliktajiem administratīvajiem sodiem. Audzinoša rakstura piespiedu līdzeklis ir vairāk vērstas uz bērnu audzināšanu, tiesiskās apziņas veidošanu un visbūtiskāk – uz bērnu tiesību aizsardzību. Tāpat audzinoša rakstura piespiedu līdzeklis ir arī definējams kā likumpārkāpumu profilakse.

Likuma 4. panta 4. punkts noteic, ka audzinoša rakstura piespiedu līdzekli piemēro bērnam, kurš izdarījis pārkāpumu, attiecībā uz kuru pieņemts lēmums par administratīvā pārkāpuma lietas vai materiālu nosūtīšanu pašvaldības administratīvai komisijai audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanai. Šīs normas piemērošana bieži rada neskaidrības, jo no tās izriet, ka pašvaldības administratīvā komisija ir tiesīga lemt par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļa piemērošanu tikai gadījumā, ja amatpersona, kura uzsāk administratīvā pārkāpuma lietvedību, pieņem lēmumu par lietas materiālu nosūtīšanu audzinoša rakstura piespiedu līdzekļa piemērošanai. Ja lēmuma pieņemšana administratīvā pārkāpuma lietā ir administratīvās komisijas kompetencē, taču amatpersona nav pieņēmusi lēmumu par lietas nosūtīšanu audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanai, administratīvā komisija, saņemot pārkāpuma lietu, var lemt tikai par administratīvā soda piemērošanu.

Šāda kārtība nonāk pretrunā ar Latvijas APK 275. panta otro daļu, kas noteic, ka, ja lietu izskata pašvaldības administratīvā komisija, tā var pieņemt arī lēmumu par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu nepilngadīgajiem. Tādēļ pašvaldībās pastāv dažāda prakse un izpratne par administratīvās komisijas pilnvarām. Lai novērstu šo problēmu, likumprojekts paredz pašvaldības administratīvai komisijai lemt par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu arī gadījumā, ja komisijai ir atsūtīta administratīvā pārkāpuma lieta administratīvā soda piemērošanai.⁹

⁹ Likumprojekta „Grozījumi likumā „Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem”” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija), 2. lpp.- <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?dateFrom=2014-08-30&dateTo=2015-08-30&text=audzino%C5%A1a+rakstura&or=0&area=0&type=0>.- (Resurss apskatīts 30.08.2015.).

Autore, analizējot Ventspils pilsētas domes Administratīvās komisijas pieņemtos lēmumus, konstatēja tieši šo problēmu – komisijai īsti nav izpratnes par savām pilnvarām un vēl arī redzams iniciatīvas trūkums audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanai, jo pēc Administratīvās komisijas iniciatīvas nav piemērots neviens audzinoša rakstura piespiedu līdzeklis kopš tā darbojas. Tādēļ autore atbalsta šī likumprojekta mērķi – novērst problēmas audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanā un panākt to, ka attiecībā uz bērniem prioritāri ir audzināt, nevis sodīt.

Administratīvās komisijas nozīme bērnu tiesību aizsardzībā

Administratīvās komisijas tiesiskais pamats ir noteikts likumā „Par pašvaldībām”, pilsētas vai novada domes nolikumā un administratīvās komisijas nolikumā, kuram jābūt izstrādātam katrai administratīvajai komisijai. Ja pašvaldība veido Bērnu lietu apakškomisiju, tad tajā obligāti ir jāpiedalās bērnu tiesību aizsardzības speciālistam, taču ikdienā izskatot administratīvā pārkāpuma lietas – jābūt klāt bāriņtiesas pārstāvim. Bērnu tiesību aizsardzības likuma 5.¹ panta pirmās daļas 7. punktā noteikts, ka speciālās zināšanas bērnu tiesību aizsardzības jomā nepieciešamas pašvaldības administratīvās komisijas vadītājam vai pašvaldības administratīvās komisijas bērnu lietu apakškomisijas vadītājam. Lietas par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem tiek izskatītas tikai slēgtās sēdēs. Administratīvā komisija bērniem var piemērot audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus, kas paredzēti likumā „Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem”.

Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija ieteikusi pašvaldību administratīvajām komisijām, kā risināt problēmas ar audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu. Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu priekšrocībām inspekcija min:

- iespējams saukt pie atbildības arī tos bērnus, kuri nav sasnieguši kriminālatbildības vai administratīvās atbildības vecumu (sākot no 11 gadu vecuma), tādējādi laicīgi reaģējot uz bērnu deviantu uzvedību un samazinot iespēju, ka bērns izdarīs atkārtotus likumpārkāpumus;
- iespējams piemērot dažādus ierobežojumus, tai pašā laikā neradot bērnam sekas, kādas radītu krimināla vai administratīva sodāmība;
- daudzus audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus var piemērot uz vietas pašvaldībā, tādējādi piešķirot pašvaldībām plašu kompetenci

darbā ar riska grupu bērniem, kas izdarījuši likumpārkāpumus, un atvieglojot starpinstitūciju sadarbību pašvaldību ietvaros;

- par piespiedu līdzekļa nepildīšanu pastāv iespēja piemērot stingrāku līdzekli, ko nepieļauj administratīva sodīšana;
- var uzlikt pienākumu ārstēties.¹⁰

Pēc autore domām šie ieteikumi ir ļoti būtiski un vērā ņemami jebkurai administratīvajai komisijai, lai sasniegtu likumā „Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem” minētos mērķus un ievērotu bērnu tiesības.

Ventspils pilsētas domes administratīvā komisija

Ar 2006. gada 22. maija Ventspils pilsētas domes lēmumu Nr. 204 apstiprināts Ventspils pilsētas domes Administratīvās komisijas nolikums, kurā autore saskata nepilnības attiecībā uz nepilngadīgo lietu izskatīšanu. Taču būtiski ir arī tas, ka šī komisija nav izveidojusi bērnu lietu apakškomisiju, kas varētu būt viens no iemesliem, kādēļ Ventspils pilsētā praktiski netiek piemēroti audzinoša rakstura piespiedu līdzekļi (kopš 2011. gada tikai 9). Piemēram, salīdzinot ar Rīgas domes Administratīvo komisiju, kur bērnu lietu apakškomisija ir izveidota, tad 2014. gadā tajā ir skatītas 46 lietas par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu, 2015. gadā – 30 lietas.

Salīdzinot divus Ventspils pilsētas domes Administratīvās komisijas lēmumus, kur pie vienādiem apstākļiem vienā gadījumā lietvedība tika izbeigta, taču otrā – piemērots audzinoša rakstura piespiedu līdzeklis, nav īsti skaidrs, vai komisijai ir izpratne par lietas būtību.

Pēc pašvaldības policijas iniciatīvas 2015. gada 21. jūlijā Ventspils pilsētas domes Administratīvā komisija pirmo reizi piemēroja audzinoša rakstura piespiedu līdzekli – ārstēties no alkohola atkarības. Ņemot vērā konkrēto gadījumu un analizējot pārkāpējas rīcību, atkārtoti izdarītos pārkāpumus, nepilngadīgās meitenes personību, sociālos apstākļus, autore uzskata, ka piemērojot tieši šo audzinoša rakstura piespiedu līdzekli, varētu visefektīvāk sasniegt mērķi – bērna atturēšanos no pretlikumīgām darbībām un reintegrāciju sabiedrībā. 2015. gada 7. jūlijā Administratīvā komisija izskatīja šai personai sastādītos divus (19.06.2015. un 30.06.2015.) administratīvā pārkāpuma protokolus par šo pašu pārkāpumu, taču piemēroja

10 Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas ieteikumi pašvaldību administratīvajām komisijām piemērojot audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus.- http://www.bti.gov.lv/lat/metodiska_palidziba/ieteikumi_vecakiem_un_specialistiem/?doc=761.- (Resurss apskatīts 20.07.2015.).

naudas sodu, nevis audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus, kas izrādījās neefektīvi, jo jau 2015. gada 11. jūlijā pārkāpums atkārtojās.

Lēmuma izpildes laikā tika izstrādāta uzvedības sociālās korekcijas programma, kur galvenais uzdevums nepilngadīgajai ir ārstēties no atkārtību izraisošām vielām (alkohola) rehabilitācijas iestādē, kā arī turpināt obligātās pamatizglītības iegūšanu.

Nenoliedzami, ka situācijās, kad audzinoša rakstura piespiedu līdzekļi tiek piemēroti ļoti maz, sava atbildība jāuzņemas arī policijai. Taču nereti, ikdienā veicot patrolēšanas darbu un, piemēram, sastādot administratīvā pārkāpuma protokolu par nepilngadīgas personas atrašanos alkohola reibuma stāvoklī sabiedriskā vietā, policists nezina un uz vietas nevar noskaidrot konkrētā bērna sociālos apstākļos, uzvedības problēmas utt., tādēļ protokols tiek sastādīts un nosūtīts izskatīšanai administratīvajai komisijai. Taču komisijai, saņemot lietas materiālus, ir iespējams pieprasīt nepieciešmo informāciju un izvērtēt, kas būs efektīvāk konkrētā situācijā un pieņemt lēmumu par audzinoša rakstura piespiedu līdzekli, lai arī administratīvā pārkāpuma protokols jau ir sastādīts, nevis uzlikt naudas sodu.

Administratīvās komisijas sēde notiek divas reizes mēnesī, un tajā tiek skatītas visas komisijai piekritīgās administratīvā pārkāpuma lietas (katrā sēdē vidēji 50), līdz ar ko pietiekami netiek pievērsta uzmanība nepilngadīgo likumpārkāpumiem. Šis ir viens no būtiskākajiem aspektiem, kādēļ nepieciešams izveidot bērnu lietu apakškomisiju, lai vērstu uzmanību uz bērnu audzināšanu un likumpārkāpumu samazināšanu.

Secinājumi un priekšlikumi

Audzinoša rakstura piespiedu līdzekļi nepilngadīgajiem administratīvā pārkāpuma lietās tiek piemēroti retāk nekā administratīvais sods, līdz ar to netiek sasniegti likumā norādītie mērķi. Tāpat likumdevējs nav noteicis, par kādiem pārkāpumiem piemērojams administratīvais sods un par kādiem – audzinoša rakstura piespiedu līdzeklis, kas netiešā viedā apgrūtina gan administratīvo komisiju, gan policijas darbu.

Audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu maz gadījumos administratīvo pārkāpumu lietās var skaidrot ar to, ka policija neuzņemas pietiekoši lielu iniciatīvu lēmumu pieņemšanā par audzinoša rakstura piespiedu piemērošanu un materiālu nosūtīšanu administratīvai komisijai. Nepilngadīgo skaits, kas izdara atkārtotus pārkāpumus, ir pietiekami liels,

līdz ar to, secināms, ka piemērotais administratīvais sods nav bijis pietiekoši efektīvs.

Šai sakarā autore izvirza vairākus priekšlikumus. Pirmkārt, veikt izmaiņas Latvijas APK un likumā „Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem” un skaidri noformulēt par kādiem pārkāpumiem piemērojami audzinoša rakstura piespiedu līdzekļi. Latvijas APK 274. panta 4. daļu izteikt šādā redakcijā: *„Ja administratīvo pārkāpumu izdarījis nepilngadīgais, institūcija (amatpersona) lemj par administratīvā pārkāpuma lietas nosūtīšanu pašvaldības administratīvajai komisijai, lai tā izlemj jautājumu par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu nepilngadīgajiem. Šādā gadījumā institūcija (amatpersona) pieņem lēmumu par personas atzīšanu par vainīgu administratīvā pārkāpuma izdarīšanā, nepiemērojot administratīvo sodu. Gadījumā, ja audzinoša rakstura piespiedu līdzekļa piemērošana nav lietderīga, administratīvā komisija lemj par administratīvā soda piemērošanu nepilngadīgajam.”* Tādējādi tiek vērsta uzmanība uz bērna audzināšanu, nevis sodīšanu – primāri tiek piemēroti audzinoša rakstura piespiedu līdzekļi un tikai pēc tam administratīvie sodi.

Otrkārt, ieteikt Ventspils pilsētas domes Administratīvai komisijai izveidot bērnu lietu apakškomisiju, vēršot uzmanību uz bērnu tiesību aizsardzību un prevencijas darbu, kā arī precizēt Ventspils pilsētas domes Administratīvās komisijas Nolikumu.

Treškārt, Bērnu tiesību aizsardzības likuma 24. pantu papildināt ar 4.¹ punktu šādā redakcijā: *„Ja bērns izdarījis prettiesiskas darbības vai veic citas darbības, kas var novest pie prettiesiskas rīcības, viņa vecākiem vai likumiskajiem pārstāvjiem ir pienākums sadarboties ar pašvaldību bērna uzvedības sociālās korekcijas programmas izstrādē un izpildē”. Vecākus vai likumiskos pārstāvjus par šī pienākuma nepildīšanu saukt pie atbildības pēc Latvijas APK 173. panta.*

APPLICATION OF EDUCATIONAL COERCIVE MEASURES FOR MINORS ON THE COMMITMENT OF ADMINISTRATIVE VIOLATIONS

Keywords: administrative responsibility, children, educational coercive measures, the Administrative Commission, parental responsibility.

Summary

Children are the future of our society, therefore, it is essential to educate and teach them according to general behavioral, ethical and moral standards and values, such as honor, respect, compassion and responsibility. Often, violations of the law are carried out directly by minors, therefore, the most effective type of punishment should be sought, thereby preventing the child of repeating such activities and stepping on the road of delinquency.

The author's daily work is directly linked with administrative violations committed by children. This allows her to confirm the necessity of carefully assessing the usefulness of necessary penalties, since sometimes, after committing an infringement, children receive administrative penalties, such as warnings or fines, which do not prevent them from repeating violations or even crimes. It can be concluded that the penalty imposed has not been sufficiently effective. Educational coercive measures in administrative cases are applied less frequently than administrative penalties, so the objectives declared in the law are not fully achieved.

Unlawful behavior of minors is often associated with a lack of education and behavioral disorders that adversely affects a child's psychosocial development and social inclusion. Therefore, while applying educational coercive measures to minors, an emphasis on the fact that the measures applied are as educative as possible can be put.

*Māra Dobele*Zinātniskā vadītāja: *Mg. iur. Alda Malnača*

AKTUĀLAS PROBLĒMAS DZĪVOJAMO MĀJU PĀRVALDĪŠANĀ

Atslēgvārdi: daudzdzīvokļu dzīvojamā māja, nekustamā īpašuma pārvaldīšana, aprēķinu metodika, pārvaldnieks, lēmumu pieņemšanas process.

Nepieciešamība pēc dzīvesvietas vienmēr ir bijusi viena no cilvēku pamatvajadzībām. Lai cilvēks justos iederīgs sabiedrībā, viņam vajag pastāvīgu dzīvesvietu. Bieži vien tas ir dzīvoklis daudzdzīvokļu dzīvojamajā mājā. Daudzdzīvokļu dzīvojamā māja ir savdabīgs kopīpašuma veids. Ņemot vērā, ka šāda kopīpašuma pārvaldīšana ir pietiekami komplicēts process, savulaik tika uzsākts darbs pie dzīvojamo māju pārvaldīšanas tiesiskā regulējuma izstrādes. Galvenais uzdevums bija un joprojām ir – nodrošināt nepārtrauktu dzīvojamo māju pārvaldīšanas procesu tā, lai tas nerada kaitējumu ne kopīpašniekiem, ne pārvaldniekam.

Civillikumā ietvertais kopīpašuma pārvaldīšanas un uzturēšanas regulējums ir pārāk vispārīgs, tādēļ ir radusies nepieciešamība izstrādāt tieši uz dzīvojamo māju pārvaldīšanu attiecināmus normatīvos aktus. To uzdevums – noteikt, kas dzīvojamā mājā ir attiecināms uz atsevišķo dzīvokļa īpašumu un kas uz kopīpašumu. Dzīvoklī esošās inženierkomunikācijas (apkures stāvvadi, sildelementi, ūdens stāvvadi līdz noslēgventiļiem u. c.) ir daļa no kopīpašuma, lai gan atrodas atsevišķā dzīvokļa īpašumā. Tāpat nepieciešams skaidri definēt gan dzīvokļa īpašnieka, gan dzīvojamās mājas pārvaldnieka tiesības un pienākumus, lai dzīvokļu īpašniekus pasargātu no negodprātīgiem pārvaldniekiem un otrādi.

Dzīvojamo māju pārvaldīšanu regulē pietiekams daudzums normatīvo aktu, tomēr praksē rodas dažāda veida nesaprašanās un konflikti. Visbiežāk tie ir saistīti ar komunālo pakalpojumu aprēķinu metodiku, ar to, ka kāda no pusēm nepilda tai uzliktos pienākumus, kā arī problemātiska ir dzīvokļu īpašnieku kopības lēmumu pieņemšanas procedūra.

Dzīvokļu īpašnieka un pārvaldnieka atbildība

Šobrīd spēkā esošie normatīvie akti nenosaka dzīvokļa īpašniekam un pārvaldniekam sankcijas par pienākumu neizpildīšanu. Praksē situācija ir tāda, ka likums uzliek pienākumu, kas ir jāpilda, bet nenosaka sankcijas par pienākumu neizpildi.

Dzīvokļa īpašuma likuma 10. panta 7. punkts nosaka, ka dzīvokļa īpašniekam ir pienākums nodrošināt iespēju dzīvokļu īpašnieku kopības vai pārvaldnieka pilnvarotiem speciālistiem veikt dzīvokļa īpašumā darbības, kas nepieciešamas ar dzīvojamās mājas ekspluatāciju saistītu komunikāciju, būvkonstrukciju un citu elementu ierīkošanai un normālai funkcionēšanai, kā arī nodrošināt iespēju apsekot atsevišķo īpašumu.¹

Nosacījuma izpilde ir sarežģīta, jo ir cilvēki, kuri vienkārši nelaiž nevienu savā dzīvoklī. Personas privātpašums ir neaizskarams un bez īpašnieka atļaujas dzīvoklī iet nedrīkst, pat ja ir spēkā esošs tiesas spriedums par dzīvokļa īpašnieka pienākumu nodrošināt piekļuvi. Iemesli šādi dzīvokļa īpašnieku rīcībai var būt vairāki:

- dzīvoklī ir veikts remonts, un, lai nodrošinātu piekļuvi komunikācijām, ir nepieciešams lauzt vaļā sienu, izjaukt iebūvētās mēbeles u. c.;
- dzīvokļa īpašnieks ir veicis ar pārvaldnieku nesaskaņotas kopējo inženierkomunikāciju pārbūves (uzstādīti papildus sildelementi, dvieļu žāvētāja stāvvads izvilks pa vannas istabas grīdu, u. c.);
- dzīvokļa īpašnieks ir parādnieks un vienkārši nevienu nelaiž iekšā, jo baidās no izlikšanas;
- ir situācijas, kad īpašnieks liedz iespēju apsekot savu dzīvokļa īpašumu nezināmu iemeslu dēļ.

Minētajās situācijās pārvaldnieks izvērtē apsekošanas nepieciešamību un steidzamību. Gadījumos, kad stāvoklis ir nopietns un pastāv draudi, ka, piemēram, ūdens stāvvads var plīst, pārvaldnieks par to informē visus dzīvokļu īpašniekus, kuri lieto konkrēto inženierkomunikāciju. Ļoti reti ir gadījumi, kad avārijas situācijās kāds nelaiž savā dzīvoklī, jo ir skaidrs, ka plīsuma gadījumā tiks nopludināti dzīvokļi un radīti zaudējumi. Ja nav ārkārtas situācijas un pārrunas ar dzīvokļa īpašnieku nav bijušas veiksmīgas, pārvaldnieks sagatavo brīdinājumu.

Pašreiz spēkā esošie normatīvie akti neparedz nekāda veida sankcijas pret tiem dzīvokļu īpašniekiem, kas liedz piekļuvi dzīvoklī esošajām koplietošanas inženierkomunikācijām. Ir atsevišķas situācijas, kad to var izdarīt tikai tad, kad ir stājies spēkā tiesas spriedums, kas uzliek šādu pienākumu. Autore uzskata, ka šāda veida tiesvedības lieki noslogo tiesu sistēmu, bet dzīvokļa īpašnieka bezatbildība nodara kaitējumu pārējiem dzīvokļu īpašniekiem un kopīpašumam. Sankciju neesamība savā ziņā atļauj atsevišķiem indivīdiem kaitēt citiem dzīvokļu īpašniekiem un palikt nesodītiem.

1 Dzīvokļa īpašuma likums (pieņemts 28.10.2010.) 10. pants// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 183 (2011, 17. novembris).

Nereti gadās, ka savus pienākumus nepilda vairāki dzīvokļu īpašnieki. Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likuma 10. panta 3. daļā ir noteikts, ka, uzdodot pārvaldniekam pārvaldīšanas uzdevumu, dzīvojamās mājas īpašnieka pienākums ir nodrošināt šī uzdevuma izpildei nepieciešamo finansējumu.² Praktiski tas nozīmē to, ka pārvaldnieks rīkojas esošā finansējuma ietvaros. Praksē ar šī nosacījuma izpildi ir problēmas.

Piemēram, dzīvojamajai mājai, kura tiek pārvaldīta uz likuma pamata, jumts ir ļoti sliktā tehniskā stāvoklī, bet remontdarbiem paredzēto līdzekļu uzkrājuma nav. Apsaimniekošanas maksa ir noteikta 0,40 eiro/m². Dzīvokļu īpašnieki neapmaksā izrakstītos rēķinus pilnā apmērā vai neapmaksā nemaz. Pārvaldnieks ir organizējis dzīvokļu īpašnieku kopsapulces, lai šo jautājumu risinātu, ir piedāvājis paaugstināt apsaimniekošanas maksu, lai veidotu uzkrājumu jumta remontam. Ir piedāvāts veikt jumta nomaiņu par saviem līdzekļiem ar norunu, ka uz noteiktu laiku tiek paaugstināta apsaimniekošanas maksa. Nevienš no piedāvājumiem atsaucību nav guvis. Ziemā dzīvojamās mājas jumts neztur sniega svaru un iebrūk. Jautājums ir par to, kuram šajā situācijā ir jāuzņemas atbildība. Autores ieskatā, – dzīvokļu īpašniekiem, jo pārvaldnieks piedāvāja situācijas risinājumus. Dzīvokļu īpašnieki nebija pieņēmuši pārvaldnieka piedāvājumus. Likums neļauj pārvaldniekam brīvi rīkoties pēc saviem ieskatiem, bez dzīvokļu īpašnieku piekrišanas. Autore šai situācijā saskata klaju dzīvokļu īpašnieku bezdarbību, kura ir radījusi zaudējumus viņu pašu mājas koplietošanas daļai.

Likums uzliek pienākumus arī dzīvojamās mājas pārvaldniekam, tomēr šajā gadījumā netiek noteiktas nekāda veida sankcijas, ja pienākumi netiek pildīti. Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likuma 6. panta 2. punktā ir noteiktas obligātās pārvaldīšanas darbības. Piemēram, pārvaldīšanas darba plāna, tajā skaitā uzturēšanai nepieciešamo pasākumu plāna, sagatavošana.³ Ja pārvaldnieks izvairās no šiem pienākumiem – nesagatavo remontdarbu plānus, neveic korektu finanšu plānošanu, tad likums par to neparedz nekāda veida sankcijas. Vienīgais, ko var darīt dzīvokļu īpašnieki, – pieņemt lēmumu par pārvaldnieka maiņu.

Pamatojoties uz iepriekšminēto, autore ierosina normatīvajos aktos noteikt dzīvokļa īpašnieka un pārvaldnieka administratīvo atbildību, ja tas ar savu darbību vai bezdarbību ir nodarījis kaitējumu kopīpašumam. Dzīvokļa īpašnieka atbildību par pienākumu neizpildi noteikt Dzīvokļa

2 Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likums (pieņemts 04.06.2009.) 10. pants// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 96 (2009, 19. jūnijs).

3 Turpat.

īpašuma likumā, bet pārvaldnieka atbildību attiecīgi varētu reglamentēt Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likums.

Maksa par sniegtajiem pakalpojumiem

Pārvaldnieks saņem rēķinus no pakalpojumu sniedzējiem un šo summu sadala uz konkrētās dzīvojamās mājas dzīvokļa īpašumiem. Ir pakalpojumi, kurus aprēķina pēc mājokļa platības m^2 (apkure, siltuma zudumi apkurei) vai pēc dzīvoklī deklarēto personu skaita (sadzīves atkritumu izvešana). Maksa par izlietoto ūdens daudzumu tiek aprēķināta pēc dzīvokļos esošo mērierīču (individuālie ūdens skaitītāji) rādījumiem.

Savulaik sabiedrībā lielu satraukumu un neizpratni izraisīja maksa par sadzīves atkritumu izvešanu, kas saskaņā ar 2013. gada 1. oktobrī izdarītajiem grozījumiem likumā, tika aprēķināta tieši proporcionāli dzīvokļu skaitam, neatkarīgi no tā, cik personas tajā ir deklarētas un faktiski dzīvo. Vieni par to priecājās, bet citi bija nesaprašanā, kādēļ ir pieņemts tik negodīgs aprēķina modelis. Jāsecina, ka šāda veida aprēķins bija netaisnīgs. Viens cilvēks nerada tikpat atkritumu cik 5 vienā dzīvoklī dzīvojoši cilvēki, bet jāmaksā ir vienāda summa. 2014. gada 3. novembrī šie noteikumi atkal tika grozīti un tagad tie nosaka, ka maksa par sadzīves atkritumu izvešanu tiek aprēķināta proporcionāli dzīvoklī deklarēto personu skaitam. Autore uzskata, ka jaunie grozījumi veicina personas deklarēt savu dzīvesvietu tur, kur tās faktiski dzīvo. Šobrīd daudzi ir izbraukuši no valsts, bet jaunajā mītnes zemē dzīvesvietu nav reģistrējuši, vai arī dzīvo Latvijā, bet ne savā deklarētajā dzīvesvietā.

Paziņošanas likuma 4. pants nosaka, ka personai ir pienākums būt sasniedzamai deklarētajā dzīvesvietā.⁴ Sabiedrībā šis nosacījums tiek ignorēts un savā dzīvoklī deklarēto personu skaitam uzmanību dzīvokļu īpašnieki pievērš tikai tad, kad saņem rēķinu un pamana, ka maksa par atkritumu izvešanu aprēķināta par pieciem cilvēkiem, bet faktiski dzīvoklī mīt tikai divi. Bieži tās personas, kuras dzīvesvietā ir deklarētas, bet tur nedzīvo, ir dzīvokļu īpašnieku pieaugušie bērni. Ja aprēķins tiek veikts pēc deklarēto personu skaita, vecāki būs ieinteresēti aicināt bērnus deklarēties savā faktiskajā dzīvesvietā.

Pārvaldnieks no atbildīgās iestādes saņem pilnu informāciju par dzīvoklī deklarētajām personām, bet viņam nav ziņu par personām, kurām dzīvesvietas deklarācija ir anulēta. Tas rada strīdus situācijas, kad persona

4 Paziņošanas likums (pieņemts 16.06.2010.) 4. pants// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 102 (2010, 30. jūnijs).

apgalvo, ka ir mutiski informējusi pārvaldnieku par deklarēto cilvēku skaita izmaiņām, bet viņš nevar pierādīt informācijas saņemšanu. Tādēļ autore ierosina Ministru kabineta noteikumu Nr. 1013 „Kārtība, kādā dzīvokļa īpašnieks daudzdzīvokļu dzīvojamā mājā norēķinās par pakalpojumiem, kas saistīti ar dzīvokļa īpašuma lietošanu” 28. punktu izteikt šādā redakcijā: *„Ja prombūtnes dēļ dzīvokli neizmanto neviena persona un dzīvokļa īpašnieks nevar iesniegt informāciju par ūdens skaitītāja rādījumu, nevar veikt ūdens patēriņa skaitītāja verificēšanu vai nodrošināt pārvaldniekam iespēju veikt attiecīgajā dzīvokļa īpašumā esošo ūdens patēriņa skaitītāju pārbaudi, dzīvokļa īpašnieks par to iepriekš rakstiski informē pārvaldnieku.”*

Viens no smagākajiem jautājumiem, kas skar komunālo pakalpojumu aprēķinu metodiku, ir dzīvokļos esošo ūdens skaitītāju rādījumu summas neatbilstība dzīvojamās mājas kontrolskaitītāja rādītājam. Pašreiz spēkā esošā Ministru kabineta noteikumu Nr. 1013 „Kārtība, kādā dzīvokļa īpašnieks daudzdzīvokļu dzīvojamā mājā norēķinās par pakalpojumiem, kas saistīti ar dzīvokļa īpašuma lietošanu” redakcija nosaka, kādā veidā ir veicama ūdens skaitītāju (individuālo un mājas kopējā) rādītājos konstatēto starpību sadale starp dzīvokļu īpašniekiem.

Jautājums par to, vai par ūdens zudumiem ir jāmaksā dzīvokļu īpašniekiem un cik tas ir godīgi, ir diskutabls. Autore, balstoties uz praktisko pieredzi, uzskata, ka dzīvokļu īpašniekiem ir pienākums maksāt par ūdens patēriņu saskaņā ar skaitītājos konstatēto starpību. Ja nav notikusi avārijas ūdens noplūde, kuras rezultātā šī starpība ir izveidojusies, tad ūdeni ir izlietojuši paši iedzīvotāji. Šīs neatbilstības nav katru mēnesi vienādas. Ja kādā mēnesī dzīvokļos ir veikta individuālo ūdens skaitītāju pārbaude, tad iznākums var būt arī ar „–” zīmi. Tas nozīmē, ka no individuālajiem skaitītājiem ir nolasīts rādījums par lielāku ūdens daudzumu kā uzrāda kontrolskaitītājs uz mājas kopējā ūdens ievada.

Pastāv uzskats, ka dzīvokļu īpašniekiem par konstatētajiem liekajiem ūdens kubikmetriem nav jāmaksā, bet tad rodas jautājums, – vai pārvaldniekam no saviem ienākumiem būtu pienākums apmaksāt ūdens patēriņu, kas radies atsevišķu dzīvokļu īpašnieku darbības vai bezdarbības rezultātā? Ūdens noplūdes koplietošanas komunikācijās notiek salīdzinoši reti, jo pēdējo gadu laikā intensīvi tiek strādāts pie novecojušo inženierkomunikāciju nomaiņas. Ja gadās avārijas situācijas, ir bojājumi kopīpašuma daļās esošajās inženierkomunikācijās, tad pārvaldniekam ir pienākums veikt ūdens patēriņa pārrēķinu un novērst bojājumu, kā arī pārvaldnieks sedz radušās izmaksas.

Jurists un pārvaldīšanas jautājumu speciālists Juris Baura uzskata, ka mājas kopējā kontrolskaitītājā un individuālajos skaitītājos konstatēto rādījumu starpību par patērēto ūdeni ir jāsedz pārvaldniekam. Minētais jurists šai sakarā ir pārstāvējis dzīvokļu īpašniekus tiesvedībā pret pārvaldnieku. (*skat. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2012. gada 23. maija spriedumu lietā Nr. SKC-250/2012 „Ūdens patēriņa starpība starp daudzdzīvokļu mājas un dzīvokļu ūdens skaitītāju rādījumiem un tās segšanas nosacījumi”*). Konkrētajā situācijā tiesa kasācijas sūdzību noraidīja un atstāja spēkā apelācijas instances spriedumu. Autore, iepazīstoties ar šo tiesas spriedumu, pievērsa uzmanību tam, ka uzsvars tiek likts uz to, ka ūdens patēriņa starpība starp skaitītāju rādījumiem rodas pakalpojuma sniegšanas brīdī, t. i., koplietošanas daļas ūdens stāvvados un guļvados, kas nav uzskatāma par saņemtu pakalpojumu, tādējādi dzīvokļu īpašniekiem nav pienākums maksāt par pakalpojumu, ko tie nesaņem.⁵ Ja jautājums tiek skatīts tikai no šāda skatupunkta, tad var piekrist, ka šie izdevumi būtu jāsedz pārvaldniekam. Jāpiebilst, ka konkrētajā tiesvedībā strīdus periods bija līdz iepriekš minēto Ministru Kabineta noteikumu pieņemšanai 2008. gadā. Ūdens zudumu apmaksā, neskatoties uz Augstākās tiesas spriedumu, tiek aprēķināta pēc šiem noteikumiem, taču tas nemaina faktu, ka spriedumā paustās atziņas ir vērā ņemamas.

Dzīvokļu īpašnieku kopības lēmumu pieņemšana

Dzīvojamo māju pārvaldīšanas procesa virzību nosaka dzīvokļu īpašnieku kopības pieņemtie lēmumi. Kārtību, kādā pieņem lēmumus, nosaka Dzīvokļa īpašuma likuma 3. nodaļa „Dzīvokļu īpašnieku kopība”.

Iepriekš minētais likums sniedz dzīvokļu īpašnieku kopībai plašas iespējas iesaistīties savas dzīvojamās mājas pārvaldīšanā. Šī paša likuma 16. panta 2. daļā ir uzskaitīti jautājumi, kuru izlemšana ir tikai dzīvokļu īpašnieku kompetencē. Viens no būtiskākajiem nosacījumiem ir tas, ka tikai dzīvokļu īpašnieki var lemt, kas un kādā veidā pārvaldīs viņiem piederošo īpašumu.

Pirms stājās spēkā Dzīvokļa īpašuma likums, lēmumu pieņemšanas kārtību noteica likums „Par dzīvokļa īpašumu”, kurā bija noteikts, ka lēmumus pieņem dzīvokļu īpašnieku kopsapulcē. Citas lēmumu pie-

5 Kā iedzīvotājiem risināt ūdens zudumu apmaksas problēmu.- <http://www.lvportals.lv/visi/viedokli/253979-ka-iedzivotajiem-risinat-udens-zudumu-apmaksas-problemu/?show=coment#komentari>.- (Resurss apskatīts 29.06.2015.).

ņemšanas formas tas neparedzēja. Atsevišķos gadījumos pārvaldnieks pieņēma un izpildīja dzīvokļu īpašnieku lūgumu, kas tika noformēts kā iesniegums.

Tiesu praksi šai situācijai raksturo Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2014. gada 20. jūnija spriedums lietā Nr. SKC-130/2014. Dzīvojamajā mājā, kur bez dzīvokļiem ir vēl arī nedzīvojamās telpas, pamatojoties uz dzīvokļu īpašnieku iesniegumu 2007. gadā, tika veikta apkures sistēmas rekonstrukcija un, lai segtu darbu izmaksas, uz 2 gadiem paaugstināta apsaimniekošanas maksa. Apelācijas instance bija apmierinājusi prasību tikai daļēji. Par labu pārvaldniekam tika piedzīta daļa no parāda summas. Apelācijas instances tiesa savu lēmumu argumentē ar to, ka lēmums par apkures sistēmas rekonstrukciju un apsaimniekošanas maksas paaugstināšanu nav ticis pieņemts likumā noteiktajā kārtībā. Līdz ar to atbildētājam nav jāsedz tā parāda summa, kas ir izveidojusies no paaugstinātās apsaimniekošanas maksas. Augstākā tiesa konstatē, ka apelācijas instances tiesa konkrētajā gadījumā pārāk formāli ir risinājusi jautājumu par dzīvokļu īpašnieku izteikto gribu, tas ir darīts neņemot vērā likuma „Par dzīvokļa īpašumu” mērķi un jēgu. Iesniegumā savu piekrišanu apkures sistēmas remonta veikšanai ir devuši 86 % no visiem īpašniekiem, tas ir tulkojams kā konkrēts gribas izteikums. Tiesa nosprieda apelācijas instances tiesas spriedumu atcelt daļā, ar kuru noraidīta prasība par parāda piedziņu, kā arī daļā par piedzītajiem tiesas izdevumiem, un šajā daļā nodot lietu jaunai izskatīšanai apelācijas instances tiesā.

Autore uzskata, ka šajā Augstākās tiesas Civillietu departamenta spriedumā ir pausta ļoti vērtīga atziņa – galvenais ir konstatēt vairākuma dzīvokļu īpašnieku gribas izteikumu, savukārt, forma, kādā tas tiek darīts, nav tik svarīga. Problēmas sasaukt lemtspējīgu sapulci ir bijušas vienmēr. Katram īpašniekam ir savi iemesli, kādēļ netiek apmeklētas kopsapulces, rezultātā lēmumi ir pieņemti iesnieguma veidā, aptaujājot pārējos dzīvokļu īpašniekus. Situācijās, kad tiks apstrīdēta lēmuma pieņemšanas forma par laika posmu līdz 2010. gada 1. oktobrim, šī Augstākās tiesas paustā atziņa ievērojami atvieglos pārvaldnieka darbu. Pašlaik spēkā esošais Dzīvokļa īpašuma likums atļauj dažādus dzīvokļu īpašnieku kopības lēmumu pieņemšanas veidus, kas ievērojami atvieglo dzīvojamo māju pārvaldīšanas procesu.

Visbiežāk tiek apstrīdēta tieši dzīvokļu īpašnieku kopības lēmumu pieņemšanas procedūra, nevis lēmums pēc būtības. Ir gadījumi, kad tiesa šos jautājumus skata pārāk formāli, bez iedziļināšanās konkrētajā situācijā.

2015. gada 15. aprīļa Augstākās tiesas Civillietu departamenta rīcības sēdes lēmums lietā Nr. SKC-887/2015. raksturo situāciju, kur dzīvokļa īpašnieks ir apstrīdējis dzīvokļu īpašnieku kopības pieņemtu lēmumu par apsaimniekošanas maksas paaugstināšanu. Prasītājs vērsās pret dzīvojamās mājas pārvaldnieku un tiem dzīvokļu īpašniekiem, kas bija parakstījušies strīdus protokolā. Ņemot vērā to, ka lēmums bija saistīts ar energoefektivitātes pasākumu veikšanu dzīvojamajā mājā, pārvaldnieks neapturēja renovācijas darbus.

Pirmā instance prasību atzina par pamatotu un atzina apstrīdēto protokolu par spēkā neesošu. Viena no atbildētājām Kurzemes apgabaltiesā iesniedza apelācijas sūdzību, ar kuru pārsūdzēja pirmās instances spriedumu pilnā apmērā. Apelācijas instance atzinusi, ka pirmajā instancē lieta pēc būtības ir izspriesta nepareizi. Prasītājs apstrīdēja lēmuma pieņemšanas procedūru. Arī apelācijas instance atzīst, ka ir konstatēti pārkāpumi lēmuma pieņemšanas procedūrā (sapulce nav bijusi sasaukta likumā paredzētajā kārtībā, to ir parakstījuši īpašnieki, kuri paši nepiedalījās kopapulcē, protokolā parakstījušās personas, kas nav īpašnieki). Tomēr tiesa secina, ka pieļautie pārkāpumi nevar būt par pamatu lēmuma atcelšanai, jo lietā neapšaubāmi ir nodibināts dzīvokļu īpašnieku vairākuma atbalsts un piekrišana strīdus protokolā lemtajiem jautājumiem pēc būtības.

Prasītājs iesniedza kasācijas sūdzību Augstākajā tiesā, kas tika noraidīta. Augstākā tiesa uzskata, ka apelācijas instances tiesas spriedums ir tiesisks un izskatāmajai lietai nav nozīmes judikatūras veidošanā. Prasītājs neapstrīd lēmumu pēc būtības, tiek apstrīdēta forma, kādā tas tika pieņemts. Tiesa norāda, ka pēc būtības civiltiesiska darījuma (t. sk. arī lēmuma) apstrīdēšanas mērķis ir iepriekšējā stāvokļa atjaunošana. Ņemot vērā, ka dzīvojamās mājas renovācija jau ir pabeigta, šo mērķi izpildīt vairs nav iespējams. Papildus tam tiesa norāda, ka dzīvojamās mājas renovāciju ir atbalstījusi vairāk kā puse dzīvokļu īpašnieku.

Šī tiesvedība ļoti uzskatāmi parāda, ka procesuāli pārkāpumi ne vienmēr var būt par pamatu lēmuma atzīšanai par spēkā neesošu. Ir jāvērtē faktiskie apstākļi un tas, kādas sekas rada lēmuma atzīšana par spēkā neesošu. Jebkurā gadījumā pārvaldniekam ir jāseko līdzi, lai iedzīvotāju iesniegtie protokoli un aptaujas anketu apkopojuma protokoli būtu korekti noformēti, lai izvairītos no situācijām, kad tiek apstrīdēta lēmuma pieņemšanas procedūra.

Secinājumi un priekšlikumi

Dzīvojamā māja ir savdabīgs kopīpašuma veids un šo māju pārvaldīšanas galvenais mērķis ir nodrošināt nepārtrauktu dzīvojamo māju pārvaldīšanas procesu. Tas jā dara tā, lai netiek nodarīti zaudējumi ne pārvaldniekam, ne dzīvokļu īpašniekiem. Civillikums kopīpašumu apraksta tikai vispārīgi, bez papildus iedziļināšanās. Tieši tādēļ tika izveidotas speciālās tiesību normas.

Speciālās tiesību normas nosaka atšķirību starp atsevišķo dzīvokļa īpašumu un kopīpašumā esošo dzīvojamās mājas daļu (jumts, kāpņu telpas, pagrabs, bēniņi u. c.).

Viena no problēmām – pašlaik neviena tiesību norma nenosaka dzīvokļa īpašnieka un pārvaldnieka atbildību par savu pienākumu nepildīšanu. Ir dzīvokļu īpašnieki un pārvaldnieki, kas izmanto šīs likuma nepilnības savā labā.

Aprēķinu metodika ir ļoti nopietns jautājums. Likuma normas pieļauj dažādas aprēķinu metodikas, lai aprēķinātu maksu par saņemtajiem komunālajiem pakalpojumiem. Speciālās tiesību normas ir dažādi interpretējamas, kas nereti izraisa konfliktsituācijas starp dzīvokļu īpašniekiem un pārvaldnieku. Tāpēc atsevišķus punktus speciālajos normatīvajos aktos ir nepieciešams konkretizēt.

Visus jautājumus, kas saistīti ar dzīvojamās mājas kopīpašumā esošās daļas uzturēšanu, lemj dzīvokļu īpašnieku kopība. Dzīvokļu īpašnieku kopības lēmuma galvenā būtība ir vairākuma gribas izteikums. Lēmumu pieņemšanas procesā ir ļoti svarīgi sekot likumā noteiktajai kārtībai. Praktiskā pieredze rāda, ka lēmumu pieņemšanas process bieži tiek apstrīdēts tiesā.

SIGNIFICANT PROBLEMS IN THE APARTMENT BUILDING MANAGEMENT

Keywords: apartment building, real estate management, calculation methodology, manager, decision-making process.

Summary

Apartment building is an unusual form of intercommunity. The main objective of the apartment building management is to ensure the continuity of the management process. Civil Law describes the intercommunity in general. This is the reason why special legal acts were made. These special legal acts identify the difference between an individual apartment and parts of the building that are included in the intercommunity (roof, staircases, basement, attic etc.).

One of the problems is that no law includes sanctions or sets a responsibility for both the manager and apartment owner for not carrying out their duties. There are some dishonest owners and managers who use these legal imperfections for their own good.

Calculation methodology is very important as well. The law permits different methods for calculating the utility fee. However, it is possible to interpret the law in different ways which is causing conflicts between the apartment owners and the manager.

An apartment owner community makes all the decisions about the management of their intercommunity. In the process of decision making it is necessary to follow the references of the law. Practical experience shows that the process of decision making is often disputed in the court.

Anna Dreimane

Zinātniskā vadītāja: *Mg. iur. Alda Malnača*

PIRKUMA LĪGUMA TEORĒTISKIE UN PRAKTISKIE ASPEKTI

Atslēgvārdi: *pirkuma līgums, pirkuma līguma forma, pircējs, pārdevējs, fiziska persona, juridiska persona, pirkuma līguma priekšmets, pirkuma līguma maksa.*

Pirkuma līgums mūsdienās ir neatņemama dzīves sastāvdaļa, jo personas strādā un nopelna algu (saņem samaksu, gūst peļņu), lai vēlāk iegādātos sev nepieciešamo. Raksta autore vairāk kā piecus gadus, ikdienā būdama grāmatvedības speciāliste, saskaras ar dažāda veida un formas pirkuma līgumiem, kas rada nepieciešamību pārzināt pirkuma līguma tiesisko regulējumu un uzbūvi. Pārzinot iepriekšminētās lietas, var kvalitatīvāk izstrādāt pirkuma līgumus un izprast citu personu veidoto līgumu jēgu.

Līgums ir vairāku personu vienošanās par kādas attiecības nodibināšanu, pārgrozīšanu vai izbeigšanu.¹ Pirkat atļauts ne tikai ķermeniskas lietas, bet arī lietu tiesības un saistību tiesības,² ar lietu tiesībām saprotot, piemēram, sabiedrības ar ierobežotu atbildību kapitāldaļu pirkumu. Savukārt, pirkums ir līgums, ar ko viena puse apsola otrai par norunātas naudas summas samaksu atdot zināmu lietu vai tiesību.³ Pirkuma līgums pircējam rada tiesības uz lietu un pienākumu veikt apmaksu, bet pārdevējam – tiesības uz norunāto naudas summu un pienākumu lietu nodot. No tā izriet, ka pirkuma līgums ir konsensuāls, divpusējs līgums. Tikai pēc apmaksas un lietas nodošanas pircējam rodas īpašuma tiesības.

Pirkuma līgums sastāv no nosacījumu kopuma, ko noformulējušas puses vai kas izriet no likuma, balstoties, uz ko līguma noslēgšana ir balstīta. Nereti līgumu kā juridisku faktu jauc ar pašu līgumsaistību, sakot, ka līguma saturu veido gan nosacījumi, gan arī no līguma izrietošās tiesības un pienākumi. Tāpēc svarīgi ir noskaidrot, ka tiesības un pienākumus veido saistības, nevis līgums. Savukārt, līguma saturu veido nosacījumu kopums, kuri radušies uz vienošanās pamata, un nevis saistība, kas no tā radusies. Jāatzīmē, ka būtiska ir atšķirība starp līgumu un juridisku pārkāpumu. Pārkāpums vienmēr ir pretrunā ar likuma prasībām, bet līgums ir tiesiska rīcība.

1 Juridisko terminu vārdnīca.- Rīga: Nordik, 1998.- 147. lpp.

2 Turpat – 209. lpp.

3 Civillikums. Ceturtā daļa. Saistību tiesības (pieņemts 28.01.1937.), 2002. pants// Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs.- Nr. 1 (1993, 14. janvāris).

Civillikuma 4. daļa – Saistību tiesības ir galvenais likums, kas regulē attiecības starp pusēm, kuras vēlas vai faktiski ir jau noslēgušas konkrētu darījumu. Lai uzskatītu, ka pirkuma līgums ir pazīstams visā tā daudzveidībā, nepietiek ar Civillikuma normu apgūšanu. Kopš Komerclikuma papildināšanas ar D daļu – „Komercdarījumi”⁴, pirkuma līguma regulējums komersantiem ir nošķirts atsevišķi un satur vairākus īpašus, komercdarbībai raksturīgus pirkuma noteikumus.⁵ Komerציālā pirkuma līgums ir tāds līgums, ar kuru pārdevējs apņemas pārdot un pircējs apņemas pirkt preci un samaksāt nolīgto pirkuma maksu, un kurā vismaz viens no līdzējiem ir komersants. Prece šīs sadaļas izpratnē ir pārdošanai paredzēta kustama lieta, kas nav izņemta no privāttiesiskās apgrozības.⁶

Tāpat pirkuma līgumus regulē Patērētāju tiesību aizsardzības likums un citi speciālie normatīvie akti. Latvijai saistošas ir arī starptautiskās konvencijas, kurām tā pievienojusies, piemēram, Apvienoto Nāciju Organizācijas 1980. gada 11. aprīļa (Vīnes) Konvencija par starptautiskajiem preču pirkuma–pārdevuma līgumiem, kurai Latvija pievienojās ar 1997. gada 19. jūnija likumu.⁷ Apmierinot ekonomiska rakstura nepieciešamību, tiek slēgti līgumi, kuru rezultātā rodas valdījuma, īpašuma tiesību maiņa, pāreja u. tml. pēc līguma priekšmeta.

Pirkuma līguma forma

Tiesiska darījuma forma atkarīga no lietas dalībnieku ieskata, izņemot likumā tieši norādītus gadījumus.⁸ Līguma spēks ir atkarīgs arī no formas, kādā tas izteikts (ietērpts). Izšķirami gadījumi, kad īpašu formu prasa: a) likums un b) līdzēju pašu vienošanās. Ja likumā nav īpaši noteikts citādi, tad līgums var būt jebkurā formā: mutisks, rakstisks, rakstiska notariāla akta formā, rakstisks un nostiprināts zemesgrāmatās (koroborēts – autore piezīme) vai citā publiskā reģistrā, ar konkludentām darbībām noslēgts.⁹ Darījuma formas neievērošana tajos gadījumos, kad formu prasa likums vai kad līdzēji padarījuši no tās atkarīgu sava darījuma spēku, padara pušu darījumu par spēkā neesošu.¹⁰

4 Komerclikums. (pieņemts 13.04.2000.)// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 158/160 (2000, 4. maijs).

5 Torgāns K. Saistību tiesības: Mācību līdzeklis.- Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014.- 257. lpp.

6 Komerclikums. (pieņemts 13.04.2000.), 407. pants// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 158/160 (2000, 4. maijs).

7 Torgāns K. Saistību tiesības: Mācību līdzeklis.- Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014.- 24. lpp.

8 Civillikums. Ceturtā daļa. Saistību tiesības (pieņemts 28.01.1937.), 1473. pants// Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs.- Nr. 1 (1993, 14. janvāris).

9 Torgāns K. Saistību tiesības: Mācību līdzeklis.- Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014.- 50. lpp.

10 Turpat – 1475. pants.

Noslēgts līgums, ja vien tas likumā minēto iemeslu dēļ nav uzskatāms par spēkā neesošu, tiesiska darījuma dalībniekiem uzliek par pienākumu nolīgto pildīt.

Civillikuma nodaļā par pirkuma līgumu nav noteikts, kādai ir jābūt formai, tādējādi puses var brīvi izvēlēties – rakstīt vai vienoties mutiski. Pēc autores domām, rakstiska forma obligāti būtu pielietojama komercdarījumos un tādos darījumos, kur nepieciešami faktiski pierādījumi strīdus gadījumā. Tāpat autore praksē ir novērojusi, ka pirkuma līgumu nosaukumi atšķiras, piemēram: kapitāla daļu pirkuma līgums, pārdošanas līgums, piena pirkuma–pārdevuma līgums, pirkšanas–pārdošanas līgums. Autore uzskata, ka nosaukums nemaina būtību, bet ir vieglāk uztverams, ja tajā jau ir minēta pārdodamā lieta vai lietu tiesība, piemēram, ja pirkuma līguma nosaukums ir naftas produktu pārdošanas līgums, kas nepārprotami norāda, ka līguma nosacījumi ir par naftas produktiem. Tādēļ, sastādot līgumu, pusēm nebūtu pilnībā jāvādās pēc Civillikuma, bet jāizvēlas nosaukums abām pusēm saprotamāks.

Līgumu, kam paredzēta rakstveida forma, puses var sastādīt pēc sava ieskata – noteikta forma vai paraugs nav paredzēts. Ir pieejami juridisko biroju izstrādāti līgumu paraugi, tādi ir arī pirkuma līgumiem no dažādiem resursiem (internets, grāmatas, veidlapas u. c.). Autore vērš uzmanību uz to, ka pieejamie paraugi satur būtiskas nepilnības: novecojuši dēļ sastādīšanas gada (piemēram, 200_.), satur rupjas gramatikas kļūdas un tekstuālu liekvārdību (pārdevējs apņemas pārdot, bet pircējs apņemas iegādāties, te pareizi būtu, ka pārdevējs pārdod, bet pircējs pērk), ietver nepietiekamas dabiskās sastāvdaļas par atbildību (preces atgriešanas gadījumā, ja preces bojājums tiek atklāts pēc pirkuma), attiecīgi neatbilst pareiza pirkuma līguma sastādīšanas priekšnosacījumiem. Tādēļ autore uzskata, ka, sastādot pirkuma līgumu, nevajadzētu balstīties tikai uz pieejamajiem paraugiem, bet būtu nepieciešams līgumu veidot katram individuāli pēc būtības un likuma.

Nomaksas pirkums ir plaši lietots tirdzniecības veids, ar kura palīdzību komersanti cenšas palielināt preču noietu un apsteigt konkurentus, piedāvājot izdevīgākus noteikumus. Raksta autore praksē saskārās ar situāciju, ka, iegādājoties preces uz nomaksu, līzinga kompānijas piedāvā jau sagatavotu formu, kas ne vienmēr paredz abām pusēm vienlīdzīgu stāvokli. Pircējs iepazīstas ar līguma saturu un, apstākļu spiests, to akceptē, neizvirzot savus nosacījumus. Ja neapmierina piedāvātie nosacījumi, līguma veidotāji nepiešķir, tomēr dalībniekiem ir iespēja izvēlēties alternatīvu līzinga kompāniju jau ar citiem līguma nosacījumiem, kas būtu maksimāli atbilstoši dalībnieka interesēm un izdevīgamam.

Pirkuma līguma dalībnieki

Tiesisks darījums nevar notikt bez tā dalībniekiem – personām, kurām saskaņā ar attiecīgiem likumdošanas aktiem ir atļauts slēgt darījumus. Tā kā darījums ir tiesiska darbība, tad tā dalībnieki savu gribu darījumā var paust atbilstoši savai tiesībspējai un rīcībspējai.¹¹ Pirkuma līguma dalībnieki ir pircējs un pārdevējs ar abpusējām tiesībām un pienākumiem. Pircējs – fiziska vai juridiska persona, kas iegādājas preces vai pērk pakalpojumus par naudu.¹² Dažkārt dalībnieki tiek nosaukti savādāk, piemēram, viena darījuma dalībnieka puse ir pieņēmējs un otra – ražotājs, kas pirkuma līguma būtību nemaina. Korektāk būtu izmantot Civillikuma regulējumu, lai precīzāk interpretētu likuma normas. Autore atbalsta brīvi izvēlētos dalībnieku nosaukumus pirkuma līgumā, kamēr tas nemaina pirkuma līguma būtību. Jo precīzāks nosaukums, jo vieglāk tas uztverams darījuma pusei, kas, iespējams, nepārzina normatīvos aktus. Piemēram, pircēju var nosaukt par solītāju, klientu – par noņēmēju, bet pārdevēju var nosaukt par tirgotāju, starpnieku.

Pārdot var katrs, kam ir tiesība pārdodamo priekšmetu brīvi atsavināt, bet pirkt var katrs, kam likums neaizliedz to iegūt.¹³ Civiltiesisko attiecību subjekts pirkuma līgumā var būt gan fiziskas, gan juridiskas personas. Fiziskā persona sākas līdz ar piedzimšanu un beidzas ar nāvi. Abi šie fakti ir pierādāmi ar izrakstiem no dzimtsarakstu nodaļu reģistriem un to izdotiem dokumentiem. Ir arī otrs personas veids – juridiskā persona, kura tiek definēta atšķirīgi: uzņēmums, iestāde vai organizācija, kas, pildot kādas funkcijas, rīkojas savā vārdā kā patstāvīgs civiltiesību un civilpienākumu subjekts. Juridiskās personas tiesībspēja rodas no tās „piedzimšanas” – reģistrācijas brīža noteiktā valsts reģistrā vai ar kompetentās iestādes pieņemtu lēmumu par juridiskās personas izveidošanu. Savukārt, juridiskās personas „nāve” saistāma ar tās tiesībspēju izbeigšanos, kas iestājas likvidācijas vai reorganizācijas gadījumā.¹⁴ Pirkuma līgumus var slēgt kā fiziskas personas savā starpā, tā arī juridiskas personas savā starpā, vai savstarpēji fiziskas un juridiskas personas.

Svarīgi atzīmēt, ka līdz ar Latvijas Republikas iestāšanos Eiropas Savienībā Latvijā palielinās to pirkuma līgumu skaits, kas tiek noslēgti starp pirkuma līguma darījuma pusēm – rezidentiem un nerezidentiem.

11 Joksts O. Saistību tiesības saimnieciskos darījumos.- Rīga: P&K, 2000.- 18. lpp.

12 Akadēmiskā terminu datubāze Akad Term.- <http://termini.lza.lv/term.php>.- (Resurss apskatīts 15.07.2015).

13 Civillikums. Ceturtā daļa. Saistību tiesības (pieņemts 28.01.1937.), 2003. pants// Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs.- Nr. 1 (1993, 14. janvāris).

14 Praktiskais likumdošanas ziņnesis aprīlī: Vai uzņēmumu var vainot uzņēmēja vietā?- http://www.lid.lv/lv/jaunumi/lasit/?news_id=663&pg=0.- (Resurss apskatīts 30.06.2015).

Civillikumā nav juridiskas personas definīcijas, tiek sniegts tikai uzskaitījums – par juridiskajām personām atzīstamas: valsts, pašvaldības, personu apvienības, iestādes, nodibinājumi un lietu kopības, kurām piešķirta juridiskā personība.¹⁵ Citos pirkuma līgumu regulējošos likumos nav atrodamas arī juridiskas personas apraksta pazīmes. Autore uzskata, ka juridiskas personas definējums būtu jāiekļauj Civillikumā šādā redakcijā: „*Juridiskas personas ir valsts, pašvaldības, personu apvienības, iestādes, nodibinājumi, komersanti un saimnieciskās darbības veicēji, kas dibināti noteiktiem mērķiem un patstāvīgi realizē tiesiskās attiecības (uzņemas pienākumus, realizē tiesības)*”.

Lai darījumam būtu tiesīgs spēks, ir vajadzīgs, lai tā dalībniekiem būtu tiesībspēja un rīcībspēja šī darījuma noslēgšanai. Pretējā gadījumā darījums nav spēkā.¹⁶ Tiesībspējai un rīcībspējai Civillikumā nav definējuma, to sniedz civiltiesību teorija un judikatūra. Tiesībspēja ir personas spēja būt apveltītai ar tiesībām un pienākumiem.¹⁷ Rīcībspēja ir tiesību subjekta spēja patstāvīgi iegūt un realizēt subjektīvās tiesības un juridiskos pienākumus. Gan juridiskās, gan fiziskās personas savas tiesības var realizēt personīgi ar likumiskajiem vai līgumiskajiem pārstāvjiem. Komersants var pilnvarot kādu personu slēgt darījumus vai veikt komercdarbību komersanta vārdā. Komerclikumā ir noteikti divi komercpilnvaru veidi: prokūra un parastā komercpilnvara. Praksē nereti pirkuma līgumus slēdz un paraksta juridisko personu pilnvarotās personas, t. i., komerciālā vidē pilnvaru lietošana ir plaši izplatīta.

Pirkuma līguma noslēgšanas kārtība

Pirkuma līguma darbības procesu var izdalīt trīs etapos:

- 1) izpēte un sagatavošana, jo slēdzot darījumus, iesaistītajām pusēm būtu jāpārbauda publiski pieejamā informācija par otru darījuma pusi;
- 2) līguma sastādīšana un noslēgšana, jo, lai līgumu uzskatītu par noslēgtu, kā to paredz arī Civillikuma 1533. pants, ir nepieciešamas vismaz četras lietas: pilnīga vienošanās, līguma būtiskās sastāvdaļas, nolūks savstarpēji saistīties, pienācīga forma;¹⁸
- 3) līguma izpilde, kā rezultātā pircējs kļūst par lietas īpašnieku, bet pārdevējs – par naudas īpašnieku,¹⁹ pie tam vienpusēja atkāpšanās

15 Civillikums. Ceturtā daļa. Saistību tiesības (pieņemts 28.01.1937.), 1407. pants// Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs.- Nr. 1 (1993, 14. janvāris).

16 Turpat – 1405. pants.

17 Juridisko terminu vārdnīca.- Rīga: Nordik, 1998.- 262. lpp.

18 Torgāns K. Saistību tiesības: Mācību līdzeklis.- Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014.- 44. lpp.

19 Turpat – 258., 259. lpp.

no pirkuma līguma nav pieļaujama arī tad, ja otra puse neizpilda savu saistību.²⁰ Turpretim, savstarpēji pusēm vienojoties, pirkuma līgumu var atcelt jebkurā brīdī gan pirms, gan pēc līguma izpildīšanas.

Pēc autores novērojumiem juridiskas personas un komersanti ikdienā pirkuma līgumus slēdz, mutiski vienojoties, un apmaksu par precī veic pēc pietādītās pavadzīmes rēķina skaidrā naudā vai ar pārskaitījumu. Tiklīdz lieta ir augstāka cena un nozīmīgāka vērtība par ikdienas pirkumiem (katrai juridiskai personai šis sliekšnis ir atkarīgs no darbības veida un apgrozījuma), tiek slēgti rakstiskas formas pirkuma līgumi, ievērojot augstāk minēto pirkuma līguma noslēgšanas secību.

Pēc pirkuma līguma noslēgšanas abām pusēm rodas savstarpējas prasījuma tiesības kā uz līguma izpildījumu, tā arī uz zaudējumu atlīdzību.²¹ Tiek paredzēts nosacījums, ka pēc pirkuma līguma noslēgšanas, kaut arī pirktā lieta vēl nebūtu nodota, visu risku par nejaušu gadījumu, ja sakarā ar to lieta iet bojā vai bojājas, nes pircējs.²² Tādēļ būtiski pirkuma līgumā pircējam pārliecināties par nosacījumu, kurā brīdī risks pāriet uz pircēju. Tāpat nevajadzētu veikt apmaksu pirms lietas saņemšanas, izslēdzot zaudējuma risku.

Civillikumā nav noteiktas pārdevēja un pircēju tiesības, tikai pienākumi, ar to saprotot, kas vienai pusei ir pienākums, tas otrai – tiesības uz izpildījumu un otrādi. Ja pircējs iegādātajā lietā atklājis nepilnības, viņam ir tiesības prasīt līguma atcelšanu, lietas cenas samazināšanu vai prasīt citu pretizpildījumu.

Pirkuma līguma sastāvdaļas

Tiesiska darījuma sastāvdaļas ir vai nu būtiskas, vai dabiskas, vai nejaušas.²³ Piemēram, profesors V. Sinaiskis uzskatījis to par vairāk tehnisku, nekā pēc būtības izdarītu, jo šādā iedalījumā neparādīties tas, kas pusēm patiesi var būt svarīgs, noslēdzot konkrētu līgumu. Šādam viedoklim nevar piekrist, jo darījuma sastāvdaļu iedalījums pilda ļoti svarīgu funkciju – nodrošina, lai puses varētu noslēgt līgumu ar minimāli atrunātu noteikumu skaitu, tādējādi atvieglojot līgumu slēgšanu un paātrinot civiltiesisko apgrozību. Protams, minimums, ko likums atzīst par konkrēta darījuma veida

20 Civillikums. Ceturtā daļa. Saistību tiesības (pieņemts 28.01.1937.), 2039. pants// Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs.- Nr. 1 (1993, 14. janvāris).

21 Turpat – 2021. pants.

22 Turpat – 2023. pants.

23 Turpat – 1469. pants.

būtisku sastāvdaļu, ne vienmēr atbildīs līdzēju viedoklim par to, kas ir svarīgs līgumā, tomēr, abstrahējoties no konkrētiem gadījumiem, ir jāatzīst, ka likumdevēja izvēle lielākoties ir bijusi pārdomāta.²⁴

Autore uzskata, ka nepietiek tikai ar būtiskajām sastāvdaļām, lai līgumslēdzēju puses būtu nodrošinājušas pienācīgu pirkuma līguma izpildi. Pirkuma līgumu nevar balstīt tikai uz Civillikumu un specializēto likumu normām. Tieši ar savu nosacījumu iekļaušanu līgumslēdzēju puses var nodrošināt saprotamu pirkuma kārtību un neizpildīšanas gadījumā skaidru regulējumu – nodrošinājumu.

Līgums uzskatāms par galīgi noslēgtu tikai tad, kad starp līdzējiem notikusi pilnīga vienošanās par darījuma būtiskām sastāvdaļām ar nolūku savstarpēji saistīties.²⁵ Abām pusēm jāvienojas par divām būtiskām līguma sastāvdaļām: pirkuma līguma priekšmetu un pirkuma līguma maksu.

Pirkuma līguma priekšmets ir darbība vai atturēšanās no tās. Civillikums nav konsekvents attiecībā uz terminu *līguma priekšmets*, 2005. pantā pasludinot, ka par pirkuma līguma priekšmetu var būt visas lietas, ko atļauts un iespējams atsavināt, saprotot ar to ne vien ķermeniskas lietas, bet arī lietu un saistību tiesības. Pārdodamo lietu vajadzētu tā arī saukt vai lietot apzīmējumu *objekts*. Taču jāatzīst, ka lieli pārpratumi norādītās nekonsekvences dēļ nerodas, jo, analizējot līgumu kopumā, ir secināms, ka runa ir par pirkšanu, tātad objekta nodošanu kā darbību.²⁶

Pirkuma līguma maksa jānosaka naudā. Ja maksa noteikta nevis naudā, bet citās lietās, tad līgums nav pirkums, bet maiņa.²⁷ Ja vien pirkuma maksa sākumā noteikta naudā, tad līdzēju vēlāka vienošanās to nomaksāt citās lietās līguma būtību negroza.²⁸ Raksta autore praksē ir novērojusi, ka juridiskās personas, kas nodarbojas ar lauksaimniecisko ražošanu un saražoto produkciju realizē kooperatīvajās sabiedrībās, pielieto tieši Civillikuma 2013. pantu, kas ļauj par precī norēķināties nevis ar naudu, bet ieskaitu, piemēram, pērk minerālmēslus, realizē graudus.

Dabiskas ir tās darījuma sastāvdaļas, kuras, ja darījums noslēgts tā būtiskos pamatos, ir jau pēc likuma tā tiešās sekas.²⁹ Ja būtiskās sastāvdaļas

24 Snipe A. Saistību tiesību komentāri// Jurista vārds.- Nr. 16 (2006).-<http://www.juristavards.lv/doc.php?id=132983&show=true> .- (Resurss apskatīts 01.07.2015).

25 Civillikums. Ceturtā daļa. Saistību tiesības (pieņemts 28.01.1937.), 1533. pants// Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs.- Nr. 1 (1993, 14. janvāris).

26 Torgāns K. Saistību tiesības: Mācību līdzeklis.- Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014.- 260., 261. lpp.

27 Civillikums. Ceturtā daļa. Saistību tiesības (pieņemts 28.01.1937.), 2012. pants// Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs.- Nr. 1 (1993, 14. janvāris).

28 Turpat – 2013. pants.

29 Turpat – 1471. pants.

ir tās, bez kurām darījums nevar pastāvēt, tad dabiskās sastāvdaļas (*naturalia negotii*) ir tās, kas ir noteiktas ar spēkā esošajām tiesību normām un piepilda darījuma saturu – nosaka pušu tiesības un pienākumus. Dabiskās sastāvdaļas, atšķirībā no būtiskajām, puses ar savu vienošanos var grozīt, bet gadījumā, ja puses nav atsevišķi par to vienojušās, tiek piemērots likumā dotais regulējums.

Bez līguma būtiskajām un dabiskajām sastāvdaļām tajā var būt ietvertas arī nejaušas sastāvdaļas. Civillikuma 1548. pants norāda, ka pie tādām pieder nosacījumi un termiņi. Tas nav izsmelošs uzskaitījums. Blakusnoteikumi tiesiskajā darījumā var būt jebkādi, ja vien tie nav pretrunā ar likuma imperatīvajām normām.³⁰

A. Snipe uzskata, ka nejaušas sastāvdaļas (*accidentalia negotii*) darījumā nav nedz nepieciešamas, nedz būtiskas, nedz arī tiek paredzētas. Tie ir dažādi blakus noteikumi, kuri paplašina vai sašaurina darījumu. Nejaušās sastāvdaļas nosaka to, ko nenosaka tiesību normas, bet puses vēlas iekļaut darījumā. Nejaušās sastāvdaļas (normas) iekļaušana līgumā ir pilnībā atkarīga no pušu gribas un vienošanās.³¹

Autores praksē bija gadījums, kad pircējs iegādājās tehniku pēc pirkuma līguma noslēgšanas ar pārdevēju. Pircējs apmaksu veica pēc savstarpējas vienošanās sastādīta grafika ar pārdevēju uz pieciem gadiem. Sākotnēji pircējs godprātīgi veica ikmēneša maksājumus pēc grafika. Pasliktinoties ekonomiskajai situācijai (Krievijas embargo pārtikas precēm), pircēja maksātspēja strauji saruka – apmaksas grafiku neievēroja, pat pārtrauca apmaksu, bet tehniku turpināja lietot. Pircējs bija spiests atgriezt tehniku pēc Civillikuma 2034. panta un pirkuma līguma noteikuma, ka gadījumā, ja apmaksu netiek veikta ilgāk par sešiem mēnešiem, prece jāatgriež pārdevējam. Apmaksas grafiks netika ievērots astoņus mēnešus. Pircēja mantiskais stāvoklis izslēdza iespēju vienoties atkārtoti. Tehniku labā lietošanas stāvoklī pircējs atgriezta pārdevējam pēc četriem lietošanas gadiem.

Tādējādi tiek secināts, ka, slēdzot pirkuma līgumu, jābūt arī piesardzīgam par iekļautajām nejaušām pirkuma līguma sastāvdaļām. Tiklīdz pirkuma līgums tiek noslēgts, ietvertie papildus noteikumi (nejaušās sastāvdaļas) kļūst juridiski saistoši. Tādēļ nevajadzētu uzskatīt, ka nejaušās sastāvdaļas ir mazāk svarīgas par būtiskajām sastāvdaļām.

30 Balodis K. Ievads civiltiesībās.- Rīga: Zvaigzne ABC, 2007.- 167. lpp.

31 Snipe A. Saistību tiesību komentāri// Jurista vārds.- Nr. 16(419) (2006).- <http://www.juristavards.lv/doc.php?id=132983&show=true>.- (Resurss apskatīts 01.07.2015).

Pirkuma līguma izbeigšanās

Saistību tiesību izpildījums ir katra noslēgtā pirkuma līguma pozitīvākās sekas. Saistības izpildījums ir spēkā tikai tad, ja to izdarījusi un saņēmusi īstā persona īstajā vietā, īstajā laikā un pienācīgā kārtā.³²

Katra saistības tiesība izbeidzas pati no sevis, kad izpildīta tai atbilstošā parādnieka saistība, t. i., nolīdzinot parādu. Ja saistību tiesības priekšmets ir nauda, tad saistību izpilda ar samaksu.³³ Tas, ka ar izpildījumu saistību tiesība izbeidzas „pati no sevis”, nenozīmē, ka šīs īpašības dēļ var ignorēt likuma vai līguma prasības par izpildījuma pieņemšanu, izpildījuma fakta fiksēšanu ar kvīti, aktu vai citu dokumentu.

Civillikums uzskaita arī citus saistību izbeigšanās veidus, norādot, ka saistību izbeigšanās var notikt arī bez izpildījuma. Tie ir: pārjaunojums, ieskaits, prasījuma un parāda sakritums, atcēlējs līgums, izlīgums, tiesas spriedums un noilgums. Raksta autore praksē, pārstāvot juridisku personu uz pilnvaras pamata, tiesā apstiprināja izlīgumu starp darījuma pusēm pēc noslēgtā sadarbības līguma, kur atbildētājs nebija veicis apmaksu prasītājam un nebija apstrīdējis sniegto pakalpojumu kvalitāti līgumā noteiktajā termiņā. Izlīgums bija labvēlīgs atbildētājam – prasījuma summa, savstarpēji vienojoties, tika samazināta. Secināms, ka izlīguma noslēgšana prasa zināmu laiku, jo puses nelabprāt piekāpjas izlīguma nosacījumiem. Vēloties panākt izlīgumu, prasītājs piekāpjas minētajā lietā.

Vispārējais saistību tiesību izlietošanas termiņš ir 10 gadi. Atsevišķiem gadījumiem likums nosaka īsākus speciālos termiņus.³⁴ Piemēram, Komerclikumā no komercdarījuma izrietošie prasījumi noilgst triju gadu laikā, ja likumā nav noteikts cits noilguma termiņš.³⁵

Praksē pirkuma līgumi tiek izpildīti pēc noslēgtā līguma nosacījumiem ar izpildījumu, ievērojot ietvertos termiņus. Dažas juridiskas personas nespēj pienācīgā laikā norēķināties par saistībām, tad tiek pielietoti līgumos ietvertie pastiprinājuma veidi. Ja rezultāta nav, tiek piemēroti citi līguma izpildīšanas veidi. Retāk prasījums no pirkuma līguma tiek panākts tiesvedības ceļā.

32 Civillikums. Ceturtā daļa. Saistību tiesības (pieņemts 28.01.1937.), 1812. pants// Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs.- Nr. 1 (1993, 14. janvāris).

33 Turpat – 1881. pants.

34 Juridisko terminu vārdnīca.- Rīga: Nordik, 1998.- 173. lpp.

35 Komerclikums (pieņemts 13.04.2000.), 406. pants// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 158/160 (2000, 4. maijs).

Secinājumi un priekšlikumi

Tiesiskie darījumi, t. sk. pirkuma līgumu noslēgšana, ir rīcība, ko nodrošina fiziskas un juridiskas personas, vienojoties par kādu attiecību nodibināšanu, pārgrozīšanu vai izbeigšanu. Pirms pirkuma līguma noslēgšanas katrai pusei ir jāiegūst pārlicība, ka darījuma partnerim piemīt spējas parakstīt līgumu: tiesībspēja un rīcībspēja. Darbības pret notikumiem ir vērstas uz vēlamo mērķa sasniegšanu. Raksta autores praksē komerciālos pirkuma līgumus paraksta valdes locekļi uz statūtu pamata, zemnieku saimniecību īpašnieki uz reģistrācijas apliecības pamata, pilnvarotas personas uz speciālpilnvaras, universālpilnvaras un ģenerālpilnvaras pamata. Iestādēs (valsts, pašvaldības) pirkuma līgumi tiek parakstīti uz nolikuma pamata. Pastāvot mazākajām šaubām par darījuma otru pusi, pastāv iespēja sagatavot pirkuma līgumus notariāla akta formā vai pie notāra iegūt apliecinājumu par personas tiesībām un spēju parakstīt līgumu. Tāpat datus var iegūt no publiskajiem reģistriem.

Civillikums paredz brīvību, tiesiska darījuma dalībniekiem nosakot pirkuma līguma formu, tikai dažos likumā noteiktajos gadījumos paredzot rakstisku formu par obligātu. Tāpat nav ierobežojumu pret līguma struktūru. Tiek norādīts tikai uz būtisko sastāvdaļu iekļaušanu, bez kuras pirkuma līgums nav spēkā esošs.

Autores praksē pieejamajos pirkuma līgumos nepastāv standarts pirkuma līguma izstrādē. Ikdienā pirkuma līgumi tiek noslēgti mutiski vienojoties. Rakstiskas formas pirkuma līgumos tiek iekļautas būtiskās sastāvdaļas, savukārt, dabiskās un nejausās sastāvdaļas tiek individualizētas pēc līguma priekšmeta, norēķinu kārtības. Jo augstākas vērtības lieta vai lietu tiesība, jo lielāka pietāte pret pirkuma līguma sastādīšanu. Savstarpēji vienojoties par pirkuma līgumā iekļaujamajām sastāvdaļām (svarīgākajām un mazāk svarīgām), puses var panākt vienlīdz izdevīgu izpildījumu. Pirkuma līgumā, sastādot to individuāli, būtu jāiekļauj abām pusēm vienlīdzīgas tiesības un pienākumi. Lai pirkuma līgums būtu korekts, tas jā sastāda kompetentai personai ar atbilstošu izglītību - juristam, advokātam u. tml. Tāpat nevajadzētu aprobežoties ar likumā obligāti noteiktajām sastāvdaļām, bet iekļaut pirkuma līgumā konkrētajai situācijai atbilstošākos noteikumus. Tas pasargātu gan pircēja, gan pārdevēja intereses strīdus gadījumā.

Pirkuma līgumam ir divas būtiskās sastāvdaļas: pirkuma līguma priekšmets un maksa. Autores praksē pirkuma līguma priekšmets un maksa ir iekļauta pirkuma līguma noteikumos, vai arī ir atruna par atsevišķu

dokumentu, kas paredz pirkuma līguma priekšmetu un maksu. Pēc raksta autores domām būtisko sastāvdaļu apjoms nav pietiekams. Vēl būtisks ir pirkuma līguma izpildes termiņš, jo praksē termiņi ir viens no visizplatītākajiem strīdus gadījumiem.

Likumdevējam Civillikuma 2002. pantu vajadzētu izteikt šādi: „*Pirkums ir līgums, ar ko viena puse apsola otrai par norunātas naudas summas samaksu atdot zināmu lietu vai tiesību noteiktā līguma izpildes termiņā.*” Civillikuma 2004. pantu ieteicams izteikt šādi: „*Pirkuma līgums uzskatāms par noslēgtu, kad abas puses vienojušās par pirkuma priekšmetu, maksu un līguma izpildes termiņu.*”

Latvijas Republikas likumos un normatīvajos aktos netiek precīzi definēta juridiskā persona, ir tikai uzskaitījums. Autore uzskata, ka pašām juridiskām personām neskaidrības dēļ nav pilnībā saprotams, kurā situācijā, kurš likums jāpiemēro, lai apzinātos pirkuma līgumu juridiskās sekas. Likumdevējam vajadzētu izstrādāt un iekļaut šo definīciju Civillikumā vai Komerclikumā. Autore iesaka šādu juridiskas personas definējumu: „*Juridiskas personas ir valsts, pašvaldības, personu apvienības, iestādes, nodibinājumi, komersanti un saimnieciskās darbības veicēji, kas dibināti noteiktiem mērķiem un patstāvīgi realizē tiesiskās attiecības (uzņemas pienākumus, realizē tiesības).*”

Pastāv daudz pirkuma līgumu izbeigšanās veidu, t. sk. izpildījums – katra noslēgtā pirkuma līguma pozitīvākās sekas. Tomēr nereti praksē ir gadījumi, kad saistību izpilde kļūst neiespējama dažādu apstākļu dēļ, un tad pirkuma līgums tiek izbeigts citā veidā ar pārjaunojumu, ieskaitu, prasījuma un parādu sakritumu, atcēlēja līgumu, izlīgumu, tiesas vai šķīrējtiesas spriedumu un noilgumu.

Parakstot pirkuma līgumu, pusēm nepieciešams atbildīgi izvērtēt savas spējas šo līgumu izpildīt pilnā apmērā, ņemot vērā ne tikai patreizējo situāciju, bet analizējot arī iespējamās sekas nākotnē.

THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF THE PURCHASE CONTRACT

Keywords: *purchase contract, purchase contract form, buyer, seller, natural person, legal person, purchase contract object, purchase contract fee.*

Summary

Nowadays the purchase contract is an integral part of life, because the person is working and earning a salary (remuneration, profit) to buy things or rights later. The obligations law which is the 4th part of the Civil Law of Latvia is the main law which regulates the relations between the parties who want to or actually have concluded a legal transaction. However, it is not enough with the knowledge of the Civil Law norms when researching the questions about the purchase contract. Contractual relationship is also governed by a series of specialized laws, for example, Consumer Rights Protection Law, Commercial Law etc. They are not less important when concluding the contract.

A purchase contract is a contract where one party promises to convey a certain property or rights to the other party for an agreed sum of money. The contract is one of the most common forms of a legal transaction, including a purchase contract, where based on the agreement for the agreed amount of money you receive a specific goods in return. A purchase contract entitles the buyer to rights of ownership and obliges him to make a payment, but the seller has rights to the agreed amount of money and the obligation to give the goods away. From this follows, that a purchase contract is a consensual, bilateral agreement. Only after the payment and handing over the goods the buyer has the ownership rights.

The objectives of the article are to study the existing legal framework and structure of a purchase contract, identify and analyse legal problems and offer possible solutions. With this knowledge one can qualitatively make a purchase contract and understand the contracts made by others.

With examples from the practice the author reflects the main problems of the purchase contract form, participants, components, procedure of the conclusion and termination of a purchase contract.

The article consists of a description of a purchase contract and five chapters. The final part contains conclusions and proposals for solutions of existing issues.

Jānis Druseiks

Zinātniskais vadītājs: *Mg. oec. Jurijs Kudrins*

MICROSOFT SISTĒMAS CENTRA PROGRAMMATŪRAS PĀRVALDĪBAS RĪKS

Atslēgvārdi: *sistēmas centra iestatījumu pārvaldnieks, aplikācija, atjauninājumi, operētājsistēma, izplatīšana, uzraudzība.*

Uzturēt kārtību programmu daudzveidībā ir ļoti sarežģīta lieta. Katrai programmai, laikam ejot, mainās versijas, tām tiek veidoti atjauninājumi un jaunākas versijas. Daudzas programmas tiek aizstātas ar citām – labākām un ērtākām. Kā šeit neapjukt un saglabāt kārtību?

Šajā gadījumā kompānija *Microsoft* informāciju tehnoloģiju (turpmāk – IT) speciālistiem piedāvā izmantot *System Center 2012 Configuring Manager* (turpmāk – *SCCM*) – attālinātas administrēšanas rīku. *SCCM* ļauj attālināti administrēt uzņēmumā esošas darbstacijas, serverus un mobilās iekārtas. Šis rīks piedāvā pilnīgu pārskatu pār uzņēmumā esošajām iekārtām. *SCCM* veic iekārtu auditu, pēc kura analīzes ir iespējams noskaidrot iekārtas aparatūras parametrus, uzstādītās programmas un vēl ļoti daudz citu parametru. Svarīgi ir arī tas, ka *SCCM* glabā sevī vēsturi par visiem notikumiem, piemēram, kad ir uzstādīta konkrēta programma, kas to uzstādīja utt. *SCCM* ir komplicēta un milzīga sistēma, tās iespējas ir ļoti plašas.

Aplikāciju izplatīšana

SCCM aplikāciju pārvaldības rīks piedāvā daudz instrumentu un resursu, kas palīdz izveidot, pārvaldīt, izplatīt un uzraudzīt aplikāciju un programmas pieteikumus uzņēmumā.

SCCM aplikācijas satur failus un informāciju, kas nepieciešama, lai izplatītu programmatūru uzņēmuma iekārtām. Katra aplikācija sevī ietver vienu vai vairākus izvietošanas veidus, kas satur aplikācijas instalācijas failus. Tādējādi aplikācijas pakas var saturēt vairākus instalācijas failus, kas paredzēti dažādām platformām, piemēram, *Windows* vai *iOS* iekārtām. Sākotnēji definējot noteikumus, *SCCM* nosaka, kādu aplikācijas paketi izplatīt konkrētajai iekārtai.

SCCM atbalsta lietotāju orientētu pārvaldību, kas sniedz iespēju saistīt konkrētus lietotājus ar konkrētām iekārtām. Šī funkcija nodrošina to, ka uz iekārtas, kas ir piesaistīta konkrētam lietotājam, vienmēr būs pieejama visa

nepieciešamā programmatūra. Gadījumā, ja lietotājs iegūst jaunu iekārtu, veicot labojumus *SCCM*, automātiski tiks instalēta nepieciešamā programmatūra uz jaunās iekārtas, pirms vēl lietotājs tai ir pieslēdzies.

SCCM regulāri veic izplatīto aplikāciju inventarizāciju uz klientu iekārtām. Izvērtējot inventarizācijas datus, *SCCM* automātiski nosaka izpildāmās darbības. Piemēram:

- Izplatītā aplikācija ir atinstalēta no lietotāja puses. *SCCM* veic inventarizāciju, konstatē, ka konkrētā aplikācija vairs nav uzstādīta uz iekārtas, un atkārtoti uzstāda aplikāciju.
- Izplatītā aplikācija netika uzstādīta uz iekārtas, jo tā neatbilst kādam nosacījumam. Turpinājumā ir veiktas izmaiņas, lai iekārta atbilstu uzstādīšanas nosacījumiem. *SCCM* veic inventarizāciju, konstatē, ka ir veiktas izmaiņas ar iekārtu, un uzstāda aplikāciju.

Aplikācijas izplatīšana un pārvaldība ir sadalīta pa noteiktiem posmiem:

1. tiek veidota jauna aplikācija;
2. tiek izveidots aplikācijas izplatīšanas veids;
3. aplikācija tiek izplatīta;
4. tiek veikta izplatīto aplikāciju uzraudzība;
5. tiek izplatītas jaunas aplikāciju versijas;
6. aplikācijas noņemšana.

Aplikācija ir izplatāmās programmatūras kontainers, kas satur informāciju par tās vārdu, versiju, īpašnieku, atrašanās vietu, veidu, kā aplikācija tiek izplatīta, un to, kur tā tiek izplatīta. Tā arī ietver visas atsaucies un iespējamās saistības ar citām aplikācijām, kā arī to, vai konkrētā aplikācija neaizstāj kādu citu. Aplikācija un tās izplatīšanas veids parasti sastāv no vairākām sastāvdaļām. Šīs sastāvdaļas ļauj mums izveidot aplikāciju tieši tādu, kādu mēs vēlamies, un izvietot to uz jebkuras iekārtas.¹

SCCM piedāvā vairākus aplikācijas izplatīšanas veidus. Ja, izveidojot izplatīšanas veidu, informāciju nolasa no instalācijas faila, tad daži informācijas lauki jau satur noteiktus datus. *SCCM* piedāvā šādus izplatīšanas veidus:

- *Windows Installer (.msi fails)*;
- *Windows app package (.appx, .appxbundle)*;
- *Windows app paketi (Windows Store)*;
- *Script Installer*;
- *Microsoft Application Virtualization 4*;

1 Introduction to Application Management in Configuration Manager.- <https://technet.microsoft.com/lv-lv/library/gg682125.aspx>.- (Resurss apskatīts 05.01.2016.).

- *Microsoft Application Virtualization 5*;
- *Windows Phone app package* (.xap fails);
- *Windows Phone app paketi* (*Windows Phone Store*);
- *Windows Mobile Cabinet*;
- *App package iOS* (.ipa fails);
- *App package iOS no App Store*;
- *App package Android* (.apk fails);
- *App package Android no Google Play*;
- *Nokia SIS* fails;
- *Mac OS X*;
- *Web Application*.

Vienai aplikācijai varam izveidot vairākus izplatīšanas veidus. Tas ir nodēriģi, ja Jums ir programma dažādām *Windows* versijām vai arī priekš *x86* un *x64* arhitektūras. Izveidojot pareizu programmatūras izplatīšanas veidu, notiek automātiska nosacījumu noteikšana un atbilstošas programmatūras uzstādīšana. Iespējas un darbības veidot aplikācijas ir ļoti plašas.

SCCM ļauj veidot arī programmatūras pakas (*Packages*), kas satur informāciju par programmatūras izplatīšanu, iekļaujot sevī nosaukumu, versiju, ražotāju, valodu un avota faila atrašanas vietu. Šīs pakas tiek veidotas vai nu no pakotnes definīcijas faila (piemēram, *.msi*, *.msm* vai *.pdf*), vai manuāli. *SCCM* izmanto *.msi* instalācijas failus, lai automātiski izplatītu paku un programmatūras iestatījumus. Var arī izveidot programmatūras pakas, neizmantojot pakotnes definīcijas failu. *SCCM* dod iespēju izvietot *executables*, *batch*, *VBScript*, *JavaScript* un komandu failus. Pakas satur arī informāciju par tiesībām un to, kur tā tiek izplatīta. *SCCM* izmanto pakas, lai izplatītu programmatūru, kā arī, lai izvietotu klienta iestatījumu izmaiņas, piemēram, reģistra izmaiņas.² Programmatūras paka satur vienu vai vairākas programmas (*Programs*), kā arī komandas par to, ko ir jādara uz klienta datora, kad ir saņemta paka. Programma, savukārt, var darīt jebko, piemēram, instalēt programmatūru, izplatīt informāciju, palaist antivīrusa programmu, atjaunot klienta konfigurāciju utt. Katrai pakai obligāti ir jāsaturs vismaz viena programma, lai tā veiktu kādu darbību.

Jebkuram lietotājam ir iespēja apskatīt informāciju par instalētajām aplikācijām uz konkrētās iekārtas. Šo iespēju nodrošina *SCCM* programmatūras centrs (*Software Center*). Programmatūras centrs arī nodrošina to, lai visas lietotājam nepieciešamās aplikācijas būtu uzinstalētas un pieeja-

2 Meyler K. System Center 2012 Configuration Manager Unleashed.- Indianapolis: Pearson Education, 2013.- p. 534.

mas darbam. Otra iespēja, kā lietotājs var pārvaldīt pieejamās aplikācijas, – izmantojot interneta pārlūka programmā ievadītu saiti, kas atver *SCCM* aplikāciju katalogu (*Application Catalog*). Lietotājs šeit var instalēt pieejamās aplikācijas un pieprasīt jaunas, kā arī mainīt dažādus iestatījumus un atvienot mobilās iekārtas, ja tādas ir piesaistītas. Aplikāciju katalogs ir lietotājiem pieejams gan iekšējā uzņēmuma tīklā, gan tīklā ārpus uzņēmuma. Lietotāji, kuri izmanto mobilās ierīces, kas ir savienotas ar *Exchange* serveri, var instalēt aplikācijas no uzņēmuma portāla (*Company Portal*). Uzņēmuma portāls ir līdzvērtīgs aplikāciju katalogam un ļauj mobilo iekārtu lietotājiem piekļūt pieejamās programmatūras sarakstam un mainīt virkni pārvaldības iestatījumu *Windows Phone 8*, *Windows RT*, *iOS* un *Android* ierīcēm.

Programmatūras atjauninājumu izplatīšana

Uzturēt uzņēmuma efektīvu infrastruktūru un drošību ir viens no sistēmas administratora galvenajiem uzdevumiem. *SCCM* piedāvā ļoti daudz rīku un resursu, lai izplatītu programmatūras atjauninājumus uzņēmuma iekārtām. Ir nepieciešams efektīvs programmatūras atjauninājumu pārvaldības process, lai saglabātu darba efektivitāti, pārvarētu drošības jautājumus un saglabātu stabilu tīkla infrastruktūru.

Programmatūras atjauninājumu izplatīšana, izmantojot *SCCM*, ir samērā sarežģīts process un sastāv no četriem svarīgiem posmiem:

1. sinhronizācija – pieejamo programmatūras atjauninājumu sinhronizācija ar *Microsoft* atjaunināšanas servisu un atjauninājumu iekļaušana *SCCM* datu bāzē;
2. atbilstības novērtēšana – iekārtu skanēšana, lai noteiktu, kādi programmatūras atjauninājumi jau ir uzstādīti uz iekārtas;
3. izplatīšana – manuāla vai automātiska programmatūras atjauninājumu izplatīšana;
4. uzraudzība – programmatūras atjauninājumu izplatīšanas statusa kontrole.³

Programmatūras atjauninājumu sinhronizācija ir process, kura laikā tiek iegūti programmatūras atjaunināšanas metadati. Procesā norises kārtība ir atkarīga no kritērijiem, kas sākotnēji ir jau iestatīti. Atjauninājumi tiek sinhronizēti un ielādēti *SCCM* piekļuves punktā no *Microsoft* atjaunināšanas vietnes pēc noteikta grafika.

3 Operations and Maintenance for Software Updates in Configuration Manager.- <https://technet.microsoft.com/en-us/library/gg712304.aspx>. - (Resurss apskatīts 16.01.2016.).

Atjauninājumu atbilstības novērtēšana ir obligāti nepieciešama pirms atjauninājumu izplatīšanas uzsākšanas. Šī procesa gaitā tiek skanēta *SCCM* klienta sistēma un tiek noteikts tās atjauninājumu atbilstības statuss. Rezultātā, katram programmatūras atjauninājumam tiek izveidots atbilstības statusa ziņojums. Tālāk šis ziņojums tiek nosūtīts *SCCM* un pievienots datubāzē. Ņemot vērā statusa ziņojumu informāciju, iespējams uzsākt programmatūras atjauninājumu izplatīšanu uz tām klientu sistēmām, kurām tas nepieciešams.

SCCM programmatūras atjauninājumiem tiek noteikti četri atbilstības statusi:

- nepieciešams (*Required*), kas norāda, ka programmatūras atjauninājums ir piemērojams un nepieciešams klienta sistēmai;
- nav nepieciešams (*Not Required*), kas norāda, ka programmatūras atjauninājums nav piemērojams klienta sistēmai un nav nepieciešams to uzstādīt;
- instalēts (*Installed*), kas norāda, ka programmatūras atjauninājums ir piemērojams un jau instalēts klienta sistēmai;
- nezināms (*Unknown*), kas norāda, ka statusa ziņojums no klienta sistēmas kāda iemesla dēļ nav saņemts.⁴

Pastāv divi galvenie programmatūras atjauninājumu izplatīšanas veidi: manuāls un automātisks. Manuāla programmatūras izplatīšana parasti tiek izmantota, lai izplatītu jaunākos programmatūru atjauninājumus klientu sistēmām. Savukārt, automātiskā programmatūras atjauninājumu izvietošana ir konfigurēta, izmantojot automātiskās izvietošanas noteikumus. Šo metodi parasti izmanto ikmēneša programmatūras atjauninājumu izplatīšanai. Katram no šiem veidiem ir ļoti daudz variāciju un iespēju, kā izplatīt atjauninājumus.

Operētājsistēmas izplatīšana

Operating System Deployment (turpmāk – *OSD*) ir *SCCM* līdzeklis, lai izvietotu uz iekārtām *Windows* operētājsistēmas (turpmāk – *OS*). *OSD* piedāvā simtiem iespēju, kā to izdarīt. *OSD* ir automātisks process, sākot ar instalēšanas attēla izveidošanu, uzturēšanu un beidzot ar tā izplatīšanu. Šī procesa laikā ir iespējams definēt darbības, kas izpildīsies pirms instalēšanas attēls tiek uzstādīts uz sistēmas, kā arī darbības, kas jāsteno pēc tam, kad instalēšanas attēls ir uzstādīts. Ieviešanas laikā var dinamiski mainīt

⁴ Meyler K. System Center 2012 Configuration Manager Unleashed.- Indianapolis: Pearson Education, 2013.- p. 717.

iestatījumus, pamatojoties uz noteiktiem kritērijiem, tostarp tādiem jautājumiem kā aparatūra, tips, atrašanās vieta un lietotāja vai sistēmas funkcijas. *OSD* ir paplašināms, lai apmierinātu ikvienas organizācijas vajadzības.

Microsoft ir definējis četrus *Windows* izplatīšanas scenārijus. Visi šie scenāriji ietver *Windows* izvietojšanas iespējas jebkuram uzņēmumam:

- jaunināšana (*Upgrade*) – esošā OS tiek jaunināta uz jaunu OS;
- jaunais dators (*New Computer*) – jaunas OS uzstādīšana uz jaunas sistēmas;
- atsvaidzināt (*Refresh*) – jaunas OS uzstādīšana uz esošās;
- *OEM* – jaunas OS uzstādīšana, kas satur *Windows OEM* licenci.⁵

Lai gan *OSD* ir pilnībā integrēts *SCCM*, tas lieto un izmanto vairākus atsevišķus rīkus. Katra šī rīka funkcija ir izdevīga un pat kritiski nepieciešama izplatīšanas procesā. Visi šie rīki ir pieejami izmantošanai jau sen, un tie ir atsevišķi pieejami un uzstādāmi uz jebkuras *Windows* OS. *Sysprep* sistēmas sagatavošanas rīks ir viens no svarīgākajiem instrumentiem, kas noņem vairākus unikālos identifikatorus *Windows* instalācijai. *OSD* pilnībā automatizē šo procesu ar konfigurācijas failu palīdzību un automātiski ievieto nepieciešamo informāciju *Sysprep* konfigurācijas failā. Šī informācija ietver produkta atslēgu, organizācijas nosaukumu, tīkla informāciju, un domēna akreditācijas datus.⁶ *WAIK* – *Windows Automated Installation Kit* – vairāku rīku kopums, kas ir pilnībā integrēts *SCCM* un ir paredzēts, lai automatizētu *Windows* instalāciju.⁷ *USMT* – lietotāja stāvokļa migrēšanas rīks, kas meklē sistēmā visus lietotāja datus un iestatījumus, piemēram, fona attēlus, krāsu shēmas, *Microsoft Office* dokumentus, izlases un visus failus, kas atrodas lietotāja profila mapē, tos iepakojot vienā arhīva failā. Pēc tam šo arhīvu var eksportēt uz citu sistēmu, lai atjaunotu lietotāja datus un iestatījumus. Saglabāto informāciju var vēlāk modificēt pēc saviem ieskatiem.

SCCM visa pārvaldība ir sadalīta pa nodaļām un apakšnodaļām. *OSD*, savukārt, sastāv no vairākiem blokiem, kas, savienoti kopā, veido vienotu un visaptverošu rīku, lai izplatītu OS. Ir svarīgi zināt katru bloka sastāvdaļu un kā šīs bloka sastāvdaļas mijiedarbojas savā starpā.

Draiveru sadaļa nodrošina iespēju importēt draiverus *SCCM* draiveru katalogā. Šis katalogs tiek izmantots izplatīšanas brīdī, nosakot, kuru

5 Meyler K. System Center 2012 Configuration Manager Unleashed.- Indianapolis: Pearson Education, 2013.- pp. 963.–964.

6 Turpat – p. 965.

7 Turpat – pp. 966.–968.

draiveri nepieciešams izmantot un vēlāk ievietot. *Windows* uzstādīšanas programma nosaka to, kuri draiveri tiks instalēti un lietoti. Tas nozīmē, ka visiem nepieciešamajiem draiveriem ir jābūt pieejamiem katalogā. Pakas tiek veidotas no viena vai vairākiem atsevišķiem draiveriem, kas atrodas draiveru katalogā. Lai draiveri būtu pieejami OS izplatīšanas brīdī, tiem ir obligāti jābūt ievietotiem pakās. Draiverus pakās ievieto to importēšanas brīdī vai arī, pārvaldot draiveru pakas iestatījumus, norādot atbilstošos draiverus no draiveru kataloga.

Operētājsistēmu instalācijas attēlu sadaļā ir uzskaitīti visi OS instalācijas attēli. OS instalācijas attēli ir *.wim* faili, kas ir izveidoti no esošās OS, kā arī pārvaldīti *Windows* instalācijas avota faili, kas ir iekopēti no oficiālā *Microsoft* avota (virtuāla vai fiziska). Visi šie faili tiek izmantoti, lai instalētu OS no nulles. Instalācijas attēls ir galvenā *Windows* instalācijas sastāvdaļa un viens no svarīgākajiem posmiem *OSD* projektā. Instalācijas attēls satur visu nepieciešamo informāciju, komponentus un iestatījumus. *OSD* ļauj izveidot instalācijas attēlu automātiski vai manuāli. Automātiska instalācijas attēlu veidošana ir stingri ieteicama, jo satur būvēšanas un saglabāšanas uzdevumu secību, kuras rezultātā veidošana ir pilnībā automatizēta, atkārtojama, dokumentējama un izslēdz jebkādu cilvēka radītu kļūdu. Savukārt, manuāla instalācijas attēla veidošana ir darbietilpīgs process, kura rezultātā var rasties cilvēcīgas kļūdas, bet plusi ir tajā, ka, veidojot sākotnējo sistēmu, nav nepieciešams definēt un automatizēt katru sīkumu.

Sāknēšanas attēlu sadaļa satur visus izveidotos saknēšanas attēlus, kas ir nepieciešami OS izplatīšanas procesam. Izplatot OS, lietotāja dators redz norādīto saknēšanas attēlu un palaiž miniatūras OS *WinPE (Windows Preinstallation Environment)*. Šī sistēma uz lietotāja sistēmas tiek palaista vienā no šiem veidiem:

- PXE (pirmsielādes izpildes vide) – sistēma tiek startēta un sāknēšana notiek no tīkla;
- sistēma tiek startēta no noņemama datu nesēja (CD vai DVD-ROM);
- sāknēšanas attēls tiek iegūts no izplatīšanas punkta (DP).

Uzdevumu secības virkne ir būtisks elements jebkuru *OSD* darbībā. Tā veido virkni pielāgojamu uzdevumu vai secīgi izpildāmu darbību. *SCCM* piedāvā jau gatavus izveidotos uzdevumu veidus, bet, ja tie neatbilst Jūsu vajadzībām, tad ir iespēja uzdevumus veidot pašam.

Izplatīšanas uzraudzība

Aplikāciju, programmatūras atjauninājumu un OS izplatīšanas uzraudzībai *SCCM* ir pieejama sadaļa *Monitoring*, kur var detalizēti sekot līdzi visiem notikumiem, kas saistīti ar konkrētiem aplikāciju, programmatūras atjauninājumu un OS izplatīšanas veidiem. Apakšsadaļa *Deployments* satur visu informāciju par izplatītajām aplikācijām, programmatūras atjauninājumiem, atbilstības iestatījumiem, secīgajiem uzdevumiem, pakām un programmām. Tas nozīmē, ka mēs varam redzēt detalizētu konkrētas aplikācijas izplatīšanas statusu. Piemēram, uz kurām iekārtām aplikācija jau ir uzstādīta, uz kurām iekārtām pašlaik notiek uzstādīšana, uz kurām iekārtām aplikācija nav uzstādīta, kādas ir kļūdas utt.

Katra aplikācijas izplatīšana satur vienu no šiem atbilstības statusiem:

- *Success* – aplikācijas izplatīšana ir notikusi veiksmīgi vai tika konstatēts, ka aplikācija jau ir instalēta uz iekārtas;
- *In Progress* – pašlaik notiek aplikācijas izplatīšana;
- *Unknown* – aplikācijas izplatīšanas statuss pašlaik nav noteikts, tas nav piemērojams izplatīšanai ar nolūka veidu *Available*;
- *Requirements Not Met* – aplikācija netika izplatīta, jo iekārta neatbilst kādam aplikācijas izplatīšanas nosacījumam vai prasību likumam, vai operētājsistēmas versijai;
- *Error* – aplikācija netika izplatīta kādas kļūdas dēļ.

Katram atbilstības statusam ir iespējams redzēt papildus informāciju. Šī informācija ir apskatāma apakškategorijās, kurās ir norādīts, cik un kādām iekārtām ir piešķirts konkrētais statuss. Ņemot vērā šos ziņojumus, ir iespējams ātri izvērtēt un novērst kļūdas, kas ir saistītas ar konkrētās aplikācijas izplatīšanu.

Secinājumi un priekšlikumi

Aplikāciju, programmatūras atjauninājumu un operētājsistēmu izplatīšana ir neatņemama sastāvdaļa sistēmas administratora ikdienā. Rīki, ko piedāvā *SCCM*, ļauj viegli un ērti pārvaldīt klientu sistēmas. *SCCM* veic nepārtrauktu šo sistēmu inventarizāciju un satur visu informāciju par instalētajām aplikācijām un programmatūras atjauninājumiem. Pielietojot pareizos rīkus un metodes, ir iespēja ātri un efektīvi noņemt vai uzlikt jebkādu programmatūru, izmainīt iestatījumus un izdarīt praktiski jebko. Ar dažiem klikšķiem ir iespējams veikt darbības, kas automātiski izpildīsies uz klientu datoriem īsā laika posmā, ko lietotāji pat nepamanīs.

SCCM aplikāciju pārvaldības rīks piedāvā virkni instrumentu un resursu, lai varētu izveidot, pārvaldīt, izplatīt un uzraudzīt aplikācijas, programmatūras atjauninājumus un *Windows* operētājsistēmas. Šo rīku izmantošana ļauj atvieglot aplikāciju uzstādīšanas procesu, ietaupīt laiku un resursus. Savukārt, iekārtu inventarizācija ļaus ātri un precīzi noteikt uzņēmuma iekārtu stāvokli, novērst radušās problēmas un veikt preventīvus pasākumus. Operētājsistēmu izplatīšana ar *SCCM* ir lielisks veids, kā standartizēt uzņēmuma infrastruktūrā esošās iekārtas un programmatūru.

MICROSOFT SYSTEM CENTER SOFTWARE MANAGEMENT TOOL

Keywords: *System Center Configuration Manager, application, updates, operating system, distribution, monitoring.*

Summary

Application, software updates and OS distribution is an integral part of the system administrator's day. The tools offered by *SCCM*, makes it easy and convenient to manage client systems. *SCCM* continuously makes an inventory of all client computers and contains all the information about installed applications and software updates. By using the right tools and techniques we are able to quickly and effectively remove or install any software, change settings and do practically anything. With a few clicks you can perform actions, which will run on the client computers in a short period of time, and users will not even notice it.

SCCM application management tool provides a number of tools and resources to be able to create, manage, distribute and monitor application, software updates and *Windows* operating systems. This tool allows you to make use of application setup process saving time and resources. The client systems inventory will allow the company to quickly and accurately troubleshoot problems and to take preventive measures. Operating system distribution with *SCCM* is a great way to standardize the enterprise infrastructure, equipment and software.

*Santa Elekse*Zinātniskā vadītāja: *Mg. iur. Līga Āboliņa*

RAKSTVEIDA PROCESS ADMINISTRATĪVAJĀ PROCESĀ TIESĀ

Atslēgvārdi: rakstveida process, administratīvā justīcija, administratīvais process, tiesa, mutvārdu process.

Ņemot vērā, ka no 2013. gada 1. janvāra spēkā stājušies ievērojami Administratīvā procesa likuma grozījumi, ar kuriem tika izmainīts galvenais administratīvo lietu izskatīšanas veids, nosakot, ka turpmāk administratīvās lietas ir izskatāmas rakstveida procesā, autore uzskatīja par nepieciešamu padziļināti izpētīt šo jautājumu.

Administratīvā procesa tiesā būtība

Administratīvā justīcija ir uzskatāma par ļoti svarīgu un raksturīgu institūtu tiesiskās iekārtas garantēšanā un pašas tiesiskās valsts organizācijā, ar to valsts nodibina stingru tiesisku kontroli pār publiskās varas (kā pašvaldību, tā pašas valsts) orgānu darbību un līdz ar to dod pilsoņiem svarīgu tiesisku līdzekli, kā aizstāvēt savas subjektīvās tiesības un likumīgās intereses pret varbūtējiem aizskārumiem no publiskās administratīvās varas orgānu puses.¹ Administratīvais process tiesā pastāv, lai kontrolētu valsts pārvaldes iestāžu darbību publiski tiesiskajās attiecībās ar privātpersonu.

Tiesības pārbaudīt valsts pārvaldes veikto rīcību ir nostiprinātas Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 92. panta pirmajā teikumā, kas noteic, ka ikviens var aizstāvēt savas tiesības un likumiskās intereses taisnīgā tiesā.² Jēdziens *taisnīga tiesa* sevī ietver divus aspektus, proti, taisnīgu tiesu kā neatkarīgu tiesu varas institūciju un taisnīgu tiesu kā pienācīgu, tiesiskai valstij atbilstošu procesu.³

Ņemot vērā, ka personas tiesības pārbaudīt valsts pārvaldes veikto rīcību, vērsties tiesā savu tiesību un likumisko interešu aizstāvēšanai, un tiesības uz taisnīgu tiesu (kā neatkarīgu tiesu varas institūciju un tiesiskai

1 Administratīvais process tiesā.- Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2008.- 17. lpp.

2 Latvijas Republikas Satversme (pieņemta 15.02.1922.), 92. pants// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 43 (1993, 1. jūlijs).

3 Čepāne I. Tiesības uz taisnīgu tiesu kā personas pamattiesības// Jurista Vārds Nr. 36 (2005, 27. septembris), 3. lpp.

valstij atbilstošu procesu) ir nostiprinātas arī Satversmē, atzīstams, ka tās ir vienas no fundamentālajām vērtībām demokrātiskā sabiedrībā.

Administratīvā procesa tiesā jēga un būtība ir cieši saistīta ar lietu ātru un efektīvu izskatīšanu, taču, lai varētu konstatēt rakstveida procesa piemērotību administratīvajam procesam tiesā, autores ieskatā, ir nepieciešams noskaidrot, vai rakstveida process nodrošina procesa dalībniekiem tiesības uz taisnīgu tiesu, un aplūkot administratīvā procesa specifisko dabu.

Likuma „Par tiesu varu” 7. panta pirmā daļa noteic, ka administratīvajā lietā tiesa veic kontroli pār izpildvaras darbību, kas attiecas uz konkrētu publiski tiesisku attiecību (administratīvā akta vai iestādes faktiskās rīcības) tiesiskumu un pamatotību, kā arī noskaidro personas publiski tiesiskos pienākumus vai tiesības.⁴ Minētais ir nostiprināts arī Administratīvā procesa likuma (turpmāk – APL) 103. panta pirmajā daļā.

Turpmāk rakstā tiks apskatīta rakstveida procesa piemērotība administratīvajam procesam tiesā, ņemot vērā tiesības uz taisnīgu tiesu un administratīvā procesa pamatprincipus.

Tiesības uz taisnīgu tiesu ir pieskaitāmas pie nozīmīgākajām personas pamattiesībām. Šo tiesību attīstības pakāpe lielā mērā uzskatāma par priekšnoteikumu, lai persona spētu īstenot vai aizsargāt citas konstitūcijā vai likumos noteiktās tiesības.

Satversmes 92. pantā ir noteikts, ka „ikviens var aizstāvēt savas tiesības un likumiskās intereses taisnīgā tiesā” un šī norma sasaucas ar Apvienoto Nāciju Organizācijas Vispārējās cilvēka tiesību deklarācijas 10. pantā deklarētajām tiesībām, Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6. pantā garantētajām tiesībām uz taisnīgu tiesu un Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 14. pantā paredzētajām tiesībām.

Satversmes 92. pantā minētais jēdziens *taisnīga tiesa* ietver gan institucionālo, gan arī procedūras aspektu. Pirmkārt, tai jāatbilst Satversmes 83. pantā noteiktajai neatkarīgai tiesu varas institūcijai, kas izskata lietu. Otrkārt, taisnīgai tiesai jābūt pienācīgam, tiesiskai valstij atbilstošam procesam, kurā šī lieta tiek izskatīta. Konvencijas 6. panta 1. punkts *expressis verbis* noteic, ka lieta ir jāizskata saprātīgos termiņos neatkarīgā un objektīvā, ar likumu izveidotā tiesā. Arī no Satversmes 1. panta izrietošais tiesiskais valsts princips prasa, lai valstī tiktu izveidota sistēma, atbilstoši kurai tiesa lietas izskatītu kārtībā, kas nodrošinātu šo lietu taisnīgu un ob-

4 Par tiesu varu: Likums (pieņemts 15.12.1992.), 7. panta pirmā daļa// Ziņotājs.- Nr. 1 (1993, 14. janvāris).

jektīvu izspriešanu.⁵ Tātad jēdziens ietver sevī divus aspektus, proti, tiesu kā neatkarīgu un objektīvu tiesu varas institūciju un procesu, kas nodrošina lietas taisnīgu un objektīvu izspriešanu.

Līdzīgs skaidrojums sniegts likumprojekta „Grozījumi likumā „Par tiesu varu”” anotācijā, kurā norādīts uz no taisnīgas tiesas jēdziena izrietošajām pamatvērtībām – neatkarīga, pieejama tiesa un efektīva tiesas procesa norise iespējami īsākā termiņā.⁶

Raksta turpinājumā uzmanība tiks pievērsta otram jēdzienam, kas izriet no tiesībām uz taisnīgu tiesu, proti, *process, kas nodrošina lietas taisnīgu un objektīvu izspriešanu*.

Lietu izskatīšanas pamatprincipi ir noteikti likuma „Par tiesu varu” III nodaļā „Lietu izskatīšanas pamatprincipi”, Civilprocesa likumā, Kriminālprocesa likumā un Administratīvā procesa likumā.

Atkarībā no procesa, kura kārtībā konkrētā lieta ir izskatāma, principi var būt atšķirīgi, piemēram, viens no civilprocesa pamatprincipiem ir sacīkstes princips, savukārt, administratīvajā procesā darbojas objektīvās izmeklēšanas princips, bet kriminālprocesā darbojas nevainīguma prezumpcijas princips. Virkne lietas izskatīšanas pamatprincipu ir kopīgi visos procesos, jo „principu princips” ir tas, ka tiesai ir jānodrošina personas tiesības uz taisnīgu tiesu.⁷

Ievērojot minēto, autore atzīst, ka apstākļi, ka visos procesos nav piemērojami visi lietu izskatīšanas pamatprincipi, nenozīmē, ka netiek ievērotas tiesības uz taisnīgu tiesu, jo, atkarībā no esošā procesa, principi var atšķirties, tātad, ja ne visos procesos pastāv sacīkstes vai objektīvās izmeklēšanas princips, tad ne visos procesos nepieciešams pastāvēt mutiskuma principam. Attiecīgi katrs tiesas process var paredzēt savus lietu izskatīšanas principus, ar piebildi, ka katrā no tiem ir jābūt ievērotām tiesībām uz taisnīgu tiesu un to pamatvērtībām.

Tiesa administratīvajā procesā, pildot savus pienākumus, pati (*ex officio*) objektīvi noskaidro lietas apstākļus un dod tiem juridisku vērtējumu, izskatot lietu saprātīgā termiņā.⁸ Administratīvais process ir unikāls ar tā

5 Čepāne I. Tiesības uz taisnīgu tiesu kā personas pamattiesības// Jurista Vārds Nr. 36 (2005, 27. septembris), 3. lpp.

6 Grozījumi likumā „Par tiesu varu”: Likumprojekts.- <http://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/0/0BAAB11B3B152AB0C2257E530042AF4C?OpenDocument>.- (Resurss apskatīts 05.07.2015.).

7 Tiesas process Augstākajā tiesā.- <http://at.gov.lv/lv/tiesvediba/tiesas-process-augstakaja-tiesa>.- (Resurss apskatīts 13.07.2015.).

8 Administratīvā procesa likums (pieņemts 25.10.2001.), 103. panta otrā daļa// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 164 (2001, 14. novembris).

objektīvās izmeklēšanas principu, kas pastāv tikai šī procesa ietvaros kā efektīvs privātpersonu tiesību aizsardzības mehānisms, kas ir vērsts pret publisko tiesību subjektu izdarītiem viņu tiesību un likumisko interešu aizskārumiem.

Administratīvā procesa likuma 107. panta pirmajā daļā *expressis verbis* noteikts, ka tiesa lietas apstākļus noskaidro, izskatot lietu mutvārdu un rakstveida procesā.⁹ Izskatot lietu mutvārdu procesā, lietas apstākļi tiek noskaidroti tiesas sēdē¹⁰, bet, izskatot lietu rakstveida procesā, lietas apstākļi tiek noskaidroti, pamatojoties uz lietā esošajiem pierādījumiem.¹¹

Ievērojot minēto, administratīvās lietas izskatīšana rakstveida procesā ir tās izskatīšana bez procesa dalībnieku klātbūtnes, tiesai pašai ievācot nepieciešamos pierādījumus un paskaidrojumus rakstveidā, turpretim lietas izskatīšana mutvārdu procesā nozīmē lietas izskatīšanu tiesas sēdē, piedaloties visiem likumā noteiktajiem procesa dalībniekiem.

Ņemot vērā, ka jēdziens *taisnīga tiesa* kā pienācīgs, tiesiskai valstij atbilstošs process nozīmē taisnīgu lietas izskatīšanu, proti, ka katrā konkrētajā gadījumā tiesai jāievēro taisnīguma princips, tad ar šo jēdzienu ir saprotams arī *taisnīgs tiesas spriedums*¹², kuru tiesa, skatot lietu rakstveida procesā, var īstenot, izmantojot objektīvās izmeklēšanas principu un lietā esošos pierādījumus, tai skaitā pušu sniegtos paskaidrojumus un izteiktos viedokļus vai iebildumus.

Secināms, ka administratīvajā procesā tiesā ir iespējams realizēt divus lietu izskatīšanas veidus – rakstveida un mutvārdu, jo, neatkarīgi no izvēlētajā procesa veida, tiesa nolēmumā savus argumentus un secinājumus balsta vienīgi uz lietā esošo pierādījumu analīzi, tādējādi sastādot taisnīgu tiesas spriedumu.

Administratīvās lietas izskatīšana tiesas sēdē

Ar 2012. gada grozījumiem Administratīvā procesa likumā administratīvo lietu izskatīšana visu trīs instanču tiesās tika noteikta rakstveida procesā, to paredz APL 112.¹ panta pirmā daļa. Taču likumdevējs, ieviešot minētos grozījumus, arī noteica, ka, ja privātpersona vēlas lietas izskatīšanu

9 Administratīvā procesa likums (pieņemts 25.10.2001.), 107. panta pirmā daļa// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 164 (2001, 14. novembris).

10 Turpat – 107. panta otrā daļa.

11 Turpat – 107. panta trešā daļa.

12 Satversmes tiesas spriedumos skaidrotie principi.- <http://kristamilberga.com/satversmes-tiesas-spriedumos-skaidrotie-principi>.- (Resurss apskatīts 13.07.2015.).

mutvārdu procesā, tai šāda iespēja ir jānodrošina vienā instancē. Rezultātā tika noteikts dažāds normatīvais regulējums attiecībā uz mutvārdu procesa piemērošanu, ņemot vērā to, kuras instances tiesas tiesvedībā atrodas konkrētā administratīvā lieta.

Lietas izskatīšana mutvārdu procesā ir viens no veidiem, kā tiek ievērots taisnīguma princips, kas ietver sevī prasības, kas nepieciešamas taisnīgai lietu izskatīšanas procedūrai, kas nozīmē, ka procesa pusēm ir tiesības izklāstīt savu viedokli attiecīgajā jautājumā, proti, ir tiesības tikt uzklausītam.¹³, tātad sniegt tiesai savus paskaidrojumus, apsvērumus un iebildumus.

Lietas izskatīšana tiesas sēdē ir lietderīga gadījumos, kad no lietā esošajiem dokumentiem nevar gūt pilnīgu priekšstatu par izskatāmo jautājumu. Šādos apstākļos procesa dalībnieku uzklausīšana tiesas sēdē var sekot pareizu izskatāmā jautājuma izlemšanu. Savukārt, ja lietas materiāli ir pietiekami izskatāmā jautājuma izlemšanai, tad mutvārdu process parasti nav lietderīgs.¹⁴ Ne visas administratīvās lietas ir skatāmas rakstveidā, piemēram, nodokļu administrācijas lietās liecinieku liecības ir viens no pierādīšanas līdzekļiem, kurš ir izmantojams, lai noskaidrotu, vai dokumentos atspoguļotais darījums ir noticis.¹⁵

Ja pirmās instances tiesa ir saņēmusi lūgumu par lietas izskatīšanu mutvārdos vai, ja apelācijas vai kasācijas instances tiesa uzskata to par nepieciešamu, tiesnesis (tiesa) lemj par lietas izskatīšanu mutvārdu procesā, tiek noteikts gan administratīvās lietas izskatīšanas laiks un vieta, gan uz tiesas sēdi aicināmās un izsaukamās personas. Administratīvā procesa dalībnieku tiesības un pienākumi tiesā ir noteikti APL XVII nodaļā „Administratīvā procesa dalībnieku tiesības un pienākumi tiesā”.

Šīs tiesības procesa dalībnieki ir tiesīgi realizēt abos procesos, proti, gan mutvārdu, gan rakstveida. Vienīgās no tiesībām, kuras procesa dalībniekam nav iespējams realizēt, kad lietas izskatīšana ir noteikta rakstveidā, ir mutvārdu paskaidrojumu sniegšana, kas tiek aizstāta ar šo pašu paskaidrojumu sniegšanu rakstveidā.

Autore no saviem novērojumiem, tiesu prakses un tiesību normās noteiktā secina, ka, kaut arī lietas izskatīšana mutvārdu procesā nav uzskatā-

13 Satversmes tiesas spriedumos skaidrotie principi.- <http://kristamilberga.com/satversmes-tiesas-spridumos-skaidrotie-principi.-> (Resurss apskatīts 13.07.2015.).

14 Administratīvās apgabaltiesas sprieduma lietā Nr. AA43-1041-13/8 (07.11.2013.) 8. punkts.- (Nav publicēts).

15 Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta lēmums lietā Nr. SKA-693/2013 (08.08.2013.), 7. punkts.- (Nav publicēts).

ma par pārlieku sarežģītu, likumdevējs ir noteicis daudzus iemeslus, kuru dēļ tiesai ir pienākums vai tiesības atlikt administratīvās lietas izskatīšanu, pretēji kārtībai, kāda ir paredzēta, kad administratīvās lietas izskatīšana ir noteikta rakstveida procesā, kurā galvenais lietas izskatīšanas atlikšanas pamats ir, ja tiesa atzīst, ka ir vēl nepieciešams vākt pierādījumus.¹⁶

Papildus autore vēlas norādīt uz procesa dalībnieku sniegtajiem mutvārdu paskaidrojumiem (attiecināms arī uz rakstveida paskaidrojumiem). Administratīvā procesa dalībnieka paskaidrojumi, kas satur ziņas par faktiem, uz kuriem pamatoti viņa prasījumi vai iebildumi, atzīstami par pierādījumiem, ja to apstiprina citi pārbaudīti un novērtēti pierādījumi.¹⁷

No minētā secināms, ka procesa dalībnieka sniegtie mutvārdu paskaidrojumi automātiski nav pieņemami kā pierādījumi, kamēr tie neapliecinās ar citiem lietā esošiem pierādījumiem un tie ir vērtējami kritiski. Tāpēc procesa dalībnieki nedrīkst pieņemt, ka pati mutvārdu paskaidrojumu sniegšana apliecina un pilnībā pierāda apgalvojumus, uz kuriem ir balstīts viņu prasījums. Kamēr šie paskaidrojumi netiek apšaubīti vai apliecināti ar lietā esošajiem pierādījumiem, tiem ir vairāk informatīvs raksturs nekā pierādījumu raksturs.

Administratīvās lietas izskatīšana rakstveida procesā

Izskatot lietu rakstveida procesā, lietas apstākļi tiek noskaidroti, pamatojoties uz lietā esošajiem pierādījumiem. Augstākās tiesas Administratīvo lietu departaments ir atzinis, ka rakstveida procesā procesa dalībniekiem tiek nodrošināts tāds pats tiesību apjoms kā mutvārdu procesā. Vienīgā atšķirība rakstveida procesam no mutvārdu procesa ir apstāklis, ka komunikācija tiesas un procesa dalībnieku starpā notiek rakstiski, nevis tiesas sēdē.¹⁸ Tātad ir nostiprināta pārlicība, ka procesa dalībniekiem netiek nodrošināts mazāks procesuālo tiesību apjoms kā mutvārdu procesā, piemēram, tiesības sniegt paskaidrojumus, iebildumus, iepazīties ar lietā esošajiem materiāliem, tiesības uz noraidījuma pieteikšanu tiesas sastāvam (tiesnesim), jo arī šīs tiesības tiek nodrošinātas rakstveida procesā.

16 Administratīvā procesa likums (pieņemts 25.10.2001.), 269. panta pirmās daļas 2. punkts// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 164 (2001, 14. novembris).

17 Turpat – 161. panta pirmā daļa.

18 Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta lēmums lietā Nr. SKA-650/2007 (22.10.2007.), 7. punkts.- <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/senata-administrativo-lietu-departaments/hronologiska-seciba/2007-hronologiska-seciba/>.- (Resurss apskatīts 07.07.2015.).

Tiesa, iztiesājot administratīvo lietu rakstveida procesā, ievēro administratīvās lietas tiesvedības principus un procesa dalībnieku procesuālās tiesības, ciktāl to pieļauj rakstveida procesa būtība.¹⁹

Pirmās instances tiesai pietiek tikai ar procesa dalībnieka lūgumu, lai nozīmētu lietas izskatīšanu mutvārdu procesā, bet apelācijas un kasācijas instances vadās no lietderības apsvērumiem un procesa dalībnieka lūguma motivācijas. Kā formālais kritērijs ir uzskatāms pats iesniegtais lūgums, bet objektīvais kritērijs ir iesniegtā lūguma motivācija. Augstākā tiesa ir norādījusi, ka apelācijas instances tiesai nav pienākuma lietu izskatīt mutvārdu procesā tikai tādēļ, ka vispār šāds lūgums iesniegts.²⁰ Tātad, ja pirmās instances tiesa šādu lūgumu nav saņēmusi, vai apelācijas un kasācijas instances tiesas šādu nepieciešamību nesaskata, administratīvās lietas izskatīšana ir nosakāma rakstveida procesā.

Pēc tam, kad tiesnesis ir ierosinājis tiesvedību un noteicis lietas izskatīšanu rakstveidā, noformējot to atsevišķa procesuāla dokumenta veidā, procesa dalībniekiem tiek nosūtīts paziņojums, ar kuru viņi tiek informēti par lietas izskatīšanas formu, tiesas sastāvu, kas izskatīs administratīvo lietu, un tiesībām pieteikt noraidījumu visam tiesas sastāvam vai kādam tiesnesim atsevišķi, kā arī citas procesuālas tiesības un pienākumus.²¹

Kad lieta ir pabeigta skatīt pēc būtības, tiesa sastāda spriedumu ne vēlāk kā 21 dienas laikā pēc tam, kad lietas izskatīšana pabeigta. Procesā dalībniekiem laiku paziņo datumu, kad sprieduma norakstu varēs saņemt tiesas kancelejā, nosūtot paziņojumu. Šis datums uzskatāms par sprieduma sastādīšanas datumu.²²

Taču ne visos gadījumos tiesa var pabeigt lietas izskatīšanu rakstveida procesā un paziņot procesa dalībniekiem par sprieduma sastādīšanas datumu. Nereti tiek izmantota iespēja atlikt lietas izskatīšanu, pamatojoties uz to, ka ir nepieciešams vākt papildu pierādījumus.²³ Šādos gadījumos tiek pieņemts lēmums atsevišķa procesuāla dokumenta veidā, lēmumā tiek norādītas procesuālās darbības, kuras jāizpilda līdz lietas izskatīšanas atsākšanai.²⁴

19 Administratīvā procesa likums (pieņemts 25.10.2001.), 245. pants// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 164 (2001, 14. novembris).

20 Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta spriedums lietā Nr. SKA-860/2013 (04.10.2013.), 8. punkts.- (Nav publicēts).

21 Administratīvā procesa likums (pieņemts 25.10.2001.), 341. pants// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 164 (2001, 14. novembris).

22 Turpat – 259. panta pirmā daļa.

23 Turpat – 269. panta pirmās daļas 2. punkts.

24 Turpat – 270. panta pirmā un otrā daļa.

Šādos lēmumos tiesa konkrēti norāda, kādi papildu pierādījumi ir nepieciešami un kuram no procesa dalībniekiem ir pienākums tiesai tos iesniegt vai no kuras iestādes tiesa iegūs šos pierādījumus pati. Lēmums procesa dalībniekiem tiek nosūtīts triju dienu laikā.²⁵ Šis normatīvais regulējums, autores ieskatā, ir pieņemts, lai maksimāli paātrinātu lietu izskatīšanu un lai procesa dalībniekam, saņemot minētā lēmuma norakstu, būtu skaidri un saprotami lietas izskatīšanas atlikšanas iemesli. Tādējādi tiesvedības process lietas dalībniekiem tiek padarīts „caurredzamāks”.

Kā tika noskaidrots iepriekš, ne visas administratīvās lietas ir obligāti skatāmas rakstveida procesā, tāpēc pastāv gadījumi, kuros tiesa, skatot administratīvo lietu rakstveidā, nolemj pāriet uz lietas izskatīšanu mutvārdos. Šādos gadījumos tiek sastādīta rezolūcija vai pieņemts lēmums atsevišķa procesuāla dokumenta veidā. Pāreja no rakstveida uz mutvārdu procesu ir iespējama arī tad, kad tiesa atsāk lietas izskatīšanu pēc būtības.

Rakstveida procesā tā dalībnieki savas tiesības un pienākumus ir spējīgi realizēt tikpat efektīvi kā mutvārdu procesā, vienīgā novērojamā atšķirība ir procesa dalībnieku un tiesas komunikācijas veidā. Ņemot vērā, ka administratīvajā procesā tiesā pastāv objektīvās izmeklēšanas princips, tiesa saskaņā ar APL 204. panta ceturto daļu var uzdot procesa dalībniekiem rakstveidā atbildēt uz jautājumiem par lietas faktiskajiem apstākļiem un juridisko dabu,²⁶ tādējādi tiesai, lai noskaidrotu sev nepieciešamo informāciju, nav jānozīmē tiesas sēde.

Viens no visbūtiskākajiem apstākļiem, kuram ir jāpievērš uzmanība, tiesai skatot lietu rakstveida procesā, ir informācijas apmaiņa ar procesa dalībniekiem par jebkuriem paskaidrojumiem, pierādījumiem un lūgumiem, kas saņemti tiesā, lai tie varētu par tiem izteikt savu viedokli vai iebildumus pirms tiesa pabeidz skatīt lietu pēc būtības.

Rakstveida procesa problemātika

Šajā nodaļā autore apskatīs ievērojamākās problēmas, kas saistītas tieši ar administratīvo lietu izskatīšanu rakstveida procesā, t. i., nevis iespējamās problēmas, ar kurām vienlīdz bieži var saskarties abos procesa veidos. Konkrēto divu problēmu atlase tika veikta, balstoties uz autores novērojumiem.

Kā pirmā problēma, kuru autore izcēlusi, ir termiņa noteikšana noraidījuma pieteikšanai tiesnesim vai visam tiesas sastāvam. Ja tiesa adminis-

25 Administratīvā procesa likums (pieņemts 25.10.2001.), 287. panta otrā daļa// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 164 (2001, 14. novembris)

26 Turpat – 204. panta ceturta daļa.

tratīvo lietu skata rakstveida procesā, tai ir pienākums paziņot par tiesas sastāvu, kas skatīs konkrēto administratīvo lietu, un termiņu noraidījuma pieteikšanai. Nosacījums, ka tiesas sēde, kurā lietu izskata pēc būtības, noris nemainīgā tiesnešu sastāvā,²⁷ neattiecas uz rakstveida procesu, proti, rakstveida procesā nepieciešamības gadījumā ir iespējama tiesnešu sastāva maiņa. Gadījumā, ja šāda maiņa ir notikusi vai ir nepieciešama, par to ir savlaicīgi informējami procesa dalībnieki, kuriem atkārtoti ir nosakāms saprātīgs termiņš noraidījuma pieteikšanai.

Gadījumos, kad referējošais tiesnesis par iespējamo sastāva maiņu ir uzzinājis savlaicīgi, viņam ir iespēja atkārtoti noteikt jaunu procesuālo termiņu, un tādos gadījumos lietas izskatīšana netiek kavēta, bet gadījumos, kad par tiesas sastāva maiņu referējošajam tiesnesim top zināms tikai lietas izskatīšanas dienā vai pāris dienas pirms tam, tiesa nevar uzsākt lietas izskatīšanu pēc būtības, jo procesa dalībniekam ir jādod iespēja iepazīties ar veiktajām izmaiņām tiesas sastāvā un jādod iespēja pieteikt noraidījumu, pretējā gadījumā administratīvā lieta tiktu skatīta nelikumīgā sastāvā. Augstākā tiesa ir atzinusi, ka administratīvās lietas izskatīšana nelikumīgā sastāvā ir pamats sprieduma vai lēmuma atcelšanai un lietas nodošanai jaunai izskatīšanai.²⁸ Taču šis Augstākās tiesas secinājums ir attiecināms tikai uz pārkāpumu, kas atzīts par būtisku.

Augstākā tiesa ir norādījusi, ka ir nepieciešams izvērtēt, vai minētais tiesas pieļautais procesuālais pārkāpums ir būtisks, vai šis pārkāpums varēja novest pie lietas nepareizas izspriešanas. Tādējādi ne katrs procesuālo tiesību normu pārkāpums var būt pamats sprieduma pārsūdzēšanai kasācijas kārtībā un atcelšanai.²⁹ Tātad ir nepieciešams izvērtēt pieļautā procesuālā pārkāpuma būtiskumu.

Konkrētajā administratīvajā lietā kasācijas sūdzības iesniedzējs nav norādījis, kā tiesas pieļautais procesuālo tiesību normu pārkāpums, nepaziņojot procesa dalībniekiem par tiesas sastāvu rakstveida procesā izskatāmajā lietā, varēja ietekmēt lietas pareizu izspriešanu, nav norādījis uz konkrētiem apstākļiem, kas liecinātu, ka tiesas sastāvs bija nelikumīgs (nav norādīts neviens no APL 117. pantā noteiktajiem pamatiem, kas būtu par šķērslī kādam no tiesnešiem piedalīties lietas izskatīšanā), kā arī Augstākās

27 Administratīvā procesa likums (pieņemts 25.10.2001.), 111. panta pirmā daļa// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 164 (2001, 14. novembris).

28 Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta lēmums lietā Nr. SKA-995/2010 (25.11.2010.), 8. punkts.- (Nav publicēts).

29 Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta spriedums lietā Nr. SKA-96/2007 (06.03.2007.), 14. punkts.- (Nav publicēts).

tiesas rīcībā nav informācijas, kas liecinātu, ka konkrētajā gadījumā kāds no tiesas tiesnešiem nebija tiesīgs piedalīties lietas izskatīšanā. Ņemot vērā iepriekš teikto, Augstākā tiesa atzina, ka minētais Administratīvās apgabaltiesas pārkāpums nav tāds, kas noveda vai varēja novest pie lietas nepareizas izspriešanas.³⁰ Tātad ne katrs tiesas pieļautais procesuālais pārkāpums ir atzīstams par būtisku un ne katrs no tiem varēja novest pie lietas nepareizas izspriešanas.

Vēl viena rakstveida procesam raksturīga problēma ir procesa dalībnieku iepazīstināšana ar administratīvajā lietā esošajiem materiāliem, pierādījumiem, rakstveida paskaidrojumiem un viedokļiem. Autore ir pētījusi Augstākās tiesas spriedumu, kurā tiek analizēta šāda procesuāla pārkāpuma būtība un nozīme un ar kuru tika atcelts Administratīvās apgabaltiesas spriedums. Konkrētajā lietā atbildētāja bija norādījusi, ka tai nav bijusi dota pienācīga iespēja izteikties par trešās personas iesniegtajiem pierādījumiem un formulēt par tiem izvērstu viedokli. Augstākā tiesa konstatēja, ka viedokļa sniegšanai par iesniegto lūgumu un pierādījumiem tiesa atvēlēja vienu nedēļu, ieskaitot laiku, kas nepieciešams viedokļa nosūtīšanai (nogādāšanai tiesā), kā arī, kā izriet no vēstules pielikumā esošo dokumentu uzskaitījuma, lietas dalībniekiem tika nosūtīti vienīgi paši lūgumi, bet ne tiem pievienotie dokumenti. Augstākā tiesa norādīja, ka pieteicējam un atbildētājam ir tiesības dot tiesai paskaidrojumus, izteikt savus apsvērumus un argumentus. Minētās tiesības nevar tikt uztvertas formāli un rakstveida process kā lietas izskatīšanas veids pats par sevi nevar būt šķērslis šo tiesību īstenošanai. Turklāt APL 246. panta trešā daļa noteic, ka tiesa spriedumu drīkst pamatot tikai ar tādiem apstākļiem, par kuriem administratīvā procesa dalībniekiem ir bijusi iespēja mutvārdos vai rakstveidā izteikt savu viedokli. Ņemot vērā iepriekšminēto, tiesai būtu atbilstoši jānosaka termiņi procesuālo darbību veikšanai. Ja tiesa dod noteiktu laiku papildu pierādījumu iesniegšanai, tad tai ir jārēķinās, ka gadījumā, ja pierādījumi tiks iesniegti tiesas noteiktajā termiņā, citiem procesa dalībniekiem jādod iespēja ar tiem iepazīties un izteikt viedokli. Tiesa bez papildu paskaidrojumu saņemšanas pabeidza lietas izskatīšanu, turklāt sprieduma argumentācijā atsaucās uz no jauna iesniegtajiem pierādījumiem. Līdz ar to Augstākā tiesa atzina, ka ir pieļauts būtisks procesuālo tiesību normu pārkāpums, tādēļ spriedums ir atceļams, un lieta nosūtāma apgabaltiesai jaunai izskatīšanai.³¹

30 Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta spriedums lietā Nr. SKA-96/2007 (06.03.2007.), 14. punkts.- (Nav publicēts).

31 Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta spriedums lietā Nr. SKA-546/2014 (18.07.2014.), 10. punkts.- (Nav publicēts).

Administratīvā procesa dalībnieku lūgumi par mutvārdu procesa piemērošanu

Autore uzskata par nepieciešamu atlasīt un izanalizēt dažus no administratīvā procesa dalībnieku lūgumu veidiem par mutvārdu procesa noteikšanu un tiesas argumentāciju, apmierinot vai noraidot pieteiktos lūgumus.

Lūgumus par administratīvās lietas izskatīšanu mutvārdu procesā procesa dalībnieki ir tiesīgi izteikt līdz administratīvās lietas izskatīšanas pabeigšanai vai līdz tiesneša noteiktā termiņa iztecēšanai, tātad gan iesniedzot apelācijas sūdzību, gan pēc administratīvās lietas ierosināšanas. Kā pirmais veids, kad šāds lūgums par administratīvās lietas izskatīšanu mutvārdu procesā tiek izteikts, ir apelācijas sūdzības lūgumu daļā. No autores novērojumiem konstatējams, ka šādi pieteiktie lūgumi netiek motivēti, tajos vienīgi tiek ietverta vispārīga frāze, kas norāda uz procesa dalībnieka vēlmi administratīvās lietas izskatīšanu veikt tiesas sēdē. Šādos gadījumos šis lūgums tiek izlemts, lemjot par administratīvās lietas ierosināšanu.

Galvenokārt apgabaltiesas tiesneši lēmumos par administratīvās lietas ierosināšanu nemotivē, kāpēc ir dota priekšroka vienam procesa veidam pār otru, proti, kāpēc lūgums par mutvārdu procesa piemērošanu ir noraidīts, taču ir gadījumi, kad apgabaltiesas tiesnesis šādu argumentāciju ierosināšanas lēmumā ir ietvēris. Piemēram, Administratīvās apgabaltiesas tiesneses 2015. gada 30. aprīļa lēmumā par administratīvās lietas ierosināšanu norādīts, ka apelācijas sūdzībā ir ietverts lūgums skatīt lietu mutvārdos. Lēmumā ir veikta atsauce uz APL 304. panta pirmās daļas otro teikumu un APL 112.¹ panta otro daļu. Ņemot vērā, ka apgabaltiesas tiesnese šādu nepieciešamību nekonstatēja, pieteicēja lūgums bija noraidāms. No minētā secināms, ka nepietiek vienīgi ar formāli izteiktu lūgumu par lietas izskatīšanu mutvārdos, jo tādējādi procesa dalībnieks nevērš tiesas uzmanību uz nozīmīgiem apstākļiem, kuru dēļ pieteiktais lūgums būtu apmierināms. Bez lūguma motivācijas nav iespējams tiesu „pārliecināt” par mutvārdu procesa lietderību konkrētajā gadījumā.

Nereti viens no biežāk izmantotajiem argumentiem ir - procesa dalībnieks uzskata, ka vienīgi mutvārdu procesā viņš ir spējīgs pienācīgi īstenot savas tiesības, tieši piedaloties lietas izskatīšanā, pierādījumu pārbaudē, iesniedzot jaunus pierādījumus, iespējams, aicinot lieciniekus. Uz šādiem procesa dalībnieku lūgumiem apgabaltiesas tiesnese 2014. gada 10. februāra paziņojumā ir norādījusi, ka procesuālās tiesības pienācīgi īstenot iespējams arī rakstveida procesā, jo atbilstoši APL 245. pantam tiesa, iztie-

sājot administratīvo lietu rakstveida procesā, ievēro administratīvās lietas tiesvedības principus un procesa dalībnieku procesuālās tiesības, ciktāl to pieļauj rakstveida procesa būtība.³² Tas nozīmē, ka arī rakstveida procesā pieteicējai ir tiesības piedalīties lietas izskatīšanā, piesakot lūgumus, dodot paskaidrojumus, iepazīstoties ar pierādījumiem un izsakot savus argumentus un apsvērumus. Atšķirība ir tikai tā, ka rakstveida procesā paskaidrojumi, lūgumi un jautājumi tiek izteikti rakstveidā. Savukārt, liecinieku uzklausišana, ja tāda lietā būtu nepieciešama, iespējama šādas procesuālas darbības izpildei sarīkotā tiesas sēdē. Arī procesa dalībnieka arguments, ka viņš rakstveida procesam apelācijas instances tiesā nav piekritis, neiztur kritiku apelācijas instances tiesā un šādi lūgumi tiek noraidīti.

Vienā no apgabaltiesas tiesneses rezolūcijām³³ sīki uzskaitīts, kāpēc dotajā gadījumā nav apmierināms lūgums par lietas skatīšanu mutvārdu procesā, proti, procesa dalībnieki mutvārdu procesā uzklausi ti jau pirmās instances tiesas sēdē, un apelācijas instances tiesa saskaņā ar APL 304. panta pirmo daļu pati lemj par lietas izskatīšanu mutvārdu vai rakstveida procesā. Lietas izskatīšana rakstveida procesā nenozīmē, ka tā tiks izskatīta neobjektīvi, nenoskaidrojot visus lietas apstākļus, rakstveida procesā katram procesa dalībniekam ir iespējams plaši un detalizēti skaidrot savu viedokli un argumentus, iesniedzot rakstveida paskaidrojumu, turklāt administratīvās lietas pamatā ir strīds par tiesību normu interpretāciju.

Autores ieskatā šāda „negatīvā definīcija” dod skaidrojumu tam, kādos gadījumos pastāv lielāka iespējamība lūguma apmierināšanai. Pirmkārt, ja administratīvā lieta ir skatīta rakstveida procesā pirmās instances tiesā, šāds apstāklis var palielināt iespējamību lietas izskatīšanai mutvārdos, taču autore norāda, ka tas nav vērtējams viennozīmīgi un ir jāvērtē kopsakarā ar citiem apstākļiem. Otrkārt, pastāv liela iespējamība lietas izskatīšanai mutvārdos, ja administratīvajā lietā pastāv strīds par lietas faktiskajiem apstākļiem, par kuriem gan administratīvā procesa dalībniekiem, gan tiesai varētu rasties daudz jautājumu un neskaidrību, kuras noskaidrot būtu lietderīgāk tiesas sēdē, klātienē esot visiem procesa dalībniekiem, tādējādi paātrinot lietas izskatīšanas laiku, veicinot privātpersonas tiesību ievērošanu.

Kāda cita Administratīvās apgabaltiesas tiesnese paziņojumā par lūguma precizēšanu norādījusi, ka, nosakot administratīvās lietas izskatīšanas veidu, ir jāņem vērā lietas sarežģītība, faktisko un tiesisko apstākļu kopums vai kādi citi procesa dalībnieku subjektīvie apstākļi.

32 Administratīvā procesa likums (pieņemts 25.10.2001.), 245. pants// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 164 (2001, 14. novembris).

33 Administratīvās apgabaltiesas tiesneses rezolūcija (06.02.2015.) - (Nav publicēta).

Vēl viens no biežākajiem argumentiem lūguma pieteikšanai ir nepieciešamība nopratināt lieciniekus. No autorei novērojumiem secināms, ka lielākoties šādi lūgumi tiek apmierināti, ja minētie liecinieki nav snieguši savas liecības pirmās instances tiesā, taču pastāv gadījumi, kad arī šādi lūgumi tiek noraidīti kā nepamatoti, piemēram, ja procesa dalībnieks lūgumā nav norādījis, kādi konkrēti jautājumi tiesas sēdē būtu uzdodami izsaukamajiem lieciniekiem. Tas liedz tiesai objektīvi pārliecināties par iesniegtā lūguma pamatotību, jo liecinieku izsaukšanas process ir atzīstams par pietiekami sarežģītu, lai tiesai būtu nepieciešams pārliecināties par minētā liecinieka liecību nepieciešamību administratīvās lietas izskatīšanā.

No Administratīvās apgabaltiesas tiesneses 2014. gada 17. oktobra rezolūcijas secināms, ka vēl viens iemesls lietas izskatīšanas noteikšanai mutvārdos ir gadījumos, ja apelācijas instances tiesā procesa dalībnieks ir iesniedzis tādus dokumentus, minētajā gadījumā - pieteikuma papildinājumus, kas pēc būtības tiks izskatīti tikai vienā tiesu instancē (apgabaltiesā). Šādā gadījumā apgabaltiesas tiesnese ir atzinusi, ka lūgums ir apmierināms un administratīvās lietas izskatīšana ir nosakāma mutvārdu procesā.³⁴

Kādā citā administratīvajā lietā pieteicējs iesniedzis sekojošu lūguma pamatojumu: viņš vērs tiesas uzmanību uz bažām, ka atbildētājas pārstāvis apgabaltiesai var uzrādīt vai iesniegt nepatiesus apgalvojumus. Šai gadījumā Administratīvās apgabaltiesas tiesnese vēstulē ir norādījusi, ka minētais arguments nav pietiekams pamats lietas izskatīšanai tiesas sēdē, jo ar visiem lietā iesniegtajiem pierādījumiem, tostarp arī atbildētājas iesniegtajiem dokumentiem, pieteicējs ir tiesīgs iepazīties un izteikt par tiem savu viedokli.

Ar Administratīvās apgabaltiesas 2015. gada 11. februāra lēmumu tika atlikta administratīvās lietas izskatīšana, turklāt lēmumā tika noraidīts pieteicēja pārstāvja lūgums par administratīvās lietas izskatīšanu tiesas sēdē. Šajā gadījumā apgabaltiesa ir norādījusi, ka nav pamata apmierināt pieteicēja pārstāvja lūgumu ļaut pieteicējam īstenot APL 161. panta trešajā daļā paredzētās tiesības ar zvērestu apstiprināt savus paskaidrojumus.³⁵ Apgabaltiesa lietā nekonstatēja tādus nozīmīgus apstākļus, kurus pieteicējs varētu apliecināt tiesas sēdē ar zvērestu.³⁶

34 Administratīvās apgabaltiesas tiesneses rezolūcija (17.10.2014.)- (Nav publicēta).

35 Administratīvā procesa likums (pieņemts 25.10.2001.), 161. panta trešā daļa// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 164 (2001, 14. novembris).

36 Administratīvās apgabaltiesas lēmums lietā Nr. A420550412 (11.02.2015.), 10. punkts.- (Nav publicēts).

Autore norāda, ka lūgumus par administratīvās lietas izskatīšanu tiesas sēdē apgabaltiesa mēdz izlemt arī sprieduma sastādīšanas laikā, ietverot attiecīgo argumentāciju sprieduma motīvu daļā.³⁷

Ņemot vērā šajā nodaļā ietvērto Administratīvās apgabaltiesas paziņojumu, rezolūciju, lēmumu un spriedumu analīzi, konstatējams, ka procesa dalībnieki lūgumos par administratīvo lietu izskatīšanu tiesas sēdē ietver visdažādākos argumentus, kurus apgabaltiesas tiesnešiem ir jāizlemj administratīvās lietas ierosināšanas, sagatavošanas iztiesāšanai un izskatīšanas laikā. No minētajos dokumentos ietvertās apgabaltiesas tiesnešu argumentācijas secināms, ka tiek rūpīgi izsvērtā katra lūguma motivācija un sniegta tam atbilstoši argumentēta atbilde. Izvērtējot darba ietvaros apskatītos lūgumus un apgabaltiesas sastādītos dokumentus, secināms, ka tikai neliela daļa lūgumu par administratīvās lietas izskatīšanu tiesas sēdē tiek apmierināti, tādējādi iedzīvinot APL 304. panta pirmajā daļā ietvērto nosacījumu, ka apelācijas instances tiesa skata administratīvās lietas rakstveida procesā un, izvērtējot procesa dalībnieka lūgumu, var noteikt administratīvās lietas izskatīšanu mutvārdu procesā.

Neskaidrības tiesiskajā regulējumā par mutvārdu procesa piemērošanu

Raksta autore vēlas norādīt uz neskaidro APL regulējumu attiecībā uz rakstveida procesa piemērošanu dažādu instanču tiesās. Par spīti APL grozījumu anotācijā norādītajam, autorei nav saprotams, kāpēc pirmās instances tiesai nav dota izvēles brīvība mutvārdu procesa piemērošanā. Ja likumdevējs ir atzinis, ka no Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūras izriet, ka privātpersonai ir jānodrošina lietas izskatīšana mutvārdu procesā vismaz vienā tiesu instancē, kas skata lietu pēc būtības, kāpēc APL ir noregulēts, ka tikai pirmās instances tiesai lūgums par mutvārdu procesu ir jāapmierina neatkarīgi no lūgumā ietvertās motivācijas. Autore norāda, ka pie šāda pastāvošā normatīvā regulējuma veidojas situācijas, kad procesa dalībnieks pirmās instances tiesā šādas tiesības neizmanto, bet apelācijas instancē tāds lūgums var tikt noraidīts kā nepamatots.

Pie minētajiem apstākļiem netiek realizēta konkrētā likumdevēja griba, tāpēc autore uzskata, ka normatīvajā regulējumā ir veicamas izmaiņas, ar kurām tiktu noteikts, ka šādas procesa dalībnieka tiesības ir realizējamas vismaz vienā tiesu instancē, kas skata lietu pēc būtības, nevis imperatīvi

37 Administratīvās apgabaltiesas spriedums lietā Nr. A420517812 (23.04.2015.), 13. punkts.- (Nav publicēts).

nosakot, ka tikai pirmās instances tiesai ir pienākums šādus lūgumus apmierināt, bet apelācijas instances tiesa var veikt savus lietderības apsvērumus. Tādējādi tiktu noregulēts, ka, ja pirmās instances tiesa administratīvo lietu ir izskatījusi rakstveida procesā, apelācijas instances tiesai būtu pienākums apmierināt procesa dalībnieka lūgumu par mutvārdu procesa piemērošanu. Autore uzskata, ka tādējādi administratīvajā procesā tiesā tiktu precīzāk realizēta likumdevēja griba.

Secinājumi un priekšlikumi

Noslēgumā raksta autore vēlas vērst uzmanību uz svarīgākajiem secinājumiem.

Pirmkārt, rakstveida process administratīvajā procesā tiesā atbilst jēdzienam par tiesībām uz taisnīgu tiesu. Kaut arī likumā „Par tiesu varu” ir uzskaitīti visi lietu izskatīšanas pamatprincipi, tai skaitā arī mutiskuma princips, ne katrs no tiem ir piemērojams visos tiesvedības procesos, jo katrā no tiem tiek izmantoti savi pamatprincipi, kas ir vērsti uz taisnīga rezultāta sasniegšanu. Ar jēdzienu *taisnīga tiesa* ir saprotams arī *taisnīgs tiesas spriedums*, ko administratīvās tiesas, skatot administratīvās lietas rakstveida procesā, īsteno ar objektīvās izmeklēšanas principa palīdzību, pamatojoties uz lietā esošajiem pierādījumiem.

Otrkārt, rakstveida procesā administratīvajā procesā tiesā procesa dalībniekiem tiek nodrošināts tāds pats tiesību apjoms kā lietas izskatīšanā mutvārdos. Vienīgā novērojamā atšķirība starp minētajiem procesiem ir veidā, kā procesa dalībnieki veic komunikāciju ar tiesu – rakstveidā vai tieši – tiesas sēdē.

Treškārt, administratīvais process citu tiesvedības procesu starpā ir unikāls, pateicoties tajā iedibinātajiem principiem, ka te var realizēt gandrīz visu lietu izskatīšanu rakstveida procesā.

Ceturtkārt, ar rakstveida procesa izmantošanu tiek taupīti administratīvo tiesu resursi un realizētas privātpersonu tiesības uz administratīvo lietu savlaicīgu izskatīšanu.

Piektkārt, nepietiek vienīgi ar procesa dalībnieka formāli izteiktu lūgumu par administratīvās lietas izskatīšanu mutvārdu procesā, jo administratīvajām tiesām (izņemot pirmās instances tiesu) ir liela rīcības brīvība attiecībā uz lūgumu izlemšanu. Autore uzskata, ka būtisks iemesls šādu lūgumu pieteikšanai ir procesa dalībnieku nepietiekamā izpratne par rakstveida procesa būtību. Iespējams, ka procesa dalībniekiem ir izveidojies priekšstats, ka vienīgi tiesas sēdē viņi ir spējīgi pilnvērtīgi īstenot savas

procesuālās tiesības. Autore pieļauj, ka šāda situācija izveidojusies sekojošu iemeslu dēļ – procesa dalībnieki nestādās priekšā, kā praktiski notiek administratīvās lietas izskatīšana rakstveidā, apstākļi, ka pilnīga pāreja uz rakstveida procesu ir notikusi salīdzinoši nesen, kā arī tas, ka tikai administratīvajā procesā rakstveida process tiek izmantots tik lielā apmērā.

Sestkārt, no rakstā analizētajiem dokumentiem secināms, ka galvenie iemesli, pastāvot kuriem administratīvās lietas tiek skatītas mutvārdos, ir: lietā pastāv strīds par tās faktiskajiem apstākļiem, lietā ir nepieciešams noplatināt lieciniekus, konkrētās instances tiesā tiks izskatīti tādi dokumenti (piemēram, pieteikuma papildinājumi), kuri pēc būtības tiktu skatīti pirmo reizi.

THE WRITTEN PROCEDURE WITHIN ADMINISTRATIVE COURT PROCEEDINGS

Keywords: *written procedure, Administrative procedure, court, oral proceedings.*

Summary

While looking at the basic principles of the administrative procedure and analysing its specific nature, this article discusses whether the written procedure in the administrative court proceedings provides the involved parties with rights to a fair trial.

The article briefly looks at multiple applications of the oral proceedings, while taking in to consideration, which competent jurisdiction is responsible for the specific administrative court proceeding and considers the similarities and differences in their legal approaches to ensure procedural rights.

Special attention is paid to problems within the existing written procedure and requests to apply for oral proceedings instead. In order to reach decisive conclusions on this subject the article looks at the rulings, resolutions, statements and decisions of the Supreme Court and the Administrative Regional Court.

In the conclusion, the author of the article wished to draw the reader's attention to the uncertain framework with which the Law of Administrative Procedure is being applied to the written procedure in different courts of competent jurisdiction.

Gundega Lagzdiņa

Zinātniskā vadītāja: *Mg. iur. Intra Lūce*

VĀRDA UN UZVĀRDA MAIŅA

Atslēgvārdi: vārds, uzvārds, personvārds, personvārdu maiņa, uzvārda maiņa, latīņalfabētiskā transliterācija, gramatikas normas.

Vārda un uzvārda maiņas tiesiski normatīvais regulējums Latvijā

Cilvēka vārds un uzvārds atšķir viņu no citiem cilvēkiem. Neskatoties uz to, ka gan vārdi, gan uzvārdi mēdz būt arī vienādi, katra cilvēka vārds un uzvārds nodrošina viņa kā patstāvīga sabiedrības locekļa pastāvēšanu. Personvārds skar katru cilvēku dziļi personiski, tāpēc vārda vai uzvārda maiņa bieži vien ir ilgi lolots un pārdomāts solis. Šo procesu Latvijā regulē Vārda, uzvārda un tautības ieraksta maiņas likums. Uz likuma pamata vārdu vai (un) uzvārdu var mainīt persona, kura ir Latvijas pilsonis, nepilsonis vai kurai Latvijas Republikā piešķirts bezvalstnieka statuss, ja tā sasniegusi 15 gadu vecumu un pastāv kāds no šī likuma 2. pantā minētajiem iemesliem.

Ja persona vēlas iegūt savu dzimtas uzvārdu tiešā augšupējā līnijā, vēlas iegūt vai pievienot savam uzvārdam laulātā uzvārdu, vēlas atgūt savu dzimto vai pirmslaulības uzvārdu, ja tas nav izdarīts, šķirot laulību, vai pēc laulības atzīšanas par spēkā neesošu, viņai šī radniecība ir jāpierāda ar dokumentiem.

Ja persona uzskata, ka viņas vārds vai uzvārds apgrūtina iekļaušanos sabiedrībā, vai persona vēlas dzimšanas reģistrā ierakstītajam vārdam pievienot otru vārdu, papildus iesniegtajiem personas dokumentiem būs jāraksta iesniegums ar pamatojošu iemeslu, kāpēc esošais vārds vai uzvārds apgrūtina viņas iekļaušanos sabiedrībā un kā jaunais vārds vai uzvārds atvieglos to. Personai jāsamaksā noteiktā valsts nodeva un uz to brīdī jābūt brīvai no sodāmības. Jaunajam vārdam vai uzvārdam jābūt rakstītam atbilstoši spēkā esošajām latviešu valodas normām. Nozīmīgākais likums, kas to regulē, ir Valsts valodas likums, kurš nodrošina latviešu valodas saglabāšanu, aizsardzību un attīstību. Minētā likuma 19. panta pirmā daļa nosaka, ka personvārdus atveido saskaņā ar latviešu valodas tradīcijām un raksta atbilstoši spēkā esošajām literārās valodas normām, ievērojot šī panta otrās daļas noteikumus, kas noteic, ka personas pasē vai dzimšanas apliecībā papildus personas vārdam un uzvārdam, kurš atveidots atbilstoši

spēkā esošajām latviešu valodas normām, norādāma personas dzimtas uzvārda vēsturiskā forma vai citas valodas personvārda oriģinālforma latīņalfabētiskajā transliterācijā, ja persona vai nepilngadīgas personas vecāki to vēlas un var to apliecināt dokumentāri.¹

Latviešu valodas izmantošanu konkrētās situācijās regulē arī citas tiesību normas un Ministru kabineta (turpmāk – MK) noteikumi, kuru mērķis ir nodrošināt Valsts valodas likuma normu pareizu piemērošanu.

Lai persona Latvijā varētu nomainīt vārdu vai uzvārdu, tā saskaņā ar Iesniegumu likuma² 3. panta pirmajā daļā noteikto iesniedz iesniegumu iestādei (šajā gadījumā – Dzimtsarakstu nodaļai), kuras kompetencē ir izskatīt iesniegumu pilnībā vai kādā tā daļā.

Ministru kabineta noteikumi Nr. 1079 „Par vārda, uzvārda un tautības ieraksta maiņas iesniegumu veidlapu paraugiem”³ nosaka šo iesniegumu veidlapu paraugus. Papildus iesniegumam jāpievieno vārda un uzvārda maiņai nepieciešamie dokumenti. Ja kāds no dokumentiem izdots ārvalstīs, tad tas jāiesniedz atbilstoši MK noteiktajai kārtībai, ko nosaka noteikumi Nr. 291 „Kārtība, kādā apliecināmi dokumentu tulkojumi valsts valodā”⁴, kuri nosaka kārtību, kādā var tikt apliecināts dokumenta tulkojums valsts valodā, ja normatīvajos aktos nav noteikts iesniegt notariāli apliecinātu dokumenta tulkojumu vai nav noteikta cita kārtība.

Lai vārdu vai uzvārdu varētu nomainīt atbilstoši latviešu valodas pieņemtajām gramatikas normām, vieni no svarīgākajiem ir MK noteikumi Nr. 114 „Par personvārdu rakstību un lietošanu latviešu valodā, kā arī to identifikāciju”⁵, kuru mērķis ir nodrošināt personvārda rakstības atbilstību latviešu valodas normām un aizsargāt personu pret nepamatotu tās vārda un uzvārda pārveidošanu.

Vārda vai uzvārda maiņa civilstāvokļa aktu reģistros tiek veikta saskaņā ar Ministru kabineta noteikumiem Nr. 761 „Noteikumi par civilstāvokļa

1 Valsts valodas likums (pieņemts 09.12.1999.)// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 428/433 (1999, 21. decembris).

2 Iesniegumu likums (pieņemts 27.09.2007.), 3. pants// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 164 (2007, 11. oktobris).

3 Noteikumi par vārda, uzvārda un tautības ieraksta maiņas iesniegumu veidlapu paraugiem: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 1079 (pieņemti 30.09.2009.), 1. pants// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 154 (2009, 29. septembris).

4 Kārtība, kādā apliecināmi dokumentu tulkojumi valsts valodā: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 291 (pieņemti 22.08.2000.), 1. pants// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 302 (2000, 29. augusts).

5 Noteikumi par personvārdu rakstību un lietošanu latviešu valodā, kā arī to identifikāciju: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 114 (pieņemti 02.03.2004.), 1. pants// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 36 (2004, 5. marts).

aktu reģistriem”⁶, to sadaļā „Reģistra ieraksta papildināšana”. Minētajos noteikumos ir noteikts, kas var būt par pamatu civilstāvokļa aktu reģistru papildināšanai. Viens no tiem ir Tieslietu ministrijas Dzimtsarakstu departamenta lēmums par atļauju vārda vai uzvārda maiņai. Attiecībā uz visiem vārda vai uzvārda maiņas gadījumiem ir jāņem vērā, ka personai var būt tikai divi vārdi un, personas vārdam pievienojot otru vārdu, turpmāk visos dokumentos būs jānorāda abi vārdi, kā arī personai var būt tikai divi uzvārdi un, personas uzvārdam pievienojot otru uzvārdu, turpmāk visos dokumentos būs jānorāda abi uzvārdi.

Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 4. pantā ir teikts, ka valsts valoda Latvijas Republikā ir latviešu valoda.⁷ Līdz ar to Latvijā pastāvošā likumdošana ir izstrādāta tā, lai saglabātu un aizsargātu latviešu valodu. Lai gan Valsts valodas likuma⁸ mērķis ir nodrošināt latviešu valodas saglabāšanu un aizsardzību, kas tik nelielai valstij kā Latvija ir nepieciešams, nākas secināt, ka lielākās problēmas, kas skar vārda vai uzvārda maiņu, ir personvārdu atveide latviešu valodā.

Administratīvo tiesu prakse personvārdu maiņas lietās

Analizējot mūsdienu tiesu praksi, redzam, ka lēmumi atšķiras, piemēram, Administratīvā rajona tiesa, izskatot lietu, kas tika ierosināta pēc G. B. pieteikuma, par Tieslietu ministrijas Dzimtsarakstu departamenta labvēlīga administratīvā akta izdošanu, ar kuru tiktu dota atļauja mainīt pieteicējas uzvārdu no „B.” uz vīra uzvārdu „Vv.”⁹, secināja, ka personvārda sākumā saskaņā ar MK noteikumos Nr. 114 noteiktajām latviešu valodas gramatikas pamatprasībām nevar tikt lietots līdzskaņa „v” dubultojošums, kā tas ir pieteicējas vīra uzvārdā „Vv.”, un nolēma noraidīt G. B. pieteikumu par Tieslietu ministrijas Dzimtsarakstu departamenta labvēlīga administratīvā akta izdošanu, tādā veidā radot personai neērtības, jo ģimenē nevar tikt izmantots vienots uzvārds.

6 Noteikumi par civilstāvokļa aktu reģistriem: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 761 (pieņemti 03.09.2013.), 137. pants// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 181 (2013, 17. septembris).

7 Latvijas Republikas Satversme (pieņemta 15.02.1922.), 4. pants// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 43 (1993, 1. jūlijs).

8 Valsts valodas likums (pieņemts 09.12.1999.)// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 428/433 (1999, 21. decembris).

9 Par Tieslietu ministrijas Dzimtsarakstu departamenta labvēlīga administratīvā akta izdošanu, ar kuru tiktu dota atļauja mainīt pieteicējas uzvārdu: Administratīvās rajona tiesas spriedums lietā Nr. A42686609 (31.05.2010.).- <http://www.l2d.lv/v.php?i=15045>.- (Resursus apskatīts 20.08.2014.).

Personas vārds un uzvārds ir privātās dzīves sastāvdaļa, Latvijā to aizsargā Satversmes 96. pants, kurš nosaka ikviena tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību.¹⁰ Turpretim 116. pantā ir noteikts, ka personas tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību var ierobežot likumā paredzētos gadījumos, lai aizsargātu citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību.¹¹

Ministru kabineta noteikumu Nr. 114 „Noteikumi par personvārdu rakstību un lietošanu latviešu valodā, kā arī to identifikāciju” 3. punktā ir noteikts, ka personas vārds un uzvārds ir šīs personas privātās dzīves neatņemama sastāvdaļa, un tās ierobežojums, atveidojot vai pielīdzinot personas vārdu vai uzvārdu, pieļaujams tikai leģitīmu mērķu sasniegšanai.¹²

Iestāde, kura pieņem lēmumus par personvārdu maiņu, vadās pēc izdotiem normatīvajiem aktiem, jo augstāk minētie noteikumi paredz precīzus, gramatiskus personvārdu atveides risinājumus, nepieļaujot interpretācijas un neļaujot izvērtēt ierobežojuma samērīgumu un ņemt vērā individuālās situācijas.

Augstāk minētais Administratīvās rajona tiesas spriedums tika pārsūdzēts Administratīvajā apgabaltiesā, kur tika secināts, ka personvārdu rakstību un reģistrāciju regulējošie normatīvie akti neparedz izņēmumus vai iespējamās atkāpes no MK noteikumu Nr. 114 prasībām atkarībā no personvārda ieguves veida, proti, vai personvārds ir iegūts, stājoties laulībā, pieņemot laulātā uzvārdu, ar dzimšanu, pieņemot kādu no vecāku uzvārdiem. Tiesa arī secināja, ka jautājumā par personvārdu rakstību un identifikāciju Valsts valodas likums ir atzīstams par speciālo likumu iepretim likumam „Par vārda, uzvārda vai tautības ieraksta maiņu”, ka personvārdam, kādu persona vēlas iegūt, ir jāatbilst Valsts valodas likuma 19. panta pirmajā daļā noteiktajām prasībām, proti, tas ir atveidojams saskaņā ar latviešu valodas tradīcijām un rakstāms atbilstoši spēkā esošajām literārās valodas normām, saskaņā ar MK noteikumu Nr. 114 prasībām.

Tiesa ņēma vērā, ka Valsts valodas aģentūra ir sniegusi skaidrojumu par personvārda – uzvārda „Vv.” atveidošanu latviešu valodā un ka uzvārds „Vv.” latviešu valodā atveidojams kā „V.”, taču minētajam atzinumam ir tikai konsultatīvs raksturs. Lai arī pieteicējas tiesības šajā gadī-

10 Latvijas Republikas Satversme (pieņemta 15.02.1922.), 96. pants// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 43 (1993, 1. jūlijs).

11 Turpat – 116. pants.

12 Noteikumi par personvārdu rakstību un lietošanu latviešu valodā, kā arī to identifikāciju: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 114 (pieņemti 02.03.2004.), 3. punkts// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 36 (2004, 5. marts).

jumā tiek ierobežotas, šādam personas privātās dzīves ierobežojumam ir leģitīms mērķis, proti, ar šo ierobežojumu tiek aizsargātas citu Latvijas iedzīvotāju tiesības brīvi lietot latviešu valodu visā Latvijas teritorijā, un tiek aizsargāta demokrātiskā valsts iekārta. Ņemot vērā apstākli, ka ar minētajām tiesību normām pieteicējai ir nodrošināta iespēja, lai tiktu saglabāta un dokumentos pēc pieteicējas vēlmes papildus tiktu norādīta uzvārda oriģinālforma, nodrošinot pieteicējai ar iegūstamā uzvārda identifikāciju saistību ar ģimeni, šāds ierobežojums ir atzīstams par samērīgu.

Satversmes 96. pants nosaka ikviena tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību. Cilvēka vārds atšķir viņu no citiem cilvēkiem, bet uzvārds ir ģimenes vārds, ko pārmanto paaudzes un kas norāda arī uz radnieciskām saitēm. Vārds un uzvārds nodrošina cilvēka kā patstāvīgas sabiedrības daļas eksistenci. No vienas puses, cilvēka vārds un uzvārds visciešākajā veidā saistīts ar cilvēka identitātes izjūtu, tātad arī ar viņa privāto un ģimenes dzīvi. No otras puses, vārdu un uzvārdu lieto ne tikai pats tā īpašnieks.

Satversmes 116. pants paredz, ka personas tiesības, kas noteiktas Satversmes 96. pantā, var ierobežot likumā paredzētajos gadījumos, lai aizsargātu citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārta, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību, tāpēc tiesa nolēma apmierināt G. B. pieteikumu un atļāva G. B. mainīt uzvārdu uz „Vv.”¹³ Šoreiz tiesa atzina, ka personas intereses ir svarīgākas par sabiedrībai nodarīto kaitējumu.

Atšķirības viedokļos par vienu un to pašu jautājumu, vēršoties dažādās tiesību aizsardzības iestādēs, ir saprotamas, jo katrai no iestādēm tomēr ir zināma kompetence, kas to atšķir no citām, lai arī pamatā šos jautājumus izskata kā tiesību uz privātās dzīves sastāvdaļu. Lai panāktu taisnīgāku normu piemērošanu, neatsakoties no normatīvajos aktos noteiktās personvārdu atveidošanas, iestādēm vajadzētu dot lielāku rīcības brīvību lēmumu pieņemšanā, balstoties uz tiesu praksi un citiem personas sniegtajiem argumentiem, kā arī izvērtējot morālo kaitējumu, pārveidojot personvārdus. Lai to panāktu, būtu jāizdara grozījumi Ministru kabineta noteikumos Nr. 114 „Noteikumi par personvārdu rakstību un lietošanu latviešu valodā, kā arī to identifikāciju”, paredzot vispārējus atveides principus, ņemot vērā personas tiesības un atkāpjoties no strikti noteiktā principa, ka personvārdam ir jāatbilst visām latviešu valodas gramatikas normām.

13 Par Tieslietu ministrijas Dzimtsarakstu departamenta labvēlīga administratīvā akta izdošanu, ar kuru G. B. tiku dota atļauja mainīt uzvārdu no „B.” uz vīra uzvārdu „Vv.”, sakarā ar G. B. apelācijas sūdzību par Administratīvās rajona tiesas 2010. gada 31. maija spriedumu: Administratīvās apgabaltiesas spriedums lietā Nr. A42686609 (24.08.2011.).- <http://www.l2d.lv/v.php?i=30694> .- (Resurss apskatīts 20.08.2014.).

Lai personas justu latviešu valodas stabilitāti personvārdu atveides jomā, arī turpmāk būtu jāveic personvārda oriģinālformas atveidošana atbilstoši spēkā esošajām latviešu valodas normām, taču, ja persona to var dokumentāri pierādīt, tad pilnīgi visas latviešu valodas gramatikas nianse uz personvārdiem nebūtu jāattiecina. Piemēram, dzimtas uzvārda pārveidošana ir vairāk principiāla gramatikas ievērošana, nevis sabiedrības labuma gūšana, kā to var secināt pēc tiesas sprieduma par atļauju personai mainīt uzvārdu.

Diemžēl personvārdu rakstību un reģistrāciju regulējošie normatīvie akti neparedz nekādus izņēmumus vai atkāpes no šīm prasībām. Līdz ar to iestādei, kas pieņem lēmumu par vārda vai uzvārda maiņu, jābalstās un jāpamato viedoklis strikti, kā noteikts normatīvajos aktos.

Visbiežāk situācijā, kad iestādei ir neskaidrības ar personvārdu atveidi, tā pieņem lēmumu, pamatojoties uz Valsts valodas aģentūras izsniegtās izziņas par personvārda – vārda vai uzvārda atveidošanu latviešu valodā, bet šādai izziņai ir tikai konsultatīvs raksturs, un, lai gan tiesa, izskatot sūdzību, to ņem vērā, tomēr galīgo lēmumu tas neietekmē.

Šajā jautājumā apskatītā tiesu prakse rāda, ka lēmumi ir dažādi – vienā gadījumā tiesa atzīst, ka iestāde rīkojusies pareizi, pieņemot lēmumu, balstoties uz pastāvošajiem likumdošanas aktiem, kaut arī pieteicēja tiesības tiek ierobežotas, un šādam personas privātās dzīves ierobežojumam ir leģitīms mērķis – ar šādu ierobežojumu tiek aizsargāta demokrātiska valsts iekārta un citu Latvijas iedzīvotāju tiesības brīvi lietot latviešu valodu visā Latvijas teritorijā, bet citā gadījumā tiesa atzīst, ka pieteicējam noteiktais aizliegums iegūt dzimtas uzvārdu nav sociāli nepieciešams un samērīgs, līdz ar to ierobežojums nav uzskatāms par nepieciešamu demokrātiskā sabiedrībā.

Gan Tiesībsarga biroja materiāli, gan Administratīvo tiesu prakse rāda, ka gadījumos, kad personvārda atveide notiek jau ģimenē vēsturiski lietotiem personvārdiem, personas to uztver īpaši sāpīgi un aizvainojoši, neskatot sabiedrības gūto labumu no šādas rīcības. Nereti vairākās paaudzēs vārds vai uzvārds ticis lietots gan pirmās brīvvalsts, gan padomju laikā, gan arī pirmajos gados pēc Latvijas neatkarības atgūšanas un ir nesaraujami saistīts ar personas identitāti.¹⁴ Valstij jābūt gatavai elastīgāk risināt šādas situācijas, lai nevajadzīgi neierobežotu personu privātumu, un, nosakot ierobežojumus, svarīgi būtu izvērtēt to samērīgumu. Taču, lai šie ierobežo-

14 Personvārdu rakstība un cilvēktiesības. - <https://www.tiesibsargs.lv/files/content/personvardu%20rakstiba.pdf>. - (Resurss apskatīts 15.09.2014.).

jumi būtu attaisnoti, tiem jābūt noteiktiem ar likumu un jākalpo sabiedrības interesēs. Šajā gadījumā ir jāsamēro divi principi – valsts valodas saglabāšana un privāto tiesību aizsargāšana.

Arī Tiesībsarga pētījumā secināts, ka atsevišķās jomās tiesu prakse jau ir atzinusi atveidošanas prasības par nesamērīgām. Tādēļ, lai izvairītos no neērtībām, ar kādām personai jāsakaras, un liekiem tiesas procesiem, no Ministru Kabineta noteikumiem Nr. 114 „Noteikumi par personvārdu rakstību un lietošanu latviešu valodā, kā arī to identifikāciju” vajadzētu izslēgt normas, kas aizliedz dubultlīdzskaņu lietošanu personvārdos, ja persona to vēlas un var pierādīt dokumentāri.¹⁵

Citās valstīs personvārdu rakstībai dokumentos tiek pieļauti dažādi risinājumi, sākot no gadījumiem, kad valsts piekrīt norādīt personas personvārda oriģinālformu, līdz pretējiem noteikumiem, kā tas ir Latvijā, ka personas vārds un uzvārds dokumentos norādāms tikai atbilstoši pastāvošajai latviešu valodas gramatikai, bet, ja persona vai nepilngadīgas personas vecāki to vēlas un var to apliecināt dokumentāri, norādāma arī šīs personas dzimtas uzvārda vēsturiskā forma vai citas valodas personvārda oriģinālforma latīņalfabētiskajā transliterācijā. Diemžēl pēc vārda vai uzvārda maiņas pasē šī oriģinālforma neparādās priekšējā lapā blakus fotogrāfijai, bet gan tiek ierakstīta nākamajā lapā, līdz ar to citās valstīs to neuztver kā personas uzvārdu.

Arī tiesas procesā, kurā persona vēlējas atgūt savu uzvārdu ar lietuviešu galotni „-as”, nevis latviskoto „-s”, tiek skaidrots, ka Latvijas Republikas normatīvajos aktos paredzētā iespēja norādīt pasē vārda un uzvārda rakstību dzimtas uzvārda vēsturiskajā formā vai citas valodas personvārda oriģinālformā latīņu alfabētiskajā transliterācijā nevar atrisināt visas situācijas, jo Latvijas Republikas parakstītajos starptautiskajos līgumos netiek atrunāta šāda ieraksta juridiskā nozīme. Tādējādi citu valstu iestādēm nav pienākums respektēt šo ierakstu.¹⁶

Tieslietu ministrijas Dzimtsarakstu departaments nenoliedz, ka, atsakot pieteicējam mainīt savu vārdu vai uzvārdu, valsts ir ierobežojusi pieteicēja tiesības uz privāto dzīvi. Atteikums mainīt pieteicējam vārdu un uzvārdu pamatots ar tiesību normām, līdz ar to atzīstams, ka ierobežojums ir paredzēts likumā. Ierobežojuma mērķis ir latviešu valodas kā valsts valo-

15 Personvārdu rakstība un civiltiesības. - <https://www.tiesibsargs.lv/files/content/personvardu%20rakstiba.pdf>. - (Resurss apskatīts 15.09.2014.).

16 Par labvēlīga administratīvā akta izdošanu – vārda un uzvārda ieraksta maiņu: Administratīvās rajona tiesas spriedums lietā Nr. A420796710 (15.03.2012.). - http://www.uzzina.lv/vuzn.php?vuzn_id=99806. - (Resurss apskatīts 15.09.2014.).

das saglabāšana, tās izmantošana atbilstoši latviešu literārās valodas noteikumiem. Tāpat respektējama arī sabiedrības interese pēc latviešu literārās valodas izmantošanas publiskajos dokumentos. Līdz ar to uzskatāms, ka ierobežojumam ir leģitīms mērķis. Sabiedrības interese ir lietot un saglabāt latviešu valodu atbilstoši izveidotiem priekšrakstiem. Uzvārda atveidošana atsevišķos gadījumos var apgrūtināt personas identificēšanas iespējas vai uzvārda īpašnieka saistības noteikšanu ar ģimeni (laulāto), tomēr latviešu valodas kā valsts valodas statusa aizsardzības intereses, līdz ar to arī demokrātiskas valsts iekārtas nodrošināšanas intereses to attaisno.¹⁷ Šajā gadījumā tiesa noraidīja R. K. pieteikumu par labvēlīga administratīvā akta izdošanu saistībā ar vārda un uzvārda ieraksta maiņu.

Tāpat arī tiesas spriedumā par labvēlīga administratīvā akta izdošanu – pienākuma uzlikšanu Tieslietu ministrijas Dzimtsarakstu departamentam pieņemt lēmumu par pieteicējas uzvārda maiņu uz dzimto pirmslaulības uzvārdu „K.”, saglabājot tā oriģinālo rakstību – ar diviem „k”, mēs redzam kādas personai radušās neērtības, lai atgūtu savu pirmslaulības uzvārdu, kas cēlies no igauņu valodas un ir bijis pieteicējas uzvārds kopš dzimšanas. Pieteicēja ar to ir dzīvojusi 24 gadus, tāds tas ir bijis ierakstīts pieteicējas pirmajā pasē līdz 1999. gada 17. jūnijam, kad sakarā ar laulību tas tika mainīts. Tāds pats uzvārds ir pieteicējas mātei R. K. un brālim J. K. Pieteicējas dzimtais pirmslaulību uzvārds „K.” ierakstīts arī viņas dzimšanas apliecībā, kas ir civilstāvokļa reģistrāciju apliecinošs dokuments, un pieteicējai izdotajos izglītību apliecinošajos dokumentos.¹⁸ Pieteicējai un viņas ģimenes locekļiem uzvārds „K.” ar diviem līdzskaņiem „k” ir bijis vēsturiski jau ilgu laiku. Tātad pieteicēja vēlējās atjaunot tādu pirmslaulības uzvārdu, kāds mūsdienās jau tiek lietots.

Satversmes 96. pants nosaka ikviena tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību. Cilvēka vārds atšķir viņu no citiem cilvēkiem, bet uzvārds ir ģimenes vārds, ko pārmanto paaudzes un kas norāda arī uz radnieciskām saitēm. Vārds un uzvārds nodrošina cilvēka kā patstāvīgas sabiedrības daļas eksistenci. No vienas puses, cilvēka vārds un uzvārds visciešākajā veidā saistīts ar cilvēka identitātes izjūtu, tātad arī ar viņa privāto un ģimenes dzīvi. No otras puses, vārdu un uzvārdu lieto ne tikai pats tā īpašnieks.

17 Par labvēlīga administratīvā akta izdošanu – vārda un uzvārda ieraksta maiņu: Administratīvās rajona tiesas spriedums lietā Nr. A420796710 (15.03.2012.).- http://www.uzzina.lv/vuzn.php?vuzn_id=99806.- (Resurss apskatīts 15.09.2014.).

18 Par labvēlīga administratīvā akta izdošanu – pienākuma uzlikšanu Tieslietu ministrijas Dzimtsarakstu departamentam pieņemt lēmumu par pieteicējas uzvārda maiņu uz dzimto pirmslaulības uzvārdu: Administratīvās rajona tiesas spriedums lietā Nr. A420661410 (15.03.2012.).- <http://www.l2d.lv/v.php?i=25018>.- (Resurss apskatīts 15.09.2014.).

Personas vārdam un uzvārdam sabiedrībā ir arī svarīga sociālā funkcija – tie dod iespēju cilvēku identificēt. Tādēļ sabiedrībai ir svarīgi, lai iegūto vārdu un uzvārdu patvalīgi negrozītu ne pats indivīds, ne arī valsts institūcijas. Uzvārdu sistēma tika ieviesta tikai sabiedrības ērtību labad. Tā kā personas vārds un uzvārds ir šīs personas privātās dzīves sastāvdaļa, tie tiek aizsargāti ar Satversmes 96. pantu (*skat. Satversmes tiesas 2001. gada 21. decembra sprieduma lietā Nr. 2001-04-0103 secinājumu daļas 1. punktu*). Satversmes 116. pants paredz, ka personas tiesības, kas noteiktas arī Satversmes 96. pantā, var ierobežot likumā paredzētajos gadījumos, lai aizsargātu citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību.¹⁹

Tiesa atzina, ka ierobežojums lietot konkrētu līdzskauņu dubultojumus personvārdu atveidē ir paredzēts likumā un uzvārds, tāpat kā personas vārds, ir viens no cilvēka privātuma kodola elementiem, viens no cilvēka sevis kā personības apzināšanās pamatiem. Tieši uzvārds ir tas elements, kas liek personai apzināties savu saikni ar saviem senčiem un dod piederības apziņu konkrētai ģimenei un radnieku saimei.

Latvija joprojām ir vienīgā vieta pasaulē, kur ir garantēta latviešu valodas lietošana, un ar latviešu valodas lietošanu ir saistīta latviešu kā nācijas pastāvēšana. Tā neapšaubāmi ir sargājama vērtība. Tomēr, pēc Senāta domām, ne jau atkāpes ietekmē valodas sistēmu tik ļoti, lai grautu tās pamatus. Tāpēc šis leģitīmais mērķis pats par sevi nav pietiekams, lai konstatētu tiesību uz privāto dzīvi ierobežojuma pamatotību. Katrs gadījums ir izvērtējams individuāli (*skat. Senāta 2010. gada 17. novembra sprieduma 15. punktu lietā Nr. SKA-890/2010*).

Ja Latvijā konkrētais personvārds ir jau iepriekš bijis akceptēts, un tiek lietots, tātad personvārdu nevar uzskatīt par „jaunu”, un tiesas ieskatā šis ir būtisks faktisko apstākļu konstatējums, ko nevar ignorēt. Minētie fakti apliecina, ka uzvārda rakstības forma ne tikai maina uzvārda būtību, bet arī rada situāciju, kurā pieteicēja tiek nošķirta no ģimenes kopīgi lietotā uzvārda saimes. Vienlaicīgi tie apliecina, ka valsts nav uzskatījusi „kk” dubultojumu par iemeslu, lai atteiktu citām personām izsniegt personu apliecinošos dokumentus ar uzvārda formu „K.”. Konkrētais uzvārds šobrīd vairākām personām ir reģistrēts un tiek lietots, līdz ar to nav pamata uzskatīt, ka tā lietošana būtu negatīvi ietekmējusi latviešu valodas sistēmu vai

19 Par labvēlīga administratīvā akta izdošanu – pienākuma uzlikšanu Tieslietu ministrijas Dzimtsarakstu departamentam pieņemt lēmumu par pieteicējas uzvārda maiņu uz dzimto pirmslaulības uzvārdu: Administratīvās rajona tiesas spriedums lietā Nr. A420661410 (15.03.2012.)- (Resurss apskatīts 15.09.2014.).

ietekmēs to nākotnē. Turklāt konkrētajā gadījumā tieši personas dzimtais, iepriekš ilgstoši lietotais uzvārds nodrošina pieteicējas identitāti un saikni ar savu dzimtu.

Latvija ir Konvencijas dalībvalsts un tai ir saistoša Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūra. Eiropas Cilvēktiesību tiesa norādījusi, ka personas vārds skar tās privāto un ģimenes dzīvi kā personiskās identifikācijas un ģimeniskās saiknes apliecināšanas līdzeklis. Tiesa atzīst, ka pieteicējai noteiktais aizliegums reģistrēt pirmslaulības uzvārdu „K.”, saglabājot tā oriģinālo rakstību ar diviem „k”, nav sociāli nepieciešams un samērīgs. Līdz ar to ierobežojums nav uzskatāms par nepieciešamu demokrātiskā sabiedrībā.²⁰

Eiropas Savienības ietekme personvārdu maiņas jautājumos

Tiesībsarga birojs norāda, ka pieaugot personu migrācijai Eiropas ietvaros, palielinās arī citvalodu cilmes personvārdu apjoms Latvijas pilsoņiem. Tāpēc valstij jābūt gatavai pietiekami elastīgi risināt šādas situācijas, lai nesamērīgi neierobežotu personu privātumu un ģimenes dzīvi, kā arī nezaudētu savus pilsoņus. Optimāls risinājums būtu pēc personas vēlēšanās norādīt dokumenta galvenajā lappusē gan personvārda atveidoto formu, gan dzimtas uzvārda vēsturisko formu vai citas valodas personvārda oriģinālformu latīnalfabētiskajā transliterācijā, ja persona to vēlas un var šo formu apliecināt dokumentāri.²¹

Tādējādi tiktu ievērotas gan Latvijas starptautiskās saistības, gan samazināta personu neapmierinātība ar valsts rīcību, atvieglojot arī tiesu darbu, kā arī atvieglota personu brīva pārvietošanās Eiropas Savienībā. Tai pašā laikā netiktu apdraudēts valsts valodas saglabāšanas mērķis, jo personas dokumentā būtu arī pēc vienotas sistēmas atveidotā forma.²²

Mēģinājumi veidot vienotu regulējumu Eiropas valstīs nav guvuši plašu atsaucību. Tomēr būtu racionāli, ja Eiropas Savienība dotu konkrētākas norādes, kā dalībvalstīm rīkoties, nodrošinot personvārdu oriģinālformu atveidi. Eiropas Savienības tiesa izvairās pārvērtēt valsts rīcību konkrētajos ar personvārdu atveidi saistītajos jautājumos, bet tas nenozīmē, ka

20 Par labvēlīga administratīvā akta izdošanu – pienākuma uzlikšanu Tieslietu ministrijas Dzimtsarakstu departamentam pieņemt lēmumu par pieteicējas uzvārda maiņu uz dzimto pirmslaulības uzvārdu: Administratīvās rajona tiesas spriedums lietā Nr. A420661410 (15.03.2012.).- (Resurss apskatīts 15.09.2014.).

21 Personvārdu rakstība un cilvēktiesības.- <https://www.tiesibsargs.lv/files/content/personvardu%20rakstiba.pdf>.- (Resurss apskatīts 15.09.2014.).

22 Turpat.

valstij nevajadzētu izvērtēt samērīgumu, vai tik strikti noteikta personvārdu atveide ir nepieciešama sabiedrībai kopumā. Katrs konkrētais gadījums būtu jāvērtē individuāli.

Nobeigums

Personas vārds un uzvārds ir privātās dzīves sastāvdaļa, Latvijā to aizsargā Satversmes 96. pants, kurš nosaka ikviena tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību. Vārda un uzvārda ieraksta maiņa skar tiesiskās attiecības starp valsti un fizisku personu, to regulē likums „Par vārda, uzvārda un tautības ieraksta maiņu”.

Saskaņā ar Satversmes 116. pantā ir noteikto, personas tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību var ierobežot likumā paredzētos gadījumos, lai aizsargātu citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību. Valsts valodas likuma mērķis ir nodrošināt latviešu valodas saglabāšanu un aizsardzību, kas tik nelielai valstij kā Latvija ir vitāli nepieciešams. Lielākās problēmas, kas skar vārda vai uzvārda maiņu, ir personvārdu atveide latviešu valodā, kad tiek ievērota gramatika, nevis sekmēts valodas pielietojums.

Vārdu un uzvārdu lieto ne tikai tā īpašnieks, tas sabiedrībā veic arī svarīgu sociālo funkciju – dod iespēju konkrēto cilvēku identificēt. Tādēļ sabiedrībai ir svarīgi, lai iegūto vārdu un uzvārdu patvaļīgi negrozītu ne pati persona, ne arī valsts institūcijas.

Iestāde, kura pieņem lēmumus par personvārdu maiņu, vadās pēc izdotiem normatīvajiem aktiem, jo Ministru kabineta noteikumi paredz precīzus, gramatiskus personvārdu atveides risinājumus, nepieļaujot interpretācijas un neļaujot izvērtēt ierobežojuma samērīgumu un ņemt vērā individuālās situācijas. Lai panāktu taisnīgāku normu piemērošanu, neatsakoties no personvārdu atveidošanas, vajadzētu dot lielāku rīcības brīvību iestādēm lēmumu pieņemšanā, balstoties uz tiesu praksi un citiem personas sniegtajiem argumentiem, kā arī izvērtējot morālo kaitējumu, pārveidojot personvārdus.

Secinājumi un priekšlikumi

Vārds un uzvārds skar katru cilvēku personiski, tāpēc konkrētā vārda vai uzvārda iegūšana personai bieži vien ir ļoti svarīga. Latvijā pastāvošā likumdošana atļauj vairākus gadījumus, kad Latvijas pilsonis, nepilsonis vai persona, kurai Latvijas Republikā piešķirts bezvalstnieka statuss, ja tā

sasniesuši 15 gadu vecumu, var mainīt vārdu vai uzvārdu, bet ar svarīgu priekšnoteikumu, ka izvēlētais vārda vai uzvārda pareizrakstība atbilst Latvijas Republikas likumdošanas aktos noteiktajām prasībām.

Latvijas Republikas Satversmes 4. pantā ir noteikts, ka valsts valoda Latvijas Republikā ir latviešu valoda, līdz ar to Latvijā izdotie likumdošanas akti ir izstrādāti tā, lai saglabātu un aizsargātu latviešu valodu. Šis princips tiek ievērots arī vārda vai uzvārda maiņas gadījumos, jo ir pieņemti vairāki likumdošanas akti, kuri regulē valsts valodas izmantošanu. Kā viens no nozīmīgākajiem ir Valsts valodas likums, kura galvenais mērķis ir nodrošināt latviešu valodas saglabāšanu un aizsardzību.

Personai vārda vai uzvārda maiņas gadījumā jāievēro arī citi saistošie likumdošanas akti. Vieni no svarīgākajiem ir Ministru Kabineta noteikumi Nr. 114 „Par personvārdu rakstību un lietošanu latviešu valodā, kā arī to identifikāciju”, kuru mērķis ir nodrošināt personvārda rakstības atbilstību latviešu valodas normām. Tieslietu ministrijas Dzimtsarakstu departaments, pieņemot lēmumu par vārda vai uzvārda maiņu, ievēro likumdošanas aktos noteikto, līdz ar to mēdz būt gadījumi, ka personai atsaka iespēju iegūt konkrēti izvēlēto uzvārdu, ja tas neatbilst kādai likumā noteiktajai normai. Pēc negatīva lēmuma saņemšanas persona ir tiesīga vērsties tiesā.

Tiesu prakse rāda, ka spriedumi mēdz būt dažādi – vienā gadījumā tiesa atzīst, ka iestāde rīkojusies pareizi, pieņemot lēmumu, balstoties uz pastāvošajiem likumdošanas aktiem, kaut arī pieteicēja tiesības tiek ierobežotas, un šādam personas privātās dzīves ierobežojumam ir leģitīms mērķis – ar šādu ierobežojumu tiek aizsargāta demokrātiska valsts iekārta un citu Latvijas iedzīvotāju tiesības brīvi lietot latviešu valodu visā Latvijas teritorijā, bet citā gadījumā tiesa atzīst, ka pieteicējam noteiktais aizliegums iegūt dzimtas uzvārdu nav sociāli nepieciešams un samērīgs, līdz ar to ierobežojums nav uzskatāms par nepieciešamu demokrātiskā sabiedrībā.

Eiropas Savienības ietekme personvārdu maiņas jautājumos ir izvairīga, tā atsakās dot konkrētākas norādes, kā dalībvalstīm risināt šādus jautājumus.

CHANGES OF NAME AND SURNAME

Keywords: name, surname, given names, change of given names, change of surnames, transliteration into the Latin alphabet, grammar rules.

Summary

Everyone is personally affected by their given name and family name, hence the change of either is very important.

The existing laws of Latvia provide for a number of cases whereby the name and surname of any individual may be changed by citizens, non-citizens or individuals who have been granted the status of stateless person, provided that they have reached the age of 15, with a significant proviso that the spelling of a name or surname must conform to standards set out in the laws of the Republic of Latvia.

The very first sentence of the Article 4 of the Constitution of the Republic of Latvia states that the official language of Latvia is Latvian and, consequently, all legal acts adopted in the Republic of Latvia have been drafted to protect and defend the Latvian language. This principle is followed in cases of changes in name and surname, and a number of regulations have been adopted concerning the use of the official language. One of the most important is the Official Language Law whose chief purpose is to sustain and protect the Latvian language.

A number of other administrative legal acts must be respected in cases where the given name or surname is to be changed. Regulation 114 adopted by the Cabinet of Ministers „Regulations on Spelling, Usage and Identification of Names and Family Names” has the purpose of ensuring that the spelling of names conforms with norms established for the Latvian language.

When taking a decision in cases of name or surname change the Department of Civil Registry of the Ministry of Justice refers to all administrative acts in force and therefore may refuse an individual's request to gain recognition of a particular surname if this does not comply with legal provisions. Individuals who have received a refusal are entitled to take their case to court.

Court practice shows that their judgements can be very different, in one case agreeing that the government body has acted correctly and based on legal regulations in force, although this represents a constraint placed on the private life of an individual and this constraint is justified for the le-

gitimate reason that the democratic polity has to be defended including the rights of others in Latvia to use the Latvian language freely throughout the territory of Latvia, but in other cases courts have decided that the decision to refuse a name change is not socially justified and proportional, and that the negative decision does not correspond to protection of the democratic polity of the country.

The European Union has been reluctant and evasive in giving explicit guidance on name change issues in the member states.

Kristīne Lamberte

Zinātniskais vadītājs: *Mg. sc. comp. Ilvars Tauriņš*

DARBSTACIJU ATTĀLINĀTA ADMINISTRĒŠANA, IZMANTOJOT SYSTEM CENTER 2012 CONFIGURATION MANAGER

Atslēgvārdi: attālināta administrēšana, programmatūras izplatīšana, inventārs, inventarizācija, attālā aktivizēšana, Microsoft programmatūra.

Uzņēmumos arvien vairāk ikdienas funkciju tiek veiktas ar datoru palīdzību, pakāpeniski atsakoties no papīra formāta. Tas, protams, ir progresīvi, bet arvien aktuālāks kļūst jautājums par visu šo darbstaciju pārvaldību. Jo lielāks datoru skaits, jo neefektīvāka kļūst to pārvaldība, tehniķim fiziski ierodoties pie katra datora. Lai atvieglotu administratoru darbu, ir izstrādāti vairāki rīki, kas palīdz centralizēti veikt kādu no administrēšanas funkcijām. Mūsdienās sastopamas lielas datorsistēmu attālinātai administrēšanai paredzētas programmas, kas apvieno dažādus rīkus. Viena no tām ir *System Center 2012 Configuration Manager* (turpmāk – *SCCM*), kas piedāvā plašas iespējas un ļauj uzņēmumam ietaupīt resursus dažādos veidos: laiku, cilvēkresursus, materiālus.

Pirms dažiem gadiem teju vai vienīgā iespēja, lai veiktu programmatūras atjauninājumus vai palīdzētu lietotājam atrisināt radušos problēmu bija datorsistēmu administratora ierašanās uz vietas pie lietotāja. Ir lieki piebilst, ka šādā veidā bieži vien darba diena tika izmantota neefektīvi, jo lielākā daļa laika tika pavadīta ceļā. Ja uzņēmumā, kur visi darbinieki ir koncentrēti vienā vietā, tas nav tik izteikti, tad uzņēmumos ar filiālēm vai darbiniekiem vairākās ēkās tā kļūst par būtisku problēmu. Te noderēs darbstaciju attālināta administrēšana. Tā palīdz atrisināt ar programmatūru saistītas problēmas, kā arī dod iespēju veikt nepieciešamās, ar incidentiem nesaistītās, darbības, kā, piemēram, programmatūras atjaunināšanu. Tas, savukārt, uzņēmumam dod iespēju optimizēt cilvēkresursus un samazina nelietderīgu laika izmantošanu. Lai gan darbstaciju attālināta konfigurēšana sniedz vairākus ieguvumus, ir jārēķinās ar zināmām grūtībām tās ieviešanas procesā, jo to var izdarīt tikai sakārtotā informāciju tehnoloģiju (turpmāk – IT) infrastruktūrā.

System Center 2012 Configuration Manager ir sistēmu (darbstaciju, serveru un mobilo ierīču) pārvaldības rīks, ko izstrādājis *Microsoft*. Tas ir paredzēts lielu datoru grupu pārvaldīšanai, kas darbojas izmantojot *Windows*, *Mac OS X*, *Linux* vai *UNIX* operētājsistēmas. Papildus datoru pārvaldīšanai *SCCM* nodrošina arī mobilo telefonu: *Windows Phone*, *Symbian*, *iOS* un *Android*, kā arī serveru pārvaldību.¹

System Center 2012 Configuration Manager nodrošina iespēju attālināti un centralizēti veikt dažādas datorsistēmu administrēšanas funkcijas. Dažas no šīm funkcijām ir attālināta kontrole, ielāpu pārvaldība un izplatīšana, programmatūras izplatīšana un versiju atjaunināšana, operētājsistēmas instalēšana, tīkla aizsardzība, kā arī aparatūras un programmatūras inventarizācija.

***Wake-On-LAN* funkcija**

System Center 2012 Configuration Manager piedāvā *Wake-On-LAN* funkciju, kas ļauj attālināti ieslēgt darbstacijas. Programmatūras versiju maiņai ir svarīgi, lai visas darbstacijas būtu ieslēgtas, tomēr bieži gadās situācijas, kad darbinieki tās ir izslēguši. Piemēram, ja ir vairāki simti struktūrvienību, kurām ir atšķirīgi darba laiki, vienlaicīgi visi datori ir ieslēgti tikai pāris stundas dienā, bet šajos laikos atjauninājumu izplatīšana būtiski ietekmētu lietotāju darbu. Šajos gadījumos, ja vien darbstacijas ir tīklā, tās ir iespējams ieslēgt attālināti arī ārpus darba laika, kad darbinieki ir devušies prom. Šāda funkcija ļoti atvieglo arī datorsistēmu tehniķa darbu, jo problēmas var novērst arī tajā laikā, kad lietotājs nav uz vietas un darbstaciju ir izslēdzis. Bez šādas funkcijas tehniķim būtu jāgaida līdz lietotājs ir atgriezies savā darba vietā. Tas, savukārt, patērē daudz laika un palēnina pieteikumu izpildi.

Atjauninājumi ietekmē lietotāja darbu, jo tiek patērēti datora resursi un noslogots tīkls. Ar *Wake-On-LAN* palīdzību atjauninājumus var veikt jebkurā laikā, arī ārpus lietotāju darba laika. Tas var pozitīvi ietekmēt arī uzņēmuma elektroenerģijas patēriņu, jo darbiniekiem bez vajadzības nav jāatstāj ieslēgtas darbstacijas, lai būtu iespējams veikt atjauninājumus. Darbinieki dodas mājās un administrators pirms plānoto atjauninājumu veikšanas attālināti ieslēdz darbstacijas. Iespēja attālināti ieslēgt darbstacijas ir ne vien ērts, energoefektīvs, bet arī drošs veids, kā veikt atjauninājumu attālinātu izplatīšanu.

¹ System Center Configuration Manager. - <https://www.microsoft.com/en-us/server-cloud/products/system-center-configuration-manager/default.aspx> .- (Resurss apskatīts 25.07.2015.).

Inventarizācija

Ar *System Center 2012 Configuration Manager* iekļautā inventarizācijas rīka palīdzību tiek apkopoti dati par faktisko darbstaciju stāvokli uzņēmumā. Inventarizācijas laikā tiek apkopoti dati par visām darbstacijām, kā arī programmatūru, kas uz tām ir uzinstalēta. Tomēr jāņem vērā, ka *SCCM* inventarizācijā apkopos datus tikai par darbstacijām, kurām būs uzinstalēta *System Center 2012 Configuration Manager* klienta programmatūra. *SCCM* piedāvā *hardware* jeb aparatūras inventarizāciju un *software* jeb programmatūras inventarizāciju.

Brīdī, kad uzņēmums ir gatavs pāriet uz darbstaciju administrēšanu izmantojot *SCCM* un ir izpildījis visus priekšnoteikumus, ir jāveic pirmā darbstaciju inventarizācija. Tās dati tiek izmantoti kā pirmais atskaites punkts tālākai administrēšanai. Tomēr inventarizācijā apkopotajiem datiem ir vēl citi pielietojumi:

- Vaicājumu veidošana. Pamatojoties uz darbstaciju konfigurāciju vai arī uzinstalēto programmatūru, var veidot vaicājumus, šādā veidā iegūstot informāciju tikai par tām darbstacijām, kas atbilst noteiktajiem kritērijiem.
- Kolekciju veidošana. Kolekcijas tiek veidotas, lai apkopotu dažādas grupas. Kad, balstoties uz dažādiem kritērijiem, ir izveidotas kolekcijas, tad atjauninājumus var sūtīt tikai noteiktām grupām. Šādas funkcijas visvairāk noder uzņēmumiem, kuriem darbstacijas tiek lietotas dažādiem mērķim un kuros attiecīgi tiek izmantota dažāda programmatūra.
- Ziņojumu veidošana nepieciešama, lai attēlotu aparatūras konfigurāciju vai arī uzinstalētās programmatūras detaļas.
- Korporatīvo standartu saglabāšana. Tā palīdz atrast datorus, kuriem ir atkāpes no pieņemtā standarta. Piemēram, autores darba vietā tiek pievērsta ļoti liela uzmanība tam, lai uz darbstacijām būtu tikai standarta vai atļautā programmatūra. Inventarizācija ir viens no veidiem, kā cīnīties ar nestandarta programmatūru uz darbstacijām. Autores darba vietā šim nolūkam tiek izmantotas gan inventarizācijas, gan grupu politikas.
- Klientu problēmu risināšana. Izpētot pilno inventarizāciju konkrētajai darbstacijai, ir iespējams atrast nesakritības vai trūkstošos atjauninājumus, kas attiecīgi var palīdzēt atrast problēmas cēloni.
- Failu kopiju veidošana. Ar programmatūras inventarizācijas palīdzību var apkopot failu kopijas un glabāt tās uz *SCCM* servera.

Aparatūras inventarizācijas apkopo informāciju par aparatūru, tās konfigurāciju un uzinstalēto programmatūru. Šis ir visbiežāk izmantotais *System Center 2012 Configuration Manager* inventarizācijas veids. Būtisks aparatūras inventarizācijas pluss ir tāds, ka *SCCM* servera datubāzē tiek glabāta arī inventarizācijas vēsture, tātad ir iespēja sekot līdzi izmaiņām. Tomēr jāņem vērā, ka aparatūras inventarizācija parāda informāciju tikai par korektā veidā uzinstalētu programmatūru – inventarizācija neņem vērā programmas, kas ir pārkopētas.

Aparatūras inventarizāciju ir iespējams veikt 2 veidos, t. i., pilnā vai delta inventarizācija. Pilnā inventarizācija apkopo visus norādītos datus un saglabā arī vēsturi, bet delta inventarizācija apkopo informāciju tikai par izmaiņām kopš pēdējās inventarizācijas. Delta inventarizācija ievērojami samazina tīkla noslodzi. Sistēmas administrators, balstoties uz pieejamajiem resursiem un nepieciešamību, var izvēlēties savam uzņēmumam optimālāko aparatūras inventarizācijas veidu.

Programmatūras inventarizācija tiek izmantota, lai apkopotu informāciju par failiem, kas uzinstalēti vai pārkopēti uz darbstacijas. Ir vairākas tādas programmas, kuras nav obligāti jāinstalē, bet pietiek tikai ar pārkopēšanu. Lai apkopotu informāciju par šāda veida programmām, ir nepieciešama programmatūras inventarizācija. Otra būtiskākā atšķirība no aparatūras inventarizācijas ir tāda, ka programmatūras inventarizācijas saglabā informāciju tikai par aktuālo situāciju uz darbstacijas - vēsture netiek glabāta.

Ja nav nepieciešama pilnā programmatūras inventarizācija un ir zināmi konkrēti faili vai vietas, kur meklēt, var veidot inventarizācijas kārtulas. Minimālās izmaiņas, ko jāveic kārtulā, ir faila nosaukuma norādīšana, jo, ja tas nav izdarīts, tad inventarizācija nezina, par kādiem failiem apkopot informāciju. Jo specifiskāk tiks norādīti iestatījumi, jo mazāks būs inventarizācijas apjoms, un tiks apkopta informācija tikai par tām programām, kas tiešām interesē. Jāņem vērā arī fakts, ka mazāks inventarizācijas apjoms nozīmē arī mazāku darbstacijas noslodzi un īsāku šī procesa veikšanai nepieciešamo laiku.

Veicot programmatūras inventarizāciju, ir iespējams arī izveidot nepieciešamo failu kopijas un tās pārvietot uz *SCCM* serveri. Programmatūras inventarizācijas aģents izveido failu savākšanas ciklu, kas ir no inventarizācijas neatkarīgs process. Savākšanas cikla rezultātā tiek izveidota nepieciešamā faila kopija, un tas tiek pievienots kā pielikums inventarizācijas atskaitē no konkrētās darbstacijas. Pēc tam tas kopā ar atskaiti tiek nosūtīts *SCCM* serverim, kur tas kļūst pieejams administratoram. *SCCM* serveris

var saglabāt līdz pat 5 versijām no katra faila, kas tiek pārkopēts no klienta. Tomēr ir jāņem vērā, ka serverim nav iestatījumu, kas automātiski pēc kāda laika dzēstu failu kopijas, tāpēc failu vākšanu būtu jāveic tikai tad, kad tas ir patiešām nepieciešams. Nav arī ieteicams vākt liela izmēra failus.

Programmatūras, skriptu un failu izplatīšana, izmantojot saiņus

System Center 2012 Configuration Manager nodrošina iespēju centralizēti nosūtīt nepieciešamos failus, skriptus vai programmas darbstacijām, izmantojot saiņus. Ar šīs funkcijas palīdzību ir iespējams izplatīt programmatūru, skriptus vai failus, dzēst programmatūru, kā arī savākt failus vai informāciju. Šādam izplatīšanas veidam ir daudz ieguvumu:

- nav jāglabā instalācijas diski;
- var kontrolēt, kad un kādām datoru grupām sūtīt instalācijas vai failus;
- sniedz iespēju uzinstalēt programmatūru lietotājam bez administratora tiesībām;
- iespējams palaist jebkādu izpildāmo failu vai komandu uz darbstacijas;
- ļauj ietekmēt tikai tos datorus, kam tas ir nepieciešams.

Sainis (*Package*) satur instalācijai nepieciešamos failus un tajā tiek pievienotas programmas. Tas var nesaturēt instalācijas failus gadījumos, kad šie faili jau atrodas uz mērķa darbstacijas. Saini nevar izplatīt, ja tajā nav vismaz viena programma.

Programma (*Program*) ir saiņa apakšobjekts. Piemēram, sainī tiek norādīti visi faili, kuri nepieciešami programmatūras instalācijai, bet programmā tiek norādīts tikai *setup.exe*. Ja ir nepieciešams izplatīt skriptu, tad tur tiek norādīts *.bat* fails. Programmu var izveidot tikai pēc tam, kad ir izveidots sainis.

Operētājsistēmas izplatīšana

Operētājsistēmas izplatīšana ir tehnoloģiju kopums, kas tiek izmantots, lai uzinstalētu pilnībā funkcionējošu operētājsistēmu darbstacijām un serveriem². Pie operētājsistēmas izplatāmajiem failiem var pievienot arī draiverus un programmatūras instalācijas, tādā veidā ar vienu izplatāmo

2 Administering System Center 2012 Configuration Manager – Microsoft Official Course.- <https://www.microsoft.com/en-us/learning/course.aspx?cid=10747D> – 2012. – 11. mod.- 4. lpp.- (Resurss apskatīts 25.07.2015.).

paku uzinstalējot visu darbstacijas standarta programmatūru. *SCCM* piedāvā veidu, kā attālināti aizstāt datoru klonēšanu. Operētājsistēmas izplatīšanas rīks ietver sevī vairākas būtiskas lietas, kas atvieglo un automatizē šo procesu:

- Operētājsistēmas attēla (*image*) izveidošana. Par pamatu ņemot kādu esošu darbstaciju, var izveidot OS attēlu. Pēc attēla izveidošanas, tas tiek saglabāts kā *.wim* fails, un caur sadales punktiem to var izplatīt uz mērķa darbstacijām. Šajā procesā tiek sagatavoti 3 faili:
 1. *Boot image – Windows Preinstallation Environment* attēls, kas tiek izmantots, lai palaistu datoru *Windows* operētājsistēmas instalēšanas režīmā;
 2. *Operating system image* – sagatavotais operētājsistēmas attēls;
 3. *.wim* – failu un mapju kopa, kas ietver sevī avota datora failu un failu struktūras kopiju un tiek izmantota OS izplatīšanai.
- *Windows AIK (Automated Installation Kit)*. *SCCM* operētājsistēmu izplatīšanai izmanto *Windows AIK*. Tas ir dokumentācijas un kolekciju kopums, kas ļauj uzinstalēt *Windows* operētājsistēmu serveriem un darbstacijām.
- Secīgi izpildāmie uzdevumi. *SCCM* ļauj izveidot uzdevumus, kas tiek secīgi izpildīti bez vai ar minimālu lietotāja iejaukšanos. Var sagatavot kopu ar uzdevumiem, kas, piemēram, ietver sevī: partīciju veidošanu, *Windows* iestatījumu vai draiveru uzlikšanu. Jāņem vērā, ka šie uzdevumi izpildīsies tikai uz mērķa darbstacijas, bet netiks izpildīti uz *SCCM* servera.
- Operētājsistēmas attēla izplatīšana. Iepriekšējos punktos sagatavoto attēlu var izplatīt caur tīklu vai izmantojot atmiņas ierīces. Būtisks ir fakts, ka OS var izplatīt darbstacijām, kam ir *SCCM* klients, kā arī tādām, kam nav.
- Lietotāju profila migrēšana. Lai lietotājs pārinstalēšanas procesā nezaudētu savu lietotāja profilu, tiek izmantots *User State Migration Tool (USMT)*. Šis rīks būtiski atvieglo tehniķa darbu, jo dators pēc pārinstalēšanas ir tādā pašā stāvoklī kā iepriekš.

System Center 2012 Configuration Manager piedāvā vairākus operētājsistēmas izplatīšanas veidus:

- *Bare-metal* instalēšana tiek veikta uz datora, kam nav operētājsistēmas. *SCCM* serveris sagatavo OS attēlu un nosūta to sadales

punktam, kur tas arī tiek glabāts. Kad tiek palaists SCCM klients, tas sazinās ar pārvaldības punktu un sākas OS izplatīšanas uzdevuma lejupielāde no sadales punkta. Kad izplatīšana ir veikta, SCCM klients nosūta statusa ziņojumu pārvaldes punktam.

- Operētājsistēmas atjaunināšana. Šis paņēmieni tiek izmantots tad, ja instalācija notiek datoram, kuram jau ir OS. Piemēram, pāreja no *Windows 8* uz *Windows 8.1*. Tomēr jāņem vērā, ka, izvēloties šo metodi, netiek saglabāti lietotāja dati.
- *In-place* atjauninājums pilda tās pašas funkcijas, ko operētājsistēmas atjaunošana, bet saglabā lietotāja datus. Pirms atjaunošanas tiek saglabāti lietotāja dati, un, kad process ir beidzies, tie tiek atjaunoti.
- *Side-by-side* migrācija. Veicot šāda tipa operētājsistēmas izplatīšanu, tiek saglabāti lietotāja dati no vecā datora, ja uz tā ir uzinstalēts SCCM klients. Tad tiek veikta *bare-metal* instalācija jaunajam datoram, un pēc tam lietotāja dati tiek pārkopēti uz jauno datoru. Šo metodi vislabāk izmantot, ja kādam lietotājam tiek mainīta darbstacija.

Mobilo ierīču administrēšana

Mūsdienās arvien biežāk tiek lietotas mobilās ierīces, un ir atsevišķi darbinieki, kuriem ikdienu ir diezgan cieši saistīta tieši ar mobilo ierīču lietošanu – tie var būt gan viedtālruni, gan planšetdatori. Uzņēmumos, kur šādu mobilo ierīču lietotāju skaits ir liels, var būt nepieciešamība pēc centralizētas vai attālinātas ierīču administrēšanas. *System Center 2012 Configuration Manager* piedāvā iespēju attālināti administrēt arī mobilās ierīces. Tam gan pastāv vairāki ierobežojumi, jo dažām ierīcēm nav iespējas izmantot atsevišķas funkcijas. SCCM piedāvājums:

- Aktīvā direktorija. Telefonus, kas tiek administrēti caur *Exchange Server 2010* vai *Exchange Online*, var ielikt aktīvajā direktorijā. Tas sniedz 2 būtiskākos ieguvumus: lietotājam tiek uzlikta grupu politikas un tās attiecīgi uzstādītas uz ierīces, kā arī mobilo ierīci var lietot vairāki darbinieki – katrs ar savu kontu, tādā veidā pasargājot datus no dzēšanas vai modificēšanas, ko varētu veikt cits lietotājs, kas izmanto, piemēram, koplietojamo mobilo ierīci. Autore darba vietā aktīvā direktorija tiek plaši izmantota. Caur to notiek autorizēšanās vairākās sistēmās, kā arī tiek regulētas interneta pieejas. Šādā ziņā būtu izdevīgi ieviest mobilo ierīču konfigurēšanu,

izmantojot *System Center 2012 Configuration Manager*. Tas ļautu pārvaldīt un kontrolēt tās darbības, ko darbinieki veic ar mobilajām ierīcēm.

- Attālināta dzēšana – iespēja attālināti dzēst mobilo ierīci, kas ļauj pilnībā nodzēst ierīcē atrodamo informāciju: failus, attēlus, pieejas datus sistēmām utt. Šāda funkcija sākumā varētu šķist ne pārāk noderīga, tomēr ar tās palīdzību var glābt uzņēmumu no informācijas noplūdes. Ja mobilā ierīce tiek pazaudēta, tad attālināti to var bloķēt vai pilnībā dzēst tās saturu. IT nozarē vienmēr ir jāsargā sevi no drošības apdraudējumiem, tāpēc šāda funkcija var noderēt uzņēmumiem, kuros plaši tiek izmantotas mobilās ierīces un no tām ir pieejama darba faili un sistēmām.
- Aparatūras inventarizācija apkopo informāciju par visām mobilajām ierīcēm un to parametriem. Šāda funkcija ir arī darbstacijām, kuras tiek administrētas caur *System Center 2012 Configuration Manager*. Tā ļauj viegli apkopot visu nepieciešamo informāciju par ekspluatācijā esošajām ierīcēm. Tādējādi var sagatavot atskaites un ērtāk pārvaldīt uzņēmumam piederošo tehniku. Mobilo ierīču pārbaude, tāpat kā inventarizācijas datoriem, noder arī, lai apkopotu informāciju par programmatūru, kas ir uzinstalēta, un, savukārt, ļauj plānot un organizēt nepieciešamos programmatūras atjauninājumus. Ja inventarizācija netiktu veikta, būtu grūtāk apkopot ziņas par ierīcēm, kurām konkrētie atjauninājumi ir nepieciešami. Rezultātā atjauninājumus nosūtītu arī ierīcēm, kurām tos nevajag, kas radītu ierīces nevajadzīgu noslodzi.
- Iestatījumu administrēšana ļauj kontrolēt mobilās ierīces iestatījumus. Šāda funkcija var būt ļoti noderīga situācijā, kad lietotājam nepieciešams sniegt atbalstu darbā ar ierīci jo, tāpat kā darbā ar datorsistēmām, ne jau visi lietotāji pārvalda mobilās ierīces un spēj nomainīt sev nepieciešamos iestatījumus. Tā kā autores darba vietā mobilo ierīču administrēšana caur *System Configuration 2012 Configuration Manager* nenotiek, atbalstu sniedz tehniķis fiziski ierodoties uz vietas. Tas patērē daudz laika, kā arī nav garantijas, ka tehniķim būs zināšanas par konkrēto mobilās ierīces modeli.
- Programmatūras izplatīšana. Šī funkcija sniedz iespēju attālināti izplatīt programmatūru mobilajām ierīcēm. Ikdienas lietotājam nereti ir problemātiski uzlikt savai ierīcei nepieciešamo programmatūru, ar *SCCM* palīdzību to var izdarīt attālināti, kas būtiski atvie-

lo gan administratora, gan lietotāja darbu, jo viņam nav speciāli jāieplāno laiks, lai ierastos ofisā uz programmatūras instalēšanu, tāpat administratoram nebūs jādodas pie lietotāja, kas būtiski ietaupa darbinieka laiku.

Programmatūras izplatīšana un versiju atjaunošana

System Center 2012 Configuration Manager atjauninājumu izplatīšanai klientu datoros izmanto *Windows Server Update Services*. Uzņēmumi bieži izmanto *WSUS* kā primāro rīku, lai pārvaldītu drošības vai sistēmas atjauninājumus un jaunākās servisa pakas.³ Sistēmas atjauninājumu funkcija skenē, analizē un tad nogādā tos uz klientu datoriem.

SCCM atbalsta:

- viengabala un elastīgu atjauninājumu izplatīšanu;
- automātiskos izplatīšanas likumus;
- uzlabotu monitoringu un kļūdu ziņojumus;
- *Wake-On-LAN*;
- internetā bāzētu klientu pārvaldību;
- tīkla piekļuves aizsardzību (*NAP*).

Viengabala un elastīga atjauninājumu izplatīšana nodrošina funkcionalitāti – klientu datori tiek skenēti, lai noteiktu, kādi atjauninājumi ir nepieciešami. Pēc skenēšanas notiek iegūto datu analīze un tikai tad nepieciešamie atjauninājumi tiek nosūtīti klientu datoriem.

Veicot katra programmatūras atjauninājuma novērtējumu, tiek sagatavots vadības ziņojums, kas sevī ietver statusu:

- nepieciešams – atjauninājums ir piemērots un nepieciešams uz darbstacijas. Šāds statuss var parādīties arī tad, ja atjauninājums ir nosūtīts uz datoru, bet vēl nav uzinstalēts, ja serveris vēl nav saņēmis statusa ziņojumu, vai arī, ja ir nepieciešams darbstacijas restarts, lai pabeigtu atjauninājumu instalēšanu;
- uzinstalēts – atjauninājums ir veiksmīgi uzinstalēts, pie tam ir saņemts statusa ziņojums par to;
- nav nepieciešams – atjauninājums nav piemērots darbstacijai;
- nav zināms – serveris nav saņēmis statusa ziņojumu, kas var notikt situācijās, kad pēc atbilstības skenēšanas nav sagatavots ziņojums, skenēšana nav bijusi veiksmīga, vai arī ziņojums nav apstrādāts.

3 Administering System Center 2012 Configuration Manager – Microsoft Official Course.-<https://www.microsoft.com/en-us/learning/course.aspx?cid=10747D-2012.-9.mod.-4.lpp.-> (Resurss apskatīts 25.07.2015.).

Vadības ziņojums ar sevī ietvertu statusu par katru atjauninājumu tiek nosūtīts serverim un tad ievietots datubāzē. *System Center 2012 Configuration Manager* tiek attēloti visi statusi un datoru skaits, kuri ir atgriezuši ziņojumu. Saņemot vadības ziņojumus, tiek sagatavots saraksts ar darbstacijām, kuras nepieciešams pārbaudīt manuāli. Tie ir ziņojumi ar statusiem: *nepieciešams* un *nav zināms*. Pēc informācijas sagatavošanas var pieņemt lēmumu – sūtīt atjauninājumus atkārtoti darbstacijām, kurām tie neaizgāja, vai arī, ja skaits ir neliels, atjauninājumus var instalēt manuāli.

Enerģijas patēriņa pārvaldība

Tā kā datortehnikai uzņēmumos tiek rasts arvien plašāks pielietojums, strauji aug arī enerģijas patēriņš. Ja agrāk netika pievērsta tik liela uzmanība tam, vai datori pa nakti tiek izslēgti, un labākajā gadījumā enerģijas taupīšanas nolūkos visiem tika izsūtīts e-pasts ar lūgumu datorus pa nakti turēt izslēgtus, tad šobrīd pastāv jau daudz plašākas iespējas ietekmēt to, kas ar datoriem notiek ārpus biroja darba laika. Enerģijas patēriņu var būtiski samazināt, ja darbstacijas pa nakti tiek izslēgtas, kā arī, ja dators pārslēdzas miega režīmā tad, ja tas kādu laiku netiek lietots.

System Center 2012 Configuration Manager piedāvā enerģijas patēriņa pārvaldību. Tas nozīmē, ka darbstacijām var centralizēti mainīt enerģijas patēriņa iestatījumus, kā arī sekot patēriņam. Šāda pārvaldība ne tikai sniedz iespēju iekonomēt, papildzina datortehnikas mūžu, bet ir arī videi draudzīgs risinājums. Būtiskākie ieguvumi no enerģijas patēriņa pārvaldības:

- Izmaksu samazinājums. Ļoti lielas un nevajadzīgas izmaksas uzņēmumiem veido ārpus biroja darba laika atstātā ieslēgtā biroja tehnika un datori, kas darbojas neskatoties uz to, ka ilgāku laiku netiek lietoti. *SCCM* piedāvātā enerģijas patēriņa pārvaldība ļauj būtiski samazināt šāda veida liekās izmaksas.
- Izdevīgākas ārpus biroja darba laika veiktās izmaiņas. Ja uzņēmumā programmatūra un tās atjauninājumi tiek izplatīti attālināti, to ērtāk ir darīt tad, kad datori netiek lietoti, kas visbiežāk ir ārpus biroja darba laika. Pirms nepieciešamo darbu veikšanas lietotājiem var lūgt savas darbstacijas atstāt ieslēgtas, bet tas lieki palielina enerģijas patēriņu. Šim nolūkam ieteicams izmantot enerģijas patēriņa pārvaldību, piemēram, izmantot *Wake-On-LAN*, lai pamodinātu datorus, tad izplatītu atjauninājumus un ar enerģijas patēriņa pārvaldības iestatījumiem regulēt, kad datoriem ir jāatslēdzas.

- CO₂ samazinājums. Jo lielāks ir enerģijas patēriņš, jo vairāk CO₂ izmešu nonāk dabā. Enerģijas patēriņa pārvaldība atbalsta zaļāku domāšanu uzņēmumā. *SCCM* piedāvā dažādus monitoringus, kas parāda aktuālo informāciju par enerģijas taupīšanu un CO₂ izmešu samazinājumu.

System Center 2012 Configuration Manager enerģijas patēriņa pārvaldības rīks, pēc noklusējuma, piedāvā 3 enerģijas patēriņa plānus: sabalansēto, augstas veiktspējas un enerģijas taupīšanas. Šiem plāniem iestatījumi jau iepriekš definēti, tajos nevar veikt izmaiņas. Tomēr, ja ir vēlme un nepieciešamība, var veidot pielāgotos enerģijas patēriņa plānus, mainot vēlamos parametrus ar iespējamo iestatījumu palīdzību.

Datorsistēmu attālināta kontrole

Attālināta pieeja ir viens no atslēgas faktoriem, lai varētu efektīvi administrēt darbstacijas un izmantot uzņēmuma resursus. Bieži vien datorsistēmu administratoram ir ļoti neizdevīgi gan resursu, gan laika ziņā doties tiešā veidā pie lietotāja, lai veiktu nelielus labojumus vai sniegtu atbalstu. Visvairāk šī problēma ir izjūtama lielos uzņēmumos, kur datorsistēmu skaits pārsniedz vairākus simtus, kā arī uzņēmumos ar filiālēm, kas atrodas dažādās pilsētās un valstīs. Šais gadījumos noder iespēja attālināti pieslēgties darbstacijai, lai varētu izplatīt atjauninājumus, sniegt atbalstu lietotājam, pārkopēt failus, kā arī veikt citus ar datorsistēmu administrēšanu saistītus darbus. *SCCM* piedāvā 3 attālinātas administrēšanas rīkus⁴: *Remote Control*, *Remote Desktop* un *Remote Assistance*.

Vērts pieminēt, ka *System Center 2012 Configuration Manager* sniedz iespēju veidot arī atskaites par attālināto piekļuvi. Tās var noderēt, lai kontrolētu administratorus un novērstu ļaunprātīgu pieslēgšanos lietotāju datoriem. Ir pieejamas 2 veidu atskaites: viena parāda visus savienojumus no konkrēta lietotāja, bet otra – pilnīgi visus savienojumus. Abos gadījumos tiek iegūta tabula, kurā norādīts savienojuma laiks, lietotājs, kurš veicis savienojumu, no kurienes tas ticis darīts, kā arī darbstacija, kurai notikusi pieslēgšanās. Mirklī, kad tiek izveidota sesija, *SCCM* aģents izveido ziņojumus, kuros ir piefiksēta visa augstāk minētā informācija. Diemžēl netiek piefiksētas sesijas laikā veiktās darbības.

4 Administering System Center 2012 Configuration Manager – Microsoft Official Course.-<https://www.microsoft.com/en-us/learning/course.aspx?cid=10747D> – 2012. – 14. mod.- 31. lpp.- (Resurss apskatīts 25.07.2015.).

Secinājumi un priekšlikumi

System Center 2012 Configuration Manager ir ļoti noderīga uzņēmumiem ar lielu darbstaciju skaitu, jo tas sniedz plašas iespējas darbstaciju administrēšanā, kā arī iespēju optimizēt informācijas tehnoloģiju infrastruktūras pārvaldību dažādos veidos:

- Samazina IT infrastruktūras pārvaldībai nepieciešamos materiālos resursus – nav vairs vajadzības uzrāt dažādus instalācijas diskus vai zibatmiņas, jo visu var glabāt, piemēram, tīkla diskos.
- Ekonomē cilvēkresursus – nav nepieciešamas algot lielu administratoru vai tehniķu skaitu, jo daļa administrēšanas notiek centralizēti un to spēj paveikt viens speciālists. Savukārt, tehniķu skaitu var samazināt, atstājot darbiniekus tikai incidentu novēršanai.
- Samazina nepieciešamās programmatūras skaitu – administratora vajadzībām nav jāpērk dažādu programmu un rīku licences, ja šīs funkcijas var veikt ar *SCCM* palīdzību.
- Laika ietaupījums. *System Center 2012 Configuration Manager* ieviešana būtiski samazina laiku, piemēram, atjauninājumu, ielāpu vai skriptu izplatīšanai.
- Mazāk tiek traucēts gala lietotāja darbs. Ja atjauninājumus var izplatīt pa nakti, kad darbinieki nestrādā, tad gala lietotāja darbs netiek ietekmēts, kas, savukārt, var celt personāla produktivitāti un darba kvalitāti.

Tomēr jāņem vērā, ka *SCCM* ieviešana nebūs izdevīga maziem uzņēmumiem, pat ja tiem ir filiāles vairākās pilsētās vai valstīs. *System Center 2012 Configuration Manager* ieviešana prasa daudz laika un resursu, jo ir nepieciešams sakārtot infrastruktūru, izveidot aktīvo direktoriju, nodrošināt stabilu interneta pieslēgumu līdz katram punktam, un, protams, jāņem vērā arī paša rīka iegādes izmaksas, kā arī administratora apmācība.

REMOTE ADMINISTRATION OF WORKSTATIONS USING SYSTEM CENTER 2012 CONFIGURATION MANAGER

Keywords: *remote administration, software distribution, inventory, Wake-On-LAN, Microsoft software, System Center 2012 Configuration Manager (SCCM).*

Summary

Nowadays more and more companies are highly dependent on computers – most the of work is done by using them. So it is very important to find the most suitable way for each company to administrate all the workstations that are in use. The more workstations you have to administrate, the more efficient it is to use the remote administration. There are a number of softwares, who ease the work of a computer tehnician and one of them is System Center 2012 Configuration Manager, which offers a wide range of functions for the remote administration.

Usage of such a software also allows the company to save a number of resources such as time, human resources and materials (CD/DVD, USB flash etc.).

System Center 2012 Configuration Manager provides a variety of remote computer systems administration functions, such as software distribution, power management, operating system deployment and hardware and software inventory. This article is a review of functions that are included in the System Center 2012 Configuration Manager and the benefits of using them.

Mg. sc. soc. Elīna Šarkovska
Zinātniskais vadītājs: *Ph. D. Eduards Bruno Deksnis*

EIROPAS TIESĪBU IETEKME UZ LATVIJAS NORMATĪVO AKTU IZSTRĀDES PROCESU BANKU SEKTORA UZRAUDZĪBAS JOMĀ

Atslēgvārdi: Eiropas tiesības, pārākuma princips, tiesās piemērojamības princips, lojālās sadarbības princips, normatīvo aktu izstrāde, banku sektora uzraudzība, banku savienība.

Līdz ar Latvijas neatkarības atjaunošanu tika uzsākts nacionālās tiesību sistēmas saskaņošanas process ar Eiropas tiesībām, kas ir viens no pamatnosacījumiem, lai valsts varētu būt pilntiesīga Eiropas Savienības (turpmāk – ES) dalībvalsts. Pirms iestāšanās ES arī finanšu sektora uzraudzības jomu regulējošo normatīvo aktu bāze Latvijai bija jāpilnveido un jāsaskaņo ar ES tiesību normām, nodrošinot vienlīdzīgu noteikumu pastāvēšanu vienotajā tirgū.

Nesenā finanšu, ekonomikas un valstu parādu krīze ieviesa zināmas korekcijas gan Eiropas finanšu sektora regulējuma, gan uzraudzības modelī, veicinot diskusijas par nepieciešamību pēc harmonizētāka ietvara izveides, lai nodrošinātu finanšu tirgus stabilitāti pie esošā ES dalībvalstu integrācijas līmeņa, jo īpaši Ekonomikas un monetārās savienības ietvaros.

Rakstā analizēta Eiropas tiesību ietekme uz nacionālo tiesību sistēmu un Latvijas normatīvo aktu izstrādes procesu banku sektora uzraudzības jomā, akcentu vēršot uz banku savienības izveidi, ņemot vērā, ka šī iniciatīva uzsāk vēl nebijuša harmonizācijas līmeņa izveidi ES, jo īpaši eirozonas ietvaros.

Eiropas tiesības un Eiropas integrācijas procesi

Eiropas tiesības ir skatāmas kopā ar ES integrācijas procesiem – gan no vēsturiskajiem apstākļiem, kas rosināja Eiropas integrācijas procesu uzsākšanu, gan no ekonomiskiem un politiskiem apsvērumiem, kuri nepārtraukti ietekmē Eiropas tiesības, jo tikai tādējādi ir iespējams izprast Eiropas tiesību jautājuma būtību. Turklāt neviena cita Latvijā pazīstamā tiesību sistēma nav tik apjomīga un tik sazarota daudzās specifiskās lietās kā Eiropas tiesības¹, tāpēc lietu kopībai ir jo īpaša nozīme.

1 Eiropas tiesības/ 2., papildin.izd.- Rīga: Juridiskā koledža, 2007.- 74. lpp.

Lai arī Eiropas integrācijas vēsture sākas no antīkās senatnes un saistās ar gadsimtiem lolotu ideju par Eiropas vienotību, tomēr par Eiropas apvienošanu, kuras tiesiskais pamats ir jurisprudences fenomens – Eiropas tiesības, var runāt tikai, sākot ar laika posmu pēc Otrā pasaules kara beigām, kad, pastāvot dažādiem apstākļiem, tika likts pamats Eiropas integrācijas sākumam², un, proti, tie ir XX gs. 50-tie gadi, kad sešas³ Eiropas valstis vienojās par Eiropas Ogļu un tērauda kopienas dibināšanas līguma (1951. g.), Eiropas Atomenerģijas kopienas un Eiropas Ekonomikas kopienas dibināšanu līgumu (1957. g.) noslēgšanu.

Par funkcionāli nozīmīgāko no trim Kopienām uzskatāma Eiropas Ekonomikas kopiena, kuras ietvaros dalībvalstis apvienoja nacionālā līmenī ļoti būtiskas jomas, kas skar gan valsts ekonomiku, gan finanses. Tieši zem šīs Kopienas jumta dzima ideja par Ekonomikas un monetāro savienību (turpmāk – EMS), kas kalpoja par ietvaru vienotās valūtas ieviešanai, tālākai vienotā finanšu sektora regulējuma un uzraudzības mehānisma, t. sk. banku savienības izveidei, kā arī ciešākai dalībvalstu integrācijai un politiskajai sadarbībai.

Līdz ar jaunu dalībvalstu iestāšanos minētajās Kopienās un pār nacionālu institūciju izveidi, jaunu jomu kontroles un atbildības nodošanu kopīgajam mehānismam, Kopienų dibināšanas līgumi ir tikuši vairākkārt grozīti, kā arī ir parakstīti jauni līgumi, kas regulē ES darbības pamatus.⁴

Eiropas tiesības un to saikne ar dalībvalstu nacionālajām tiesībām

Eiropas tiesības ir īpaša un unikāla tiesību sistēma, kuras pamatā ir sarežģīts un daudzveidīgs ES tiesību aktu un politisko instrumentu kopums, kas būtiski ietekmē ES dalībvalstu tiesību sistēmas un politikas attīstības virzienus⁵. ES ne tikai rada jaunus tiesību aktus tās dalībvalstīm, bet lielā mērā tiesību aktu radīšana ir nepieciešama, lai caur tiem īstenotu ES kopīgo mērķu sasniegšanu.

Tiesību avoti ir jebkuru tiesību būtisks elements. Kaut arī nevienā no Eiropas tiesību aktiem nav dots Eiropas tiesību avotu konkrēts uzskaiti-

2 Eiropas tiesības/ 2., papildin. izd.- Rīga: Juridiskā koledža, 2007.- 27. lpp.

3 Francija, Vācija, Itālija, Beļģija, Nīderlande un Luksemburga.

4 Piemēram, Apvienošanās līgums jeb Briseles līgums (1965), Vienotais Eiropas akts (1986), Māstrihtas līgums jeb Līgums par Eiropas Savienību (1992), Amsterdamas līgums (1997), Nicas līgums (2001), Lisabonas līgums (2007).

5 Rokasgrāmata praktiskam darbam ar Eiropas Savienības jautājumiem.- Rīga: Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, 2010.- 41. lpp.

jums, literatūrā kā Eiropas tiesību avotus min primāros tiesību aktus⁶, ES starptautiskos līgumus, atvasinātos jeb sekundāros tiesību aktus⁷, Eiropas tiesu praksi, cilvēktiesības (pamattiesības), vispārējos tiesību principus, kā arī īpašos tiesību principus. Tomēr praksē bieži vien tiek lietots neizvērstāks iedalījums, proti, ES primārie un sekundārie tiesību avoti. Tāpat arī Eiropas tiesībās tiesību avotu hierarhiskā sistēma nav strikti definēta, kam par iemeslu ir ES īpašais statuss, kurā ietverti kā federatīvas valsts, tā arī starptautiskas organizācijas elementi, kā arī nepieciešamība apvienot vienā tiesību sistēmā atšķirīgās dalībvalstu tiesiskās tradīcijas.⁸ Tomēr Eiropas tiesību avotu hierarhijas apveidus ir iespējams noteikt, balstoties uz Eiropas tiesību avotos ietvertajām tiesību normām un izvērtējot ES Tiesas spriedumos ietvertās atziņas.

ES dibināšanas līgumi satur kopīgā ES regulējuma vispārīgus pamatprincipus, kā arī pilnvarojumu pārnacionālajām ES institūcijām noteikt detalizētāku ES tiesisko regulējumu, izdodot ES atvasinātos tiesību aktus. Atvasinātie tiesību akti var tikt izdoti tikai dibināšanas līgumos paredzētā pilnvarojuma ietvaros. Līdz ar to dibināšanas līgumu un ES juridiskā ietvara, ko tie veido, būtiska iezīme ir tā, ka primārajos tiesību aktos ir strikti noteikts, no kuru jomu tiesiskās regulēšanas dalībvalstis atsakās par labu ES institūcijām, kā arī tas, kurās jomās ES institūcijas nedrīkst darboties. Šeit, līdzīgi kā administratīvajās tiesībās, darbojas princips „aizliegts ir viss, kas nav atļauts”, tādējādi saglabājot dalībvalstu kompetenci darboties neatkarīgi visās jomās, izņemot tās, kurās ar dibināšanas līgumiem agrākā valsts kompetence tiek nodota pārnacionālajām ES institūcijām. Tas nozīmē arī to, ka ES institūcijas var darboties tikai stingri noteiktās jomās, kurās dalībvalstis, piekrītot dibināšanas līgumiem un to grozījumiem, šīm institūcijām atļauj darboties.⁹

Eiropas tiesību un dalībvalstu nacionālo tiesību savstarpējās attiecības aizsākas jau ar brīdi, kad kāda valsts ir nospraudusi sev mērķi pievienoties ES un piekrīt tās pamatlīgumos ietvertajiem noteikumiem. Līdz ar pievienošanos ES, šai valstij paralēli nacionālajai tiesību sistēmai pastāv arī Eiropas tiesību sistēma, kas savstarpēji ir jāharmonizē, ievērojot gan nacionālo, gan ES tiesību aktu hierarhiju un tiesību sistēmas īpatnības. Šeit

6 ES darbību regulējoši līgumi – ES dibināšanas līgumi un to protokoli un pielikumi, kā arī ES dalībvalstu pievienošanās līgumi.

7 Uz primāro tiesību aktu pamata pieņemtie normatīvie akti – regulas, direktīvas, lēmumi, atzinumi un ieteikumi.

8 Ievads Eiropas Savienības tiesībās: Tiesu prakse un komentāri/ 2., papildin. izd.- Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004.- 17. lpp.

9 Eiropas tiesības/ 2., papildin. izd.- Rīga: Juridiskā koledža, 2007.- 84.- 85. lpp.

jāpatur prātā, ka tiesību sistēmu saskaņošanas process ir nepārtraukts, kas nebeidzas ar dalībvalsts iestāšanos ES.

No Eiropas tiesību avotiem dalībvalstu tiesību sistēmu visvairāk ietekmē ES pieņemtās regulas un direktīvas, kas prasa nacionālo normatīvo aktu izmaiņas saistībā ar šajos tiesību aktos ietvertu tiesību normu pārveidošanu nacionālajos normatīvajos aktos. ES dalībvalstu tiesību aktu harmonizācijas mērķis ir ekonomisks, nevis juridiskas dabas, jo primāri harmonizācijas pamatā nav vienotas tiesību sistēmas radīšana. Tā ir tikai līdzeklis, kā sasniegt tālāku ekonomisko integrāciju, un jālieto gadījumos, kad atšķirības starp nacionālo tiesību normām un praksi varētu radīt traucējumus kopīgā tirgus izveidei un funkcionēšanai.¹⁰ Jau Romas līgumā (līguma 3. panta pirmās daļas (h) punkts) tika paredzēts, ka Kopienā ietilpstošās valstis harmonizēs savus normatīvos aktus, lai sasniegtu izvirzītos Kopienas mērķus un īstenotu kopējo politiku.¹¹

Eiropas un nacionālo tiesību attiecību virzienu nosaka divi centrālie Eiropas tiesībām piemītoši principi, kas diktē turpmākās spēles noteikumus, – pārākuma un tiešās iedarbības principi. Eiropas tiesībām piemītošais pārākuma princips nosaka Eiropas tiesību hierarhiski augstāko spēku attiecībā pret nacionālajām tiesībām, ieskaitot arī konstitucionālās tiesības. To mēdz dēvēt arī par ES likumu lielāku svaru vai augstāku spēku, un tas ir analogs federālā likuma pārākumam pār provinces vai štata vietējo likumu. Eiropas tiesību pārākuma princips pirmo reizi definēts 1963. gadā ES Tiesas spriedumā lietā Nr. 26/62 (*NV Algemene Transport – en Expeditie Onderneming van Gend & Loos*), kurā norādīts: „Kopiena veido jaunu starptautiski tiesisko kārtību, kurai par labu valstis, kaut arī tikai dažās jomās, ir ierobežojušas savas suverēnās tiesības”.¹² Tomēr spēcīgākie argumenti Eiropas tiesību pārākumam rodami 1964. gada ES Tiesas spriedumā lietā Nr. 6/64 (*Flaminio Costa v. E.N.E.L.*), kur cita starpā arī minēts, ka valstu

10 Eiropas Savienības tiesību īstenošana Latvijā.- Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2003.- 14.– 15. lpp.

11 Eiropas Kopienas dibināšanas līgums: Konsolidētā versija 2006 (OV C 321E, 29.12.2006.).- <http://old.eur-lex.europa.eu/Notice.do?val=441889:cs&lang=lv&list=441889:cs.&pos=1&page=1&nbl=1&pgs=10&hwords=&checktexte=checkbox&visu=#texte.-> (Resurss apskatīts 06.06.2014.)

12 Par lūgumu, ko Tiesai atbilstoši EEK līguma 177. panta pirmās daļas a) apakšpunktam un trešajai daļai iesniegusi Tarifu komiteja – administratīva tiesa, kas Nīderlandē ir pēdējā instance strīdos par nodokļiem, lai tiesvedībā starp NV Algemene Transport- en Expeditie Onderneming van Gend & Loos, kas reģistrēts Utrehtā [Utrecht] un ko pārstāv H. G. Stibe [H. G. Stibbe] un L. F. D. Ter Koile [L. F. D. Ter Kuile], advokāti no Amsterdamas, un Nīderlandes Ieņēmumu dienestu, ko pārstāv Zādamas [Zaandam] Muitas un akcīzes nodokļu inspektors: Eiropas Savienības (Kopienas) Tiesas spriedums lietā Nr. 26/62 (05.02.1963.).- http://curia.europa.eu/arrets/TRADOC-LV-ARRET-C-0026-1962-200406974-05_01.html .- (Resurss apskatīts 27.04.2014.)

turpmāk noteiktiem vienpusējiem pasākumiem nevarētu būt augstāks spēks nekā tiesību sistēmai, ko valstis savstarpēji pieņēmušas, un tādējādi šādi pasākumi nevar būt pretrunā ar minēto tiesību sistēmu, kā arī nosaka, ka ES dalībvalstu atrunātajam noteikumam, ka regula ir „saistoša” un ka tā ir „tieši piemērojama visās dalībvalstīs”, nebūtu jēgas, ja kāda valsts varētu vienpusēji atcelt tā iedarbību ar kādu tiesību aktu, kas būtu ar augstāku spēku nekā Kopienas tiesību akti¹³. Savukārt, 1970. gadā lietā Nr. 11/70 (*Internationale Handelsgesellschaft mbH*) ES Tiesa atzīst ES tiesību pārkumu arī pār nacionālajām konstitūcijām.¹⁴ Kaut arī pastāv šādi ES Tiesas spriedumi, tomēr praksē dalībvalstis mēdz savā nacionālajā likumdošanā pieņemt tieši iedarbīgām ES tiesību normām neatbilstošus normatīvos aktus, neskatoties uz ES tiesību pārkuma principu,¹⁵ uz ko norādes atrodas arī Eiropas Savienības tiesību ieviešanas rokasgrāmatā.¹⁶

Otrs būtisks Eiropas tiesībām piemītošais princips ir tiešās iedarbības princips, kas nozīmē to, ka ES tiesības dalībvalstīs ir spēkā kā daļa no valsts iekšējām tiesībām, un to realizāciju nav nepieciešams ieviest ar īpašu valsts tiesību aktu. Tiešā iedarbība piemīt visām ES primārajām tiesībām, kā arī visām regulām. Attiecībā uz ES direktīvu normām tiešās piemērojamības princips pastāv tikai gadījumos, ja pagājis ES direktīvas ieviešanas termiņš, dalībvalsts direktīvu nav ieviesusi vispār vai ieviesusi nepilnīgi, saturiskā ziņā ES direktīvas normas ir pietiekami skaidras un precīzas, un tās nav saistītas ar nosacījumiem.¹⁷

Tomēr ir vēl kāds aspekts, kam ir svarīga loma Eiropas un nacionālo tiesību savstarpējās attiecībās. Tas ir Līguma par Eiropas Savienību 4. panta trešajā daļā ietvertais lojālās sadarbības princips,¹⁸ kurš balstās uz apzi-

13 Par lūgumu, ko Tiesai atbilstoši EEK līguma 177. pantam iesniegusi Giudice Conciliatore de Milan (Itālija), lai tiesvedībā, kuru iztiesā šī tiesa starp Flaminio Costa un E.N.E.L. (Ente nazionale energia elettrica, impresa già della Edison Volta): Eiropas Savienības (Kopienas) Tiesas spriedums Nr. 6/64 (15.07.1964.).- http://curia.europa.eu/arrets/TRA-DOC-LV-ARRET-C-0006-1964-200406979-05_01.html.- (Resurss apskatīts 27.04.2014.)

14 Par lūgumu, ko atbilstoši EEK līguma 177. pantam iesniegusi Frankfurtē pie Mainas Administratīvā tiesa, lai tiesvedībā starp Internationale Handelsgesellschaft mbH un Graudaugu un dzīvnieku barības importēšanas un uzglabāšanas biroju: Eiropas Savienības (Kopienas) Tiesas spriedums Nr. 11/70 (17.12.1970.).- http://www.vvc.gov.lv/export/sites/default/docs/STA/Tulkojumi_no_anglju_val/EKT_veesturiskie_spriedumi/61970J0011.doc.- (Resurss apskatīts 27.04.2014.)

15 Valsts atbildības par ES tiesību pārkāpumu principa piemērošana Latvijā.- [http://www.readvokati.lv/publikacijas-2/tiesibu-parkapumu-princips/](http://www.readvokati.lv/publikacijas-2/tiesibu-parkapumu-princip/).- (Resurss apskatīts 27.04.2014)

16 Eiropas Savienības tiesību ieviešanas rokasgrāmata.- Rīga: Tieslietu ministrija, 2008.- 17.–18. lpp.

17 Turpat – 18.–19. lpp.

18 Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union (OV C115, 09.05.2008.).- <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=OJ:C:2008:115:TOC>.- (Resurss apskatīts 06.06.2014.)

nu, ka ES tiesību sistēma pati nespēj pilnībā sasniegt ES dibināšanas pamatā esošos mērķus, jo atšķirībā no dalībvalstu tiesību sistēmām, ES tiesību sistēma nav pašpietiekama, un tā ir atkarīga no nacionālo tiesību sistēmu atbalsta. Princips paredz, ka dalībvalstīm ir pienākums ne tikai ievērot ES līgumus un sekundāros tiesību aktus, bet arī tos ieviest, nodrošinot Eiropas tiesību dzīvotspēju, līdz ar to mijiedarbība starp abām tiesību sistēmām ir ļoti daudzšķautņaina. Direktīvas satur dalībvalstīm saistošus noteikumus, tomēr, lai sasniegtu izvirzīto mērķi, dalībvalsts iestādēm ir jāizlemj, kā un ar kādiem līdzekļiem, izmantojot nacionālās tiesības, direktīvā noteiktās prasības tiks ieviestas.¹⁹ Tas nozīmē, ka dalībvalstis līdz ar pievienošanos ES apņemas darīt visu, lai nodrošinātu tās pilnvērtīgu darbību un pastāvēšanu, kā arī izvirzīto mērķu sasniegšanu. Dalībvalstu pienākums ir nodrošināt nacionālo tiesību aktu saskaņu ar Eiropas tiesību normām, ievērojot to, ka jebkurā gadījumā valstīm nav tiesības pieņemt tādu jaunu nacionālo tiesību aktu, kas varētu būt nesaderīgs ar ES tiesību aktu normām, kā arī ņemot vērā faktu, ka ES tiesību normas būs pārākas par nacionālajām normām.

Gatavojoties dalībai Eiropas Savienībā, arī Latvija vairāku gadu garumā nacionālos normatīvos tiesību aktus saskaņoja ar Eiropas tiesību prasībām, tādējādi aizsākot milzīgas pārmaiņas Latvijas tiesību sistēmā. Šīs pārmaiņas skārušas gan pašus nacionālos normatīvos aktus, gan to izstrādes procesu. Pirms iestāšanās daudzi no Latvijā pieņemtajiem likumiem tika pieņemti tieši tāpēc, lai saskaņotu nacionālo un Eiropas tiesību sistēmas. Saskaņošanas mērķis bija mainīt Latvijas tiesību sistēmu tā, lai Eiropas tiesības spētu efektīvi funkcionēt mūsu tiesību sistēmā, bet Latvijas tiesības spētu darboties atbilstoši Eiropas tiesību principiem. Diemžēl Latvija nav veikusi precīzu uzskaitījumu, cik daudz likumu un Ministru kabineta noteikumu ir bijis pieņemts vai grozīts tieši Eiropas tiesību ietekmē, tomēr daudzi no pieņemtajiem likumiem un Ministru kabineta noteikumiem vai nu tika pieņemti vienīgi Eiropas tiesību prasību dēļ, vai arī tika ļoti būtiski pilnveidoti Eiropas tiesību ietekmē.²⁰

Eiropas tiesības un banku sektora regulējums Eiropā un Latvijā

Banku sektora regulējuma attīstība gadu gaitā gan ES, gan Latvijā ir bijusi ļoti dinamiska, un to būtiski ir ietekmējuši notikumi finanšu tirgū. Regulējuma ietvaros Eiropā ir mainījies no nacionālā līmenī stingri regulēta

19 Borchardt K.D. The ABC of European Union law.- EU: Publications Office of the European Union, 2010.- 115. lpp.

20 Eiropas tiesības/ 2. papildin. izd.- Rīga: Juridiskā koledža, 2007.- 574. lpp.

un aizsargāta ES izveides pirmsākumos (1940.–1970. g.) uz arvien vairāk liberalizētu un harmonizētu (1970.–1998. g.), kas ir radījis lielāku nestabilitāti finanšu tirgos,²¹ un rezultātā šobrīd ES aktīvi strādā pie striktāku noteikumu un spēcīgāka uzraudzības un regulējuma ietvara izveides. Tā kā finanšu sektora jautājumi skar ES vienotā tirgus, ekonomikas un monetārās politikas jomas, tad saskaņā ar Līgumu par Eiropas Savienības darbību dalībvalstis ir lēmušas, ka šajās jomās noteikumi starp dalībvalstīm būs harmonizēti un atsevišķos aspektos atbilstoši ES ekskluzīvajai kompetencei.²² Tāpēc arī ES ietvaros teju visa banku (un visa finanšu) sektora regulējuma un uzraudzības noteikumu pamatā ir kāds ES tiesību akts – parasti direktīva vai regula, līdz ar to prasības ir saskaņotas ES līmenī.

Nesenā ekonomikas, finanšu un valstu parādu krīze parādīja to, cik savstarpēji saistīta kopš EMS izveides ir kļuvusi ES dalībvalstu tautsaimniecība. Kā rāda pētījumi, tad tieši EMS valstis bija tās, kuras cieta vislielākos zaudējumus finanšu krīzes laikā un to valdībām nācās ieguldīt vislielākos līdzekļus, lai stabilizētu banku sektoru, kā arī eirozonu un tās vienoto valūtu. Vairāk kā 75 % no visa sniegtā valsts atbalsta ES ietvaros laika posmā no 2008. līdz 2012. gadam tika sniegts tieši eirozonas valstīs.²³

Ar mērķi – nodrošināt pilnībā funkcionējošu banku, ekonomikas, fiskālo un politisko savienību, 2012. gada jūnijā Eiropadomes priekšsēdētājs sadarbībā ar Eiropas Komisijas priekšsēdētāju, Eiropas Centrālās Bankas (turpmāk – ECB) prezidentu un Eiropas grupas prezidentu sagatavoja ziņojumu ar redzējumu par tādu EMS nākotni, kas nodrošinātu ilgtermiņa stabilitāti un labklājību. Ziņojumā tika piedāvāta EMS struktūra, kas balstīta uz četriem stūrakmeņiem: integrētu finanšu sistēmu (izveidojot banku savienību), integrētu budžeta sistēmu (pieņemot tā dēvēto „sešpaku”), integrētu ekonomiskās politikas sistēmu un stiprinātu demokrātisko leģitimitāti un atbildību.²⁴ Rezultātā tika uzsākts darbs ES ietvaros pie jaunu ES līmenī saistošu tiesību aktu izstrādes un pieņemšanas. Tā, piemēram, laika posmā no 2012. gada līdz 2014. gadam Eiropas Komisija nākusi klajā ar gandrīz

21 Vives X. Competition and Regulation in European Banking.- Barcelona : Institut d' Anàlisi Econòmica, 1999.- 2.-4. lpp.

22 Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union (OV C115, 09.05.2008.).- <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=OJ:C:2008:115:TOC>.- (Resurss apskatīts 06.06.2014.)

23 Framing Banking Union in the Euro Area. Some empirical evidence. CEPS Working Document. No. 388/ February 2014.- <http://www.ceps.eu/ceps/dld/8882/pdf>.- (Resurss apskatīts 25.06.2014.)

24 Towards a Genuine Economic and Monetary Union. Report by President of the European Council Herman Van Rompuy.- http://ec.europa.eu/economy_finance/crisis/documents/131201_en.pdf.- (Resurss apskatīts 25.06.2014.)

30 dažādiem ES normatīvajiem aktiem ar mērķi stiprināt finanšu sektora regulējumu un uzraudzību, tajā skaitā nozīmīgākais pagrieziens regulējuma jomā ir piedāvātā banku uzraudzības reforma – banku savienības un vienotās uzraudzības mehānisma izveide.²⁵

Līdz ar Latvijas neatkarības atgūšanu Eiropas tiesībām ir bijusi liela ietekme arī uz nacionālo tiesību aktu izstrādes procesu banku sektora uzraudzības jomā, jo lielākoties visi jaunie normatīvie akti, kā arī jau esošu normatīvo aktu grozījumi ir veikti, lai nacionālo tiesību sistēmu saskaņotu ar Eiropas tiesību sistēmu. Kā ES dalībvalsts Latvija ir ļoti cieši saistīta ar procesiem, kas notiek Eiropā, un jebkādi notikumi, kas izraisa ES centienus pastiprināt vai mainīt regulējumu finanšu sektorā, tieši atsaucas arī uz regulējuma un uzraudzības prakses maiņu arī Latvijā.

Laika posmā no 1992. gada līdz 2001. gadam, kamēr kredītiestāžu uzraudzību veica Latvijas Banka, tika pilnveidots kredītiestāžu regulējuma un uzraudzības ietvars, uzlabojot un radot jaunus kredītiestāžu darbības licencēšanas noteikumus, papildinot ekonomiskos normatīvus kredītiestāžu darbības regulēšanai un norādījumus grāmatvedības un statistikas jomā, jau ar 1994. gadu uzsākot banku sektora regulējuma saskaņošanu ar ES tiesību aktiem, pielāgojot tos ES direktīvu, Bāzeles komitejas regulējošajām prasībām un Starptautiskajiem grāmatvedības standartiem²⁶. Tādējādi līdz 2001. gadam, kad savu darbību kā vienota un autonoma finanšu sektora uzraudzības iestāde sāka Finanšu un kapitāla tirgus komisija (FKTK), jau bija paveikts liels darbs finanšu un kapitāla tirgus darbību regulējošo normatīvo aktu bāzes izveidošanā, kas pēc 2000. gada Starptautiskā Valūtas fonda atzinuma visos būtiskajos aspektos atbilda ES direktīvu prasībām

25 Piemēram, Padomes Regula (ES) Nr. 1024/2013 (2013. gada 15. oktobris), ar ko Eiropas Centrālajai bankai uztic īpašus uzdevumus saistībā ar politikas nostādņēm, kas attiecas uz kredītiestāžu prudenciālo uzraudzību, vai Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (ES) Nr. 1022/2013 (2013. gada 22. oktobris), ar kuru Regulu (ES) Nr. 1093/2010, ar ko izveido Eiropas Uzraudzības iestādi (Eiropas Banku iestādi), groza attiecībā uz īpašu uzdevumu uzticēšanu Eiropas Centrālajai bankai, ievērojot Padomes Regulu (ES) Nr. 1024/2013, vai Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2014/59/ES (2014. gada 15. maijs), ar ko izveido kredītiestāžu un ieguldījumu brokeru sabiedrību atvēršanas un noregulējuma režīmu un groza Padomes Direktīvu 82/891/EEK un Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvas 2001/24/EK, 2002/47/EK, 2004/25/EK, 2005/56/EK, 2007/36/EK, 2011/35/ES, 2012/30/ES un 2013/36/ES, un Eiropas Parlamenta un Padomes Regulas (ES) Nr. 1093/2010 un (ES) Nr. 648/2012, vai Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (ES) Nr. 806/2014 (2014. gada 15. jūlijs), ar ko izveido vienādus noteikumus un vienotu procedūru kredītiestāžu un noteiktu ieguldījumu brokeru sabiedrību noregulējumam, izmantojot vienotu noregulējuma mehānismu un vienotu noregulējuma fondu, un groza Regulu (ES) Nr. 1093/2010

26 Latvijas Bankas gada pārskati.- <http://www.bank.lv/publikacijas/gada-parskats/>.- (Resurss apskatīts 27.06.2014.)

un starptautisko finanšu uzraudzības institūciju rekomendācijām. Arī turpmākajos gados turpinājās darbs pie finanšu un kapitāla tirgus regulējošo normatīvo aktu saskaņošanas ar ES tiesību aktu prasībām un starptautisko uzraudzības institūciju rekomendācijām, kā arī labāko starptautisko uzraudzības praksi, un šis process ir aktīvs vēl joprojām.

Latvijai jaunu pagrieziena posmu banku sektora regulējuma un uzraudzības stiprināšanā radīja 2008.–2010. gadu krīze. Kopš globālajiem satricinājumiem finanšu sektorā izpratne par finanšu un kapitāla tirgus darbību un tā efektīvu uzraudzību ir būtiski mainījusies, iesākot nozīmīgu reformu procesu. Arī Latvijā krīzes laikā gūto mācību ietekmē tika veiktas nozīmīgas pārmaiņas, stiprinot uzraudzības ietvaru. Trijos gados (2008.–2010.) FKTK izstrādāja vai papildināja 23 likumus, 17 FKTK noteikumus un sagatavoja trīs līdz šim nebijušas tirgus dalībniekiem saistošas vadlīnijas. Šīs finanšu sektora regulējuma reformas galvenais uzdevums bija novērst krīzes izgaismotās nepilnības un ieviest jaunus instrumentus, nodrošinot finanšu stabilitāti nākotnē.

Savukārt, 2013. gadā tika likti pamati banku savienības un vienotas banku uzraudzības sistēmas izveidei Eiropā, kuras pamatā ir trīs galvenie elementi: vienots noteikumu kopums, vienotais uzraudzības mehānisms un vienotais neregulējuma mehānisms (skat. 1. attēlu).

1. attēls

Banku savienība un tās elementi²⁷

²⁷ Banku savienība – finanšu stabilitātes atjaunošana eirozonā: Eiropas Komisijas Informatīvais paziņojums.- http://europa.eu/rapid/press-release_memo-14-294_LV.htm.- (Resurss apskatīts 25.06.2014.)

Latvija līdz ar iestāšanos eirozonā automātiski pievienojās vienotajam banku uzraudzības mehānismam. Tas nozīmē, ka ar 2014. gada 4. novembri ECB, sadarbojoties ar FKTK, tieši uzrauga trīs pēc aktīviem lielākās Latvijas kredītiestādes – AS „Swedbank”, AS „SEB banka”, AS „ABLV Bank”, – kas kopumā veido 44 % no kopējiem Latvijas banku aktīviem. Dalība banku savienībā būtiski ietekmē ne tikai līdzšinējo Latvijas banku uzraudzības modeli, bet arī saistās ar apjomīgām izmaiņām banku sektora regulējumā.

Darbs pie nacionālā regulējuma ietvara izmaiņām, kas saistīts ar banku savienības ieviešanu, Latvijā aizsākās jau 2013. gadā un turpinās joprojām, kur nozīmīgus resursus prasīja tieši vienoto noteikumu izstrādes process un tā kontekstā pieņemto ES tiesību aktu ieviešana nacionālajā tiesību sistēmā (t. sk. Kapitāla prasību direktīvas²⁸ un regulas,²⁹ Atveseļošanas un noregulējuma direktīvas,³⁰ Noguldījumu garantiju sistēmu direktīvas,³¹ Vienotā noregulējuma mehānisma regulas³² prasību pārņemšana). Pārmaiņas saistītas ne tikai ar izmaiņām regulējumā, bet mainīta tiek arī uzraudzības prakse un FKTK struktūra, kuras ietvaros ar 2015. gadu darbu ir uzsākusi nacionālā noregulējuma iestāde.

Kā redzams no iepriekš minētā, Eiropas un dalībvalstu nacionālo tiesību sistēmu saskaņošana nebūt nebeidzas līdz ar valsts iestāšanos ES, jo kā jebkuras tiesības, arī Eiropas tiesības ir dzīvas, un tās ir pakļautas nepārtrauktai mainībai un pilnveidei, līdz ar to Latvijai kā ES dalībvalstij ir jābūt gatavai šīs pārmaiņas ievērot un nepārtraukti saskaņot savu tiesību sistēmu ar Eiropas tiesību normām.

28 Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2013/36/ES (2013. gada 26. jūnijs) par piekļuvi kredītiestāžu darbībai un kredītiestāžu un ieguldījumu brokeru sabiedrību prudenciālo uzraudzību, ar ko groza Direktīvu 2002/87/EK un atceļ Direktīvas 2006/48/EK un 2006/49/EK.

29 Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (ES) Nr. 575/2013 (2013. gada 26. jūnijs) par prudenciālajām prasībām attiecībā uz kredītiestādēm un ieguldījumu brokeru sabiedrībām, un ar ko groza Regulu (ES) Nr. 648/2012.

30 Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2014/59/ES (2014. gada 15. maijs), ar ko izveido kredītiestāžu un ieguldījumu brokeru sabiedrību atveseļošanas un noregulējuma režīmu un groza Padomes Direktīvu 82/891/EEK un Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvas 2001/24/EK, 2002/47/EK, 2004/25/EK, 2005/56/EK, 2007/36/EK, 2011/35/ES, 2012/30/ES un 2013/36/ES, un Eiropas Parlamenta un Padomes Regulas (ES) Nr. 1093/2010 un (ES) Nr. 648/2012.

31 Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2014/49/ES (2014. gada 16. aprīlis) par noguldījumu garantiju sistēmām.

32 Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (ES) Nr. 806/2014 (2014. gada 15. jūlijs), ar ko izveido vienādus noteikumus un vienotu procedūru kredītiestāžu un noteiktu ieguldījumu brokeru sabiedrību noregulējumam, izmantojot vienotu noregulējuma mehānismu un vienotu noregulējuma fondu, un groza Regulu (ES) Nr. 1093/2010.

Secinājumi un priekšlikumi

Eiropas tiesībām ir būtiska ietekme uz ES dalībvalstu nacionālo tiesību sistēmām, jo nacionālā tiesību sistēma un tās attīstība lielā mērā ir atkarīga tieši no Eiropas tiesību sistēmas izmaiņām, dalībvalstis savas tiesību sistēmas pakārto Eiropas tiesību normām, lai nodrošinātu ES dibināšanas līgumos fiksēto mērķu sasniegšanu. Tiesību sistēmu saskaņošanas procesa pamatā ir divi svarīgi Eiropas tiesību principi – Eiropas tiesību pārākuma princips un tiešās piemērojamības princips, kuri nosaka ES un tās dalībvalstu tiesību sistēmu savstarpējo attiecību modeli. Vienlaikus par būtisku Eiropas tiesību principu uzskatāms arī lojālās sadarbības princips, kam ir nozīmīga loma arī banku savienības ieviešanas kontekstā.

Līdz ar Latvijas iestāšanos ES Eiropas tiesības ir kļuvas par svarīgu un neatņemamu Latvijas tiesību sistēmas sastāvdaļu. Nacionālās likumdošanas saskaņošanas process ar ES normatīvo aktu prasībām risinājās jau krietni pirms Latvijas iestāšanās ES un turpinās joprojām, ņemot vērā, ka Eiropas tiesības nepārtraukti attīstītās un mainās. Attiecībā uz Latvijas normatīvo aktu izstrādes procesu banku sektora uzraudzības jomā – jaunu normatīvo aktu radīšana un esošo grozīšana lielākoties ir notikusi tieši Eiropas tiesību ietekmē. Turklāt Eiropas tiesību ietekme uz nacionālā regulējuma izstrādes procesu un uzraudzības praksi banku sektorā līdz ar Latvijas pievienošanos eirozonai un vienotajam uzraudzības mehānismam kļūst arvien intensīvāka.

Finanšu un ekonomikas krīze pasauli pārsteidza nesagatavotu, un tikai krīzes rezultātā starptautiskā mērogā tika atzīts, ka ekonomikas izaugsmes periodā īstenotā pieeja finanšu institūciju un īpaši banku uzraudzībai ir bijusi nepilnīga un viedoklis, ka „brīvais tirgus pats visu noregulēs”, ir cietis sakāvi. Tāpēc tika uzsākts ilgtermiņa darbs pie līdzšinējās uzraudzības sistēmas reformēšanas ES un tās dalībvalstīs, t. sk. Latvijā.

Tomēr jāatzīst, ka reformas apspriešanas un pieņemšanas process risinājies gausi un smagnēji, kas savā ziņā ir saprotams, jo līdz ar jauno uzraudzības ietvaru dalībvalstīm nākas atteikties no daudzu funkciju un lēmumu pieņemšanas nacionālā līmenī, pilnvaras nododot pārnacionālai ES uzraudzības iestādei – ECB.

Kaut arī ir plānots, ka banku savienības izveide mazinās ES finanšu tirgu fragmentāciju, veicinās kapitāla kustību EMS ietvaros, stiprinās regulējuma un uzraudzības ietvaru, kā arī ieguldītāju uzticēšanos banku sektoram, tomēr tā saistās arī ar virkni izaicinājumu, kam jāpievērš uzmanība.

Tāpēc padziļināti analizējami būtu sekojoši jautājumi: vai izdosies nodrošināt savlaicīgu un pārskatāmu lēmumu pieņemšanas procesu pie sarežģītās pārvaldības struktūras, vai izdosies nodrošināt saskaņotas uzraudzības pieejas ieviešanu eirozonas un ārpus tās esošo ES dalībvalstu starpā, cik veiksmīgi izdosies nodrošināt vienoto uzraudzību pārrobežu banku grupās, kur mātes banka atrodas ārpus vienotā uzraudzības mehānisma, vai pieaugošais finansiālais slogs nozarei nebūs pārlietu smags, un tādējādi nesamazināsies banku spēja sniegt atbalstu ekonomikai.

Banku savienība nenoliedzami ir cēlonis Latvijas banku sektora regulējuma un uzraudzības prakses pārmaiņām, kā rezultātā notiek ne tikai uzraudzības modeļa maiņa un normatīvo aktu izstrādes procesa pastiprināšanās, bet tā rezultātā arī pastiprinās ES ietekme uz nacionālo uzraudzības politiku un integrāciju.

Visbeidzot jāsecina, ka diemžēl biežāk mācāmies no savām, nevis citu kļūdām, un tikai tad, kad esam nonākuši krīzes situācijā un saskārušies ar problēmām, caur tām saskatām esošās sistēmas vājās vietas un nepieciešamos uzlabojumus.

THE IMPACT OF EUROPEAN LEGAL ACTS ON FORMULATING NORMATIVE ACTS IN THE LATVIAN BANKING OVERSIGHT SECTOR

Keywords: *European law, the principle of primacy, the principle of direct effects, duty of loyal cooperation, elaboration of legislation, banking sector supervision, banking union.*

Summary

The European law has a significant impact on the EU Member States' national legal systems due to the fact that changes in the European law are the ones that have a direct impact on the changes and development of national legal systems. The EU Member States have to subordinate the provisions of their legal system to the European legal framework in order to ensure an achievement of objectives set in the EU's founding treaties.

The process of harmonizing national legal systems is based on two important principles of the European law – the principle of the supremacy and the principle of direct effects. At the same time a duty of loyal cooperation is an essential principle of the European law, and it plays an important role also in the context of the implementation of the banking union.

The article provides a short overview of the historical development of the European law and the European Union integration processes, analyzes correlation between national and the EU legal systems, as well as the EU and Latvian regulatory framework for the banking sector and its development, paying a particular attention to the latest and most significant initiative – banking union and its potential impact, as the banking union is a new degree of integration of the euro zone countries, and Latvia with the accession to the euro zone has become a part of this new mechanism.

Roberts Urdziņš

Zinātniskā vadītāja: *Mg. iur. Vineta Mistre*

VECĀKU UN BĒRNA PERSONISKĀS ATTIECĪBAS

Atslēgvārdi: *vecāku un bērna personiskās attiecības, adopcija, paternitāte, aizgādība, saskarsme, viendzimuma partnerattiecības.*

Vecāku un bērna personiskās attiecības tiek plaši regulētas gan nacionālajās, gan starptautiskajās tiesībās. Tāpat tās ir izsmeljoši aprakstītas juridiskajā literatūrā. Ņemot vērā, ka bērns savas tiesības nespēj aizsargāt tā, kā to var izdarīt pilngadīgs cilvēks, vecāku un bērna attiecību tiesiskais regulējums ir vienmēr aktuāls un apspriests temats gan sabiedrībā, gan arī tiesību zinātnieku vidū. Tēmas aktualitāti apstiprina arī regulārie normatīvo aktu grozījumi, kas norāda uz nepieciešamību šo attiecību tiesiskā regulējuma pilnveidošanai.

Raksta mērķis ir vērst uzmanību uz tiesu praksi vecāku un bērna personiskajās attiecībās, lai aktualizētu tajā esošo problemātiku un sniegtu priekšlikumus šo attiecību tiesiskā regulējuma sakārtošanai.

Morāles un tiesību normu nozīme

Lai labāk izprastu vecāku un bērna personisko attiecību tiesisko regulējumu, autors vēlas vērst uzmanību ne tikai uz tiesību normu, bet arī uz morāles normu nozīmi šajās attiecībās.

Grāmatas „Tiesību pamati” autore T. Džugleja raksta, ka tiesību norma vienmēr kalpo par tipisko sabiedrisko attiecību paraugu, modeli, ko paredz valsts. Tā pastāvīgi izpaužas kā pienācīgās uzvedības mērs un ir visas tiesību sistēmas „pamatšūna”. Vienlaicīgi viņa arī uzsver, ka tiesības nedrīkst pārkāpt morāles normas, t. i., tiesību normas nedrīkst būt netikumiskas.¹

Savukārt, P. Dredžele norāda, ka morāles normas ietekmē likumīgo domāšanu. Morāles normas ir sociālo normu veids, cilvēku uzvedības noteikumu kopums, kas izsaka viņu savstarpējās attiecības un attieksmi pret sabiedrību. Šīs normas ir tikumisko priekšstatu forma, kurā ietverts pamatatzinums, uzvedības paraugs, noteikums, prasība pret daudzām viena tipa rīcībām. Tiesību sistēma kopumā nav pilnīga, bet šos tukšumus aizpilda morāles normas. Sabiedrības attīstības process nemitīgi pieprasa jaunu

¹ Džugleja T. Tiesību pamati: Mācību līdzeklis. - Rīga: Rīgas Tirdzniecības tehnikums, 2011. - 21. lpp.

normu rašanos.² Respektīvi, morāles normām ir būtiska nozīme cilvēku savstarpējās attiecībās, jo ne viss ir regulēts normatīvajos aktos, un atsevišķi jautājumi tāpat tiek risināti, balstoties uz sabiedrībā vispārpieņemtiem, nerakstītiem priekšnoteikumiem jeb morāles normām.

Tiesību zinātnieku vidū pastāv arī uzskats, ka morāles normas ir primāras attiecībā pret tiesību normām. Piemēram, A. Plotnieks uzskata, ka morāles normas, kuru mērķis ir stimulēt indivīda uzvedību kopīgam labumam, hronoloģiski rodas ātrāk nekā attiecīgas tiesību normas. Tāpēc tiesību normu kvalitāte vērtējama, izmantojot vairākus nozīmīgus morāles kritērijus. Pirmkārt, jautājums ir par to, cik lielā mērā tiesību normās izteikti (tieši vai netieši) morāles pamatprincipi. Atbilstoši tiem tiesību normas vērtējamās kā labas vai sliktas, taisnīgas vai netaisnīgas. Amorāls uzvedības noteikums nevar būt taisnīgs pēc savas dabas un nevar būt pamats taisnīgam tiesas spriedumam. Līdz ar to uzvedības priekšraksts, kurš ir pretrunā vispārpieņemtajām morāles normām, nevar tikt atzīts par tiesību normu, pat ja tiktu konstatēta visu normas pazīmju esamība. Otrkārt, jāņem vērā tas, vai sabiedrības uzvedības tiesiskais regulējums iekļaujas morāles pamatprincipu noteiktajos ietvaros. Tas ir būtisks normu leģitimitātes kritērijs.³ No minētā varam secināt, ka tas, vai tiesību norma būs taisnīga, ir tieši atkarīgs no tā, vai likumdevējs, to izstrādājot, ņēmis vērā sabiedrībā pastāvošos morāles pamatprincipus. Proti, sabiedrība jaunās tiesību normas vērtē pēc pastāvošajām morāles normām, un, ja izstrādātās tiesību normas tām neatbilst, tās tiek uzskatītas par netaisnīgām.

Ja A. Plotnieks uzskata, ka morāles normas ir tiesību normu rašanās pamats, tad K. Balodis šo abu normu mijiedarbību apskata no otras puses, proti, ka atsevišķos gadījumos tiesību normu pieprasītais uzvedības modelis laika ritējumā var kļūt par pamatu jaunām morāles normām. Gluži tāpat kā morāle ietekmē tiesību normu piemērošanu un jaunradi, tā arī tiesības spēj izraisīt pārmaiņas morāles normu saturā vai pat radīt pilnīgi jaunas morāles normas.⁴ Līdz ar to varam secināt, ka, pieņemot jaunas tiesību normas, laika gaitā var krasi izmainīt sabiedrībā pastāvošos morāles pamatprincipus.

Apkopojot minēto autoru viedokļus, secināms, ka juridiskajā literatūrā pastāv dažādi uzskati par morāles un tiesību normu savstarpējo ietekmi vienai uz otru. Tomēr, pēc autora domām, vecāku un bērna attiecībās

2 Dredzele P. Tiesību un morāles normu mijiedarbība// Aktuālās tiesību problēmas Latvijā: Studentu zinātniskās konferences ziņojumi.- Rīga: Juridiskā koledža, 2002.- 56.– 65. lpp.

3 Plotnieks A. Tiesību teorija & Juridiskā metode.- Rīga: Izglītības solī, 2009.- 25. lpp.

4 Balodis K. Ievads civiltiesībās.- Rīga: Zvaigzne ABC, 2007.- 19. lpp.

svarīgi ir saprast tiesību normu atbilstības nozīmi pastāvošajām morāles normām, jo, būtiski grozot vai papildinot šo attiecību tiesisko regulējumu, mēs krasi varam izmainīt arī sabiedrībā pastāvošos uzskatus par vecāku un bērna savstarpējām attiecībām. Kā piemēru tam varam ņemt atsevišķas sabiedrības daļas centienus panākt viendzimuma partnerattiecību legalizēšanu Latvijas Republikā un aizgādības tiesību piešķiršanu šiem pāriem, kas ar laiku būtiski mainītu sabiedrībā pastāvošos uzskatus par ģimeni un tās savstarpējām attiecībām.

Paternitāte

Attiecībā uz paternitāti autors vēlas vērst uzmanību uz sabiedrības izpratnes trūkumu par paternitātes labprātīgu atzīšanu. Situāciju raksturo tiesu prakse, kurā vīrietis pēc paternitātes labprātīgas atzīšanas, neapzinoties šīs darbības tiesiskās sekas, nonācis situācijā, ka viņam ir pienākums apgādāt nepilngadīgu personu, lai gan viņš nav tās bioloģiskais vecāks.

Proti, atzīstot paternitāti brīvprātīgi, personai, kura attiecīgajā gadījumā nav bērna bioloģiskais tēvs, ir svarīgi saprast visas juridiskās sekas, ko rada paternitātes brīvprātīga atzīšana. Piemēram, kā savā rakstā norāda S. Cīrule⁵, likums ir bezkaislīgs, un, ja attiecības tomēr neveidojas veiksmīgi, sievietei juridiski būs visas tiesības pret bērna juridisko tēvu celt prasību tiesā par uzturlīdzekļu piedziņu. Un tad ir par vēlu noskaidrot, ko tad īsti nozīmē šāda paternitātes atzīšana. Nereti vīrietis uzskata, ka viņš jau tikai „ir devis bērnam savu uzvārdu”. S. Cīrule akcentē nepieciešamību apzināties, ka paternitātes atzīšana nozīmē visu vecāka tiesību un pienākumu uzņemšanos, tai skaitā arī uzturēšanas pienākumu. Vēl sarežģītāka situācija var izveidoties, ja bijušo attiecību gadījumā tēvam ir arī savi bioloģiskie bērni, kas tādējādi uzliek vēl lielāku materiālo slogu, jo uzturlīdzekļi jāmaksā gan saviem bioloģiskajiem, gan paternitātes atzīšanas ceļā iegūtajiem bērniem. Līdz ar to ir ļoti svarīgi apzināties, kādus pienākumus uzņemas vīrietis, kurš piekritis labprātīgi atzīt bērna paternitāti. Turklāt, apstrīdot to, ir jāpierāda, ka tēvs paternitāti atzinis uzskatīdams, ka ir bērna bioloģiskais tēvs, vai zinādams, ka nav bērna bioloģiskais tēvs.

Par piemēru šādai problēmai autors apskata pirmās instances tiesas 2013. gada 31. oktobra spriedumu, no kura redzams, ka persona A cēlusi prasību pret personu B par paternitātes atzīšanas apstrīdēšanu. Kā izriet no spriedumā minētā, persona A norādījis, ka persona B maldinājusi viņu

5 Paternitāte – bērna izcelšanās noteikšana.- <http://www.lvportals.lv/visi/skaidrojumi/243563-paternitate-berna-izcelsanas-noteiksana/>.- (Resurss apskatīts 21.09.2015.).

sakot, ka persona A ir bērna tēvs. Savukārt, tiesa motīvu daļā norādījusi, ka no lietā esošajiem pierādījumiem izriet, ka personai A pirms iesnieguma iesniegšanas dzimtsarakstu nodaļā paternitātes atzīšanai bija zināms, ka viņš varētu arī nebūt bērna tēvs, taču persona A tikai viņam zināmu iemeslu dēļ kategoriski atteicies no DNS ekspertīzes veikšanas paternitātes noteikšanai. Ņemot vērā šos apstākļus, tiesa atsaukusies uz Civillikuma 156. pantu, kas paredz, ka paternitātes atzīšanu tiesa var atzīt par spēkā neesošu tikai tad, ja persona, kas bērnu atzinusi par savu, nevar būt viņa miesīgais tēvs un bērnu atzinusi par savu maldības, viltus vai spaidu rezultātā, un norādījusi, ka nav pamata atzīt, ka persona A bērnu ir atzinis par savu maldības rezultātā, jo tiesas ieskatā prasītājs, atsakoties no DNS ekspertīzes veikšanas paternitātes noteikšanai pirms pieteikuma par paternitātes atzīšanu iesniegšanas dzimtsarakstu nodaļā, ir pieļāvis iespēju, ka viņš nav bērna bioloģiskais tēvs. Līdz ar to tiesa noraidījusi personas A prasību par paternitātes atzīšanas apstrīdēšanu.

Tādējādi apstiprinās S. Cīrules rakstā norādītais, ka ir ārkārtīgi svarīgi saprast juridiskās sekas paternitātes labprātīgai atzīšanai, jo, neveicot DNS ekspertīzi paternitātes noteikšanai pirms paternitātes labprātīgas atzīšanas, tajā pašā laikā apzinoties, ka nemaz neesi bērna tēvs, pēc tam jau ir par vēlu labot pieļauto kļūdu, un atbrīvoties no bērna aizgādības pienākumiem vairs nav iespējams.

Adopcija

Civillikuma⁶ 172. panta otrā daļa noteic, ka, ja adoptējamā vārds neatbilst adoptētāja tautībai vai ir grūti izrunājams, tad vārdu atļauts mainīt vai tam drīkst pievienot otru vārdu, izņemot gadījumus, kad adoptējamam jau ir dubults vārds. Attiecībā uz šo tiesību normas piemērošanu autors vēlas norādīt, ka savas prakses laikā tiesā pieredzējis gadījumu, kad bērna vārds ticis mainīts arī tad, ja tas atbilst viņa tautībai, tādējādi secināms, ka tiesa šo likuma pantu mēdz tulkot diezgan subjektīvi.

Minēto apstiprina arī Augstākā tiesa savā 2014. gada tiesu prakses apkopojumā „Tiesu prakse adopcijas jautājumos”,⁷ kur atsauca uz diviem apelācijas instances spriedumiem un norāda, ka pirmajā gadījumā apelācijas instance pretēji pirmās instances spriedumam apmierinājusi pieteicēju lūgumu un noteikusi, ka vārds „Jānis” ir atbilstošāks adoptētāju tautībai un

6 Civillikums (pieņemts 28.01.1937.)// Valdības Vēstnesis.- Nr. 41 (1937, 20. februāris).

7 Latvijas Republikas Augstākā tiesa. Tiesu prakse adopcijas jautājumos.- <http://at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-prakses-apkopojumi/civiltiesibas/>.- (Resursus apskatīts 27.09.2015.).

arī atbilstošāks apstākļiem, kas jau ir izveidojušies izskatāmās lietas gaitā, proti, adoptējamais tiek dēvēts vārdā „Jānis”. Otrajā gadījumā Augstākā tiesa norāda, ka apelācijas instance pretēji pirmās instances spriedumam atzina, ka, lai gan vārds „Armands” ir vārds, kas tiek lietots arī latviešu tautībai, vārds „Krišjānis” ir atzīstams kā vārds, kas ir ar latviskāku nozīmi, ņemot vērā arī tā vēsturisko kontekstu, saistību ar vēsturiskām latviešu personībām. Tādējādi apelācijas instances tiesa uzskatīja, ka vārds „Krišjānis” ir atbilstošāks adoptētāju tautībai, no kā jāsecina, ka Civillikuma 172. panta otro daļu nepieciešams grozīt, izsakot konkrētāk, kādos gadījumos ir pamats bērna vārda maiņai.

Uzturlīdzekļi bērnam

Tiesu praksē nereti ir novērojams atšķirīgs viedoklis par uzturlīdzekļu piedziņas beigu termiņu. No interneta vietnē www.tiesas.lv esošajiem nolēmumiem, piemēram, 2015. gada 27. septembra Dobeles rajona tiesas sprieduma lietā Nr. C13051615⁸ jāsecina, ka tiesa parasti nospriež piedzīt uzturlīdzekļus līdz bērna pilngadības sasniegšanai, nevis līdz laikam, kad bērns pats var sevi apgādāt, kā to nosaka Civillikuma 179. panta pirmā daļa, tādā veidā ierobežojot bērna tiesības saņemt uzturlīdzekļus gadījumā, ja viņš vidusskolu pabeigs 19 gadu vecumā vai arī pēc tās absolvēšanas uzsāks studijas augstskolā pilna laika klātienēs nodaļā.

Vēl atšķirīgāka prakse ir novērojama Valmieras rajona tiesas 2015. gada 27. augusta spriedumā lietā Nr. C39088015⁹, no kura rezolutīvās daļas izriet, ka tiesa piedzinusi uzturlīdzekļus līdz laikam, kamēr bērns pats sevi spēs apgādāt, bet ne ilgāk kā sasniegs pilngadību.

Vienīgais tiesas spriedums, ko autoram izdevās atrast un kuram uzturlīdzekļu piedziņas beigu termiņš noteikts atbilstoši Civillikuma 179. panta pirmajai daļai, ir pirmās instances tiesas 2013. gada 14. marta spriedums. Tiesa ir nospriedusi, ka uzturlīdzekļi piedzenami līdz bērna pilngadības sasniegšanai vai līdz brīdim, kad bērns pats sevi varēs uzturēt, tādējādi ievērojot Civillikuma 179. panta pirmajā daļā noteikto. Svarīgi arī minēt, ka šajā gadījumā persona A lūdza piedzīt uzturlīdzekļus bērna uzturam no personas B līdz laikam, kad bērns pats varēs sevi apgādāt, līdz ar to ir pamats šaubām, ka, ja persona A nebūtu to lūgusi, uzturlīdzekļi no personas B tiktu piedzīti tikai līdz bērna pilngadības sasniegšanai.

8 Dobeles rajona tiesas spriedums lietā Nr. C13051615 (27.09.2015.).- <https://www.tiesas.lv/nolemumi>.- (Resurss apskatīts 24.09.2015.).

9 Valmieras rajona tiesas spriedums lietā Nr. C39088015 (27.08.2015.).- <https://www.tiesas.lv/nolemumi>.- (Resurss apskatīts 24.09.2015.).

Problemātika aizgādības tiesību iegūšanā un realizēšanā viendzimuma partnerattiecību gadījumā

Latvijas Republikas Satversmes 110. pants noteic, ka valsts aizsargā un atbalsta laulību – savienību starp vīrieti un sievieti, – ģimeni, vecāku un bērna tiesības. Savukārt, Civillikuma 146. panta pirmā un otrā daļa noteic, ka par bērna māti atzīstama sieviete, kas bērnu dzemdējusi. Par tēvu bērnam, kurš piedzimis sievietei laulības laikā vai ne vēlāk kā 306. dienā pēc tam, kad laulība izbeigusies ar vīra nāvi, laulības šķiršanu vai laulības atzīšanu par neesošu, uzskatāms bērna mātes vīrs (paternitātes pieņēmums).

No minētā izriet, ka likums bērnam paredz vecākus – māti un tēvu, kas juridiski tiek apstiprināts ar ierakstu laulības reģistrā un par ko tiek izdota dzimšanas apliecība, kurā ir norādīti bērna vecāki.

No pirmās instances tiesas 2015. gada 21. maija sprieduma izriet, ka dzīvē ir situācijas, kad bērnam praktiski mēdz būt pat četri vecāki – divas mātes un divi tēvi, lai gan likums paredz bērnam divus vecākus (māti un tēvu).

No sprieduma teksta izriet, ka persona A (bērna bioloģiskais tēvs) ir homoseksuāls un sākotnēji vienkārši piekritis būt par spermas donoru personai B (sievietei, kura ved kopdzīvi ar citu sievieti un vēlējas kopēju bērnu). Pēc bērna dzimšanas persona A izrādīja vēlmi iesaistīties bērna audzināšanā un uzturēšanā, turklāt sākumā arī ar viņu ticies, bet persona B ar viltu par bērna tēvu dzimšanas reģistrā reģistrēja personu C (citu vīrieti), kurš labprātīgi atzina bērna paternitāti un arī uzņēmas rūpes par bērnu, tādējādi liedzot personai A īstenot saskarsmes tiesības ar bērnu.

Tiesa apmierinājusi personas A prasību par paternitātes atzīšanu un noteikusi viņam saskarsmes tiesības ar bērnu, līdz ar to bērna aprūpē un audzināšanā piedalās:

- persona B (bērna māte) un persona F (viņas dzīvesbiedre);
- persona C (vīrietis, kurš pēc bērna dzimšanas atzina bērna paternitāti un, pateicoties mātes viltum, tika ierakstīts kā tēvs bērna dzimšanas apliecībā);
- persona A (bioloģiskais bērna tēvs, kurš par tādu atzīts ar tiesas spriedumu).

Tātad, minētais tiesas spriedums un tajā izklāstītie apstākļi norāda gan uz pašas tiesas nozīmīgu kļūdu, izšķirot attiecīgo strīdu, gan arī uz būtisku jaunievedumu nepieciešamību tiesību normās.

Pirmkārt, tiesa ir pieņēmusi prettiesisku spriedumu. To var secināt šādu iemeslu dēļ: persona B pati norādījusi, ka grūtniecība tika iegūta mākslīgās apaugļošanas rezultātā, arī persona A šo faktu nav apstrīdējis.

Sprieduma motīvu daļā tiesa šo apstākli nav vērtējusi, turklāt tiesa nav lūgusi iesniegt pierādījumus, kas apliecinātu mākslīgās apaugļošanas faktu, kā arī nav izprasījusi šādus pierādījumus no attiecīgās iestādes. Bet, pats galvenais, tiesa nav ņēmusi vērā Seksuālās un reprodūktīvās veselības likuma¹⁰ 22. panta trešo daļu, kas noteic, ka dzimumšūnu donoram nav tiesību pašam atzīt paternitāti vai prasīt paternitātes atzīšanu medicīniskās apaugļošanas rezultātā dzimušam bērnam.

Turklāt, kā norāda P. Meisters, likums strikti noliedz juridiskas saiknes iespējamību starp bērnu, kurš ir dzimis medicīniskās apaugļošanas rezultātā, un vīrieti, kura kā donora dzimumšūnas ir izmantotas medicīniskajā apaugļošanā. Likums liedz dzimumšūnu donoram pašam atzīt vai prasīt paternitātes atzīšanu medicīniskās apaugļošanas rezultātā dzimušam bērnam. Jāņem arī vērā, ka Eiropas Cilvēktiesību komisija atzinusi, ka vīrietim, kas ziedo savas dzimumšūnas sievietes mākslīgajai apaugļošanai, nav tiesību uz ģimenes dzīvi kopā ar bērnu.¹¹

No minētā izriet, ka personai A šajā gadījumā vispār nebija tiesību prasīt paternitātes atzīšanu, līdz ar to prasība bija jānoraida, taču tā vietā ir pieņemts prettiesisks spriedums – paternitāte ir atzīta, turklāt personai A noteiktas arī saskarsmes tiesības ar bērnu.

Otrkārt, no šī sprieduma secināms, ka viendzimuma pāri tik un tā spēj apiet likumu un audzina bērnu paši (faktiski īsteno bērna aizgādību), lai gan no Civillikuma 177. panta otrās daļas izriet, ka aizgādības tiesības ir tieši vecākiem, proti, bērna tēvam un mātei.

E. Levits, runājot par viendzimuma partnerattiecību tiesību institūta izveidi, atzīst, ka „līdzšinējais tradicionālais ģimenes un laulības juridiskais jēdziens ir jā saglabā, jo šī tradīcija stabilizē sabiedrību. Citas sadzīves formas nav jāvērtē zemāk, cilvēki, kas tās izvēlas, nedrīkst tikt diskriminēti, taču tās pēc savas būtības ir citādas un nav salīdzināmas, tādēļ tās nevajadzētu sajaukt ar tradicionālās ģimenes un laulības formām, kurām ir sava pašvērtība. Taču papildus varētu tikt radīti citi juridiski institūti, kas varētu adekvāti risināt šo jauno sadzīves formu problēmas”.¹²

Pretēju viedokli paudis Tieslietu ministrs Dz. Rasnačs. 2014. gada 11. decembra atbildē lesbiešu, geju, biseksuāļu, transpersonu un viņu drau-

10 Seksuālās un reprodūktīvās veselības likums (pieņemts 31.01.2002.)// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 27 (2002, 19. februāris).

11 Paternitātes apstrīdēšanas tiesiskie aspekti.- <http://www.juristavards.lv/doc/267121-paternitates-apstridesanas-tiesiskie-aspekti/>.- (Resurss apskatīts 24.09.2015.).

12 Levits: Ģimene ir viena no pamatvērtībām.- <http://www.aprinkis.lv/ikskiles-novads-zinas/sabiedriba/dzive-un-ticiba/item/16678-levits-gimene-ir-viena-no-sabiedribas-pamatvertibam.-> (Resurss apskatīts 16.09.2015.).

gu apvienības „Mozaika” valdes priekšsēdētājai Kristīnei Garinai. Ministrs norādījis, ka laulībai kā savienībai starp sievieti un vīrieti konstitucionālā līmenī tiek piešķirts īpašs statuss un aizsardzība. Dz. Rasnačs savā atbildē ir atsaucies gan uz nacionālajiem, gan starptautiskajiem tiesību avotiem un norādījis, ka tādu grozījumu veikšana, kas maina laulības un ģimenes jēdzienu izpratni vai ievieš šobrīd likumā neregulētus dažādus personu savienības veidus, neatbilst Satversmes 110. panta būtībai un apdraud sabiedrības un valsts pastāvēšanas pamatvērtības.¹³

Šai sakarā autors vēlas norādīt, ka vairākās valstīs viendzimuma attiecību reģistrācija ir atļauta jau vairākus desmitus gadu, turklāt šiem cilvēkiem ir tiesības adoptēt otra partnera bērnu, tādējādi iegūstot arī aizgādības tiesības pār bērnu Latvijas Republikas Civillikuma izpratnē.

Austrijā viendzimuma pāriem piešķirtas visas tās pašas tiesības, kas ir neprecētiem pretējā dzimuma pāriem, Beļģijā kopš 2003. gada ir atļauta laulības, kurās viendzimuma pārim ir tās pašas tiesības un pienākumi, kas pretējā dzimuma cilvēkiem. Taču, ja divu sieviešu ģimenē vienai no sievietēm piedzimis bērns, otrai nav tēva tiesību. Beļģijā ir atļauta adopcija. Čehijā 2006. gadā pieņemts reģistrēto partnerattiecību likums. Dānijā viendzimuma partnerattiecības reģistrē kopš 1989. gada. Viens partneris drīkst adoptēt otra partnera bērnu, bet nav atļauta bioloģiski svešu bērnu adopcija.

Francijā ir atzīta neregistrēta kopdzīve, taču viendzimuma pāriem ir ierobežotas tiesības tādās jomās kā noma, imigrācija, veselības apdrošināšana. Jau kopš 1999. gada iespējams noslēgt civilu vienošanās līgumu, saskaņā ar kuru partneri vienojas par savstarpēju palīdzību un atbildību par abu kopīgo māsaimniecību.

Islandē no 1996. gada reģistrē viendzimuma partnerattiecības un ir atļauta aizbildnība pār bērnu, ja vienam no partneriem jau ir bērns. Reģistrētie pāri var adoptēt arī citu vecāku bērnu, izņemot gadījumus, ja bērns ir citas valsts pilsonis.

Lielbritānijā kopš 2004. gada reģistrē viendzimuma partnerattiecības, un abiem partneriem ir tiesības uz adopciju. Nīderlandē jau no 1979. gada viendzimuma partneriem piešķirtas tādas pašas tiesības kā precētajiem uz kopīgu īpašumu, sociālajām garantijām, nodokļu atlaidēm, imigrāciju, valsts pensiju. Sākot ar 1998. gadu Nīderlandē atļauts arī reģistrēt partnerattiecības, bet kopš 2001. gada homoseksuāli cilvēki šai valstī var arī salaulāties un adoptēt bērnus.

13 Par lesbiešu, geju, biseksuāļu, transpersonu un viņu draugu apvienības „Mozaika” atklāto vēstuli. - <https://www.tm.gov.lv/lv/aktualitates/tm-informacija-presei/dzintars-rasnacs-laulibas-un-ģimenes-jedziens-latvija-paliks-nemainigs.-> (Resurss apskatīts 29.09.2015.).

Norvēģijā 1993. gadā stājās spēkā reģistrēto partnerattiecību likums, kas viendzimuma pāriem piešķir visas tās pašas tiesības un pienākumus, kādi ir laulātajiem. Savukārt, Polijā kopš 2001. gada tiek atzīta neregistrēta kopdzīve, kurā viendzimuma partneriem tiek atvēlētas visas tās pašas tiesības, kas heteroseksuāliem pāriem, ja viņu kopdzīve ir ilgāka par diviem gadiem.

Viendzimuma partnerattiecības var reģistrēt arī tādās valstīs kā Luksemburga, Portugāle, Slovēnija, Somija, Spānija, Šveice, Ungārija, Vācija un Zviedrija.¹⁴ Tāpat zināms, ka 2015. gada pirmajā pusē pēc veiktā referenduma viendzimuma partnerattiecības tika atzītas Īrijā.

Secinājumi un priekšlikumi

Vecāku un bērna attiecībās svarīgi ir saprast tiesību normu atbilstību pastāvošajām morāles normām, jo, būtiski grozot vai papildinot šo attiecību tiesisko regulējumu, mēs krasi varam izmainīt arī sabiedrībā pastāvošos uzskatus par vecāku un bērna savstarpējām attiecībām.

Aktuāla problēma ir cilvēku zināšanu trūkums attiecībā uz labprātīgas paternitātes atzīšanas juridiskajām sekām.

Civillikuma 172. panta otro daļu, kas noteic, ka, ja adoptējamā vārds neatbilst adoptētāja tautībai vai ir grūti izrunājams, adoptējamā vārdu atļauts mainīt, vai tam pievienot otru vārdu, izņemot gadījumus, kad adoptējamam jau ir dubults vārds, tiesas piemēro diezgan subjektīvi. To apstiprina arī Augstākā tiesa apkopojumā „Tiesu prakse adopcijas jautājumos” norādot, ka apelācijas instance atzinusi, ka, lai gan personvārds „Armands” ir vārds, kas tiek lietots arī latviešu tautībai, tad „Krišjānis” ir atzīstams kā vārds, kas ir ar latviskāku nozīmi, ņemot vērā arī tā vēsturisko kontekstu, saistību ar vēsturiskām latviešu personībām. Lai novērstu šo problēmu, Civillikuma 172. panta otro daļu nepieciešams izteikt sekojošā redakcijā: *„Ja adoptējamā vārds izteikti neatbilst adoptētāja tautībai vai ir grūti izrunājams, adoptējamā vārdu atļauts mainīt, vai tam pievienot otru vārdu, izņemot gadījumus, kad adoptējamam jau ir dubults vārds”*.

Tiesu praksē ir novērojams atšķirīgs viedoklis par uzturlīdzekļu piedziņas beigu termiņu. Proti, tiesas nepievērš tik lielu uzmanību Civillikuma 179. panta pirmajai daļai, kas noteic, ka vecāku pienākums ir samērā ar viņu spējām un mantas stāvokli uzturēt bērnu. Šis pienākums gulstas uz tēvu un

14 Tiesiskais regulējums divu viena dzimuma personu attiecībām.- http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:YbOaucDieB4J:cilvektiesibas.org.lv/site/record/docs/2012/02/06/Tiesiskais_regulejums_divu_viena_dzimuma_personu_attiecibas.pdf+&cd=2&hl=lv&ct=clnk&gl=lv.- (Resurss apskatīts 16.09.2015.).

māti līdz laikam, kad bērns var pats sevi apgādāt. Tiesas vienkārši pieņem, ka, tā kā uzturlīdzekļi maksājami bērnam, tie maksājami līdz bērna pilngadības sasniegšanai, nevis līdz laikam, kad bērns pats sevi varēs apgādāt.

No rakstā minētā pirmās instances tiesas 2015. gada 21. maija sprieduma autors secina, ka dzīvē ir situācijas, kad bērna aizgādību praksē īsteno pat četri vecāki – divas mātes un divi tēvi –, lai gan juridiski bērnam var būt tikai divi vecāki (māte un tēvs). Tāpat no minētā sprieduma secināms, ka viendzimuma pāri tik un tā spēj apiet likumu un audzina bērnu paši (praksē īsteno bērna aizgādību), lai gan no Civillikuma 177. panta otrās daļas izriet, ka aizgādības tiesības ir tieši vecākiem, proti, bērna tēvam un mātei. Ņemot vērā, ka tiesību normu mērķis ir noregulēt sabiedrībā esošās savstarpējās attiecības, tad šī problēma ir jārisina, un varbūt ir laiks padomāt par viendzimuma partnerattiecību likuma izstrādi, kas tad attiecīgi noteiks šādu attiecību reģistrācijas noteikumus, gan arī regulēs jautājumus attiecībā uz bērna aizgādību, saskarsmi, adopciju un tamlīdzīgi.

Šai sakarā autors uzskata, ka tik būtiskus jaunievedumus ģimenes tiesību institūtā ir jāveic ļoti pārdomāti, jo ģimene tomēr ir viena no valsts galvenajām pamatvērtībām, un ir svarīgi izvērtēt, kādas sekas tāda likuma izstrāde var radīt. Sākumā vajadzētu pievērst uzmanību šo attiecību tiesiskā regulējama izstrādei un tikai pēc kāda laika domāt par viendzimuma pāru iespējamajām bērna aizgādības, saskarsmes tiesībām vai tā adopciju. Gadījumā, ja šāds tiesību institūts Latvijā tomēr netiek izveidots, tad jādomā par citiem risinājumiem, jo, ņemot vērā, ka šobrīd Latvijā esošie normatīvie akti neparedz viendzimuma partnerattiecību reģistrēšanu un aizgādības tiesību iegūšanu pār bērnu, un, atbilstoši Satversmes 110. pantam, Latvijā tiek atbalstīts tradicionālais ģimenes modelis – starp sievieti un vīrieti –, tad situācija, ka bērnu ikdienā aprūpē un audzina viendzimuma pāris (šajā gadījumā – sievietes), ir nepieņemama.

Attiecībā uz jau minēto pirmās instances tiesas 2015. gada 21. maija kļūdaini pieņemto spriedumu, neievērojot Seksuālās un reproduktīvās veselības likuma 22. panta trešo daļu, kas noteic, ka dzimumšūnu donoram nav tiesību pašam atzīt paternitāti vai prasīt paternitātes atzīšanu medicīniskās apaugļošanas rezultātā dzimušam bērnam [...], tas galvenokārt attiecināms uz pašas tiesas kompetenci, līdz ar to nepieciešams papildus aktualizēt šī likuma esamību un pievērst tam tiesnešu uzmanību gan ar publikācijām „Jurista vārdā”, gan Latvijas Tiesnešu mācību centra semināros.

PERSONAL RELATIONS BETWEEN PARENTS AND CHILDREN

Keywords: *relationship between parents and child, adoption, paternity, rights of custody, same-sex partnership.*

Summary

In this article the author has taken a look on the regulatory framework of a relationship between parents and their child, including actual questions about a paternity, an adoption and rights of custody. The author has also analyzed the main problematics in this area, has gathered many opinions from law experts and has analyzed a court practice made by the Supreme Court of the Republic of Latvia.

As the same-sex partnership is growing bigger every year and many countries in European Union have already developed this regulatory framework in their law, the author has analyzed this framework about same-sex partnership in other European countries and has taken a look at a possibility of developing a law for same-sex partnership registration, including rights of custody and adoption.

At the end of this article the author has gathered the main conclusions and proposals about the regulatory framework of a relationship between parents and their child.

*Inna Ville*Darba zinātniskais vadītājs: *Mg. iur. Normunds Grūbis*

VALSTS PROBĀCIJAS DIENESTS KĀ VALSTS PĀRVALDES IESTĀDE

Atslēgvārdi: valsts pārvalde, valsts iestāde, valsts pārvaldes iestādes struktūra, valsts pārvaldes iestādes kompetence, Valsts probācijas dienests, Valsts probācijas dienesta struktūra, Valsts probācijas dienesta kompetence, izlīgums.

Valsts pārvaldes vispārīgs raksturojums

Publiskās tiesības regulē attiecības starp valsti un personu (fizisko un privāto tiesību juridisko personu), nosaka to publiskās tiesības un pienākumus, kā arī valsts iekšējo uzbūvi. Publisko tiesību uzdevums – demokrātiskā sabiedrībā līdzsvarot indivīda un sabiedrības intereses, vienlaicīgi nodrošinot indivīdu pret neattaisnotu valsts iejaukšanos viņa brīvībās un garantējot indivīda vienlīdzīgas tiesības uz kvalitatīviem pakalpojumiem.¹ Publiskās tiesības, atšķirībā no privātajām, regulē attiecības starp valsti un privātpersonu, nosaka valsts uzbūvi un to tiesības un pienākumus. Tām ir raksturīgs imperatīvs regulējums, subordinācija, nevis koordinācija, attiecības starp subjektiem.

Pārvalde ir viena no nozīmīgākajām parādībām cilvēku sabiedrībā, bez tās nav iedomājama cilvēku sabiedrības pastāvēšana. Cilvēku grupas saskaņotu darbību var panākt ar pārvaldes starpniecību, kad tiek nodibināta saskaņa starp atsevišķu indivīdu darbību un kad darbība tiek virzīta uz vienota mērķa sasniegšanu.

Valsts pārvalde – izpildu darbība, kurai ir juridiski obligāts un likumam pakļauts raksturs un kuru īsteno valsts pārvaldes institūcijas. Šī darbība izpaužas likumu praktiskā izpildē, īstenojot saimnieciskās, sociāli kulturālās un administratīvi politiskās darbības vadību. Valsts pārvalde ir viens no sociālās pārvaldes veidiem, tas ir, viena no valsts darbības formām, kas nodrošina valsts politikas un likumu īstenošanu. Valsts pārvalde ir svarīgākais sociālās pārvaldes veids. Tās darbība ir balstīta uz valsts varas pilnvarām.²

1 Stucka A. Administratīvo tiesību pamati: Lekciju kurss.- Rīga: Juridiskā koledža, 2002.- 5. lpp.

2 Stucka A. Ievads administratīvajās tiesībās un administratīvā procesa tiesības.- Rīga: Juridiskā koledža, 2003.- 22. lpp.

Valsts pārvalde ir pakļauta likumam un tiesībām. Tā darbojas normatīvajos aktos noteiktās kompetences ietvaros un savas pilnvaras var izmantot tikai atbilstoši pilnvarojuma jēgai un mērķim.³ Tā ir organizēta vienotā hierarhiskā sistēmā. Neviena iestāde vai pārvaldes amatpersona nevar atstāties ārpus šīs sistēmas.⁴ Valsts pārvaldes administratīvi tiesiskais regulējums ir visu spēkā esošo tiesību aktu kopums, kas attiecas uz administratīvi tiesisko attiecību reglamentāciju.

Valsts pārvaldes forma – izpildvaras iestādes vai tās amatpersonas darbība, kura notiek noteiktas kompetences ietvaros (pārvaldes darbības ārējās izpausmes, kuras veic pārvaldes institūcijas, lai izpildītu tām uzticētos uzdevumus).⁵

Ministru kabinetam ir padotas valsts pārvaldes iestādes. Līdz ar to valdība atbild gan par valsts pārvaldes darbību kopumā, gan par katra tās darbinieka rīcību. Valsts pārvaldes iekārtas likums nosaka valsts pārvaldes institucionālo uzbūvi un arī darbības pamatprincipus.

Valsts dienests ir viens no nozīmīgākajiem administratīvo tiesību jautājumiem, un ierēdniecības tiesības – nozīmīga administratīvo tiesību apakšnozare, kam dažādu mācību līdzekļu autori velta lielu uzmanību.

K. Dišlera sniegtā valsts dienesta definīcija: „Valsts dienests ir publiski tiesisks stāvoklis, kurā atrodas personas, kam uzticēta valsts uzdevumu pildīšana”.⁶

Valsts pārvalde ir svarīgākais sociālās pārvaldes veids, kura darbība ir balstīta uz valsts varas pilnvarām. Laba valsts nevar būt bez labas pārvaldes, tai vajadzīgi profesionāli sagatavoti valsts pārvaldes darbinieki un starptautiskajai praksei atbilstošas sertificētas un akreditētas valsts pārvaldes institūcijas. Katru valsts pārvaldes iestādi raksturo uzdevumi un funkcijas, kuras tā īsteno savā un valsts vārdā. Nevienai no tām nav savas intereses. Valsts pārvalde nodrošina valsts politikas un normatīvo aktu īstenošanu līdz ar to realizē valsts publisko varu.

Latvijas Republikas Satversmes 58. pantā noteikts, ka Ministru kabinetam ir padotas valsts pārvaldes iestādes.⁷ Savukārt, Valsts pārvaldes iekārtas likuma 6. pantā noteikts, ka valsts pārvalde ir organizēta vienotā

3 Valsts pārvaldes iekārtas likums (pieņemts 06.06.2002.), 10. panta pirmā daļa// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 94 (2002, 21. jūnijs).

4 Turpat – 6. pants.

5 Stucka A. Ievads administratīvajās tiesībās un administratīvā procesa tiesības.- Rīga: Juridiskā koledža, 2003.- 23. lpp.

6 Načisčionis J. Administratīvās tiesības.- Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2003.-167. lpp.

7 Latvijas Republikas Satversme (pieņemta 15.02.1922.), 58. pants // Latvijas Vēstnesis.- Nr. 43 (1993, 1. jūlijs).

hierarhiskā sistēmā. Neviena iestāde vai pārvaldes amatpersona nevar at-
rasties ārpus šīs sistēmas.⁸

Ministru kabinets īsteno padotību pār valsts pārvaldes organizāciju
(institucionālā padotība) un pār valsts pārvaldes funkciju pildīšanu (funk-
cionālā padotība). Ministru kabinets padotību īsteno ar atsevišķa Ministru
kabineta locekļa starpniecību. Ministru kabineta loceklis padotību īsteno
tieši vai ar tiešās pārvaldes iestādes, tās struktūrvienības vai amatpersonas
starpniecību.

Padotību īsteno *pakļautības* vai *pārraudzības* formā. *Pakļautība* no-
zīmē augstākas iestādes vai amatpersonas tiesības dot rīkojumu zemākai
iestādei vai amatpersonai, kā arī atcelt zemākas iestādes vai amatpersonas
lēmumu. *Pārraudzība* nozīmē augstākas iestādes vai amatpersonas tiesī-
bas pārbaudīt zemākas iestādes vai amatpersonas lēmuma tiesiskumu un
atcelt prettiesisku lēmumu, kā arī prettiesiskas bezdarbības gadījumā dot
rīkojumu pieņemt lēmumu.⁹

Valsts pārvalde Ministru kabineta vadībā pilda izpildvaras adminis-
tratīvās funkcijas (valsts pārvaldes funkcijas), kas sastāv no atsevišķiem
pārvaldes uzdevumiem un atbildības par to izpildi. Iestādes atrodas vienotā
hierarhiskā sistēmā, kurā viena iestāde ir padota citai. Tās var veidot vairā-
ku līmeņu padotības sistēmu. Augstākā iestāde ir ministrija vai cita Minis-
tru kabineta loceklim tieši pakļauta tiešās pārvaldes iestāde. Ministrija ir
attiecīgās valsts pārvaldes nozares vadošā (augstākā) iestāde. Tā organizē
un koordinē likumu un citu normatīvo aktu īstenošanu, piedalās nozares
politikas izstrādāšanā. Ministrija ir tieši pakļauta ministram.

Normatīvajā aktā var noteikt, ka funkcionālo padotību pār vienas pub-
liskas personas iestādi īsteno citas publiskas personas iestāde. Dažādu pub-
lisku personu kopīgas iestādes hierarhiju nosaka ar normatīvo aktu, norā-
dot tajā augstāku iestādi.

Valsts pārvaldē arī amatpersonas ir iekļautas vienotā hierarhiskā sistēmā,
kurā viena amatpersona ir padota citai. Amatpersona darbojas savas kompe-
tences ietvaros un savus pienākumus pilda un tiesības īsteno patstāvīgi.

Saskaņā ar Valsts pārvaldes likumu: „iestāde ir institūcija, kura darbo-
jas publiskas personas vārdā un kurai ar normatīvo aktu noteikta kompe-
tence valsts pārvaldē, piešķirti finanšu līdzekļi tās darbības īstenošanai un
ir savs personāls”.¹⁰

8 Valsts pārvaldes iekārtas likums (pieņemts 06.06.2002.), 6. pants// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 94
(2002, 21. jūnijs).

9 Turpat – 7. pants.

10 Turpat – 1. pants, 3. punkts.

Valsts iestāde – uz normatīvo aktu pamata radīts publisko tiesību subjekts valsts pārvaldes, noteiktu publisku funkciju veikšanai. Sastāvu veido noteikts ierēdņu skaits un administrācija, kura veic noteiktu darbību kādā nozarē. Iestādes, kas īsteno valsts pārvaldi šaurākajā nozīmē, t. i., izpildvaras un pašvaldību, kurām jānodrošina noteiktu priekšrakstu izpilde.¹¹

Valsts pārvaldes iestāde ir ar personālsastāvu komplektēta un ar kompetenci apveltīta struktūra valsts pārvaldes funkciju veikšanai.¹² Ja nebūs noteikts personālsastāvs, tad valsts pārvaldes iestāde nefunkcionēs.

Saskaņā ar J. Načisčiona formulējumu, valsts pārvaldes iestāde ir speciāli izveidota. Vispirms ir valsts pārvaldes iestādes veicamais uzdevums un tad tās funkcijas, kas izriet no uzdevuma, tālāk jau tiek veidota valsts pārvaldes iestādes struktūra. Līdz ar to, ja uzdevumu var izpildīt jau esošā struktūra, tad jauna struktūra netiek dibināta. Bet ja tā nav, tad nepieciešams formulēt uzdevumus, atbilstošas valsts pārvaldes iestādes funkcijas un tiek veidota jauna valsts pārvaldes struktūra (valsts pārvaldes iestāde). Tas nozīmē, ka valsts pārvaldes iestādē ir nodibināta noteikta procesuāla kārtība uz noteiktu normatīvo aktu pamata bāzes. Valsts aparāta struktūra ir sastāvdaļa veselai sistēmai – valsts pārvaldes aparātam.

Ministru kabineta 2003. gada 29. aprīļa noteikumos Nr. 243 „Tieslietu ministrijas nolikums” skaidrots, ka Tieslietu ministrija ir vadošā valsts pārvaldes iestāde tieslietu (tiesību politikas un tiesu administrēšanas) nozarēs, kā arī citas šajos noteikumos minētajās valsts politikas jomās.¹³

Katrai valsts pārvaldes iestādei jābūt arī kompetences aktā apstiprinātai struktūrai, kas var sastāvēt no apakšstruktūrām, amatiem, bet dažreiz – ne no viena, ne no otra. Neatkarīgi no tā, kāda līmeņa ir valsts pārvaldes iestāde, kā institūcija tā sastāv no vadības un struktūrdaļām. Struktūrdaļas – tie ir valsts pārvaldes iestādes biroji, iestādes vadītāja noteiktās struktūrvienības – departamenti, nodaļas, kuras var būt departamenta struktūrdaļas un nodaļas, kuras ir pakļautas nevis kādam atsevišķam departamentam, bet gan tieši valsts pārvaldes iestādes vadītājam vai vietniekam.¹⁴

Katrai valsts pārvaldes iestādei ir organizatoriska struktūra, kurā izšķir trīs elementus:

1) vadības (iestādes administrācijas, tas ir, vadītāji un to aizvietotāji);

11 Juridisko terminu vārdnīca.- Rīga: Nordik, 1998.- 287.– 286. lpp.

12 Načisčionis J. Administratīvās tiesības.- Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2009.- 238. lpp.

13 Tieslietu ministrijas nolikums: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr.243 (pieņemti 29.04.2003.), 1. punkts// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 70 (2003, 13. maijs).

14 Načisčionis J. Administratīvās tiesības.- Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2009.- 241. lpp.

- 2) darba nodrošināšanas (grāmatvedība, personāldaļa u. c.);
- 3) darba izpildes.¹⁵

Resori ir valsts pārvaldes iestādes, kas realizē pārvaldi apakšnozarē, veicot savstarpēji saistītas vairākas funkcijas, tajā skaitā Valsts probācijas dienests un resori var būt iestādes, kas realizē tikai vienu valsts pārvaldes funkciju. V. Jakubaņecs par resoru nosauc valsts pārvaldes nozari, iestāžu sistēmu vai iestādi, kas šo nozari pārzin.¹⁶

Valsts pārvaldes iekārtas likums nosaka, ka valsts pārvalde Ministru kabineta vadībā pilda izpildvaras administratīvās funkcijas (valsts pārvaldes funkcijas), kas sastāv no atsevišķiem pārvaldes uzdevumiem un atbildības par to izpildi.¹⁷

Administratīvajās tiesībās dominē viedoklis, ka publiskās institūcijas kompetencē ietilpst: mērķis, funkcijas, uzdevumi, tiesības, pienākumi, pilnvaras, atbildība.¹⁸

Valsts probācijas dienesta struktūra un kompetence

Tieslietu ministrijā 2001. gadā tika izveidota darba grupa, kuras mērķis bija izstrādāt Valsts probācijas dienesta (turpmāk – VPD) koncepciju un likumprojektu. 2003. gada 9. janvārī Ministru kabinetā arī tika apstiprināta „Valsts probācijas dienesta koncepcija”, kura noteica, ka probācijas dienesta uzdevums ir valstiskā līmenī koordinēt sabiedrībā izciešamo sodu izpildi un organizēt palīdzību personām, kas atbrīvotas no ieslodzījuma.

2003. gada 7. oktobrī tika pieņemti Ministru kabineta noteikumi Nr. 558 „Valsts probācijas dienesta pārvaldes nolikums”. Šī diena tiek uzskatīta par Valsts probācijas dienesta dzimšanas dienu. VPD darbojas, pamatojoties uz 2003. gada 18. decembrī Saeimā pieņemto Valsts probācijas dienesta likumu, kas ir stājies spēkā 2004. gada 1. janvārī. Dienesta struktūru, darba organizāciju, ierēdņu un darbinieku kompetenci nosaka Valsts probācijas dienesta reglaments, Valsts probācijas dienesta ētikas kodekss un Valsts probācijas dienesta darba kārtība.

Valsts probācijas dienests ir tiešās pārvaldes iestāde, kas īsteno valsts politiku kriminālsoda un brīvības atņemšanas sodam alternatīvo sodu izpildē, kuras darbības principi balstās uz Valsts probācijas dienesta likumu

15 Stucka A. Administratīvās tiesības.- Rīga: Juridiskā koledža, 2006.- 66.lpp.

16 Jakubaņecs V. Juridiski terminoloģiskā skaidrojošā vārdnīca.- Rīga: B.i., 2005.- 278. lpp.

17 Valsts pārvaldes iekārtas likums (pieņemts 06.06.2002.), 9. pants// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 94 (2002, 21. jūnijs).

18 Stucka A. Administratīvās tiesības/ 2., papildin. izd. – Rīga: Juridiskā koledža, 2009.- 123. lpp

un Valsts pārvaldes iekārtas likumu. VPD darbības mērķis - veicināt sabiedrības drošību, nodrošinot kvalitatīvu dienesta funkciju īstenošanu.

Valsts probācijas dienests ir institūcija, kas nepieciešama, lai ievērojami atslogotu tiesību aizsardzības un citu iestāžu darbu, sekmētu noziedzības novēršanu valstī, nodrošinātu sabiedrībā izciešamo sodu kvalitatīvu izpildi un koordināciju.

Dienesta sastāvā ietilpst VPD centrālais aparāts, 28 teritoriālās struktūrvienības un 9 filiāles. To izvietojums nodrošina funkciju īstenošanu pēc iespējas tuvāk probācijas klienta dzīvesvietai. Struktūrvienības un teritoriālās struktūrvienības ir dienesta vadītāja tiešā pakļautībā. Izlīguma, izvērtēšanas ziņojumu, piespiedu un sabiedriskā darba departamentu vada departamenta vadītājs – dienesta vadītāja vietnieks. Uzraudzības un probācijas programmu departamentu vada otrs departamenta vadītājs – dienesta vadītāja vietnieks. Administratīvās vadības departamentu vada departamenta vadītājs.

VPD darbu vada dienesta vadītājs, kuru ieceļ amatā un atbrīvo no tā tieslietu ministrs.¹⁹

Valsts pārvaldes personāls ir ierēdņi un darbinieki, kuri realizē valsts pārvaldes funkcijas, izlemj jautājumus par administratīvo aktu izdošanu. Ierēdņu amatus pēc saskaņošanas ar Valsts kanceleju nosaka Valsts probācijas dienesta vadītājs.²⁰

Valsts probācijas dienesta likums nosaka probācijas principus, struktūru, kompetenci un funkcijas, kā arī dienesta personāla tiesisko statusu, tiesības un pienākumus.²¹ Līdz ar to Valsts probācijas dienesta darbības mērķis ir veicināt sabiedrības drošību, nodrošinot kvalitatīvu VPD funkciju īstenošanu. Autore secina, ka Valsts probācijas dienests pastāv konkrēta mērķa dēļ, un tā darbība, izdotie normatīvie akti un pieņemtie lēmumi nedrīkst būt pretrunā ar mērķi.

Valsts probācijas dienesta uzdevumi izriet no Valsts probācijas dienesta likuma IV nodaļas. VPD licencē un īsteno probācijas programmas saskaņā ar 2008. gada 18. februāra Ministru kabineta noteikumiem Nr. 105 „Kārtība, kādā licencē un īsteno probācijas programmas”. Probācijas programmas ir sociālās uzvedības korekcijas līdzeklis, kura mērķis ir veicināt probācijas klienta integrāciju sabiedrībā. Ārvalstu pieredze un pētījumi

19 Valsts probācijas dienesta nolikums: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 1010 (pieņemti 27.12.2005.) 6. punkts// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 210 (2005, 30. decembris).

20 Valsts probācijas dienesta likums (pieņemts 18.12.2003.), 5.pants// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 183 (2003, 30. decembris).

21 Turpat – 2. pants.

liecina, ka atbilstošu probācijas programmu piemērošana probācijas klientiem ir efektīvs darba instruments, ar kura palīdzību var sekmīgi mainīt likumpārkāpēju uzvedību.

Izlīgums Valsts probācijas dienestā

Rakstā autore aplūkos vienu no Valsts probācijas dienesta funkcijām – organizēt un vadīt izlīgumu kriminālprocesā. Nereti literatūrā tiek izmantoti dažādi latviskojumi angļu jēdzienam *restorative justice*, kas tiek traktēts kā taisnīguma atjaunošana, atjaunojošais taisnīgums vai atjaunojošā justīcija, bet, lai kāds apzīmējums arī tiktu izmantots, tie apzīmē vienu un to pašu procesu. Mūsu tiesībzinātnieks Andrejs Judins apgalvo, ka „atjaunojošais taisnīgums ir process, kura gaitā likumpārkāpējs, cietušais un citas ieinteresētās puses vienojas, kā likvidēt nozieguma sekas”.²²

Izlīgums kriminālprocesa kontekstā, atšķirībā no civilprocesa, uzskatāms par netipisku institūtu. Civilprocesa kārtībā tiek risināts divu personu privāttiesisks konflikts, ko iespējams izbeigt, abām pusēm slēdzot lielākā vai mazākā mērā abpusēji izdevīgu vienošanos. Vajadzīga vien laba griba. Turpretim kriminālprocesā nav pušu, nav sacīkstes principa – izdarot jebkuru noziedzīgu nodarījumu, tā objekts ir ar likumu aizsargātas tiesības un intereses, kuru aizskārums izmeklēšanu un vainīgo personu sodīšanu īsteno valsts. Tomēr normatīvie akti paredz izlīguma izmantošanu arī kriminālprocesā.²³

Apvienojot visu iepriekš minēto, var secināt, ka izlīguma jēdziens sevī ietver cietušā, ieinteresēto personu un likumpārkāpēja savstarpēju sadarbību, kopīgi izlemjot, kā risināt ar noziegumu radušās problēmas un sekas, izmantojot neitrālas trešās personas starpniecību.

Izlīgums ir sarunu process, kurā brīvprātīgi iesaistās cietušais un likumpārkāpējs, un kuru vada neitrāla persona – starpnieks, palīdzot iesaistītajām pusēm vienoties par savstarpēji pieņemamu un taisnīgu risinājumu.

2005. gada oktobrī, stājoties spēkā Kriminālprocesa likumam, tika nodibināts izlīguma institūts un Valsts probācijas dienestā izveidota Izlīguma nodaļa, bet 2007. gadā VPD pieņēma lēmumu izlīguma īstenošanai pieaicināt sabiedrības pārstāvjus, kā rezultātā tika apmācīti pirmie brīvprātīgie izlīguma starpnieki.

22 Judins A. Izlīgums Latvijas krimināltiesībās. Rīga: Sabiedriskās politikas centrs Providus, 2005.-10. lpp.- http://providus.lv/article_files/1999/original/izligums.pdf?1342697406.- (Resurss apskatīts 10.09.2015.).

23 Izlīgums kā alternatīva.- <http://www.lvportals.lv/skaidrojumi.php?id=210637>.- (Resurss apskatīts 10.09.2015.).

Valsts probācijas dienestā šobrīd izlīgumu organizē atbilstoši apmācīti starpnieki, kuri ir gan VPD darbinieki, gan sertificēti brīvprātīgie probācijas darbinieki. Starpnieku pienākums ir kvalitatīvi noorganizēt un novadīt izlīgumu. Valsts probācijas dienesta brīvprātīgais probācijas darbinieks saņem atlīdzību par līdzdarbības līgumā noteikto uzdevumu izpildi. Tādējādi tiek sekmēts brīvprātīgo darbs un veicināta sabiedrības līdzdalība.

Valsts probācijas dienests izlīguma pamatā izmanto taisnīguma atjaunošanas pieeju, ko visā pasaulē pielieto noziedzīga nodarījuma rezultātā radušos seku mazināšanā. Valsts probācijas dienests organizē izlīguma starpnieka apmācības, ir izstrādātas vadlīnijas, paredzot tajās izlīguma pamatprincipus, norisi, dalībnieku tiesības un pienākumus, kā arī tiek apkopota pozitīvā pieredze. Līdz ar to ir secināms, ka Valsts probācijas dienests ir radījis labvēlīgu vidi izlīguma ieviešanai Latvijas Kriminālprocesā.

Izlīgums ir lieliska alternatīva sodam, kas dod iespēju personām, kuras izdarījušas noziedzīgu nodarījumu, uzņemties atbildību par nodarīto un mazināt radīto kaitējumu. Cietušajam tā ir iespēja atgūt zaudējumus ātrāk kā tiesāšanās ceļā un saņemt atbildes uz sev svarīgiem jautājumiem. Starpnieks, organizējot izlīgumu, vispirms sazinās ar iesaistītajām pusēm, izskaidro izlīguma mērķus un būtību, iekārto klienta lietu, un, ja noziedzīga nodarījuma izdarītājs piekrīt iesaistīties izlīgumā, vienojas par tikšanās vietu un laiku.

Izlīgumam būtiska ir arī tā forma un saturs, tomēr šobrīd ne Krimināllikumā, ne Kriminālprocesa likumā nav ietverts skaidrojums par to, kādām jābūt izlīguma kā darījuma būtiskām sastāvdaļām. Izlīguma dokumenta projektu sagatavo jau pirms izlīguma sēdes, vēl nezinot, vai iesaistītās puses panāks izlīgumu. Šāda prakse pierāda to, ka aizpildot bez steigas zināmās izlīguma sadaļas, ir mazāka iespējamība pieļaut kļūdas, jo starpniekam atliek ierakstīt un noformulēt tikai izlīguma nosacījumus. Līdz ar to, svarīgi ir atcerēties, ka darbs, kas tiek veikts pirms izlīguma sēdes ir vis svarīgākais, un iesaistīto pušu sagatavošanā izlīgumam tiek ielikts pamats veiksmīgam izlīgumam.

Valsts probācijas dienests, īstenojot izlīguma procesu, izmanto savā praksē divas metodes:

- 1) izlīgumu, kur personīgi piedalās cietušais un likumpārkāpējs (var piedalīties arī abu iesaistīto pušu atbalstītāji vai vecāki);
- 2) izlīguma sanāksmi, kuru plašāk pielieto darbā ar nepilngadīgajiem (izlīguma sanāksmē piedalās daudz plašāks dalībnieku loks: cietušais, likumpārkāpējs, viņu vecāki un arī citi, kurus ir ietekmējis noziedzīgais nodarījums, kā arī var tikt uzaicināti profesionāļi,

kuri varētu sniegt atbalstu gan likumpārkāpējam, gan cietušajam un viņu ģimenēm).

Izlīguma sanāksmes saruna norit pēc speciāla scenārija, pēc sagatavotajiem jautājumiem noteiktā kārtībā. Pamatojoties uz iepriekš minēto, autore secina, ka Valsts probācijas dienests, īstenojot izlīgumu, balstās uz taisnīguma atjaunošanas procesu un nevis formālu procesu. Izlīgumos, kurus organizē procesa virzītājs, tas ir formāls, jo:

- uzsvars tiek likts uz zaudējumu atlīdzināšanu bez iespējas iesaistīties dialogā nevis uz cietušā – likumpārkāpēja dialogu, kaut arī zaudējumu atlīdzināšana ir svarīga, taču sekundāra pret iespēju runāt par nodarījuma ietekmi uz pusēm;
- likumpārkāpējs un cietušais netiek pienācīgi sagatavoti;
- cietušajam netiek sniegta iespēja izvēlēties izlīguma vietu un atbalsta personu;
- pirms izlīguma netiek veiktas individuālas/atsevišķas tikšanās ar cietušo un likumpārkāpēju;
- minimāls tiešais dialogs starp likumpārkāpēju un cietušo;
- netiek dota iespēja pusēm izteikties;
- zema iecietība pret jūtu izpausmēm un nodarījuma ietekmi;
- process vērsts uz vienošanās panākšanu un ir ļoti īss (10–15 minūtes).

Lai plašāk informētu sabiedrību un veicinātu procesa virzītāju izpratni par izlīguma mērķiem un būtību ne tikai kriminālprocesā, bet arī, lai rosinātu pozitīvu konfliktu risināšanas kultūru Latvijā kopumā, Valsts probācijas dienestam būtu jāorganizē informatīvas kampaņas.

Autore secina, ka izlīguma dinamika kopš 2005. gada, kad tika vadītas pirmās izlīguma sēdes, ir strauji pieaugusi. 2014. gadā tika organizēti un vadīti 1296 izlīgumi, kas ir par 206 izlīgumiem jeb 16 % vairāk kā 2013. gadā. Izlīguma ierosinātāji, galvenokārt, bija pilngadīgi likumpārkāpēji, bet ir būtiski palielinājies pieprasījumu skaits no tiesām. Joprojām nepilngadīgām personām, kuras veikušas noziedzīgus nodarījumus, organizēto izlīgumu skaits ir neliels. Neskatoties uz to, ka procesa virzītāja iniciatīva tiek regulēta Kriminālprocesa likuma 381. panta otrajā daļā, kur noteikts, ka procesa virzītājs, konstatējot, ka kriminālprocesā ir iespējams izlīgums un ir lietderīgi iesaistīt starpnieku, par to var informēt Valsts probācijas dienestu, bet, ja noziedzīgu nodarījumu izdarījis nepilngadīgais, tad Valsts probācijas dienestu informē visos gadījumos, izņemot, kad izlīgums jau noslēgts.

Visbiežāk izlīgumi ir ierosināti gadījumos par kriminālpārkāpumiem un mazāk smagiem noziegumiem. Lielākā daļa no tiem tiek organizēti par zādzību, krāpšanu vai piesavināšanos nelielā apmērā, kā arī svešas mantas tīšu iznīcināšanu vai bojāšanu. Samazinājies ir gadījumu skaits, kad no izlīguma atsakās cietušie. No tā autore var secināt, ka cilvēkiem ir radusies motivācija atrisināt konfliktus sarunas ceļā un augusi arī starpnieku profesionalitāte.

Lielākā daļa izlīgumos iesaistītās personas izlīga ar nosacījumiem, kas saistīti ar materiālām kompensācijām, bet pieaudzis arī to izlīgumu skaits, kur izlīguma nosacījums bija atvairošanās.

Jāsecina, ka izlīgumu skaits ietekmē arī sabiedrības ieguvumus - tiek ietaupīti nodokļu maksātāju līdzekļi, samazināta tiesu sistēmas noslogotība, noziedzīga nodarījuma izdarītājs, izprot sava nodarījuma sekas, līdz ar to arī samazinās jauna noziedzīga nodarījuma iespējamība.

Secinājumi un priekšlikumi

Veiksmīgu izlīgumu rezultātā ir iespējams atslēgt tiesu sistēmu un samazināt ieslodzījuma vietās esošo personu skaitu. Būtisks priekšlikums izlīguma procesā, pēc raksta autore domām ir, procesa virzītājiem ciešāk sadarboties ar Valsts probācijas dienesta amatpersonām, savstarpēji apmaiņoties ar informāciju par izlīgšanas procedūras uzsākšanas iespējām konkrētās krimināllietās, lai būtiski palielinātos nepilngadīgām personām, kuri veikuši noziedzīgus nodarījumus, organizēto izlīgumu skaits.

Autore kā priekšlikumu iesaka Krimināllikumā un Kriminālprocesa likumā ietvert skaidrojumus par to, kādām jābūt izlīguma kā darījuma būtiskām sastāvdaļām, jo izlīgumam būtiska ir arī tā forma un saturs.

Lai plašāk informētu sabiedrību un veicinātu procesa virzītāju izpratni par izlīguma mērķiem un būtību ne tikai kriminālprocesā, bet arī, lai rosinātu pozitīvu konfliktu risināšanas kultūru Latvijā kopumā, Valsts probācijas dienestam būtu jāorganizē informatīvas kampaņas.

THE STATE PROBATION SERVICE AS AN ADMINISTRATIVE BODY

Keywords: *state administration, state bodies, structure of state administrative offices, remit of state bodies, State Probation Service, structure of the State Probation Service, remit of the State Probation Service, settlement.*

Summary

A government is one of the most important aspects of a society since society cannot be imagined to exist without a government. State bodies form the executive branch of the government whose remit and nature are defined by the law. The Law on the Structure of State Administration sets out the structure and basic principles for the function of state administrative bodies.

Legal aspects of the civil service are one of the most important challenges for the administrative law and the rights of civil servants, and an important part of the administrative law, one that has attracted the attention of many authors.

Their duties and functions characterise every state body that acts on behalf of the state. No state body has its own interests, as procedures are established in a prescribed manner and are based on legal acts. The structure of state bodies is a part of the overall scheme of State Administration.

The State Probation Service exercises its authority directly by implementing state policy concerning criminal sentences in providing an alternative to imprisonment based on principles set out in the laws on the State Probation Service and the Structure of State Administration. The goal of the State Probation Service is to raise public safety by quality discharge of its remit. Those working in this Service are professionally well-qualified civil servants.

The concept of settlement comprises interaction between the victim, other affected persons, and the offender to appreciate the consequences and problems arising from the crime and to resolve these relying on third party intervention.

In reaching settlements, the State Probation Service follows the approach of restoring fairness. A society gains by the number of settlements reached. The benefit to a society of a settlement arises from savings of public financial resources, reduction in the work load of the courts, and the realisation by the perpetrator of the consequences of his act leading to a reduction in the frequency of repeated acts.

Indra Zariņa

Zinātniskā vadītāja: *Mg. iur. Līga Āboliņa*

VALSTS PĀRVALDES PRINCIPI UN TO PIEMĒROŠANA VALSTS PĀRVALDĒ

Atslēgvārdi: valsts pārvalde, tiesību principi, vispārējie tiesību principi, nozares tiesību principi, valsts pārvaldes principi, valsts pārvaldes principu piemērošana, tiesu prakse.

Valsts pārvaldes principi ir viens no valsts pārvaldes darbības pamatiem – pamatnorādes, kā tai strādāt, lai nodrošinātu efektīvu valsts pārvaldi, veicinātu likumību un tiesiskumu valstī, privātpersonas un sabiedrības interešu ievērošanu, to informētību par valstī notiekošo vai viņiem interesējošo jautājumu, izpildvaras pieejamību, labu pārvaldību u. tml. – kā rezultātā sabiedrības intereses tiktu maksimāli nodrošinātas un sabiedrība būtu apmierināta ar valsts pārvaldes darbu, bez tam – tiktu novērsti riski valsts pārvaldē: korupcija, likumpārkāpumi, birokrātija.

Tēma par valsts pārvaldes principiem un to piemērošanu aktuāla būs vienmēr. Valsts pārvaldē strādājošajiem tā ir saistoša attiecībā uz darba pienākumu veikšanu, bet privātpersonām, – lai zinātu, kā īstenot vai aizstāvēt savas tiesības jautājumos vai problēmsituācijās saistībā ar valsts pārvaldes darbu. Valsts pārvaldes principi kā nozares principi kopumā īpaši netiek pētīti, pārsvārā pētījumi tiek veikti tikai par atsevišķiem valsts pārvaldes principiem.

Rakstā tiks skaidroti valsts pārvaldes un tiesību principu jēdzieni, skatīta to būtība un piemērošana valsts pārvaldē, minēti piemēri no tiesu prakses, kā arī problēmas valsts pārvaldes principu piemērošanā un ievērošanā.

Valsts pārvaldes jēdziens

Lai raksturotu jēdzienu *valsts pārvaldes principi*, nepieciešams izprast tā sastāvdaļas – valsts pārvaldi (kā vienu no administratīvo tiesību apakšnozarēm) un tiesību principus. Valsts pārvalde ir nozīmīgs administratīvo tiesību institūts, tās darbība ir nesaraucjami saistīta ar valsti un tās iedzīvotājiem, viens no galvenajiem mērķiem – rūpēties par sabiedrību un tās labklājību.

Valsts pārvaldes jēdziens ir saistīts ar valsts varas dalīšanas principu. Atbilstoši tam valsts vara aptver trīs valsts varas atzarus – likumdošanas varu, izpildvaru un tiesu varu.

Attiecībā uz atzaru *izpildvara* gan teorijā, gan praksē tiek lietoti līdzīgi jēdzieni – *izpildvara, administratīvā vara, valsts pārvalde, publiskā administrācija, publiskā pārvalde, publiskā organizācija*. Autore secina, ka praksē vairāk tiek lietots jēdziens *valsts pārvalde*, kas sabiedrībai ir saprotamāks. Arī likumdevējs to lieto Valsts pārvaldes iekārtas likuma nosaukumā.

Valsts pārvalde ir organizēta vienotā hierarhiskā sistēmā: Ministru kabinets – ministrijas – ministriju padotības institūcijas. Papildus var izdalīt vēl divas sistēmas sastāvdaļas – pašvaldību institūcijas, piemēram, izpilddirekcija (pārziņā ir valsts pārvaldes funkciju īstenošana noteiktā administratīvi teritoriālā vienībā) un komercsabiedrību un nevalstisko organizāciju administrācijas (piedalās valsts pārvaldes funkciju izpildē).¹

Valsts pārvaldes funkcijas Valsts pārvaldes iekārtas likuma (turpmāk tekstā – VPIL) 9. pantā ir pieminētas vispārīgi, t. i., valsts pārvalde Ministru kabineta vadībā pilda izpildvaras administratīvās funkcijas, kas sastāv no atsevišķiem pārvaldes uzdevumiem un atbildības par to izpildi, bet funkcijas pa atsevišķām jomām (piemēram, ekonomikas, sociālajā, ekoloģiskajā, sabiedriskās kārtības un drošības, kā arī kultūras, izglītības jomā) ir noteiktas katras valsts pārvaldes iestādes nolikumā.

Tādējādi valsts pārvalde ir politiskai varai pakļautu institūciju un amatpersonu darbība administratīvo tiesību jomā, kas sabiedrības interesēs nodrošina likumu izpildi un ir apveltīta ar publiskās varas pilnvarām.²

Valsts pārvaldes tiesības kā viena no administratīvo tiesību apakšnozarēm mūsdienās

Valsts pārvalde ir nesaraucjami saistīta ar administratīvajām tiesībām. Šīs tiesības radās līdz ar valsti un tās attīstību, tā ir patstāvīga publisko tiesību nozare, kas regulē valsts pārvaldes iestāžu darbību, to savstarpējās attiecības un attiecības ar privātpersonām.³

Izvērtējot administratīvo tiesību attīstību, var konstatēt, ka sākotnēji pastāvēja tikai valsts pārvaldes jeb publiskās organizācijas tiesības, tomēr šobrīd administratīvajām tiesībām ir izveidojušās trīs apakšnozares:

- 1) valsts pārvaldes jeb publiskās organizācijas tiesības (reglamentē attiecības publiskās administrācijas institūciju sistēmā);

1 Stucka A. Administratīvās tiesības/ 2., papildin. un pārstr. izd.- Rīga: Juridiskā koledža, 2009.- 114. lpp.

2 Turpat – 99. lpp.

3 Džugleja T. Tiesību pamati.- Rīga: Rīgas Tirdzniecības tehnikums, 2011.- 72. lpp.

- 2) materiālās administratīvās tiesības (satur regulējumu publiskās administrācijas institūciju attiecībām ar privātpersonām);
- 3) administratīvā procesa tiesības.⁴

Tādējādi, ja senāk pastāvēja sakarība „administratīvās tiesības = valsts pārvaldes tiesības”, tad mūsdienās, procesiem sabiedrībā attīstoties progresīvā virzienā, valsts pārvaldes tiesības ir tikai daļa no administratīvajām tiesībām.

Saistībā ar valsts pārvaldes principiem svarīgi ir vērst akcentu uz to, ka administratīvās tiesības nav kodificēta tiesību nozare, kurā visas administratīvo tiesību normas būtu apvienotas vienā tiesību aktā, bet tās ir minētas vairākos tiesību aktos, piemēram, Administratīvā procesa likumā (turpmāk – APL), likumā „Par tiesu varu”, VPIL, kā arī Latvijas Republikas Satversmē.

Tiesību principu jēdziens, to raksturojums

Viens no primāriem tiesību avotiem ir tiesību principi, tie veido katras valsts tiesību sistēmas pamatus. Ar tiem saprot augstākas vērtības, tālākos mērķus, kurus ar tiesību normu palīdzību cenšas sasniegt nākotnē, un zināmā mērā tie ir ideāli, kurus jārealizē valsts pārvaldes aparāta praktiskajā darbībā.⁵

Tiesību principi vēsturiski ir nerakstītas tiesību normas, tādēļ paši par sevi neizpaužas kā tiešai piemērošanai pielāgoti noteikumi, tomēr likumdevējs var tās izteikt rakstiskā formā – ietvert normatīvajā aktā, un tad tie jau kā tiesību normas ir visiem obligāts sociālās uzvedības noteikums. Pieņemama ir tiesību principu atrašanās vienā līmenī ar konstitucionālajām normām, bet tas ir atkarīgs no konkrētās valsts normatīvā regulējuma vai no tiesību principu piemērošanas prakses.

Tiesību principi ir ar nenoteiktu saturu jeb atklātie juridiskie jēdzieni, bet to konkretizācija nebūs atšķirīga.⁶ Der atzīmēt, ka tiesību principiem nav noteikta hierarhija vai kāds princips ir noteikts kā prioritārs, jo pēc sava satura (tā kā tie ir atvasināti no dabisko tiesību, tiesiskas valsts un taisnīguma idejām) visi tiesību principi tiesiskā valstī ir taisnīgi.⁷ Tādēļ kolīzijas starp principiem var atrisināt, tos izsverot un saskaņojot.

Tiesību principi iedalās:

- 1) vispārējie tiesību principi (piemīt visai tiesību sistēmai kopumā);
- 2) nozaru (starpnozaru) tiesību principi, kas pastāv atsevišķā tiesību nozarē.⁸

4 Stucka A. Administratīvās tiesības/ 2., papildin. un pārstr. izd.- Rīga: Juridiskā koledža, 2009.- 24. lpp.

5 Načisčionis J. Administratīvās tiesības.- Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2003.- 44. lpp.

6 Turpat – 80. lpp.

7 Iljanova D. Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana.- Rīga: Ratio iuris, 2005.- 91. lpp.

8 Načisčionis J. Administratīvās tiesības.- Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2003.- 68. lpp.

Vispārējie tiesību principi ir atvasināti no dabiskajām tiesībām, funkcionē tiesiskā valstī un ir vispārpieņemti kādā konkrētā tiesību nozarē, tiesību sistēmā vai tiesību lokā, un atbilst vispārpieņemtām taisnīguma prasībām, kādas tās saprot konkrētā laikmetā un konkrētā brīdī. Tādējādi vispārējo tiesību principu izpratne ir diezgan daudzveidīga.

Vispārējo tiesību principu piemērošana Latvijā bija aktuāla saistībā ar Latvijas iestāšanos Eiropas Savienībā, bet to atzīšanu sarežģīja tas, ka tie sociālistiskajam tiesību lokam bija sveši. Turpretim pirmskara Latvijā jēdzienu *vispārējie tiesību principi* pazina ne tikai teorētiski, bet arī praktiski.⁹

Principu iedalījuma pamatā ir dažādi kritēriji. Viens no iedalījumu veidiem ir pēc iedarbības subjekta, kas vispārējos tiesību principus dala:

- tādos, kas regulē visas sabiedrības uzvedību;
- tādos, kas regulē valsts varas institūciju normatīvo darbību, t. i., normu radīšanu un piemērošanu.¹⁰

Lai gan tiesību principi pastāv gan rakstītā, gan nerakstītā formā, un starp teorētiķiem vēl aizvien pastāv diskusijas – vai vispārējie tiesību principi ir tiesību normas un vai ir kāda atšķirība starp šiem jēdzieniem, tomēr pēc tiesiskajā sistēmā pastāvošās normatīvās būtības nozīmes var secināt, ka vispārējie tiesību principi ne ar ko neatšķiras no tiesību normām. Vispārējos tiesību principus var piemērot un uz tiem var atsaukties arī tad, ja tie nav tieši noteikti kādā normatīvajā aktā.

No vispārējiem tiesību principiem ir atvasināti tiesību nozares principi, kas uzskatāmi par „speciālajiem” tiesību principiem. Šī sasaiste ir secināma arī no VPIL 72. panta trešās daļas, kurā teikts, ka iekšējam normatīvajam aktam jāatbilst ārējiem normatīvajiem aktiem, vispārējiem tiesību principiem (to skaitā valsts pārvaldes principiem un administratīvā procesa principiem). Pie tiesību nozares principiem pieskaitāmi tiesisko attiecību regulēšanas principi, kā arī attiecīgās tiesību nozares apakšnozaru un tiesību institūtu principi.

Valsts pārvaldes principu tiesiskais regulējums un to veidi

Ņemot vērā iepriekšējā nodaļā minēto, valsts pārvaldē tiek piemēroti gan vispārējie, gan nozares tiesību principi. Attiecīgi – valsts pārvaldē piemērotie nozares principi ir valsts pārvaldes principi.

Mūsdienās gan vispārējie, gan valsts pārvaldes principi ir jau rakstītās normas: gan ES dokumentos: konvencijās, hartās, deklarācijās, gan ES da-

9 Iljanova D. Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana. - Rīga: Ratio iuris, 2005.- 12. lpp.

10 Turpat – 38. lpp.

lībvalstu, t. sk. Latvijas nacionālajos normatīvajos aktos. Administratīvās tiesības Latvijā nav kodificēta tiesību nozare, tās ir noteiktas vairākos normatīvajos aktos. Tas pats ir attiecināms arī uz valsts pārvaldes principiem.

Atbilstoši VPIL 10. panta vienpadsmitajai daļai valsts pārvalde savā darbībā ievēro arī šajā pantā minētus tiesību principus, kuri atklāti, atvasināti un attīstīti iestāžu vai tiesu praksē, kā arī tiesību zinātnē. Kā valsts pārvaldes principus var piemērot arī principus no pārējām administratīvo tiesību apakšnozarēm, piemēram, APL un likumā „Par tiesu varu”.

Tādējādi autore secina, ka valsts pārvaldes principu tiesisko regulējumu var skatīt:

- šaurākā nozīmē – kā VPIL minētos valsts pārvaldes principus;
- plašākā nozīmē – skatot arī administratīvo tiesību nozares un citos normatīvajos aktos minētos tiesību principus, kuri pēc būtības ir attiecināmi uz valsts pārvaldi.

Šaurākā nozīmē valsts pārvaldes principi ir definēti VPIL 10. pantā:¹¹

- 1) likumības un tiesiskuma princips;
- 2) cilvēktiesību ievērošanas princips;
- 3) sabiedrības interešu ievērošanas princips;
- 4) samērīguma princips;
- 5) neitralitātes princips;
- 6) labas pārvaldības princips;
- 7) pakalpojumu kvalitātes pārbaudes un uzlabošanas princips;
- 8) informācijas atklātības princips;
- 9) pieejamības princips;
- 10) subsidiaritātes princips;
- 11) efektivitātes princips;
- 12) citi principi.

Plašākā nozīmē skatot valsts pārvaldes principu tiesisko regulējumu, jāmin, piemēram, Latvijas Republikas Satversmē minētie tiesību principi. Konstitūcija kā valsts augstākā juridiskā spēka normatīvais akts visbiežāk tikai formulē administratīvo tiesību pamatprincipus (no kuriem pakārtoti izriet valsts pārvaldes principi) un nosaka svarīgākos administratīvo tiesību institūtus. Ar valsts pārvaldes principu būtību sakrīt, piemēram, šādas Satversmē¹² minētās tiesības, t. sk. tiesību principi: cilvēka pamattiesības, vienlīdzības princips, diskriminācijas aizliegums, tiesības uz brīvību un

11 Materiāls no Juridiskās koledžas docētājas J.Bārbales lekcijām Administratīvo tiesību studiju kursā.- (Nav publicēts).

12 Latvijas Republikas Satversme (pieņemta 15.02.1922.), 89., 91., 94., 101., 104.pants// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 43 (1993, 1. jūlijs).

personas neaizskaramību, tiesības piedalīties valsts un pašvaldību darbībā, tiesības vērsties valsts un pašvaldību iestādēs ar iesniegumiem un saņemt atbildi pēc būtības.

Administratīvā procesa likumā minētie tiesību principi. APL regulē administratīvās attiecības starp valsts pārvaldes iestādēm un privātpersonu un nodrošina privātpersonas aizsardzību pret ierēdņu un amatpersonu patvaļu, paredzot iespēju efektīvi, īsā laikā apstrīdēt un pārsūdzēt izdoto administratīvo aktu vai iestādes faktisko rīcību. APL 4. panta trešā daļa nosaka, ka administratīvajam aktam un iestādes faktiskajai rīcībai jāatbilst šā likumā minētajiem vispārējiem tiesību principiem. Autore ieskatā no tiem uz valsts pārvaldes principiem būtu attiecināmi, piemēram, privātpersonas tiesību ievērošanas, vienlīdzības, tiesiskuma, tiesību normu saprātīgas piemērošanas, patvaļas aizlieguma, tiesiskās paļāvības, likuma atrunas, demokrātiskās iekārtas, samērīguma, likuma prioritātes, procesuālā taisnīguma principi.

Likumā „Par tiesu varu” minētie tiesību principi. Tajā minēti lietu izskatīšanas pamatprincipi, kurus arī varētu attiecināt uz valsts pārvaldes principiem, piemēram, likumības, atklātuma, koleģialitātes, aizstāvības, lietu izskatīšanas termiņu pārvaldības tiesā, procesuālās ekonomijas principi.

Secināms, ka valsts pārvaldes principu tiesiskais regulējums nav viennozīmīgs, jo tie meklējami dažādos tiesību aktos.

Valsts pārvaldes principu raksturojums un tiesu prakse

Likumības un tiesiskuma princips.

„Valsts pārvalde ir pakļauta likumam un tiesībām. Tā darbojas normatīvajos aktos noteiktās kompetences ietvaros. Valsts pārvalde savas pilnvaras var izmantot tikai atbilstoši pilnvarojuma jēgai un mērķim” (VPIL 10. panta pirmā daļa). Tiesiskuma princips ir minēts arī ES Pamattiesību hartas VI sadaļā „Tiesiskums”.

Principa būtība – valsts pārvaldei ir jāievēro likumi un jādarbojas noteiktās kompetences ietvaros (piemēram, Finanšu ministrija nedrīkst spriest par Aizsardzības ministrijas funkcijām, bet šajās jomās tā var sniegt viedokli atbilstoši savai kompetencei no finanšu viedokļa un budžeta iespējām raugoties), iestāžu un amatpersonu rīcībai vai lēmumam kādā konkrētā situācijā ir jābūt atbilstošam tiesību normās noteiktajam. Likumības princips ir tiesiskas valsts pamats, – to pārkāpjot, turpmāk var rasties precedenti, izraisot „sniega bumbas efektu” un visatļautību normu interpretēšanā valstī.

Lai gan nav noteikts, kurš no valsts pārvaldes principiem svarīgāks vai mazāk svarīgs, autore uzskata, ka situācija pirmām kārtām ir jāvērtē

no likumības principa raugoties, jo demokrātiskā valstī tas ir būtisks iedzīvotāju tiesību aizsardzības pakāpes rādītājs. Piemēram, pastāvot kolīzijai starp tiesiskuma principu un likuma varas jeb likuma ievērošanas principu, kā tas redzams Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2004. gada 30. marta spriedumā lietā Nr. SKA – 5¹³ prioritāte piešķirama likuma ievērošanas principam.

Cilvēktiesību ievērošanas princips.

„Valsts pārvalde savā darbībā ievēro cilvēktiesības” (VPIL 10. panta otrā daļa).

Runājot par šo principu, vispārzināms, ka ES ļoti izteikti gan savos normatīvajos aktos, gan darbos rūpējas par cilvēku pamattiesību jeb cilvēktiesību jautājumiem jau kopš tās pirmsākumiem. 1948. gadā pieņemtā ANO Vispārējā cilvēktiesību deklarācija nosaka cilvēka tiesības, – piemēram, vienlīdzību, tiesības uz dzīvību, brīvību un personas neaizskaramību, tiesības uz atbilstošu dzīves līmeni, izglītību, darbu, sociālo nodrošinājumu u. c. Tas pilnībā ir attiecināms arī uz Latviju kā ES dalībvalsti. To apstiprina arī ES Pamattiesību harta, kas papildina Eiropas Cilvēktiesību konvenciju, un kuras mērķis ir aizsargāt personu pamattiesības. Pirmo reizi ES vēsturē vienotā dokumentā ir ietvertas visas Eiropas pilsoņu, kā arī jebkuras ES teritorijā dzīvojošas personas pilsoniskās, politiskās, ekonomiskās un sociālās tiesības. Tādējādi administratīvajām institūcijām ir jāievēro cilvēktiesības, pie tam cilvēktiesību jautājumi un administratīvās tiesības bieži vien pārklājas.

Latvijai ir saistoši minētie starptautiskie dokumenti, kā arī jēdziena *cilvēktiesības* definējums, piemērojot VPIL noteikto cilvēktiesību principu. Latvijā cilvēktiesību aizsardzības jautājums ir viena no Tiesībsarga biroja funkcijām.

Skatot jautājumus, kā arī sūdzības, pirmām kārtām ir jāsaprot, vai cilvēktiesību ievērošanas princips tiek piemērots atbilstoši definīcijai un netiek pārkāpts pēc būtības. Kā rāda tiesu prakse¹⁴, izskatot kādas ieslodzītās personas sūdzību par aizliegumu lietot personīgo televizoru, tika konstatēts, ka netiek pārkāptas tiesības uz informāciju par notiekošo Latvijā un

13 Par vispārējo tiesību principu kolīziju risināšanu: Senāta Administratīvo lietu departamenta spriedums lietā Nr. SKA–5 (30.03.2004.).- <http://at.gov.lv/files/uploads/files/archive/department3/2004/5-ska-2004.doc>.- (Resurss apskatīts 12.09.2015.).

14 Lēmums, kas būtiski neskar īpaši pakļautas personas cilvēktiesības: Senāta Administratīvo lietu departamenta lēmums lietā Nr. SKA -181/2009 (23.01.2009.).- <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/senata-administrativo-lietu-departaments/klasifikators-pec-lietu-kategorijam-ar-tezem/7/>.- (Resurss apskatīts 12.09.2015.).

pasaulē, jo šai personai ir likumā noteiktās tiesības dienas kārtībā paredzētajā laikā skatīties televīzijas pārraides ārpus kameras iekārtotā telpā, kā arī ir tiesības izmantot bibliotēku, līdz ar to tiesa spriedumā nolēma, ka aizliegums lietot personisko televizoru būtiski neierobežo ieslodzītās personas cilvēktiesības.

Sabiedrības interešu ievērošanas princips.

„Valsts pārvalde darbojas sabiedrības interesēs” (VPIL 10. panta trešā daļa).

Valsts pārvalde ir jāorganizē tā, lai valstī optimāli tiktu īstenota cilvēku interešu un vajadzību aizsardzība, t. i., līdzsvara panākšana, kad no vienas puses tiek regulēta valsts pārvalde, bet no otras – panākts, ka tās organizācija tiek pakļauta sabiedrības interesēm, kuras ir dažādas, pie tam katrai sabiedrībai vai sabiedrības daļai tās var būt pat diametrāli pretējas. Tomēr izpildvarai ir jāvērtē un jāpieņem godīgi un taisnīgi likumi, noteikumi vai lēmumi attiecībā pret lielāko sabiedrības daļu vai kādu sabiedrības grupu.

Valsts pārvaldes pilnvaras katrai institūcijai ir noteiktas normatīvajā aktā (institūcijas nolikumā), ko ir izdevis likumdevējs, un tajā noteiktās pilnvaras iestāde nedrīkst pārkāpt vai izmantot pretēji sabiedrības interesēm vai negodprātīgi. Pie šī principa jāatzīmē, ka, tā kā VPIL attiecas ne tikai uz valsts iestādēm, bet arī pašvaldībām kā atvasinātām publiskām personām, tad arī pašvaldībām ir jādarbojas sabiedrības interesēs, konkrēti, sava novada vai pagasta iedzīvotāju interesēs saskaņā ar likuma „Par pašvaldībām” 3. pantu, kurā teikts, ka vietējā pašvaldība ir vietējā pārvalde, kas nodrošina likumos noteikto funkciju, kā arī šajā likumā paredzētajā kārtībā Ministru kabineta doto uzdevumu un pašvaldības brīvprātīgo iniciatīvu izpildi, ievērojot valsts un attiecīgās administratīvās teritorijas iedzīvotāju intereses.

Jāatzīmē, ka šī principa piemērošana reizēm ir saistīta ar citiem valsts pārvaldes principiem, piemēram, samērīguma, cilvēktiesību ievērošanas, neitralitātes principu. Tiesa, izskatot strīdu starp komersantu un pašvaldību par komercdarbību sabiedriskā transporta pakalpojumu jomā¹⁵ un vērtējot lietu no sabiedrības interešu ievērošanas principa, secināja, ka primārās ir sabiedrības, nevis komersanta, intereses, – lai sabiedriskā transporta pakalpojumi būtu drošāki, kvalitatīvāki, ar mazākām izmaksām, nekā tas panākams tikai ar tirgus regulējumu. Lēmumā ir vērojams arī VPIL

15 Sabiedriskā transporta pakalpojumu sniegšanas organizēšana: Senāta Administratīvo lietu departamenta spriedums lietā SKA - 386/2012 (25.06.2012.).- <http://at.gov.lv/files/uploads/files/archive/department3/2012/386-ska-2012.doc>.- (Resurss apskatīts 12.09.2015.).

minētais nosacījums, ka pie sabiedrības interesēm pieder arī samērīga privātpersonas tiesību un tiesisko interešu ievērošana.

Samērīguma princips.

„Pie sabiedrības interesēm pieder arī samērīga privātpersonas tiesību un tiesisko interešu ievērošana” (VPIL 10. panta trešā daļa).

Principa būtība izsmēloši ir definēta arī APL, kur 13. pantā samērīguma princips formulēts šādi: „Labumam, ko sabiedrība iegūst ar ierobežojumiem, kas uzlikti adresātam, ir jābūt lielākam nekā viņa tiesību vai tiesisko interešu ierobežojumam. Būtiski privātpersonas tiesību vai tiesisko interešu ierobežojumi ir attaisnojami tikai ar nozīmīgu sabiedrības labumu”.

Vispārīgā veidā samērīguma princips noteic, ka starp valsts varas darbību, kas ierobežo personas tiesības un leģitīmās intereses, un mērķi, ko valsts vara ar šo darbību tiecas sasniegt, ir jābūt saprātīgām attiecībām. Samērīguma principa sastāvdaļas – nepieciešamība, piemērotība, vajadzība un atbilstība – jāizvērtē tikai tad, ja tai dota rīcības brīvība. Tādējādi samērīguma principa administratīvajās tiesībās būtība ir tāda, ka:

- publiskās administrācijas rīcībai jārada taisnīgs līdzsvars starp sabiedrības interesēm un privātpersonas interesēm (princips aicina valsts pārvaldi atturēties no darbības vispār, ja jebkura darbība attiecībā uz indivīdu būtu netaisnīga);
- valsts pārvaldes institūcijas izmantotajiem līdzekļiem ir jābūt samērīgiem sasniegtajiem mērķiem (lai izvēlētie līdzekļi būtu piemēroti un pielietoti īstajā vietā, lai tie nebūtu ierobežojoši vairāk, kā tas nepieciešams likumīga mērķa sasniegšanai. Tādējādi ir jābūt saiknei starp izvēlētajiem līdzekļiem un sasniegtajiem rezultātiem).¹⁶

Samērīguma princips pirmo reizi tika minēts Ministru kabineta 1995. gada 13. jūnija noteikumu Nr. 154 „Administratīvo aktu procesa noteikumi” 62. punktā. Šī norma uzlika par pienākumu valsts pārvaldes iestādei ievērot samērīguma principu, apsverot administratīvā akta izdošanas un satura lietderību.¹⁷ Lietderības apsvērumi tiek vērtēti, pārbaudot, vai administratīvais akts izdots pamatoti un vai tas pārlieku neierobežo personas intereses, samērojot tās ar sabiedrības interešu aizsardzību. Samērīguma principa piemērošanu, izdodot obligāto administratīvo aktu, raksturo

¹⁶ Stucka A. Administratīvās tiesības/ 2., papildin. un pārstr. izd.- Rīga: Juridiskā koledža, 2009.- 75. lpp.

¹⁷ Turpat – 73. lpp.

tiesu prakse lietā,¹⁸ kur persona pārsūdzēja Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes lēmumu par ieceļošanas aizliegumu, norādot ka 5 gadu aizliegums ietekmēs viņa ģimenes locekļu tiesības uz ģimenes dzīvi. Tiesa lēma sekojoši – Latvijas valstij ir pienākums nodrošināt taisnīgu līdzsvaru starp indivīda tiesībām uz ģimenes dzīvi un sabiedrības interesēm imigrācijas kontroles jomā, ko ne vienmēr spēj panākt likumdevējs, pieņemot tiesību normas, tāpēc pienākums ievērot līdzsvaru gulstas arī uz tiesību piemērotāju, kas izvērtē katru gadījumu individuāli, vai tas nesamērīgi neierobežo personas pamattiesības.

Neitralitātes princips.

„Valsts pārvaldei, atsevišķai iestādei vai amatpersonai, īstenojot valsts pārvaldes funkcijas, nav savu interešu” (VPIL 10. panta ceturtā daļa).

Neitralitātes principa piemērošana atbilstoši VPIL minētajai definīcijai attiecas uz trim tiesību subjektiem (valsts pārvaldi, atsevišķu iestādi un amatpersonu), kuri īstenojot valsts pārvaldes funkcijas, nedrīkst rīkoties savās interesēs. Minētais princips attiecas kā uz iestāžu, tā amatpersonu darbību un lēmumu pieņemšanu. Te jāpiemin, ka *iestāde* nozīmē ne tikai iestādi, bet tiešā veidā arī tās vadītāju, kurš pieņem lēmumu iestādes vārdā.

Valsts un pašvaldību iestādēs amatpersonai atbilstoši kompetencei vai funkciju deleģējumam ir tiesības pieņemt citiem saistošus lēmumus, rīkoties ar valsts vai pašvaldībai piešķirto finansējumu un mantu, kā arī ir pieeja konfidencialai informācijai, piemēram, dažāda veida faktiem par privātpersonām. Pastāv risks, kad amatpersonai, izmantojot dienesta stāvokli, var rasties iespēja īstenot kādus savus mērķus, gūt sev labumu, vai arī lobēt kādu citu personu intereses. Šis princips ir visriskantākais no visiem valsts pārvaldes principiem, un tā pārkāpšana var sākties no sīkumiem, piemēram, nosakot kādam radniekam lielāku algu vai piešķirot prēmiju, kā arī nonākot līdz pārkāpumiem, par kuriem jau draud kriminālatbildība.

Ņemot vērā cilvēcisko faktoru un ievērojot neitralitātes principu, ir pieņemts likums „Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā”. Interešu konflikts¹⁹ šī likuma izpratnē ir situācija, kurā valsts amatpersonai, pildot amata pienākumus, jāpieņem lēmums, jāpiedalās tā

18 Par samērīguma principa piemērošanu, izdodot obligāto administratīvo aktu: Senāta Administratīvo lietu departamenta spriedums lietā Nr. SKA-89/2007 (08.03.2007.). - <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/senata-administrativo-lietu-departaments/klasifikators-pec-lietu-kategorijam-ar-tezem/1/18/>.- (Resurss apskatīts 13.09.2015.).

19 Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā: Likums (pieņemts 25.04.2002.), 1. panta 5. punkts// Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs.- Nr. 11 (2002, 13. jūnijs).

pieņemšanā vai jāveic citas ar valsts amatpersonas amatu saistītas darbības, kas ietekmē vai var ietekmēt šīs valsts amatpersonas, tās radnieku vai darījumu partneru personiskās vai mantiskās intereses. Savukārt, likuma 11. panta pirmā daļa noteic, ka valsts amatpersonai ir aizliegts, pildot valsts amatpersonas pienākumus, sagatavot vai izdot administratīvos aktus, veikt uzraudzības, kontroles, izziņas vai sodīšanas funkcijas, slēgt līgumus vai veikt citas darbības, kurās šī valsts amatpersona, tās radnieki vai darījumu partneri ir personiski vai mantiski ieinteresēti.

Amatpersonai, pieņemot kādu lēmumu, neitralitātes princips ir piemērojams obligāti, un tai no savas puses ir jāieņem nostāja „it kā no malas”, lai rīkotos gan taisnīgi, likumīgi un godīgi, gan abstrahētos no savām materiālajām vai personiskajām interesēm, lai sabiedrībai nebūtu šaubu par konkrētās valsts amatpersonas iespējamu ieinteresētību lēmuma pieņemšanā.

Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroja (turpmāk – KNAB) interneta vietnē publicētā informācija ataino tiesu praksi lietā Nr.142211112²⁰ par valsts amatpersonas interešu konfliktu. Apelācijas sūdzības būtība – atcelt Administratīvā rajona tiesas Rīgas tiesu nama spriedumu saistībā ar KNAB sastādīto administratīvā pārkāpuma protokolu par to, ka valsts amatpersona – Rīgas brīvostas pārvaldes loceklis, piedaloties valdes sēdes balsojumā par sevis iecelšanu Rīgas brīvostas pārvaldes valdes priekšsēdētāja amatā, nav ievērojis likuma „Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā” 11. panta pirmajā daļā noteikto aizliegumu. Tiesu kolēģija izskatot sūdzību secināja, ka argumenti un motīvi gan KNAB lēmumā, gan rajona tiesas spriedumā ir pietiekami atspoguļoti un pareizi izvērtēti, līdz ar to rajona tiesas spriedums ir likumīgs un pamatots.

Labas pārvaldības princips.

„Valsts pārvalde savā darbībā ievēro labas pārvaldības principu. Tas ietver atklātību pret privātpersonu un sabiedrību, datu aizsardzību, taisnīgu procedūru īstenošanu saprātīgā laikā un citus noteikumus, kuru mērķis ir panākt, lai valsts pārvalde ievērotu privātpersonas tiesības un tiesiskās intereses” (VPIL 10. panta piektā daļa).

VPIL likumdevējs attiecībā uz labas pārvaldības principu ir uzsvēris šādus nosacījumus:

- atklātību pret privātpersonu un sabiedrību;
- datu aizsardzību;

20 Par likumā „Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā” noteiktā aizlieguma veikt valsts amatpersonas funkcijas interešu konflikta situācijā neievērošanu: Rīgas apgabaltiesas 2013. gada 21. oktobra spriedums.- http://www.knab.gov.lv/prevention/conflict/court_decision- (Resurss apskatīts 13.09.2015.)

- taisnīgu procedūru īstenošanu saprātīgā laikā;
- citiem noteikumiem, lai valsts pārvalde ievērotu privātpersonas tiesības un tiesiskās intereses (šis formulējums jau norāda, ka labas pārvaldības princips aptver plašu piemērojamo nosacījumu loku).

Šie nosacījumi ir minēti arī APL (privātpersonas tiesību ievērošanas, patvaļas aizlieguma princips) un likumā „Par tiesu varu” (atklātuma princips). Līdz ar to labas pārvaldības princips plaši ietver gan administratīvo tiesību, gan administratīvā procesa principus.

Tiesības uz labu pārvaldību nav tikai nacionālo tiesību elements, to pirmsākumi ir meklējami ES dokumentos. Piemēram, ES Pamattiesību hartas V sadaļā „Pilsoņu tiesības” ir 41. pants „Tiesības uz labu pārvaldību”, kur ir sniegts šī principa plašs skaidrojums. Papildus jāmin arī Eiropas Ministru Padomes rekomendācija dalībvalstīm par labu pārvaldību, kas tika akceptēta 2007. gadā un kas definē noteiktus principus, kuri būtu jāievēro attiecībā ar fiziskām vai juridiskām personām ar mērķi sasniegt labu administratīvo pārvaldi: tiesiskumu, vienlīdzību, objektivitāti, samērīgumu, tiesisko paļāvību, saprātīga termiņa ievērošanu, līdzdalību, privātuma ievērošanu (datu aizsardzība), caurskatāmību.²¹

Labā pārvaldība ir valsts pārvaldes pamatvērtība. To pamato fakts, ka Satversmes tiesa savos spriedumos vairākkārt ir atsaukusies uz labas pārvaldības principu, cita starpā norādot, ka šis princips izriet no Satversmes 1. panta. Pie tam spriedumos labas pārvaldības princips ir minēts saistībā ar valsts pārvaldi – gan tās attiecībām ar privātpersonām, gan arī valsts pārvaldes iekšējām attiecībām un organizāciju.²² Labas pārvaldības princips ir konstitucionāls vispārējais tiesību princips, kā arī ir atzīts par ES pamattiesību. Vienlaikus jāatzīmē, ka VPIL 10. panta piektajā daļā sniegtais skaidrojums nav izsmeļošs un principa izpratne tiek nemītīgi attīstīta tiesību doktrīnā un judikatūrā.²³ Labas pārvaldības principa ievērošana ir nozīmīga, lai valsts ikvienam garantētu iespēju realizēt tiesības un tiesiskās intereses attiecībā ar valsts institūciju:

- ierobežojot valsts pārvaldes patvaļu un ļaunprātīgu varas izmantošanu;
- nodrošinot sabiedrības aizsardzību pret valsts varas neierobežotu izpausmi;

21 Laba pārvaldība – teorija, vērtēšanas pieceja un valsts kontroles loma.-<http://www.lrvk.gov.lv/uploads/2015/05/pasvaldibu-parstavjiem-par-labu-parvaldibu-29.04.2015.pdf>.- (Resurss apskatīts 05.09.2015.).

22 Par likuma „Par tautas nobalsošanu un likumu ierosināšanu” 22. panta otrā teikuma atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. pantam: Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2008-40-01. (19.06.2009.).- http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/spriedums_2008-40-01.htm.- (Resurss apskatīts 12.09.2015.).

23 Laba pārvaldība.- <http://www.tiesibsargs.lv/cilvektiesibas/laba-parvaldiba/>.- (Resurss apskatīts 05.09.2015.).

- reglamentējot privātpersonas un valsts pārvaldes tiesisko attiecību un faktiskās rīcības izpaušmju robežas.

Viens no VPIL minētajiem labas pārvaldības nosacījumiem ir datu aizsardzība. Konkrētāk par to runā Fizisko personu datu aizsardzības likums, kura mērķis ir aizsargāt fizisko personu pamattiesības un brīvības, it īpaši privātās dzīves neaizskaramību, fizisko personu datu apstrādi, t. i., aizsargāt personas tiesības uz privātumu un to personu interesēm, kurām ir likumīgi iemesli izmantot personas datus. Par personas datiem ir uzskatāma jebkura informācija, kas ir saistīta un raksturo konkrētu personu, piemēram, adrese, tālruna numuri, personas kods, finanšu informācija u. c. Savukārt, sensitīvie personas dati ir tie, kas norāda rasi, etnisko izcelsmi, reliģisko, politisko pārliecību, kā arī informāciju par personas veselību vai seksuālo dzīvi u. tml.²⁴

Šis princips ir raksturots arī ES Pamattiesību hartā, II sadaļas „Brīvības” 8. pantā „Personas datu aizsardzība”, kurā minēti nosacījumi datu aizsardzībai. Mūsu valstī personas datu aizsardzības uzraudzību veic Datu valsts inspekcija.

Sobrīd par to, lai Latvijā valsts pārvalde ievērotu labas pārvaldības principu, līdztekus cilvēktiesību principam, rūpējas Tiesībsarga birojs, kur iedzīvotāji var vērsties ar saviem jautājumiem. Jāatzīmē, ka Tiesībsarga interneta vietnē ir minēts, ka laba pārvaldība „plašākā nozīmē aptver visus vispārējo tiesību principus, uz kuriem balstās valsts pārvalde un kurus sabiedrība atpazīst kā administratīvā procesa principus, un kopumā šie principi paredz valsts pārvaldes pretimnākšanu privātpersonai”.

Tādējādi labas pārvaldības princips ir saistošs lielai sabiedrības daļai un gan tieši, gan pastarpināti ietver sevī vairākus citus valsts pārvaldes principus – atklātību pret privātpersonu un sabiedrību, datu aizsardzību, taisnīgu procedūru īstenošanu saprātīgā laikā, kā arī citus noteikumus, lai valsts pārvalde ievērotu privātpersonas tiesības un tiesiskās intereses. Labas pārvaldības jēdzienam ir tik daudz definīciju, cik tā lietotāju, jo to lieto un pielāgo dažādām situācijām.

Labas pārvaldības principi nav nemainīgi. Tie pārveidojas atkarībā no tā, kā mainās privātpersonu tiesību ietvars un ko sabiedrība sagaida no valsts pārvaldes, lai tā varētu nodrošināt sava pamatuzdevuma izpildi – nodrošināt sabiedrības intereses.²⁵ Labas pārvaldības princips ir uni-

24 Fizisko personu datu aizsardzības likums (pieņemts 23.03.2000.), 2. panta 8. punkts// Latvijas Vēstnesis.- Nr.123/124 (2000, 6. aprīlis).

25 Labas pārvaldības principi.-<http://www.lvportals.lv/print.php?id=257675>.- (Resurss apskatīts 05.09.2015.).

versāls un citus valsts pārvaldes principus ietverošs princips, ko rāda arī tiesu prakse.²⁶

Pakalpojumu kvalitātes pārbaudes un uzlabošanas princips.

„Valsts pārvalde savā darbībā pastāvīgi pārbauda un uzlabo sabiedrībai sniegto pakalpojumu kvalitāti. Tās pienākums ir vienkāršot un uzlabot procedūras privātpersonas labā” (VPIL 10.panta sestā daļa).

Kas tad ir valsts pakalpojums? Autore secina, ka tas izriet no institūciju funkcijām, no kurām, savukārt, izriet tās uzdevumi, kuru konkretizācijas pakāpe ir daudz lielāka nekā funkcijām. Funkcijas un uzdevumi tiek reglamentēti ministriju un to padotības iestāžu nolikumos. Tādējādi, piemēram, valsts sniegtie pakalpojumi ir veselības aprūpes pakalpojumi, sociālā nodrošināšana un aprūpe, personu un sabiedrības drošības nodrošināšana, diplomātiskā un konsulārā dienesta uzdevumi pilsoņu interešu aizstāvībai u. tml.

Sabiedrībai ir ļoti nozīmīgi, ka valsts tai var sniegt šos dažādos pakalpojumus, tomēr ļoti svarīgs ir arī to kvalitātes līmenis, t. sk. pakalpojumu pieejamība. Līdz ar to nozīmīga ir arī sabiedrībai sniegto pakalpojumu kvalitātes pārbaude un tās uzlabošana.

Kā zināms, valsts pārvaldes kontrolei ir dažādi pārbaudes veidi, bet pamatā tā tiek iedalīta iekšējā un ārējā kontrolē. Iekšējai kontrolei katrā iestādē ir izveidotas iekšējā audita nodaļas, savukārt, ārējā kontrole notiek Valsts kontrolei veicot pārbaudes valsts iestādēs.

Tā kā pārvaldes uzdevumus veic amatpersonas un darbinieki, tad pakalpojumu kvalitātes nodrošināšanai svarīgs ir personālsastāva profesionalitātes līmenis un citi faktori, kas saistīti ar pakalpojuma sniegšanas specifiku. Te jāatzīmē, ka piemērojot šo principu – kvalitātes uzlabošanu – valsts var deleģēt atsevišķus pārvaldes uzdevumu privātpersonai un citai publiskai personai, ja pilnvarotā persona attiecīgo uzdevumu var veikt efektīvāk.²⁷

Tomēr visos gadījumos pakalpojumu kvalitātei ir jābūt labā līmenī, un par šo uzdevumu veikšanu publiskai personai atbilstoši VPIL ir noteikta atbildība.²⁸ Ar šo valsts pārvaldes principu nosakot kvalitātes pārbaudes un

26 Iestādes kļūda nedrīkst radīt netaisnīgas privātpersonai nelabvēlīgas sekas; taisnīguma princips, tiesiskās paļāvības princips un labas pārvaldības princips: Senāta Administratīvo lietu departamenta spriedums lietā Nr. SKA–238/2007 (07.06.2007.).- <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/senata-administrativo-lietu-departaments/hronologiska-seciba/2007-hronologiska-seciba/>.- (Resurss apskatīts 14.09.2015.)

27 Valsts pārvaldes iekārtas likums (pieņemts 06.06.2002.), 40. panta pirmā daļa // Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs.- Nr. 14 (2002, 25. jūlijs).

28 Turpat – 5. pants.

uzlabošanas nosacījumu, valsts cenšas nodrošināt labāku valsts pakalpojumu kvalitāti, kā arī veicināt tās uzlabošanu.

Te jāmin pakalpojumu kvalitātes pārbaude Veselības ministrijā,²⁹ kurā minēts, ka Valsts kontrole ir apkopojusi informāciju par nozarē veikto finanšu un likumības revīziju ietvaros sniegto ieteikumu ieviešanas gaitu, kā arī izvērtējusi ieteikumu ietekmi sniegto pakalpojumu kvalitātes uzlabošanā un pieejamības nodrošināšanā. Tātad kvalitātes pārbaude no valsts puses reizēm ir pat vitāli svarīga.

Jāatzīmē, ka pakalpojumu kvalitātes pārbaudes un uzlabošanas principa piemērošana zināmā mērā sasaucas arī ar citiem valsts pārvaldes principiem, piemēram, efektivitātes principu un pieejamības principu, kā arī labas pārvaldības principu – pretimnākšanu privātpersonai un sniegto pakalpojumu kvalitātes uzlabošanu.

Informācijas atklātības princips.

„Valsts pārvaldes pienākums ir informēt sabiedrību par savu darbību. Tas attiecas it īpaši uz to sabiedrības daļu un tām privātpersonām, kuru tiesības vai tiesiskās intereses īstenotā vai plānotā darbība skar vai var skart” (VPIL 10.panta septītā daļa).

Informācijas atklātības princips ir iekļauts ES Pamattiesību hartā, – tās V sadaļas „Pilsonu tiesības” 42. pantā „Tiesības piekļūt dokumentiem” un tā būtība ir, ka valsts pārvaldes pienākums ir informēt sabiedrību par savu darbību, nevis iedzīvotājiem par notiekošo valdībā pašiem kaut kādā veidā jācenšas uzzināt, īpaši, ja valsts pārvaldes īstenotā vai plānotā darbība skar vai var skart visu sabiedrību, tās daļu vai privātpersonu tiesības vai tiesiskās intereses.

No otras puses, tā kā sabiedrībai ir tiesības zināt, kā tās intereses tiek nodrošinātas, tad privātpersonām ir tiesības vērsties valsts pārvaldes institūcijās ar informācijas pieprasījumiem, bet institūcijām ir pienākums privātpersonām šo informāciju sniegt, t. i., atbildēt uz vēstulēm. Izņēmums ir tikai likumā noteiktā ierobežotas pieejamības informācija (piemēram, ja informācija satur valsts noslēpumu).

Attiecībā uz informācijas atklātības principu likumdevējs ir pieņēmis regulējumu – Informācijas atklātības likumu, kas nosaka vienotu kārtību, kādā ikviens ir tiesīgs pieprasīt, saņemt un izmantot informāciju, kas ir valsts pārvaldes un pašvaldību iestāžu rīcībā un attiecas uz to īstenotajiem

29 Latvijas Republikas Valsts kontrole: Pārskats par valsts kontroles revīzijām veselības ministrijā 2008.- 2013. gads.- <http://www.lrvk.gov.lv/uploads//Parskati%20par%20revizijam/ieteik-ievies-efekts-06112014.pdf>.- (Resurss apskatīts 13.09.2015.).

pienākumiem.³⁰ Likums paredz arī iespējas un veidus, kā aizsargāt savas tiesības uz informāciju, ja iestāde personai nesniedz atbildi vai atbilde ir nepilnīga.

Informāciju valsts iestādēm var pieprasīt ikviens, neatkarīgi no personiskām vai profesionālām īpašībām, sava interese par to nav īpaši jāpamato, ja vien likums nenosaka pretējo (piemēram, aizliedzot pieprasīt ierobežotas pieejamības informāciju vai faktus par citas personas privāto dzīvi). Informācijas pieprasījums ir jāadresē tai iestādei, kuras kompetencē ir interesējošais jautājums.

Saistībā ar informācijas atklātības principu jāmin Iesniegumu likums. Kaut gan tā mērķis ir veicināt privātpersonas līdzdalību valsts pārvaldē³¹, tomēr pārsvarā iedzīvotāji raksta iestādēm, lai noskaidrotu sev personīgi interesējošus jautājumus: lūgumus, sūdzības, priekšlikumus u. c.

Latvijā valsts pārvaldes attieksme pret informācijas atklātības principu ir nopietna, un tas ir redzams ne tikai no iepriekšminētajiem normatīvajiem aktiem, kas saistīti ar informācijas atklātību. Valsts pārvalde par savu darbību informē, izmantojot valdības interneta vietni <http://www.mk.gov.lv/>, kur ir informācija par Valsts sekretāru sanāksmju, Ministru kabineta un MK komitejas sēdēm, to darba kārtību, kā arī izstrādātajiem tiesību aktu projektiem. Ikviens var skatīties Ministru kabineta sēdes un valdības nama preses konferences tiešraidē, klausīties diskusijas, kā arī iepriekšējās sēdes skatīties tiešraižu arhīvā. Te jāatzīmē, ka Latvija ir viena no retajām Eiropas valstīm, kur valdības sēdes ir atklātas un redzamas tiešraidē.

Ministru kabineta un institūciju interneta vietnēs ir sadaļa „Sabiedrības līdzdalība”, tā ikviens interesents var iesaistīties politikas veidošanas procesā, kas arī ir viena no ES nostājām (Eiropas Komisijas 2005. gada 13. oktobrī izdotajā dokumentā „Plāns D – demokrātijai, dialogam un diskusijai” ir uzsvērtā atgriezeniskās saites veidošana un debašu veicināšana starp ES institūcijām un pilsoņiem). Bez tam atbilstoši Ministru kabineta 2009. gada 25. augusta noteikumiem Nr. 97 „Sabiedrības līdzdalības kārtība attīstības plānošanas procesā” sabiedrības līdzdalība tiesību aktu projektu izstrādē tiek atspoguļota tiesību akta anotācijā. Tādējādi ikvienam sabiedrības pārstāvim vai dažādām nevalstiskajām organizācijām u. c., lai aizstāvētu savas intereses un izteiktu viedokli, ir iespēja būt aktīvam un līdzdarboties valsts pārvaldes darbā, nodrošinot sabiedrības interešu aizstāvību.

30 Informācijas atklātības likums (pieņemts 29.10.1998.), 2. panta 1., 2., 3. daļa// Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs.- Nr. 24 (1998, 24. decembris).

31 Iesniegumu likums (pieņemts 01.01.2008.), 1. pants// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 164 (2007, 11. oktobris)

Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāts vienā no spriedumiem³² ir izteicis šādus secinājumus par informācijas atklātības principa piemērošanu:

- personas tiesības iegūt informāciju ir neierobežotas, ciktāl likums nenosaka pretējo, ikviens ierobežojums iegūt informāciju iztulkojams iespējami šauri;
- informācija ir vispārpieejama, ja vien tā nav klasificēta kā ierobežotas pieejamības informācija, personai nav jāpamato savas tiesības uz pieeju šai informācijai, bet šīs tiesības tiek prezumētas.

Pieejamības princips.

„Valsts pārvaldi organizē pēc iespējas ērti un pieejami privātpersonai. Ja informācija, kura nepieciešama pārvaldes lēmuma pieņemšanai, kas regulē publiski tiesiskās attiecības ar privātpersonu, ir citas institūcijas rīcībā, iestāde to iegūst pati, nevis pieprasa no privātpersonas” (VPIL 10. panta astotā daļa).

Pieejamības princips izriet arī no valsts pārvaldes definīcijas, – ka valsts pārvalde darbojas sabiedrības interesēs, tātad darbs ir jāorganizē tā, lai iedzīvotāji varētu pēc iespējas ērti un pieejami saņemt valsts pakalpojumus, piemēram, apmeklējot Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūru un Valsts ieņēmumu dienestu, kur īpaši svarīgi ir elastīgi darba laiki (šobrīd ir dienas, kad valsts iestādes strādā arī pēc plkst. 17.00), lai varētu saņemt kādu izziņu vai iesniegtu atskaites. Bez tam iestāžu pienākums ir tām nepieciešamo informāciju, kas ir otras iestādes rīcībā, iegūt pašām, nevis likt personai atnest dokumentus.

Principa piemērošanai, izmantojot mūsdienīgu jauno tehnoloģiju iespējas ir ļoti labyvēlīga situācija. Līdz ar to sarakste ar iedzīvotājiem viņus interesējošos jautājumos var notikt elektroniski, saziņai iespējams izmantot portālu <https://www.latvija.lv/>, kā rezultātā var secināt, ka pieejamības princips ir cieši saistīts ar efektivitātes principu.

Situāciju uzskatāmi raksturo tiesu prakse par notāra biroja pieejamību atbilstoši normatīvo aktu prasībām³³, jo notāre nebija savlaicīgi informē-

32 Personas tiesības iegūt informāciju: Senāta Administratīvo lietu departamenta spriedums lietā SKA–53/2012 (17.02.2012.).- <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/senata-administrativo-lietu-departaments/klasifikators-pec-lietu-kategorijam-ar-tezem/21/>.- (Resurss apskatīts 15.09.2015.).

33 Administratīvā lieta, kas ierosināta, pamatojoties uz pieteikumu par Tieslietu ministrijas 2008. gada 5. septembra lēmuma Nr. 1/12/99 atcelšanu un atzīšanu par prettiesisku: Administratīvā rajona tiesas spriedums lietā Nr. A42749608 (04.11.2009.).- https://www.tiesas.lv/files/AL/2009/11_2009/04_11_2009/AL_0411_raj_A-4478-09_14.pdf.- (Resurss apskatīts 15.09.2015.).

jusi attiecīgās institūcijas par prakses vietas maiņu, līdz ar to tika pārkāpts notariālās palīdzības pieejamības princips un Notariāta likumā noteiktais, ka zvērināta notāra darba laiks pakļauts noteikumiem par darba laiku valsts iestādēs, viņam jānodrošina savas prakses vietas pieejamība visu darba laiku, lai nodrošinātu personu civilās tiesības un likumiskās intereses.

Subsidiaritātes princips.

„Valsts pārvaldi organizē, ievērojot subsidiaritātes principu” (VPIL 10. panta devītā daļa).

Attīstības plānošanas sistēmas likumā subsidiaritātes princips definēts sekojoši – politiku īsteno tā valsts vai pašvaldības institūcija, kura atrodas pēc iespējas tuvāk pakalpojuma saņēmējiem, un attiecīgie pasākumi tiek efektīvi īstenoti pēc iespējas zemākā pārvaldes līmenī.³⁴

Savukārt, pēc ES definīcijas, subsidiaritātes principa vispārējā nozīme un mērķis ir dot pakļautai iestādei noteiktu neatkarību attiecībā ar augstāk stāvošu iestādi, tostarp pašvaldībai attiecībā ar centrālo iestādi. Tāpēc ir paredzēts kompetences sadalījums starp vairākiem varas līmeņiem – princips, kas ir federālo valstu institucionālais pamats.³⁵

Subsidiaritātes princips ir saistīts:

- ar hierarhiju – tas raksturo varas attiecības starp augstāku pārvaldes līmeni un zemāku pārvaldes līmeni (augstāks pārvaldes līmenis var iejaukties tikai tad, ja zemākais līmenis nespēj pienācīgā kārtā pildīt savus uzdevumus, un pretēji – šis pats princips aizliedz augstākajam līmenim iejaukties, ja zemākais līmenis spēj pienācīgā kārtā pildīt savus uzdevumus), bet princips pats par sevi nevis pilnībā liedz augstākam līmenim iejaukties zemāka līmeņa kompetences īstenošanā, tikai noteic šīs iejaukšanās apjomu un nepieciešamo intensitāti;
- ar varas decentralizāciju – kad publiskās varas pienākumus pēc iespējas realizē tā vara, kas atrodas vistuvāk personai un spēj nodrošināt pienākumu efektīvu īstenošanu zemākā pārvaldes līmenī, tai ir politisks raksturs un vietējai varai tiek piešķirtas pilnvaras.

Latvijas gadījumā subsidiaritāte autores ieskatā pastāv starp valsti un pašvaldību, kā arī starp augstākstāvošo un zemākstāvošo institūciju:

- valsts un pašvaldību attiecībā, ievērojot to, ka pašvaldībai ir tiesības rīkoties tuvāk iedzīvotājiem un atbilstoši attiecīgā reģiona va-

34 Attīstības plānošanas sistēmas likums (pieņemts 08.05.2008.), 5. panta otrā daļa 8. punkts// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 80 (2008, 23. maijs).

35 Subsidiaritātes princips.- http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/lv/FTU_1.2.2.pdf.- (Resurss apskatīts 06.09.2015.).

jadzībām (piemēram, sociālās palīdzības jomā reģiona līmenī pašvaldība pati lemj par pašvaldības pabalstu piešķiršanu – dzīvokļu pabalstiem, transporta pakalpojumiem attiecīgajā pašvaldībā, brīvpusdienām skolēniem u. c.);

- saistībā ar institūciju hierarhiju, piemēram, starp ministrijām un to padotības iestādēm – padotības iestāde var rīkoties likuma un piešķirtā finansējuma ietvaros (kārtējā gada valsts budžeta sastādīšanas procesā padotības iestādes izstrādā savus budžeta pieprasījumus, kurus, savukārt, iekļauj attiecīgās ministrijas kopējā budžeta pieprasījumā).

Līdz ar to, pamatojoties uz subsidiaritātes principu, tiek organizēta valsts pārvalde. Subsidiaritāte ir saistīta ar varas sadalījumu starp dažādiem līmeņiem un pārraudzību, tā ietver funkciju un finansējuma pārdales efektivitātes pārraudzību un zināmā mērā kalpo arī par politikas vadlīniju.³⁶

Informatīvi labs piemērs par subsidiaritātes principa piemērošanu no tiesu prakses ir Latvijas Republikas Satversmes tiesas lēmums³⁷ saistībā ar Ministru kabineta 2007. gada 4. septembra noteikumos Nr. 596 „Noteikumi par vietējo pašvaldību administratīvi teritoriālo iedalījumu” noteikto. Eiropas vietējo pašvaldību hartas 4. panta trešā daļa uzliek valstij par pienākumu izveidot tādu valsts pārvaldes sistēmu, ka valsts funkcijas pamatā īsteno tā vara, kas atrodas vistuvāk iedzīvotājiem. Uzdodot kāda pienākuma izpildi citai varai, vajag ņemt vērā uzdevuma apjomu un būtību, kā arī efektivitātes un ekonomijas apsvērumus. Minētajā normā nostiprināts subsidiaritātes princips, kas paredz pienākumu nodrošināt to, lai lēmumi tiktu pieņemti pilsonim tik tuvā līmenī, cik iespējams. Atkāpe no šā principa pieļaujama tikai absolūtas nepieciešamības gadījumā.

Efektivitātes princips.

„Valsts pārvaldi organizē pēc iespējas efektīvi. Valsts pārvaldes institucionālo sistēmu pastāvīgi pārbauda un, ja nepieciešams, pilnveido, izvērtējot arī funkciju apjomu, nepieciešamību un koncentrācijas pakāpi, normatīvā regulējuma apjomu un detalizāciju un apsverot deleģēšanas iespējas vai ārpalpojuma izmantošanu” (VPIL 10. panta desmitā daļa).

Runājot par efektivitātes principu, jāpiemin viens no tā piemērošanas veidiem – valsts var deleģēt atsevišķus pārvaldes uzdevumus privātper-

36 Par Ministru kabineta 2007. gada 4. septembra noteikumiem Nr. 596 „Noteikumi par vietējo pašvaldību administratīvi teritoriālo iedalījumu”: Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2008-08-0306 (20.01.2009).- http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/lemums_2008-08-0306.htm. - (Resurss apskafīts 17.09.2015.).

37 Turpat.

sonai un citai publiskai personai, piemēram, pašvaldībām, ja pilnvarotā persona attiecīgo uzdevumu var veikt efektīvāk. Šis nosacījums ir minēts arī VPIL V nodaļas „Atsevišķu pārvaldes uzdevumu deleģēšana” 40. panta „Deleģēšanas pamatnoteikumi” pirmajā daļā.

Valsts pārvaldes institūciju darbības efektivitātei, to atbilstībai sabiedrības interesēm un vajadzībām ir radīta sistēma, lai valsts pārvaldi un tās efektivitāti varētu kontrolēt – kā ārēji (piemēram, gan Valsts kontrole, gan sabiedrība), tā iekšēji (pašā institūcijā efektivitāti kontrolē tās iekšējais audits) – vērtējot valsts pārvaldes institūciju rīcību un darbības rezultātus, to atbilstību sabiedrības interesēm un vajadzībām, balstoties uz efektivitātes principu.

Kontroles ietvaros tiek skatīts, vai iestāde efektīvi pilda savas funkcijas, sasniedz nospraustos mērķus, ievēro normatīvos aktus, nodrošina resursu aizsardzību pret negodīgu rīcību, krāpšanos, izšķērdēšanu, materiālo vērtību un finanšu ļaunprātīgu izmantošanu un nesaimniecisku rīcību, uztur ticamu finanšu un vadības informāciju, kā arī nodrošina kvalitatīvus produktus un pakalpojumus. Revīziju veidi ir trīs: finanšu, likumības un lietderības revīzijas. Efektivitātes princips jeb šī pārbaude sasaucas ar kvalitātes pārbaudes un uzlabošanas principu.

Šo principu piemēro, lai valsts pārvalde darbotos efektīvi. Valsts pārvaldes institūcija, kuras kompetencē ir valsts pārvaldes efektivitātes jautājums, arī kvalitātes vadība valsts pārvaldē, ir Valsts kanceleja.³⁸

Efektivitātes principa piemērošanu raksturo arī strīda risinājums starp Rēzeknes novada pašvaldību un Lauku atbalsta dienestu, kur spriedumā³⁹ tiesa atzina, ka Rēzeknes novadā saieta nama izbūve ar tik daudzām telpām neatbilst saimnieciskuma, efektivitātes un lietderības principam un atzina, ka LAD pamatoti ir samazinājis attiecināmās izmaksas par telpām, kas neatbilst pasākuma aktivitātei.

Citi principi.

„Valsts pārvalde savā darbībā ievēro arī šajā pantā neminētus tiesību principus, kuri atklāti, atvasināti un attīstīti iestāžu vai tiesu praksē, kā arī tiesību zinātnē” (VPIL 10. panta vienpadsmitā daļa).

38 Kvalitātes vadība.- <http://www.mk.gov.lv/lv/content/kvalitates-vadiba.-> (Resurss apskatīts 17.09.2015.).

39 Administratīvā lieta, kas ierosināta pēc Rēzeknes novada pašvaldības pieteikuma par Lauku atbalsta dienesta direktora 2012. gada 16. jūlija lēmuma Nr.10.5.3/729-R/2-15/830 atcelšanu daļā: Administratīvās rajona tiesas Rēzeknes tiesu nama spriedums (01.03.2013.).- https://www.tiesas.lv/Media/Default/Admin.tiesu%20spriedumi/Admin.raj.tiesas%20spriedumi/2013/Marts/01.03.2013/AL_0103_raj_A-02013-13_44.pdf.- (Resurss apskatīts 17.09.2015.)

Kā valsts pārvaldes principus var piemērot ne tikai VPIL minētos valsts pārvaldes principus, bet arī citus, piemēram, no administratīvo tiesību apakšnozarēm vai atbilstošus vispārējos tiesību principus, kā arī ES dokumentos minētos tiesību principus.

Valsts pārvaldes principu piemērošanas metodes

Valsts pārvaldes principu piemērošana, ko norāda jau principu nosaukums, notiek saistībā ar valsts pārvaldes darbību. Tomēr jāatzīmē, ka šo principu zināšanai un deklarēšanai nav jēgas, ja tie netiek piemēroti pareizi vai piemēroti vispār.

Tā kā VPIL attiecas ne tikai uz valsts iestādēm, bet arī uz pašvaldībām kā atvasinātām publiskām personām, kā arī uz iestādēm, kuras nav padotības Ministru kabinetam, tad arī valsts pārvaldes principi attiecas uz visām iepriekšminētajām iestādēm un to amatpersonām. Pozitīvi ir tas, ka Latvijā valsts pārvaldes principi ne tikai paši ir minēti normatīvajos aktos, bet VPIL ir noteikta arī to piemērošanas kārtība.

VPIL 11. panta pirmajā daļā noteikto valsts pārvaldes principu piemērošanu autore izteic sekojoši:

- normu interpretēšana (interpretējot VPIL un citus normatīvos aktus);
- iestāžu un amatpersonu rīcības pārbaude (tostarp arī tiesā, iestāžu un amatpersonu rīcības tiesiskumu un lietderību);
- iestāžu un pārvaldes amatpersonu darba kvalitātes pārbaude.

Bez tam:

- 1) Atbilstoši VPIL 11. panta otrajai daļai, ja labas pārvaldības, sabiedrības informēšanas un informācijas atklātības principi netiek ievēroti, tad privātpersona, kuras tiesības un tiesiskās intereses ir skartas, ir tiesīga prasīt to ievērošanu administratīvā procesa kārtībā. Tādējādi likumdevējs ir parādījis savu stingro attieksmi pret atsevišķiem valsts pārvaldes principiem, jau savlaicīgi vērsot valsts pārvaldes institūciju un amatpersonu uzmanību uz šo principu nozīmību valsts pārvaldes darbā un to neievērošanas sekām.
- 2) VPIL 15. pants nosaka, ka valsts pārvaldes principi ir jāievēro arī saistībā ar tiesās pārvaldes iestādes izveidošanu, reorganizāciju un likvidāciju, kā arī ar pastarpinātās pārvaldes institucionālās sistēmas izveidošanu (VPIL 27. pants).
- 3) VPIL liela nozīme valsts pārvaldes principiem ir piešķirta attiecībā uz pārvaldes lēmumiem un iekšējiem normatīvajiem aktiem (VPIL 64. pants). Pārbaudot pārvaldes lēmuma tiesiskumu, izvērtē

tā atbilstību ne tikai ārējiem normatīvajiem aktiem un vispārējiem tiesību principiem, bet, ja nepieciešams, arī iekšējiem normatīvajiem aktiem un valsts pārvaldes principiem (ne velti autore raksta sākumā skaidro jēdzienu *vispārējie tiesību principi*).

- 4) Par iekšējo normatīvo aktu pamatnoteikumiem VPIL 72. pantā teikts, ka iekšējam normatīvajam aktam jāatbilst ārējiem normatīvajiem aktiem, vispārējiem tiesību principiem (to skaitā valsts pārvaldes principiem un administratīvā procesa principiem) un starptautisko tiesību normām, kā arī iekšējiem normatīvajiem aktiem, kurus izdevusi augstāka iestāde vai amatpersona.
- 5) VPIL 80. panta otrajā daļā ir noteikts – administratīvā līguma slēgšana nav pieļaujama, ja līguma forma nav piemērota konkrētās tiesiskās attiecības regulēšanai, it īpaši, ja šāds līgums būtu pretrunā ar valsts pārvaldes principiem vai nesamērīgi ierobežotu privātpersonas tiesisko aizsardzību.

Tomēr autore uzskata, ka valsts pārvaldes principu piemērošanas veidi VPIL ir uzskaitīti nepilnīgi, kaut atzīst, ka patiesībā visus valsts pārvaldes principu piemērošanas veidus nemaz nav iespējams pilnībā uzskaitīt, līdz ar to atbilstoši tiesību teorijai, kā arī praksei, ir iespēja šos valsts pārvaldes principus piemērot arī citos, VPIL neminētos gadījumos. Piemēram, normatīvo aktu izstrādē, ko veic izpildvara (lai tiesību normas nebūtu pretrunā ar valsts pārvaldes principiem), nolēmumu izstrādāšanā, iestādes viedokļa sniegšanā, kolīziju risināšanā, administratīvajā darbībā un tiesvedībā – pārbaudot iestāžu vai amatpersonu rīcību vai kvalitāti. Ar tiesību principiem, skaidrojot normatīvos aktus, var aizpildīt likuma robus, kā arī interpretējot normatīvos aktus.

Tiesību principu piemērošanas noteikšana normatīvajos aktos atbilst arī ES praksei, piemēram, ES Pamattiesību hartā ir atsevišķa VII sadaļa „Vispārīgi noteikumi, kas attiecas uz Hartas interpretēšanu un piemērošanu”, kurā teikts, ka visiem Hartā atzīto tiesību un brīvību izmantošanas ierobežojumiem ir jābūt noteiktiem tiesību aktos un tajos jārespektē šo tiesību un brīvību būtība. Hartā ietvertos principus var ieviest ar likumdevējas varas un izpildvaras aktiem, kurus pieņem ES iestādes un struktūras, un ar daļībvalstu aktiem, kad tās, izmantojot attiecīgās pilnvaras, īsteno ES tiesību aktus.

Apsveicami, ka arī Latvijas likumdošanā ir noteikti ne tikai valsts pārvaldes principi, bet arī to piemērošanas kārtība. Būtiski ir zināt ne tikai, kur piemēro valsts pārvaldes principus, bet arī, kam konkrēti tie jāpiemē-

ro. Līdz šim tas ir formulēts vispārīgi – principus piemēro valsts pārvaldē. Tomēr lēmumu fiziski jau nepieņem valsts pārvalde, bet fiziskas personas – institūciju amatpersonas un darbinieki, tostarp augstākās amatpersonas, kas lēmumu pieņem vai viedokli izsaka iestādes vārdā, un viņu rīcība vai lēmumi nevar būt pretrunā ar valsts pārvaldes principiem, piemēram, dažādi interpretētiem un plaši pieminētajiem labas pārvaldības vai neitralitātes principiem.

Autore valsts pārvaldes principu praktiskai piemērošanai piedāvā sekojošu shēmu jeb secību:

- 1) Jāzina valsts pārvaldes principi un to saturs, t. i., amatpersonas pieņākums ir pieņemt lēmumu, sniegt viedokli, atrisināt problēmu, pielietojot visus attiecīgos tiesību avotus, kas nepieciešami, lai argumentētu un pamatotu šo lēmumu (piemēram, tiesību teorijā, juridiskajā literatūrā, tiesu praksē (judikatūrā), tiesību doktrīnās, normatīvajos aktos – gan starptautiskajos, gan valstu normatīvajos aktos).
- 2) Jāprot interpretēt valsts pārvaldes principus, jo tie ir jēdzieni ar noteiktu saturu jeb atklātie juridiskie jēdzieni, bet to skaidrojumu rezultāti nevar būt atšķirīgi. Diemžēl ir iespēja, ņemot vērā arī tiesu praksi, ka jāizvērtē tiesību principu skaidrojumi un to piemērošana var atšķirties. Dažreiz lielu lomu valsts pārvaldes principu interpretācijā un piemērošanā spēlē arī skaidrotāja demagoģijas prasmes.
- 3) Valsts pārvaldes principi jāizvērtē. Tā kā tiesību principiem nav noteikta hierarhija vai prioritāte, tad, pieņemot lēmumu vai risinot kolīzijas, ir jāizsver, kurš princips konkrētajā situācijā prevalē. Jāatzīmē, ka lēmumu konkrētā gadījumā var pamatot ar vairākiem tiesību principiem, pie tam tie vai nu „pastiprina” viens otru, vai papildina. Te svarīgi zināt arī konkrēto ekonomisko, politisko un sociālo situāciju, kas palīdz attiecīgo valsts pārvaldes principu „svēršanā”, nosakot to nozīmīguma pakāpi.
- 4) Jāskata, vai konkrētā gadījumā ir bijusi tiesu prakse. Veicot valsts pārvaldes principu satura noteikšanu jeb konkretizāciju, svarīgākā metodoloģijas vadlīnija principu piemērotājam ir, ka to piemērošanai ir jābūt orientētai uz saprātīgu un taisnīgu risinājumu, piemērojot visatbilstošāko valsts pārvaldes principu, izmantojot salīdzināšanas un tipizēšanas metodi, kad izšķiramais gadījums tiek salīdzināts ar citiem līdzīgiem gadījumiem, kas jau izšķirti tiesu praksē, pamatojoties uz noteiktiem principiem.⁴⁰ Tādējādi,

40 Iļjanova D. Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana. - Rīga: Ratio iuris, 2005. - 87. lpp.

ja nepieciešams kāda principa skaidrojums vai piemērošana, tas jāmeklē tiesu praksē, ņemot vērā, ka tikai tiesas ir tiesīgas oficiāli skaidrot tiesību normas. Ar tiesu praksi var iepazīties Augstākās tiesas interneta vietnē www.at.gov.lv sadaļā „Judikatūra”, kā arī skatot ES judikatūru.

Problēmas valsts pārvaldes principu piemērošanā, kā arī to ievērošanā

Kā tika apskatīts iepriekš, valsts pārvaldes ikdienas darbā piemērojamiem valsts pārvaldes principiem ir būtiska nozīme, tai skaitā arī attiecībā uz privātpersonām, jo valsts varai piemīt elitārs raksturs, un tas nozīmē, ka to īsteno mazākums attiecībā uz vairākumu. Tomēr, kā pie jebkuru tiesību piemērošanas, neizbēgamas ir arī problēmas valsts pārvaldes principu piemērošanā.

Viens no galvenajiem problēmu cēloņiem valsts pārvaldes principu piemērošanā ir diezgan triviāls – cilvēciskais faktors. Tā kā valsts pārvaldē strādājošajiem amata pienākumu specifikas dēļ pastāv iespēja izmantot valsts varu par labu sev, tad iepriekšminētais faktors rada problēmas virknē valsts pārvaldes principu, piemēram, attiecībā uz neitralitātes, labas pārvaldības, likumības un tiesiskuma principiem, arī valsts pārvaldes darbības kvalitāti. Tā sekas ir ne tikai nevajadzīga birokrātija, bet iespējama arī ļaunprātība. Tādējādi, ja normatīvajos aktos nebūtu šo rakstīto valsts pārvaldes principu, pastāvētu vēl lielāks risks, ka valsts iestāde vai kāda amatpersona rīkosies savās un nevis sabiedrības interesēs, kas radītu vēl lielāku iespēju interešu konfliktam vai korumpētībai.

Grūtības var rasties ar valsts pārvaldes principu piemērotāja interpretācijas un piemērošanas prasmēm, ko diemžēl izraisa arī paša tiesību principa būtība kā jēdzienam ar nenoteiktu saturu jeb atklātam juridiskam jēdzienam.

Jāsecina, ka, kaut gan valsts pārvaldes principi ir ierakstīti normatīvajos aktos, tomēr cilvēkam bez juridiskās izglītības grūti saprast ne tikai tiesību principu būtību, bet arī to nozīmi un pielietojšanas iespēju. Cilvēki zina, ka obligātas ir tiesību normas, bet nesaprot, ka tikpat obligāti ir arī tiesību principi. Diemžēl arī daļai amatpersonu un darbinieku nav nojausmas par valsts pārvaldes principu esamību, savukārt, citi ir dzirdējuši, ka tādi pastāv, bet nezina, kur tie ir noteikti. Autores ieskatā Valsts kancelejai kā valsts pārvaldes personāla politikas veidotājai būtu jālemj, lai amatpersonas (t. sk. ierēdņi) un darbinieki tiktu attiecīgi izglītoti.

Kopumā valsts pārvaldes principu uzdevums ir nodrošināt valsts pārvaldes pretimnākšanu privātpersonai, kā arī sabiedrības interešu un tiesību ievērošanu un aizstāvēšanu. To pareiza piemērošana ved uz VPIL minēto mērķi – nodrošināt demokrātisku, tiesisku, efektīvu, atklātu un sabiedrībai pieejamu valsts pārvaldi.⁴¹

Secinājumi un priekšlikumi

Viens no primāriem tiesību avotiem ir tiesību principi, kas veido katras valsts tiesību sistēmas pamatus un tajos atspoguļojas valsts tiesību tradīcijas. Pieņemama ir tiesību principu atrašanās vienā līmenī ar konstitucionālajām normām.

Tā kā valsts pārvaldes principi ir radušies jeb atvasināti no vispārējiem tiesību principiem, tad uz tiem ir attiecināmas sekojošas atziņas:

- valsts pārvaldes principi ir ar nenoteiktu saturu jeb atklātie juridiskie jēdzieni, bet to skaidrojuma rezultāti nedrīkst būt atšķirīgi;
- tiesību principus var piemērot un uz tiem atsaukties var arī tad, ja tie nav noteikti kādā normatīvajā aktā, saturu konkrētīzē ne tikai tiesību zinātne, bet arī tiesu prakse;
- tiesību principiem nav noteikta hierarhija, kāds princips netiek noteikts kā prioritārāks, jo pēc sava satura visi tiesību principi tiesiskā valstī ir taisnīgi, tādēļ kolīzijas starp valsts pārvaldes principiem var atrisināt, tos izsverot un saskaņojot.

Valsts pārvaldē tiek piemēroti gan vispārējie, gan nozares tiesību principi. Attiecīgi - valsts pārvaldē piemērotie nozares principi ir valsts pārvaldes principi.

Mūsdienās gan vispārējie, gan valsts pārvaldes principi ir jau rakstītās normas – kā ES dokumentos: konvencijās, hartās, deklarācijās, tā arī ES dalībvalstu, t. sk. Latvijas, nacionālajos normatīvajos aktos.

Latvijā valsts pārvaldes principi ir definēti VPIL 10. pantā: likumības un tiesiskuma princips, cilvēktiesību ievērošanas princips, sabiedrības interešu ievērošanas princips, samērīguma princips, neitralitātes princips, labas pārvaldības princips, pakalpojumu kvalitātes pārbaudes un uzlabošanas princips, informācijas atklātības princips, pieejamības princips, subsidiaritātes princips, efektivitātes princips. Valsts pārvaldei savā darbībā, atbilstoši VPIL 10. panta vienpadsmitajai daļai, jāievēro arī šai pantā neminētus tiesību principus, kuri atklāti, atvasināti un attīstīti iestāžu vai tiesu

41 Valsts pārvaldes iekārtas likums (pieņemts 06.06.2002.), 2. pants // Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs.- Nr. 14 (2002, 25. jūlijs).

praksē, kā arī tiesību zinātnē. Tādējādi kā valsts pārvaldes principus var piemērot ne tikai VPIL minētos un konkrēti nosauktos, bet arī principus no administratīvo tiesību apakšnozarēm un atbilstošus vispārējos tiesību principus, kā arī ES dokumentos minētos tiesību principus.

Valsts pārvaldes principu tiesisko regulējumu var skatīt:

- šaurākā nozīmē kā VPIL minētos valsts pārvaldes principus;
- plašākā nozīmē – skatot arī administratīvo tiesību nozares un citos normatīvajos aktos minētos tiesību principus, kuri pēc būtības ir attiecināmi uz valsts pārvaldi.

Tādējādi secināms, ka valsts pārvaldes principu tiesiskais regulējums nav viennozīmīgs, jo tie ir meklējami dažādos normatīvajos aktos.

Tā kā VPIL attiecas ne tikai uz valsts iestādēm, bet arī uz pašvaldībām kā atvasinātām publiskām personām un arī uz iestādēm, kuras nav Ministru kabineta pakļautībā, tad arī valsts pārvaldes principi attiecas uz visām iepriekšminētajām iestādēm un to amatpersonām.

Valsts pārvaldes principu uzdevums ir nodrošināt efektīvu, uz privātpersonas tiesību un tiesisko interešu aizsardzību orientētu valsts pārvaldi. Šo principu ievērošana valstī veicina likumību, tiesiskumu, izpildvaras patvaļas novēršanu, privātpersonas un sabiedrības interešu ievērošanu un to tiesību nepārkāpšanu, privātpersonas un sabiedrības informētību par valstī notiekošo vai viņiem interesējošo jautājumu, izpildvaras pieejamību, labu pārvaldību u. tml.

Valsts pārvaldes principus pēc to nosaukuma nosacīti var dalīt divās grupās: principi, kuru pielietojums ir skaidri saprotams no tā nosaukuma (piemēram, likumības princips) un principi, kuru nosaukums dod iespēju to piemērošanas interpretācijai (piemēram, labas pārvaldības princips).

Tiesību principiem nav noteikta hierarhija vai prioritāte. Pieņemot kādu lēmumu vai risinot kolīzijas, ir jāizsver, kurš princips konkrētajā situācijā prevalē. Jāatzīmē, ka lēmumu konkrētā gadījumā var pamatot ar vairākiem tiesību principiem.

Atzīstami, ka Latvijas likumdošanā ir noteikti ne tikai paši valsts pārvaldes principi, bet arī to piemērošanas kārtība, līdz ar to arī valsts pārvaldei ir vieglāk un efektīvāk risināt kolīzijas valsts pārvaldes darbības jomā. Tiesību principu piemērošanas noteikšana normatīvajos aktos atbilst arī ES praksei.

Kaut gan valsts pārvaldes principi ir ierakstīti normatīvajos aktos, tomēr cilvēkam bez juridiskās izglītības grūti saprast ne tikai tiesību principu būtību, bet arī to nozīmi un pielietojuma iespēju. Valsts kancelejai kā

valsts pārvaldes personāla politikas veidotājam būtu jālemj, lai amatpersonas (ierēdņi tai skaitā) un darbinieki tiktu attiecīgi izglītoti.

Valsts pārvaldes darba uzlabošanai un izglītošanai Valsts kancelejai būtu lietderīgi interneta vietnē izveidot sadaļu par valsts pārvaldes principiem, informējot par tiem, skaidrojot to nozīmi un piemērošanu, kā arī atbildību par to pārkāpšanu. Īpaši tas attiektos uz labas pārvaldības principu.

Lietderīgi būtu arī spriedumus par valsts pārvaldes principu pārkāpumiem publicēt, lai tādējādi citas iestādes iepazītos ar tiesu praksi un savā darbībā attiecīgi reaģētu un atziņas ņemtu vērā.

Valsts pārvaldē būtu nepieciešama pārdomāta personāla politika – jo godprātīgāki, morāli noturīgāki, izglītotāki un inteligentāki būs valsts pārvaldē strādājošie, jo mazāk problēmu radīsies šo principu piemērošanā un tiks novērsta to pārkāpšana.

Tādējādi valsts pārvaldes principi un to pareiza piemērošana ir viens no līdzekļiem, kas ved uz VPIL minēto mērķi – nodrošināt demokrātisku, tiesisku, efektīvu, atklātu un sabiedrībai pieejamu valsts pārvaldi.

THE PRINCIPLES OF PUBLIC ADMINISTRATION AND THEIR APPLICATION

Keywords: public administration, principles of law, general principles of law, branch principles of law, the principles of public administration, application of the principles of public administration, judicial practice.

Summary

The subject of the principles of public administration and their application will always be important. For public administration employees it is relevant to their job duties, whereas for individuals it is significant in order to know how to use or defend their rights in problematic situations or conflicts with public administration workers.

In order to understand the term „The principles of public administration”, the beginning of the article is dedicated to explaining what „the public administration” and „principles of law” are. Further, the principles of public administration are explained, their main purpose and application in the public administration. Also examples of judicial practice for each public administration principle are given. At the end of the article the problems in implementation and compliance with the public administration principles are mentioned.

The article ends with some conclusions and recommendations.

Gunta Žindule

Zinātniskā vadītāja: *Mg. sc. Una Lutere*

PĀRMAIŅU VADĪBA UNIVERSITĀTĒ

Atslēgvārdi: pārmaiņas, pārmaiņu vadība, cilvēku resursu vadība, universitāte, finanšu resursu optimizācija, likmju, pienākumu maiņa.

„Vienmēr atcerieties, ka viss ir pārmaiņu rezultāts,”¹ rakstīja Romas imperators un filozofs Marks Aurēlijs (*Marcus Aurelius*). Atskatoties pagātnē un raugoties tagadnē, var uzskatāmi redzēt izmaiņas visā, kas nozīmē, ka pārmaiņas notiek nemitīgi kā globālās lietās, tā pašos cilvēkos, kā darījumu pasaulē, tā organizāciju darbībā.

Pārmaiņu vadība ir viens no vissarežģītākajiem vadības procesiem, jo tas rada bailes un nedrošību par gala rezultātu. Neatkarīgi no būtības uz ko vērstas pārmaiņas, tās var radīt vai rada cilvēku, organizāciju darbinieku pretestību, jo cilvēki vienmēr ir izjutuši bailes par pārmaiņām. Tomēr, lai kā tie pretotos, pārmaiņas ir uzvarējušas. „Gudrie vienmēr ir zinājuši, ka nevajag ignorēt pārmaiņas, jo to atnākšana ir nenovēršama.”² Rezultātā ir radušās jaunas valstis, organizācijas, institūcijas u. c., pārmaiņas tāpat ir arī veicinājušas to izjukšanu, šķelšanos, apvienošanos utt. Tās ir kā iesākums, tā beigas visiem civilizācijas un kultūras attīstības nozīmīgākajiem notikumiem. „Pārmaiņas ir viens no visstabilākajiem mūsu dzīves elementiem – tās vienmēr notiek un notiks.”³

Darījumu vidē pārmaiņas var redzēt, izjust un ar tām saskarties gan pasaules, Eiropas un Latvijas mērogā, gan arī dažādās nozarēs, mainoties tās ietekmējošiem faktoriem. Piemēram, globālā finanšu krīze radīja ietekmi uz Latvijas ekonomiku, kas, savukārt, izraisīja Latvijas ekonomisko un politisko krīzi, kā rezultātā, sākot ar 2009. gada janvāri, tika veikta krasa valsts budžeta konsolidācija, kas atsaucās arī uz izglītības sistēmu un valsts finansētām universitātēm. Latvijas universitātēm tika samazināts valsts finansējums, kā rezultātā tika veikta finanšu līdzekļu izlietojuma optimizācija, ietekmējot arī universitāšu personālu un to darbību kopumā.

Taču organizācijām, kuras vēlas pastāvēt un attīstīties, nepārtraukta reaģēšana un pielāgošanās tirgus makroekonomiskajiem rādītājiem, pra-

1 Edeirs Dž. Līderība un inovācija.- Rīga: Lietišķās informācijas dienests, 2007.- 15. lpp.

2 Turpat – 15. lpp.

3 Ešenalde I. Personāla vadības mūdienu metodes.- Rīga: Merkūrijs LAT, 2008.- 301. lpp.

sībām un citām ārējās un iekšējās vides ietekmējošo faktoru izmaiņām ir neatņemama sastāvdaļa.⁴ Vēl vairāk, tiecoties pēc panākumiem, pārmaiņas ir ne tikai neizbēgamas, bet tām jānotiek nepārtraukti.⁵ Pēc autores domām, ar pārmaiņu biežumu pārspīlēt nevajadzētu. Tām jābūt periodiskām, taču nevar arī visas situācijas vienādot, jo katras pārmaiņas ir ar savu raksturu – cēloņiem, mērķi, veidu, virzību un rezultātu. Tāpat jāņem vērā, ka nemītīgie vai vienveidīgie pārkārtojumi var nogurdināt personālu, it īpaši, ja iepriekšējie pārmaiņu procesi nav „nesuši augļus”.

Praktiskā pētījuma raksturojums

Pamatojoties uz teorētiskajiem pārmaiņu vadības principiem, zinātniskā darba ietvaros autore veica praktisku pētījumu par pārmaiņu procesu un tā vadības stilu vienā no Latvijas universitātēm (turpmāk – Universitāte) 2014./2015. studiju gadā, kad tajā tika realizētas pēdējās pārmaiņas studiju un administratīvo procesu pārvaldībā (vispārējā personāla darba likmju un pienākumu maiņa) sakarā ar finanšu līdzekļu optimizāciju, jo samazinājās studentu skaits.

Pētījuma ietvaros tika skatīti veikto pārmaiņu cēloņi un vadības norise, apkopots vispārējā personāla viedoklis, kas iegūts ar aptaujas anketas palīdzību, tādējādi noskaidrojot apmierinātību ar veikto pārmaiņu vadību. Kādā no teorētiskajām atziņām teikts, ka nedrīkst būt nekādu līmeņu atšķirības, lai veidotos pozitīva darba organizācija un sadarbība⁶, taču nereti „zemāk stāvošo” viedoklis netiek ņemts vērā, tāpēc pētījuma rezultātā akcents ir likts tieši uz šo darbinieku vērtējumu.

Pārmaiņām Universitātē tika pakļautas 8 struktūrvienības. Aptaujāti tika 94 % no kopējā darbinieku skaita, t.i., vispārējā personāla, kas uz aptaujas brīdi (2015. gada 1.–10. jūlijs) bija darba tiesiskajās attiecībās ar Universitāti, kas ir 36 % no vispārējā personāla un 18 % no kopējā Universitātē strādājošā (vispārējā un akadēmiskā) personāla.

Aptaujas anketa tika sastādīta divos variantos, no kuriem viens paredzēts vadības (18 % respondentu), otrs – pārējā personāla (82 % respondentu) viedokļa noskaidrošanai. Abu anketu jautājumi tika veidoti līdzīgi, lai būtu iespējams salīdzināt viedokļus un argumentus starp Universitātes vadību un pārējo personālu.

4 Ešenvalde I. Personāla praktiskā vadība.- Rīga: Merkūrijs LAT, 2004.- 260. lpp.

5 Ešenvalde I. Pārmaiņu vadība.- Rīga: Jāņa Rozes apgāds, 2007.- 15. lpp.

6 Edeirs Dž. Līderība un inovācija.- Rīga: Lietišķās informācijas dienests, 2007.- 42. lpp.

Pārmaiņu procesa izpēte

„Pārmaiņas ir process, kas virza uzņēmumu no pašreizējā stāvokļa uz tādu stāvokli, kādu tas vēlas sasniegt”⁷, taču, kā iepriekš tika minēts, tas ne vienmēr nozīmē, ka pārmaiņas ir saistītas ar konkurētspējas un efektivitātes palielināšanu, bet var nozīmēt arī resursu optimizēšanu, kur lomu var spēlēt uzņēmuma, organizācijas vai iestādes darbība, privātie, valsts pārvaldes sektori u. c. Tāpēc pirms organizācijas resursu optimizācijas ir svarīgi sniegt atbildes uz šādiem jautājumiem:

- Kas ir pārmaiņu cēlonis?
- Ko mainīt?
- Kā mainīt?
- Kāds būs rezultāts?

Viena no būtiskākajām lietām ir pareiza pārmaiņu plānošana!

Universitātes gadījumā atbildes uz šiem jautājumiem slēpjas iepriekšējā sadaļā, minētajā pārmaiņu definējumā, t. i., minēto pārmaiņu uzsākšanu veicinājusi studentu skaita samazināšanās, situācijas uzlabošanai tika lemts par vispārējā personāla darba likmju un pienākumu maiņu, plānotais rezultāts – finanšu līdzekļu optimizācija.

Personāla vadības mācību literatūras autoritāte Džūdija B. Mondī (*Judy Bandy Mondy*) norāda, ka „pārmaiņas ir plānveidīgu un strukturētu aktivitāšu kopums, kas, iesaistot attiecīgos darbiniekus vai to grupas, ir vērsts uz organizācijas darba rezultātu uzlabošanu, attīstības veicināšanu un personāla uzvedības maiņu”⁸.

Savukārt organizāciju psiholoģe, personāla vadības eksperte, vairāku grāmatu autore Inese Ešenvalde secina, ka „pārmaiņu vadība ir viens no visnopietnākajiem vadītāju uzdevumiem jebkurā laikmetā un jebkura tipa organizācijā”⁹, taču ne visiem piemīt zināšanas un iemaņas to prasmīgi īstenot.

Akadēmiķi, vadītāji un konsultanti jau vairāk kā trīsdesmit gadus ir pētījuši organizāciju pārveidošanu un atzinuši to kā sarežģītu, par ko liecina fakts, kas balstīts uz pētījumiem, ka divi no trim mēģinājumiem organizācijā ieviest pārmaiņas ir cietuši neveiksmi.¹⁰ Viens no būtiskiem faktoriem ir darbinieku pretestība.

Kā apraksta pasaules līmeņa autoritāte līderībā un līderības izkopšanā Džons Eideirs (*John Adair*), cilvēka daba ir divējāda attiecībā uz pārmai-

7 Ešenvalde I. Personāla praktiskā vadība.- Rīga: Merkūrijs LAT, 2004.- 260. lpp.

8 Ešenvalde I. Personāla vadības mūsdienu metodes.- Rīga: Merkūrijs LAT, 2008.- 306. lpp.

9 Turpat – 301. lpp.

10 Pārmaiņu vadība.- Rīga: Lietišķās informācijas dienests, 2008.- 136. lpp.

ņām. Visus mūs vairāk vai mazāk saista gan jaunais, gan vecais, t. i., daļa no mūsu dabas jūt nepieciešamību pēc pārmaiņām, gaida un pieņem tās, bet otra puse nožēlo to parādīšanos un cīnās pret tām, vēloties saglabāt esošo kārtību.¹¹ Savukārt Inese Ešenalde norāda, ka personāla pirmā reakcija uz pārmaiņām, neatkarīgi no to mērķa, ir pretestība. Kā vēsta pasaules pētījumi, lielāka atvērtība pārmaiņām ir saistīta ar ekonomiski labākiem dzīves apstākļiem, turpretī orientācija uz konformismu ir raksturīgāka valstīm ar sliktāku ekonomisko situāciju. Noskaidrota arī īpatnība, to skaitā Latvijā, ka cilvēki vēlas jauninājumus, bet reālajā darbībā uz to netiecas.¹² Ir svarīgi ar šo darbinieku negatīvo attieksmi tikt galā, pretējā gadījumā tas apdraud organizācijas spēju noturēties tirgū. Iemesli tam var būt dažādi: vēlme saglabāt ierasto, bailes, pārmaiņu cēloņu un mērķu neizpratne, neapmierinātība ar ieviešanas veidu, uztraukums par jauno u. c. Īpaši liela pretestība novērojama, ja darbinieki netiek iesaistīti pārmaiņu plānošanā un ieviešanā. Literatūrā ir aprakstīti arī vērojumi par to, kā darbinieki izrāda savu pretestību: informācijas slēpšana vai sniegšana nepareizajam adresātam, konfidencialitātes noteikumu pārkāpšana, informācijas kropļošana – baumas, tenkas, pārmaiņu un to vadītāju nomelnošana, aģitēšana pret jaunievedumiem, atklāta pārmaiņu boikotēšana, pasīva nepiedalīšanās jaunievedumu ieviešanā un izmantošanā.¹³

Izpētot un apkopojot teorijā minētos pārmaiņu vadības principus, nepieciešamās aktivitātes un to kopumu, kas vērsti uz darbinieku pretestības mazināšanu, prasmīgu un veiksmīgu pārmaiņu īstenošanu, rodas virkne faktoru, kurus vadītājiem pārmaiņu procesā svarīgi ievērot, un, kā norāda viens no pārmaiņu filozofijas tēviem Kurts Levins (*Kurt Lewin*), cilvēks to iziet trīs posmos:¹⁴

- 1) atkausēšana (*unfreezing*) – posms cilvēku resursu sagatavošanai pārmaiņām, kas ietver informācijas pasākumus, izmantojot dažāda veida komunikācijas kanālus, individuālas pārrunas, skaidrošanas un pārliecināšanas aktivitātes;
- 2) pārkārtošana, jeb pārmaiņas (*change*) – posms pārmaiņu realizācijai, ieviešanai, kas ietver visus pārkārtojumus, pārmaiņu paņēmienus un metodes;
- 3) nofiksēšana, jeb iesaldēšana (*refreezing*) – posms, kas vērsts uz sasniegumu nofiksēšanu, kas izpaužas atbalsta izrādīšanā darbinie-

11 Edeirs Dž. Līderība un inovācija.- Rīga: Lietišķās informācijas dienests, 2007.- 108. lpp.

12 Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2006/2007. Cilvēkkapitāls: mans zelts ir mana tauta?.- Rīga: LU Sociālo un politisko pētījumu institūts, 2007.- 64. lpp.

13 Ešenalde I. Pārmaiņu vadība.- Rīga: Jāņa Rozes apgāds, 2007.- 120.-122. lpp.

14 Turpat – 26.–29. lpp.

kiem, to skaitā rīkojot regulāras apmācības par jaunievedumiem, pozitīvas komunikācijas stiprināšanu, komandas vai kolektīva, ja tas ticis mainīts, integrēšanās veicināšanu, kā arī kopējo saliedēšanu u. c.

Lai arī cilvēku resursu optimizācija un to rezultātā veicamo pienākumu maiņa esošajiem darbiniekiem konkrētajā Universitātē tika vērsta uz resursu samazināšanu, nevis, piemēram, darbības paplašināšanu, kas varētu veicināt darbiniekos pozitīvu, „augošu” redzējumu, kopējās galvenās vērā ņemamo faktoru vadlīnijas pārmaiņu procesā ir vienādas. Un tās ir sekojošas:

- Vai pārmaiņu nepieciešamības cēlonis darbiniekiem tiek skaidri definēts? Organizāciju vadītāju uzdevums ir izprast attiecīgā brīža situācijas cēloņus, tostarp informēt arī darbiniekus par situāciju organizācijā un skaidrot pārmaiņu cēloņus, jeb, kas ir tas, kādēļ pārmaiņas nepieciešamas, kā arī, izrietot no problēmu rakstura, plānot pasākumus esošās¹⁵ situācijas uzlabošanai. Kā atzīst un apraksta biznesa analītiķi un vadības speciālisti, ir astoņi cēloņi, kas nosaka pārmaiņu nepieciešamību un darbojas, kā to virzoši spēki: sociālā vide, politiskā vide, konkurenti, klienti, akcionāri, ekonomiskā situācija, darbaspēks, tehnoloģijas.¹⁶ Raugoties tikai organizācijas iekšējā vidē, pārmaiņas var veicināt attīstības virziena trūkums, vājš vai destruktīvs organizācijas iekšējais klimats, nepiemērots vadības stils, sarežģīta organizācijas struktūra, novecojušas informatīvās tehnoloģijas un procedūras, nefunkcionējoša vai vāji funkcionējoša atalgojuma sistēma, elastības trūkums.¹⁷ Autore secina, ka nereti starp cēloņiem var vilkt paralēles, jo tie papildina viens otru vai ir saistīti savā starpā. Piemēram, Universitātes gadījumā politiski ekonomiskā situācija valstī ietekmēja tās sociālo vidi, klientus, kas universitātēm ir studenti, savukārt tas atsaucās uz kopējo Universitātes darbību, darbaspēku, attīstību u. c., kas ietekmē elastību, visa rezultātā veicinot pārmaiņas.
- Vai pārmaiņu mērķis darbiniekiem tiek pietiekami izskaidrots? Līdzīgi kā cēloņi, arī pārmaiņu mērķis jeb gaidāmais rezultāts ir darbiniekiem jāizskaidro, t. i., ar ko jaunā kārtība un situācija būs labāka par esošo, kādi būs ieguvumi, kas notiks, ja pārmaiņas netiks veiktas u. c. Jācenšas skaidrot mērķi tā, lai darbinieki tam tiktu vienoti. Neskaidra mērķa gadījumā zūd izpratne par darāmā jēgu, lietderīgumu un rezultātu.

15 Ešenalde I. Pārmaiņu vadība. - Rīga: Jāņa rozes apgāds, 2007. - 26. - 29. lpp.

16 Turpat – 16.– 22. lpp.

17 Turpat – 29.– 33. lpp.

- Vai pārmaiņām pakļautajiem darbiniekiem tiek sniegta izsmeloša informācija par pārmaiņu procesu, kā arī tiek organizēts pietiekami daudz diskusiju par pārmaiņu procesu un tā variantiem? Bez cēloņu un mērķu skaidrošanas, aktuāla ir arī pārmaiņu procesa skaidrošana. Ir svarīgi informēt darbiniekus par veicamajām aktivitātēm, pārmaiņu paņēmieniem un metodēm, lai viņiem ir skaidri saprotams rīcības plāns. Informācija ir jānodod pilnīgi un jāpārliciecinās par tās atgriezenisko saiti, lai nerastos informācijas trūkums, neizpratne par notiekošo un neformālas runas, kā, piemēram, baumas. Ņemot par pamatu un atsaucoties uz Maksa Peruca (*Max Perutz*), Kembridžas Universitātes Kavendišas laboratorijas vadītāja, minēto teorētisko atziņu, ka nedrīkst būt nekādu līmeņu atšķirības, lai veidotos pozitīva darba organizācija un sadarbība¹⁸, pēc autorres domām, tāds pats princips būtu jāattiecina arī uz informācijas nodošanu no augstākā līdz zemākā līmeņa darbiniekiem. Ineses Ešenvaldes pieredze liecina par to, ka informācijas atkārtošana ir nepieciešama vismaz 4 reizes. Tas sniedz labus rezultātus. Pirmo reizi cilvēks dzird, bet neuzskata par būtisku, lai atcerētos. Ar otro reizi informāciju atceras līdz 30 % darbinieku, parasti aktīvākie un lojālākie. Trešo reizi līdz 70 % darbinieku sāk saprast, ka tā attiecas uz viņiem, un tikai ar ceturto reizi saprot, ka būs vien ar to jārēķinās. Būtiski ir arī informāciju nodot pa vairākiem komunikācijas kanāliem: mutiski (ziņojot, rādot prezentācijas), rakstiski (elektroniski sarakstoties vai izdodot rīkojumus).¹⁹
- Vai pārmaiņām pakļautie darbinieki tiek motivēti uzsākt pārmaiņas? Kopējie motivēšanas ieteikumi pārmaiņu vadībā ir: dot darbiniekiem laiku adaptēties un iziet pārmaiņu posmus secīgi citu pēc cita, uzslavēt darbiniekus, iesaistīt darbiniekus komandas darbā, to skaitā pretiniekus, ļaujot viņiem diskutēt, kritizēt utt., stiprināt kultūru ar pozitīviem pasākumiem (piemēram, izklaidi, sporta svētkiem, apmācībām), veidot uzticību – solīt izpildāmas lietas, lieki nedraudēt, ieņemt terapeitisku un konsultējošu attieksmi u. c. Inese Ešenvalde uzsver, ka resursu optimizēšanas variantā vienīgais veids, kā sekmīgi īstenot pārmaiņas, ir monetāri un nemonetāri motivēt vidējā līmeņa vadītājus, kā arī radīt darbiniekos īpašniecisku un saimniecisku attieksmi pret savu organizāciju un tās resursiem.²⁰

18 Edeirs Dž. Līderība un inovācija. - Rīga: Lietišķās informācijas dienests, 2007. - 42. lpp.

19 Ešenvalde I. Pārmaiņu vadība. - Rīga: Jāņa Rozes apgāds, 2007. - 53.-54. lpp.

20 Turpat - 42.-43. lpp.

- Vai pārmaiņām pakļautie darbinieki tiek aicināti iesaistīties pārmaiņu procesa plānošanā un ieviešanā? Kā tika minēts motivēšanas ieteikumos, svarīgi ir arī iesaistīt darbiniekus komandas darbā – ļaut diskutēt, sniegt un uzklaut idejas, priekšlikumus, piedalīties plānošanā, organizatoriskajā darbā, ļaut uzdot jautājumus, kritizēt u. c., tādējādi darbiniekiem tiek dota iespēja paust viedokli un viņi jūt piederību. Pēc autore domām, darbinieku neiesaistīšana ir viena no lielākajām vadītāju kļūdām arī praktisku apsvērumu dēļ. Vadības speciālists Ilgvars Forands norāda, ka neatkarīgi no tā, vai pārmaiņu uzsācēji ir vadītāji, vai tās iesaka padotie, ir nepieciešama aktīva informācijas apmaiņa.²¹ Autore uzskata to par svarīgu faktoru, lai saprastu, kuri ir problemātiskie punkti pārmaiņu ieviešanā, un izvērtētu iespējamās izmaiņas pakļautajos elementos. Piemēram, ja konkrētiem darbiniekiem, kā Universitātē, tiek mainīta darba organizācija sakarā ar pienākumu maiņu, pie procedūru pārveides būtu nepieciešams pieaicināt pašus darbiniekus, kuri vislabāk pārzina kļūdas esošajā procedūrā, tādēļ var ieteikt, ko un kā uzlabot. Informācijas apmaiņa ir svarīga arī no tā aspekta, lai neradītu destruktīvu konfliktu starp pusēm.²² Kā, pamatojoties uz savu praksi, norāda pasniedzēja un konsultante Sandra Lāce, cilvēku resursu vadīšanā, to skaitā pārmaiņu vadības procesos, vadītāji bieži vien pieļauj vienas un tās pašas kļūdas: tie nezina, kur tie iet, uzskata, ka vajag informēt cilvēkus tikai tad, kad skaidri zinās – ko un kā darīt, domā, ka vadītājs ir karalis un viņa vārds ir likums, arī personāla vadītāju tur pa gabalu no plānošanas u. c.²³
- Vai darbinieki sniedz ieteikumus pārmaiņu ieviešanai un tie tiek ņemti vērā? Velkot paralēles ar darbinieku iesaistīšanu procesā, ieteicams ļaut viņiem sniegt ieteikumus, uzklaut un izvērtēt sniegtos priekšlikumus, kā arī to objektivitāti vai subjektivitāti, jo nereti šajos procesos, īpaši cilvēku resursu optimizācijas gadījumā, valda emocionāla gaisotne. Diskusiju rezultātā vajadzētu saprast, vai objektīvie darbinieku ieteikumi tiek ņemti vērā, un, ja netiek, paskaidrot, kāds, savukārt, šim lēmumam ir objektīvs pamats.
- Vai darbiniekiem tiek sniegts atbalsts pārmaiņu procesā? Vadītājiem jāapzina un jāizvērtē, kuras ir darbiniekiem nepieciešamās atbalsta aktivitātes, kā arī tās jāsniedz. Piemēram, informācijas

21 Forands I. Personāla vadība.- Rīga: Latvijas izglītības fonds, 2002.- 85. lpp.

22 Turpat.

23 Lāce S. Grābekļi, uz kuriem var arī neuzkāpt// Kvalitāte.- Nr. 4 (2009), 10.– 13. lpp.

nodošana, apmācība, ja tāda nepieciešama u. c. Atbalsta trūkuma dēļ darbinieki jūt apjukumu, bailes, nedrošību, kas, savukārt, rada motivācijas, produktivitātes, iedvesmas kritumu, saspīlētu gaisotni un pretestību jaunajam.²⁴

- Vai pārmaiņu process tiek ieviests atklāti un caurredzami? Caurredzamības neesamība var nozīmēt diskusiju nepietiekamību, informācijas nenodošanu vai daļējas informācijas nodošanu padošajiem. Hārvardas Biznesa skolas profesori Džons Koters (*John Kotter*) un Leonards Šlesindžers (*Leonard Schlesinger*) kā vienu no pieejām pretestības pārvarēšanai min manipulēšanu, sniedzot darbiniekiem speciāli atlasītu informāciju, kas tiem ir tīkama, taču šī pieeja var radīt negatīvas sekas nākotnē, ja un kad tas atklājas.²⁵ Tāpēc, pēc autores domām, svarīgāk ievērot godīgumu, sakot darbiniekiem tieši – ka un kā notiks, te svarīgi runāt par to tik, cik tas personālam ir nepieciešams. Informācijas trūkums noved darbiniekus pie procesa neizpratnes, rada šaubas par atklātību, caurredzamību, veicina negatīvu kopējo pārmaiņu vērtējumu. Arī pētījumā par pārmaiņu vadību Universitātē aptaujas anketas komentāros un ieteikumos tika minēta problēma par procesa neskaidrību, minot manipulāciju ar informāciju, selektīvi un necaurspīdīgi nodrošinot ar to. Tika minēts arī, ka cilvēki spēj izprast situāciju, bet nespēj pieņemt, ka pārmaiņas notiek negodīgi, ka tās netiek pamatotas ar sistemātiski izstrādātiem kritērijiem.
- Vai savu vadības stilu pārmaiņu laikā vērtējat atzinīgi? Noteikti ikvienam vadītājam vajag godīgi izvērtēt savu pienesumu, ieguldījumu jeb pārmaiņu procesā paveikto darbu. Vai ticis veikts viss nepieciešamais, rasti labākie risinājumi, un viss ir darīts pēc labākās sirdsapziņas? Tādējādi, izvērtējot savu darbu, vajag apdomāt, kā vērtējams paveiktais un ko nākotnē mainīt. Pārmaiņu vadībā līderim, kurš vada pārmaiņas, jābūt orientētam uz noteikto mērķi, pārliecinātam par mērķa lietderīgumu, organizētam savās domās un darbībās, stingram un objektīvam, spējīgam ietekmēt citus nepiespiežot – prast komunicēt, skaidrot, pārliecināt, savukārt, lai prastu skaidrot un pārliecināt, tam jābūt pietiekoši kompetentam darāmajā darbā.
- Vai pārmaiņas ir devušas pozitīvu rezultātu? Līdzīgi kā vadītājiem jāizvērtē savs vadības stils, nepieciešams izvērtēt vai pašas pār-

24 Ošleja K. Kā veiksmīgi vadīt pārmaiņu laikā?// Kvalitāte.- Nr. 4 (2009), 16. lpp.

25 Reņģe V. Organizāciju psiholoģija.- Rīga: Kamene, 2004.- 97. lpp.

maiņas ir devušas pozitīvu rezultātu. Vai ir sasniegts „nosprauštais” mērķis, vai tomēr pārmaiņu procesā ir radušies kādi sarežģījumi, un mērķis nav sasniegts? Savukārt, ja radušies sarežģījumi, jāizprot to raksturs, lai turpmākos procesos novērstu kļūdas, un tos vadītu kvalitatīvāk.

- Vai veiktās pārmaiņas turpmāk ir nepieciešamas? Pārmaiņu procesa rezultāta novērtējums ir nepieciešams, lai arī izvērtētu, vai darbs ir pilnībā paveikts, vai palicis kas nepaveikts, pie kā jāatgriežas. Ja šis process ir veikts kvalitatīvi, visticamāk pie tādiem pašiem pārkārtojumiem vairākus gadus nebūs jāatgriežas, taču pārmaiņu procesi, kuri nesasniedz savu mērķi, jeb „nenes augļus” un tādēļ tiek veikti no jauna, nogurdina personālu. Literatūrā teikts, ka nevar nemitīgi dzīvot pārmaiņās, jo tās nesekmē vēlamo rezultātu ne organizācijai, ne tās personālam.²⁶ Šeit gan jāņem vērā vēl tāds sākotnējs faktors, kā plānošana. Kļūdas plānošanā arī ir drošs ceļš uz neveiksmīgu rezultātu. Ja tādas pašas pārmaiņas izskatāmas un veicamas atkārtoti ne ārēja spiediena ietekmes, bet iekšējās vides dēļ, var teikt, ka organizācijas vadītāju darbs nav vērtējams kā pozitīvs.

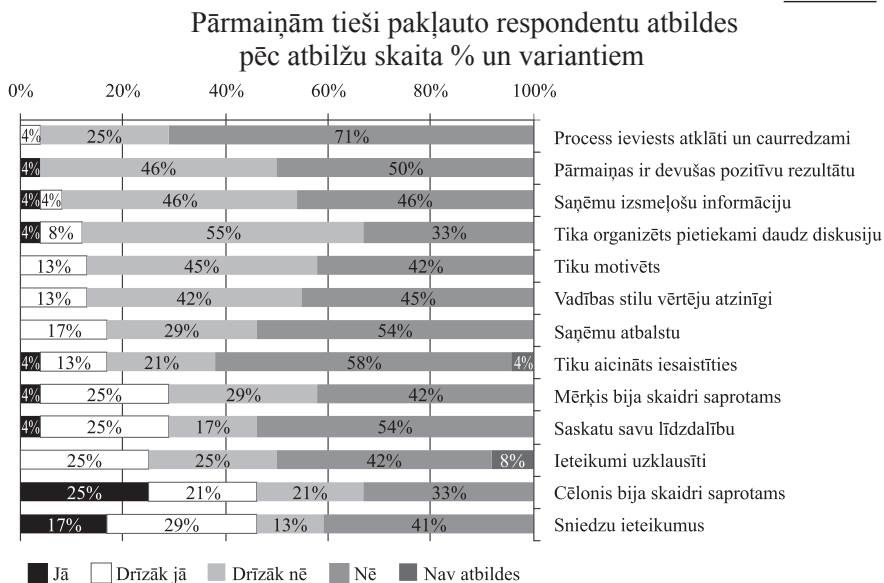
Pārmaiņu procesa pētījuma rezultāti Universitātē

Universitātē veiktajā pētījumā, par pamatu ņemot iepriekš minētos faktorus, kas mazina darbinieku pretestību un sekmē pārmaiņu procesa pozitīvu rezultātu, tika aptaujāti pārmaiņām pakļauto 8 struktūrvienību darbinieki, taču autore uzskata, ka precīzāko vērtējumu var sniegt tie 86 % no aptaujātā personāla (neskaitot vadības pārstāvjus), kurus pārmaiņas skāra tieši – mainīta darba likme, pienākumi.

Apkopojot grupas kopējās atbildes, rezultāti rāda, ka negatīvo atbilžu („drīzāk nē” un „nē”) vairākums (78 %) jeb neapmierinātība ar minēto aspektu izpildi vismaz par 3,5 reizēm jeb 57 % pārsniedz pozitīvo atbilžu („jā” un „drīzāk jā”) tendenci jeb apmierinātību (21 %). 1 % atbilžu variantu netika aizpildīti. Grupas ainā iezīmējas arī tendence, ka visu apgalvojumu negatīvo atbilžu varianti pārsniedz 50 % respondentu robežu, bet attiecīgi visi pozitīvo atbilžu varianti ir zem 50 % robežas.

1. attēlā apkopoti un atainoti grupas atbilžu rezultāti, sarindojojt tos pēc augstākajiem rādītājiem – respondentu atbilžu skaita.

²⁶ Forands I. Personāla vadība.- Rīga: Latvijas izglītības fonds, 2002.- 85. lpp.

1. attēls

Apkopojot pirmo procentuāli augstāko rādītāju trijnieku, kas norāda uz negatīvu iezīmi vērtējumā (atbildes – „drīzāk nē” un „nē”), ir redzams, ka:

- 1) par vislielāko neapmierinātību liecina jeb 1. pozīcijā ierindojas divi apgalvojumi ar vienādu atbilžu skaitu, t. i., 96 % respondentu atbilžu liecina par to, ka pārmaiņu process **nav** ticis ieviests atklāti un caurredzami, un veiktās pārmaiņas **nav** devušas pozitīvu rezultātu;
- 2) 2. pozīcijā ierindojies apgalvojums ar 92 % respondentu atbildēm, ka informācija par pārmaiņu procesu **nav** pietiekoši izsmelša;
- 3) 3. pozīcijā 88 % respondentu ir ierindojusi apgalvojumu, ka **nav** tikušas organizētas pietiekami daudz diskusijas par pārmaiņu procesu un tā variantiem.

Šie pirmie trīs rādītāji jeb četri aspekti ar negatīvāko vērtējumu, kā redzams, ir savā starpā saistīti un turpina viens otru. Ja pārmaiņām pakļautajam personālam netiek organizēts pietiekami daudz diskusiju par pārmaiņu procesu un skaidrots par tā nepieciešamību, darbinieki nevar saņemt pietiekoši izsmelšu informāciju par to. Informācijas trūkums rada viņos neizpratni par notiekošo, kas rezultātā dod negatīvu vērtējumu par procesa atklātību, caurredzamību un kopējo pārmaiņu rezultātu. Nav diskusiju –

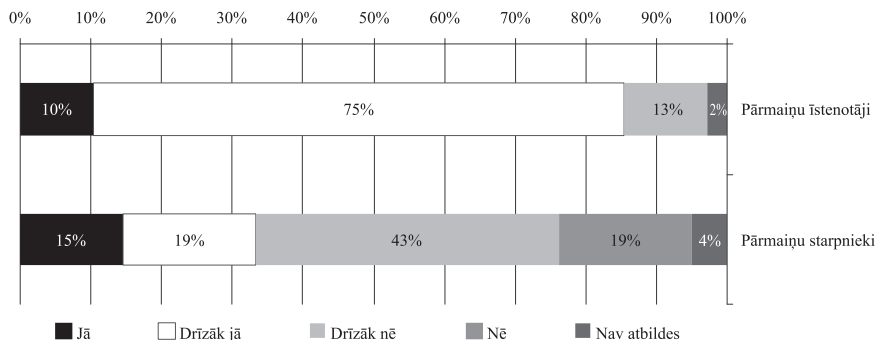
nav informācijas – nav izpratnes – nav pozitīva vērtējuma. Ir svarīgi arī, lai vadība informētu personālu par pārmaiņu rezultātu – cik veiksmīgs tas bijis, cik no plānotā ir izdarīts, cik finansiāli izdevīgs pārmaiņu process bijis, jo, kā iepriekš tika noskaidrots, ne vienmēr gala rezultāts sasniedz tādu mērķi, kāds tika plānots. Negatīvs vērtējums par pārmaiņu procesu var arī rasties, saskaroties ar ikdienas darba vidi pēc procesa, jo katrs to redz un izjūt savā līmenī.

Aplūkojot 1. attēlā redzamos Universitātē pētītos aspektus, konstatējam, ka atbilstošas komunikācijas esamība vai neesamība atspoguļojas visās apgalvojuma atbildēs. Ņemot vērā, ka visi minētie negatīvi novērtētie apgalvojumi jeb aspekti ir ar rādītājiem virs 50 % respondentu skaita, tas ir būtisks rādītājs, no kā izriet, ka vadītājiem visiem minētajiem apgalvojumiem turpmāk būtu jāpievērš uzmanība veicot pārmaiņas, to skaitā nodrošinot atbilstošu informācijas apriti, skaidrojumus un citus komunikācijas pasākumus.

Universitātes vadība pētījumā tika izdalīta divās grupās: 50 % kā pārmaiņu īstenotāji (augstākā līmeņa vadība, personāla daļas vadītājs) un 50 % – pārmaiņu starpnieki (vidējā un zemākā līmeņa vadītāji), kuru kopējā apmierinātība ar visu minēto aspektu izpildi par veikto pārmaiņu procesu redzama 2. attēlā.

2. attēls

Vadības kopējā apmierinātība ar veiktajām pārmaiņām pēc atbilžu skaita % un variantiem

Kopējā tendence liecina, ka vadītāju pozitīvais vērtējums jeb apmierinātība ar aspektu izpildi sastāda 60 % no atbildēm, kas par 23 % pārsniedz negatīvo. Taču 2. attēlā, apskatot pa vadības grupām izdalītos ko-

pējās apmierinātības ar darbu rezultātus, redzamas „plaisas” jeb viedokļu atšķirības starp pārmaiņu īstenotājiem un starpniekiem, t. i., kopējie atbilstu varianti „jā” un „drīzāk jā” liecina, ka pārmaiņu īstenotāji ir par 72 % pārliecinātāki apmierinātībā ar minēto aspektu izpildi, kā to neizpildi, un par 51 % apmierinātāki, salīdzinājumā ar starpniekiem. Pārmaiņu starpnieku atbildēs pozitīvo par 28 % pārsniedz negatīvais vērtējums.

Šī iezīme, ka vadītāju viedoklis ir svārstīgs un nav vienots, jau norāda uz problēmu, kādēļ pārmaiņu process darbinieku skatījumā tiek vērtēts negatīvi. Taču personālam nav jācieš vadības pārstāvju viedokļu atšķirības dēļ. Lai arī daži pārmaiņu starpnieki savos komentāros norāda, ka arī viņiem nav bijis skaidri saprotams cēlonis, mērķis, ka ir nostādīti fakti priekšā, nav izskaidrota notikumu gaita, ieteikumi netiek ņemti vērā u. c., līdz ar to tas ir apgrūtinājis informācijas nodošanu pārējam personālam, savam pienesumam rezultātā ir jābūt, jāņem vērā aspekts, ka pārmaiņu īstenotāji un starpnieki pilda vadības funkcijas un piedalās diskusijās par procesu ar iespēju paust savu viedokli un vienoties par mērķa optimālu rezultātu. Savukārt rīcībai, kas seko pēc lēmuma pieņemšanas, jābūt skaidrai un noteiktai.

Autore uzskata, ka, ja nav iespējams tūlīt savā starpā vienoties par problēmu punktiem, par situāciju jārunā un tā jāapspriež vēlreiz, vai arī pārmaiņu vadītājam ir jāpārņem vienpersoniska vadība. Šis ir gadījums, kad demokrātiska pieeja mēdz iedzīt strupceļā pārmaiņu mērķi. Taču jāņem vērā, ka arī šim vienpersoniskajam lēmumam jābūt objektīvam un skaidram.

Kā savā praksē izpētījis un grāmatā raksta *Richard Luecke*, organizācijās darbojas zelta vienotības likums, pārmaiņas ieteicams uzsākt, ja tās atbalsta vismaz 75 % vadītāju, bet mazāks pārmaiņu atbalstītāju skaits vadības līmenī var būt riskants to veiksmīgam iznākamam.²⁷

Visa pamatā ir veiksmīga vai neveiksmīga komunikācija, tai skaitā starp dažādu līmeņu darbiniekiem. Organizāciju speciālists, Hārvardas Biznesa skolas profesors, kurš pēta līderību un pārmaiņu vadību, Džons Koters (*John Kotter*) uzskata, ka tikai 10 % gadījumu pārmaiņu procesa ieviešana tiek skaidrota labā līmenī, un uzsver, ka 70 % pārmaiņu neizdodas tieši vājas komunikācijas dēļ.²⁸ Tas nozīmē, ka jā rūpējas, lai informācija tiktu nodota starp dažādu līmeņu pārmaiņu procesā iesaistītajiem darbiniekiem un nerodas situācijas, ka informācija no augstākā līdz zemākā līmeņa darbiniekiem nonāk novēloti vai nenonāk nemaz. Informācija jānodod pilnīgi un jāpārliecinās par tās atgriezenisko saiti.

27 Luecke R. *Managing Change and Transition*. - Harvard: Harvard Business Review Press, 2003. - 138. lpp.

28 Ešenvalde I. *Pārmaiņu vadība*. - Rīga: Jāņa Rozes apgāds, 2007. - 47. lpp.

Secinājumi un priekšlikumi

Pārmaiņas ir neizbēgamas kā globālos procesos, tā organizācijas darbībā. Tiecoties pēc panākumiem un attīstības, tās ir vitāli svarīgas, jo nepārtraukti mainās apkārtējā vide, arī darījumu pasaulē, taču pārmaiņām ir jānotiek periodiski, jo nemitīgie vai vienveidīgie pārkārtojumi var tikai nogurdināt personālu, nedodot vēlamu rezultātu ne organizācijai, ne tās darbiniekiem.

Pārmaiņu vadība ir viens no sarežģītākajiem vadības procesiem, jo, neatkarīgi no būtības uz ko vērstas pārmaiņas, tās rada gan cilvēku, gan organizācijā – tās darbinieku pretestību. Ne visus cilvēkus saista jaunas lietas, kārtība, un ne visi ir gatavi tās pieņemt. Daļai cilvēku ir raksturīgas bailes no jaunā, vēlme saglabāt ierasto, rodas neizpratne par pārmaiņu nepieciešamību, norisi, neziņa, šaubas par to rezultātu u. c.

Autore iesaka veiksmīgu pārmaiņu vadību sākt ar pareizu plānošanu, kā ietvaros organizāciju vadītājiem ir svarīgi sniegt atbildes uz jautājumiem: kas ir pārmaiņu cēlonis, ko mainīt, kā mainīt, kāds būs rezultāts. Jācenšas paredzēt un izvērtēt visus iespējamus variantus un riskus, lai savlaicīgi varētu pārplānot problēmu punktus un viena veida pārmaiņas nebūtu jāatkārto katru gadu, jo tās var nogurdināt personālu. Vadītāju uzdevums ir ievērot pārmaiņu vadības pamatprincipus, kā arī noteikt nepieciešamās aktivitātes un to kopumu, lai sekmīgi īstenotu novitātes un neizsauktu darbinieku pretestību.

Autore, ņemot par pamatu teorētiskās atziņas un izvērtējot pētījuma rezultātus, kas veikts vienā no Latvijas universitātēm, secina, ka darbinieku pretestības mazināšanai risinājums meklējams atbilstošā komunikācijā – precīzā informēšanā, skaidrošanā, pārliecinoties par atgriezenisko saiti, arī viedokļu uzklaušānā un loģisku lēmumu pieņemšanā, godīgā attieksmē pret pārmaiņu mērķi un orientācijā uz to. Autore iesaka pirms procesa uzsākšanas pievērsties diskusijām un pārrunām ar darbiniekiem. Piemēram, ieteicams veikt vairāku pušu informācijas apmaiņu starp dažāda līmeņa darbiniekiem: pārmaiņu īstenotāji – pārmaiņu starpnieki – pārmaiņām pakļautie – pārmaiņu īstenotāji, lai visos līmeņos precīzi izprastu esošo situāciju, iespējamo, nepieciešamo.

Pārmaiņu procesa gaitā autore iesaka sniegt nepieciešamo informāciju par procesu un to virzību – visu labo, slikto, nepieciešamo, gaidāmo u. c. – ne tikai vadības grupām, bet arī pārmaiņām pakļautajiem darbiniekiem, tādējādi nodrošinot procesa „caurspīdīgumu”. Procesā rezultātā vajadzētu

uzrādīt plānotos un realizētos ieguvumus, apkopot, cik rezultatīvas pārmaiņas ir bijušas, tādējādi veicinot uzticību turpmākajiem pārmaiņu procesiem un ticību vadības spējām konstruktīvi mainīt nepieciešamo, lai arī cik „sāpīgi” tas nebūtu.

CHANGE MANAGEMENT AT THE UNIVERSITY

Keywords: *change, management of change, change management, guiding change, human resource management, university, optimising financial resources, rate changes, change in responsibility.*

Summary

This article presents the basic principles for change management, as all of us have experienced change. Change is inevitable both in ourselves as in global matters including the continued existence of organisations. Achieving success and development are both necessities given that our surroundings are constantly changing, with the business environment particularly subject to change. Change management is one of the most complex forms of management as, independently of the direction of change, it comes up against resistance within any organisation and among its staff.

The system of education in Latvia is still feeling the consequences of the global financial downturn of 2009 and the attendant economic and political crisis in Latvia. Changes due to the optimisation of financial resources were made in one of the universities in Latvia where the author carried out this study. The paper is based upon the theoretical principles and guidelines followed for change management as well as observations of an actual change implemented at the mentioned university. A survey form was distributed and the results were compiled to understand views of the personnel thereby clarifying their reasons for dissatisfaction with the process of change and how it was managed at the university.

The study showed that at the mentioned university 78 % of all employees who were confronted directly by change gave a negative assessment, whereas management opinions differed. The author offers recommendations for a successful management of change and how to reduce the resistance by the staff.

JURIDISKĀS KOLEDŽAS IZDEVUMI

Mācību līdzekļi

1. Levits E. Eiropas Savienības tiesību principi un to ieviešana Latvijā.- Rīga: Juridiskā koledža, 2001.- 78 lpp.
2. Tauriņš G. Politika. 1.daļa: Politoloģijas pamati.- Rīga: Sociālo tehnoloģiju augstskola; Juridiskā koledža, 2001.- 368 lpp.
3. Tauriņš G. Politika. 2.daļa: Politikas filozofija.- Rīga: Sociālo tehnoloģiju augstskola; Juridiskā koledža, 2001.- 516 lpp.
4. Kļiedere I. Lietišķā informātika: Metodiskais materiāls. – Rīga: Juridiskā koledža, 2001.- 40 lpp.
5. Stucka A. Administratīvo tiesību pamati: Lekciju kurss.- Rīga : Juridiskā koledža, 2002.- 116 lpp.
6. Tauriņš G. Politika. 3.daļa: Politiskās domas vēsture.- Rīga: Sociālo tehnoloģiju augstskola; Juridiskā koledža, 2002.- 592 lpp.
7. Kļiedere I. Microsoft ACCESS 2000: Datu bāzes veidošana piemēros.- Rīga : Juridiskā koledža, 2003.- 115 lpp.
8. Stucka A. Ievads administratīvajās tiesībās un administratīvā procesa tiesībās.- Rīga : Juridiskā koledža, 2003.- 167 lpp.
9. Deksnis E.B. Eiropas Savienības institūcijas: Shēmas un palīgmateriāli Juridiskās koledžas studentiem studiju kursā „Eiropas tiesības”.- Rīga: Juridiskā koledža, 2004.- 43 lpp.
10. Eiropas tiesības.– Rīga : Juridiskā koledža, 2004.- 388 lpp.
11. Sniedzītis A. Metodiskais materiāls civilprocesā.- Rīga: Juridiskā koledža, 2004.- 84 lpp.
12. Kļiedere I. Lietišķā informātika. – Rīga: Juridiskā koledža, 2005.- 154 lpp.; il.
13. Stucka A. Administratīvās tiesības.- Rīga: Juridiskā koledža, 2006.- 209 lpp.
14. Studiju kursa palīgmateriāls: Lietvedība (Lietišķā komunikācija).- Rīga: Juridiskā koledža, 2005.- 88 lpp.
15. Kļiedere I. Lietišķā informātika/ 2., papildin.izd.- Rīga: Juridiskā koledža, 2006.- 185 lpp.; il.
16. Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri. 2.sēj.: Poļu un zviedru laiku tiesību avoti (1561-1795).- Rīga: Juridiskā koledža, 2006.- 408 lpp.
17. Eiropas tiesības/ 2., papildin. izd.- Rīga : Juridiskā koledža, 2007.- 627 lpp.

18. Kļiedere I. Lietišķā informātika/ 3. izd.- Rīga: Juridiskā koledža, 2006.- 185 lpp.; il.
19. Mizovska L. Metodiskais materiāls lietu (īpašuma) tiesībās.- Rīga: Juridiskā koledža, 2007.- 76 lpp.
20. Mekša R. Metodiskie norādījumi konstitucionālajās tiesībās.- Rīga: Juridiskā koledža, 2007.- 82 lpp.
21. Bolis J. Mediācija.- Rīga: Juridiskā koledža, 2007.- 121 lpp.
22. Kļiedere I. Lietišķā informātika/ 4., papildin. izd.- Rīga: Juridiskā koledža, 2007.- 212 lpp.; il.
23. Deksnis E.B. Lisabonas līgums un Eiropas Savienības konstitucionālie pamati.- Rīga: Juridiskā koledža, 2008.- 153 lpp.
24. Kļiedere I. Lietišķā informātika/ 5., atk. izd.- Rīga: Juridiskā koledža, 2008.- 212 lpp.; il.
25. Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likums.- Rīga: Juridiskā koledža, 2009.- 23 lpp.
26. Stucka A. Administratīvās tiesības/ 2., pārstr. un papildin. izd.- Rīga: Juridiskā koledža, 2009.- 352 lpp.
27. Krogzeme H. Finances un kredīts.- Rīga: Juridiskā koledža, 2010.- 412 lpp.
28. Tauriņš G. Profesionālas politikas konjunktūra.- Rīga; Štutgartē: Juridiskā koledža, 2011.- 224 lpp.
29. Tauriņš G. Demokrātija bez tautas.- Rīga; Štutgartē: Juridiskā koledža, 2012.- 142 lpp.
30. Tauriņš G. Demokrātijas nākotne.- Rīga; Štutgartē: Juridiskā koledža, 2013.- 143 lpp.
31. Kļieders J. Datorzinības: Mācību līdzeklis.- Rīga: Juridiskā koledža, 2015.- 262 lpp.
32. Bolis J., Gereiša Z. Mediācija un sarunas.- Rīga: Juridiskā koledža, 2015.- 132 lpp.

**Juridiskās koledžas
organizēto konferenču materiāli**

1. Tiesību jaunrades un piemērošanas problēmas: Zinātniskās konferences ziņojumi.- Rīga: Sociālo tehnoloģiju augstskola; Juridiskā koledža, 2001.- 74 lpp.
2. Tiesību teorijas un vēstures, justīcijas iestāžu darbības aktuālās problēmas: Ziņojumi studentu pirmajā zinātniskajā konferencē 2001.g. 19. maijā.- Rīga: Juridiskā koledža, 2001.- 70 lpp.
3. Politika un tiesības: Zinātniskās konferences ziņojumi.- Rīga: Sociālo tehnoloģiju augstskola; Juridiskā koledža, 2002.- 90 lpp.
4. Aktuālas tiesību problēmas Latvijā: Studentu zinātniskās konferences ziņojumi.- Rīga: Juridiskā koledža, 2002.- 107 lpp.
5. Aktuālas tiesību problēmas: Absolventu zinātniskās konferences ziņojumi.- Rīga: Juridiskā koledža, 2003.- 96 lpp.
6. Politics and Law in the Context of the European Integration: Proceedings of the international conference, 15-16 February 2003.- Riga: Baltic Centre for Strategic Studies; Latvian Academy of Sciences; Law College; Latvian Lawyer`s Association, 2003.- 237 p.
7. Aktuālas tiesību problēmas Eiropas integrācijas kontekstā: Zinātniskās konferences ziņojumi.- Rīga: Juridiskā koledža, 2004.- 73 lpp.
8. Aktuālas tiesību problēmas Eiropas integrācijas kontekstā: Studentu zinātniskās konferences ziņojumi.- Rīga: Juridiskā koledža, 2004.- 79 lpp.
9. Pirmais gads Eiropas Savienībā: Aktuālas komerczinību, personālvadības un tiesību problēmas: Studentu zinātniskās konferences ziņojumi.- Rīga : Juridiskā koledža, 2005.- 66 lpp.
10. First Year in the European Union: Current Legal Issues. Proceedings of the international conference 29-30 April 2005.- Riga: Latvian Academy of Sciences; Mykolas Romeris University; Law College, 2005.- 464 p.
11. Juridiskās koledžas zinātniskie raksti. 2006.- Rīga: Juridiskā koledža, 2006.- 319 lpp.
12. Third Year within the European Union: Topical Problems in Management of Economics and Law. Proceedings of the International Conference, 27-28 April 2007.- Riga: Latvian Academy of Sciences; Mykolas Romeris University; College of Law, 2007.- 344 p.
13. Juridiskās koledžas zinātniskie raksti. 2008.- Rīga: Juridiskā koledža, 2008.- 240 lpp.

14. The Fifth Year as European Union Member States: Topical Problems in Management of Economics and Law. Proceedings of the International Conference, 8-9 May 2009.- Riga: Latvian Academy of Sciences; Mykolas Romeris University; College of Law, 2009.- 416 p.
15. Juridiskās koledžas zinātniskie raksti. 2010.- Rīga: Juridiskā koledža, 2010.- 176 lpp.
16. The Seventh Year as European Union Member States: Economics, Politics, Law. Proceedings of the International Conference, 6-7 May 2011.- Riga: Latvian Academy of Sciences; Baltic Centre for Strategic Studies; Riga Stradiņš University; College of Law, 2011.- 376 p.
17. Juridiskās koledžas zinātniskie raksti. 2012.- Rīga: Juridiskā koledža, 2012.- 196 lpp.
18. The Baltic States in the European Union: ten years as Member States. Proceedings of the International Conference, 25-26 April 2014.- Riga: Latvian Academy of Sciences; Mykolas Romeris University; Riga Stradiņš University; College of Law.- 2014.
19. Juridiskās koledžas zinātniskie raksti. 2014.- Rīga: Juridiskā koledža, 2014.- 231 lpp.

Juridiskās koledžas zinātniskie raksti. 2016.

ISSN 1691-5992

Izdevējs SIA „Juridiskā koledža”